

## ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

**Васильєва Наталя Костянтинівна**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

## ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

**Вініченко Ігор Іванович**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

## ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

**Андрющенко Катерина Анатоліївна**, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вади́ма Гетьмана»

**Безус Роман Миколайович**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

**Гончаренко Оксана Володимирівна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

**Катан Людмила Ігорівна**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

**Козловський Сергій Володимирович**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Васи́ля Стуса (м. Вінниця)

**Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія)**, доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

**Лозинський Дмитро Леонідович**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

**Павлова Галина Євгенівна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

**Самойленко Алла Олександрівна**, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Оле́ся Гончара

**Сардак Сергій Едуардович**, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Оле́ся Гончара

**Пантелеєва Ната́лія Миколаївна**, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

**Трусова Ната́лія Вікторівна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

**Халатур Світлана Миколаївна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

**Череп Олександр Григорович**, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

**Чирва Ольга Григорівна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**Шабатура Тетяна Сергіївна**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

## ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.  
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.  
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року  
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

*Дніпровський державний  
аграрно-економічний університет,  
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

*ТОВ "ДКС Центр"*

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: econosvit\_2008@ukr.net



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

## № 3 лютий 2020 р.

### У НОМЕРІ:

*Катан А. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К.*

Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України ..... 3

*Кустріч Л. О.*

Підвищення ефективності діяльності як основа розвитку логістичного підприємництва в Україні ..... 13

*Голян В. А., Заставний Ю. Б.*

Фінансово-економічне регулювання сільськогосподарського виробництва: пріоритети та інструменти ..... 20

*Сегеда С. А.*

Аналіз і оцінка тенденцій та структури імпорту засобів виробництва аграрного сектору економіки ..... 27

*Негода Ю. В.*

Інтеграційні процеси як складова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки .... 38

*Семенда Д. К., Семенда О. Вс., Семенда О. В.*

Сучасний стан та шляхи підвищення економічної ефективності виробництва зерна кукурудзи ..... 43

*Опенько І. А.*

Теоретико-методологічні засади формування економічного механізму раціонального використання та охорони земель лісгосподарського призначення в Україні ..... 50

*Шира Т. Б.*

Стратегія забезпечення корпоративної безпеки підприємства ..... 59

*Коноваленко А. С.*

Технологічні чинники розвитку ринку продуктів харчування для дітей ..... 65

*Рожко Н. Я.*

Стратегії досягнення конкурентних переваг виробників на ринку овочів та фруктів ..... 73

*Утенкова К. О.*

Система економічної безпеки аграрного сектору: принципи функціонування ..... 80

*Дідух С. М., Корікова А. К.*

Сталий розвиток агропромислових холдингів України: особливості та напрямки вдосконалення ..... 90

*Візіренко С. В., Федоренко І. О.*

Удосконалення організації і методики внутрішнього аудиту на будівельних підприємствах ..... 100

*Нетудихата К. А., Прокопович Л. Б., Сачава К. О.*

Діагностика формування та оптимізація структури капіталу підприємств будівельної галузі ..... 108

*Подмешальська Ю. В., Феофанов Л. К., Качан К. А.*

Удосконалення аудиту основних засобів ..... 118

*Пугачова Н. С.*

Формування та реалізації "зеленої" економіки як особливий об'єкт державної політики ..... 130

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:  
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 20.02.2020 р.

Підписано до друку 20.02.20 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 17,8. Наклад — 1000 прим.  
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2002/2

© AgroSvit, 2020

## CONTENTS:

Katan L., Kachula S., Demchuk N., Pavlova D.	
LOCAL BUDGETS FORMATION IN THE CONDITIONS OF REFORMING PUBLIC FINANCE OF UKRAINE .....	3
Kustrich L.	
INCREASE OF EFFICIENCY ACTIVITY AS A BASIS FOR LOGISTICS ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE .....	13
Golyan V., Zastavnyy Y.	
FINANCIAL AND ECONOMIC REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION: PRIORITIES AND TOOLS .....	20
Seheda S.	
ANALYSIS AND EVALUATION OF TRENDS AND STRUCTURES IMPORTS OF AGRICULTURAL ECONOMY PRODUCTION PRODUCTS .....	27
Nehoda Yu.	
INTERGATION PROCESSES AS COMPONENT OF AGRARIAN ECONOMY SECTOR COMPETITIVENESS IMPROVEMENT .....	38
Semenda D., Semenda E., Semenda O.	
CURRENT STATE AND WAYS OF INCREASING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF CORN GRAIN PRODUCTION .....	43
Openko I.	
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING ECONOMIC MECHANISM OF RATIONAL LAND USE AND PROTECTION OF FORESTRY IN UKRAINE .....	50
Shyra T.	
ENTERPRISE CORPORATE SECURITY STRATEGY .....	59
Konovalenko A.	
TECHNOLOGICAL FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FOOD MARKET FOR CHILDREN .....	65
Rozhko N.	
STRATEGY OF ACHIEVEMENT OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF PRODUCERS IN THE FRUIT AND VEGETABLES MARKET .....	73
Utenkova K.	
SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR: PRINCIPLES OF FUNCTIONING .....	80
Didukh S., Korikova A.	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL HOLDINGS IN UKRAINE: FEATURES AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT .....	90
Vizirenko S., Fedorenko I.	
AN IMPROVEMENT OF ORGANIZATION AND METHOD OF INTERNAL AUDIT IS ON BUILD ENTERPRISES .....	100
Netudyhata K., Prokopovich L., Sachava K.	
DIAGNOSIS OF FORMATION AND OPTIMIZATION OF CAPITAL STRUCTURE OF CONSTRUCTION INDUSTRY ENTERPRISES .....	108
Podmeshalska Yu., Feofanov L., Kachan K.	
IMPROVEMENT OF FIXED ASSETS AUDIT .....	118
Puhachova N.	
FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE "GREEN" ECONOMY AS A SPECIAL OBJECT OF STATE POLICY .....	130

## ДО УВАГИ АВТОРІВ!

### ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел.

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

- Обсяг рукопису — 25—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 336.14.025

Л. І. Катан,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,  
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0002-8466-0609

С. В. Качула,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,  
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0003-2540-862X

Н. І. Демчук,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,  
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0003-1454-0430

Д. К. Павлова,

здобувач вищої освіти, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0001-7688-383X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.3

## ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

L. Katan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,  
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economics University

S. Kachula,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,  
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economics University

N. Demchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,  
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

D. Pavlova,

Higher Education Applicant, Dnipro State Agrarian and Economic University

### LOCAL BUDGETS FORMATION IN THE CONDITIONS OF REFORMING PUBLIC FINANCE OF UKRAINE

У статті розкрито соціально-економічну сутність, функції та роль місцевих бюджетів у системі суспільних фінансів України. Обґрунтовано, що в Україні сформовано достатньо розвинену систему формування доходів бюджетів, що охоплює відповідні складові, інститути та механізми, які все ще не повною мірою узгоджені між собою, відповідно недостатньо ефективно впливають на вирівнювання фіскальних дисбалансів розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Здійснено оцінку доходів як основи формування місцевих бюджетів України та визначено вплив процесу реформування суспільних фінансів на розширення їх бази. Визначено роль міжбюджетних трансфертів у формуванні місцевих бюджетів України. Показано, що від якості планування доходів місцевих бюджетів значною мірою залежить ступінь ефективності здійснення органами місцевого самоврядування покладених на них функцій і повноважень, запланованих заходів, результативність бюджетної децентралізації. Окреслено заходи удосконалення системи формування місцевих бюджетів, що сприятимуть забезпеченню їх збалансованості та стійкості.

The article describes the socio-economic nature, functions and role of local budgets in Ukraine's public finance system. It is substantiated that a sufficiently developed system of budget revenue generation has been formed in Ukraine, covering institutions and mechanisms that are not yet fully harmonized with each other. Accordingly, they have little effect on balancing the fiscal imbalances in the development of administrative and territorial units. The estimation of local budget revenues of Ukraine is carried out and the influence of the process of reforming public finances on the expansion of their base is determined. The role of intergovernmental transfers in the formation of local budgets of Ukraine is defined. It is shown that the degree of effectiveness of local self-government bodies implementation of the functions



and powers assigned to them, the planned measures, and the effectiveness of budget decentralization largely depend on the quality of planning of local budget revenues.

Measures to improve the system of formation of local budgets, which will help to ensure their balance and sustainability, are outlined. It includes the following: expanding the list of local budget revenues, improving the strategic and tactical planning system, taking into consideration the trends of exogenous and endogenous factors influencing the development of the system of local budgeting, optimizing inter-budgetary relations, stimulating entrepreneurship and creating new jobs, promoting incentives and job creation, informal employment. It is emphasized the need of increasing transparency and publicity in the decision-making process regarding the formation and use of budgetary funds, the publication of reports on the formation and implementation of budgets, the analytical evaluation of the effectiveness of local financial management, the financial performance of local governments. The feasibility of empowering local governments in terms of increasing sources of local budgeting is highlighted. At the same time, it is important to introduce and effectively implement the mechanism of financial control of local councils regarding the formation, distribution and spending of local budgets.

*Ключові слова: місцевий бюджет, доходи місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, бюджетна децентралізація, органи місцевого самоврядування.*

*Key words: local budget, local budget revenues, intergovernmental transfers, budget decentralization, local governments.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні реформи місцевого самоврядування та бюджетної децентралізації в Україні активізували процеси, спрямовані на забезпечення фінансової самостійності територіальних громад. Насамперед це стосується зміцнення та розширення доходної бази місцевих бюджетів, адже лише за умов наявності достатніх фінансових ресурсів органи місцевої влади спроможні повноцінно виконувати покладені на них функції та повноваження, які останніми роками суттєво розширилися. Проблематика формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів залишається актуальним напрямом дослідження з огляду на необхідність пошуку шляхів сприяння соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних утворень та підвищенню якості життя населення.

## АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Теоретико-методологічним та практичним аспектам формування і реалізації бюджетно-податкової політики у різних країнах щодо формування місцевих бюджетів, їх ефективного функціонування, забезпечення фіскальної прозорості присвячені праці зарубіжних вчених: Г. Менкью [8], П. Самуельсона і В. Нордхауса [15], А. Шаха [20], О. Ясіна [21] та інших. Вагомим доробком у дослідження проблематики формування місцевих бюджетів в умовах трансформаційних перетворень є праці вітчизняних учених: І. Сторонянської [9], О. Кириленко [10], Ю. Раделицького [14], І. Чугунова [1], В. Федосова і С. Юрія [3] та інших. Водночас, на сучасному етапі розвитку важливими та актуальними аспектами є оцінка впливу зако-

нодавчих нововведень на зміну обсягів та структури формування доходів місцевих бюджетів, визначення нових підходів покращення фінансового забезпечення місцевих бюджетів України.

## МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних засад і практичних аспектів механізму формування місцевих бюджетів в умовах трансформаційних змін суспільних фінансів України в контексті зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування.

## МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з окресленої проблематики. Вирішенню мети і завдань дослідження сприяло застосування сукупності методів і підходів: системний та структурний підходи застосовано при розкритті теоретичних аспектів формування місцевих бюджетів у період трансформації суспільних фінансів України; аналіз, порівняння, конкретизацію — під час оцінки обсягів, динаміки, структури, виконання планових показників доходів місцевих бюджетів та визначенні ролі міжбюджетних трансфертів у формуванні місцевих бюджетів; узагальнення — під час розробки пропозицій та рекомендацій щодо зміцнення та розширення доходної бази місцевих бюджетів України.

Інформаційною базою дослідження законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні статистичні та звітні матеріали, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань формування місцевих бюджетів.

### ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Місцевим бюджетам відводиться чільне місце у системі суспільних фінансів, оскільки вони є підґрунтям функціонування місцевого самоврядування та гарантують фінансування сфер, які зачіпають інтереси широких верств населення: соціальний захист, освіта, культура, житлово-комунальне господарство та інші. Формування місцевих бюджетів є вагомим складовою бюджетної політики, отже відповідно впливає на стан соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Ефективно використовуючи сформовані фонди грошових коштів органи місцевої влади покликані вирішувати проблеми певних адміністративно-територіальних одиниць, забезпечувати соціально-економічний розвиток територій, стимулювати поживлення підприємницької діяльності, що в результаті повинно стати основою покращення якості життя населення.

У Бюджетному кодексі України зазначено, що у загальному тлумаченні поняття "бюджет" може бути застосовано як для державного, так і для місцевого бюджету: "бюджет — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду" [4]. У Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" поняття "місцевий бюджет" конкретизується: "бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) — план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування" [12]. До основних ознак місцевих бюджетів відносять: територіальна приналежність місцевого бюджету; соціальна спрямованість; залежність формування та використання фінансового ресурсу місцевого бюджету від економічного потенціалу території; залежність формування та функціонування місцевого бюджету від особливостей побудови міжбюджетних відносин; законодавча та нормативно-правова визначеність особливостей складання та функціонування місцевих бюджетів; визначення місцевих органів влади, населення та суб'єктів господарювання, які знаходяться або проживають на території адміністративно-територіального утворення, учасниками бюджетних відносин [14]. Цілком зрозуміло, що бюджет є закономірним економічним атрибутом кожної самостійної територіальної одиниці [16]. Соціально-економічна сутність поняття "місцевий бюджет" полягає у

наступному: місцевий бюджет — це план формування та використання фонду фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення реалізації ними функцій та повноважень щодо соціального, економічного, культурного розвитку та інших позитивних змін адміністративно-територіальної одиниці з метою покращення якості життя населення.

Роль місцевих бюджетів у розвитку адміністративно-територіального утворення віддзеркалюється у функціях, які вони виконують. Узагальнено ці функції окреслюють як: розподільна, контрольна, стабілізаційна, фінансового забезпечення [3; 10; 14]. Дійсно, перерозподіл чистого доходу між суб'єктами бюджетних відносин; забезпечення реалізації заходів фінансового контролю впродовж усього бюджетного процесу; вплив на обсяги споживання суспільства, рівень зайнятості, темпи інфляції тощо; формування матеріальної та фінансової бази місцевих бюджетів для реалізації органами місцевого самоврядування своїх повноважень, є надзвичайно важливими функціями, які виконують місцеві бюджети. Водночас поза увагою залишається регулювальна функція місцевих бюджетів, роль якої в умовах розвитку суспільних відносин та поглиблення процесу децентралізації постійно зростає. На регуляторній функції місцевих бюджетів акцентує увагу О. Чугунов, визначаючи що вони уособлюють фінансовий механізм, який проявляється у накопиченні грошових фондів, які спрямовуються на задоволення соціально-культурних і побутових потреб територіальних громад, і через них забезпечується перерозподіл вартості між територіями, між галузями господарства, в економічній та суспільній сферах, а, отже, ідентифікує їх як важливий інструмент фінансово-економічного регулювання [19].

Місцеві бюджети відображають результат функціонування місцевих фінансів. Система місцевих фінансів визначає джерела наповнення місцевих бюджетів та напрями використання мобілізованих коштів, впливаючи на всі сфери функціонування відповідної територіальної громади: розвиток бізнесу, якість життя населення, дотримання визначених пріоритетів бюджетної політики. Місцеві бюджети, які є офіційним документальним носієм місцевих фінансів та планами формування і використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, спрямовані на забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, вирішення суспільних проблем локального рівня, наближення надання державних послуг безпосередньо до їх споживачів та покращення рівня

життя населення [16]. Саме тому місцевим бюджетам відведено чільне місце не лише в системі суспільних фінансів, а й в економічній системі будь-якої держави.

Бюджетним кодексом України визначено, що доходи бюджету — це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [4]. Процес формування місцевих бюджетів включає такі етапи, як складання, розгляд та їх затвердження. Доходи місцевих бюджетів надходять у постійне користування органів місцевого самоврядування на безповоротній основі та є підґрунтям їх фінансової незалежності, забезпечують стабільність бюджету і фінансування видатків. Згідно з Бюджетним кодексом України доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти.

Податкові надходження є одним із головних бюджетотворюючих надходжень місцевих бюджетів, але і використання міжбюджетних трансфертів є неминучим. Це не свідчить про фінансову неспроможність певного регіону, а просто є наслідком діючої системи формування місцевих бюджетів України. Система трансфертів вирішує проблеми вертикальної незбалансованості, що виникають внаслідок невідповідності між відповідальністю за видатками та податкоспроможністю певної території, а також сприяє згладжуванню нерівностей по горизонталі (між адміністративно-територіальними одиницями), зумовлених соціально-економічними особливостями та можливостями кожного регіону.

Доходи місцевих бюджетів є активною формою акумуляції певної частини фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні місцевих органів самоврядування, тобто стають невід'ємним елементом місцевих фінансів. Також вони є складовою бюджетної системи держави, утворюючи систему фінансових відносин, що формується між місцевими та державними бюджетами, а також у межах місцевих бюджетів [1].

Таким чином, доцільно вести мову про достатньо розвинену систему формування доходів місцевих бюджетів, яка сформувалася в Україні за роки становлення її як самостійної держави. Така система охоплює відповідні складові, інститути та механізми, які все ще не у повній мірі узгоджені між собою, відповідно недостатньо ефективно впливають на вирівнювання фіскальних дисбалансів розвитку адміністра-

тивно-територіальних одиниць. Тому цілком справедливо, що в залежності від зміни внутрішніх та зовнішніх політичних, соціально-економічних та інших чинників системі формування місцевих бюджетів притаманні адаптаційні механізми, які впливають на необхідність удосконалення інструментів управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів [1; 18; 19].

В Україні про необхідність вирішення проблем місцевого самоврядування у контексті забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів вчені наголошували неодноразово. Водночас в активну фазу впровадження фінансова децентралізація вступила з 2015 р. [13]. Найважливішими кроками бюджетного реформування визначено, зокрема, передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і стабільних джерел доходів для їх реалізації, об'єднання територіальних громад з метою їх зміцнення, розвитку та розбудови.

Бюджетна децентралізація передбачає подолання багатьох викликів, серед яких: залежність територій від центру; інфраструктурна та фінансова слабкість громад; занепад сільської місцевості; високий рівень дотаційності громад; низький рівень інвестиційної привабливості територій тощо. У процесі бюджетної децентралізації можливо забезпечити набагато більшу ефективність та якість надання суспільних послуг локального характеру, реалізацію цілей і завдань бюджетної політики місцевого рівня.

Децентралізація — це не механічна передача повноважень чи ресурсів, це насамперед, створення умов для розвитку, що чітко прослідковується на прикладі як постсоціалістичних країн Європи (Польща, Словаччина, Естонія, Литва), так і розвинутих європейських демократій (Швеція, Франція, Німеччина, Велика Британія тощо) [9]. Органи місцевої влади відповідальні за розвиток окремих територій, виконання соціальних програм, програм економічного розвитку та подолання економічної кризи. Саме вони вирішують найважливіші суспільні питання, що сприяє активному залученню громадян до діяльності місцевих органів влади. Позитивний досвід бюджетної децентралізації у зарубіжних країнах свідчить, що дана реформа здатна бути ефективним та дієвим способом становлення фінансової автономії та стійкості місцевих бюджетів, оскільки забезпечує передачу місцевим органам самоврядування не лише значної частини функцій та повноважень, а й потужних джерел фінансових ресурсів, раніше закріплених за центральним урядом, що в ре-



зультаті є поштовхом до соціального та економічного розвитку територій [17].

В Україні створено умови для розширення фінансових можливостей місцевого самоврядування, які в майбутньому дадуть змогу зробити економічно самодостатніми та спроможними всі об'єднані територіальні громади. Передача частки загальнодержавних податків до місцевих бюджетів в Україні має на меті як зміцнити, так і підвищити економічну зацікавленість територіальних громад у досягненні стратегічних і тактичних цілей соціально-економічного розвитку, підвищення добробуту населення, якості його життя.

Формування достатнього обсягу доходів місцевих бюджетів в сучасних реаліях визначає спроможність органів місцевого самоврядування задовольняти суспільні потреби населення та вирішувати проблеми локального характеру: як на рівні регіонів, так і на рівні менших адміністративно-територіальних утворень. Наявність обґрунтованої суми грошових коштів у бюджеті, їх раціональне та цільове використання є запорукою соціального та економічного розвитку території. Тому постає необхідність оцінки впливу законодавчих змін у контексті децентралізації на мобілізацію доходів місцевих бюджетів та визначення його позитивних та негативних аспектів.

Показник загальної суми доходів місцевих бюджетів України у 2013—2018 рр. мав позитивну динаміку. У 2014 р. він зріс порівняно з попереднім роком на 4,83% та становив 231702,01 млн грн, у 2015 р. — на 27,09% та становив 294460,23 млн грн, у 2016 р. — на 24,31% та становив 366040,63 млн грн, у 2017 р. — на 37,17% та становив 502093,92 млн грн, у 2018 р. — на 14,81% та становив 562421,81 млн грн. Обсяги доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів за аналізований період зазнавали більш кардинальних змін: у 2014 р. зменшилися порівняно з попереднім роком на 3,87% до суми 101101,08 млн грн, що певною мірою пояснюється анексією частини української держави та військовими діями на сході України; а починаючи з 2015 р., зростали (з 2016 р. навіть більшими темпами, ніж загальний обсяг доходів). У 2015, 2016 та 2017 рр. темпи приросту доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів становили 19,17%, 41,64% та 34,48% відповідно, а обсяги доходів — 120480,23 млн грн, 170645,36 млн грн та 229490,98 млн грн відповідно. В 2018 р. спостерігається уповільнення темпів зростання до 12,02%, тобто 263482,11 млн грн.

Частка місцевих бюджетів у загальному обсязі зведеного бюджету України (без ураху-

вання міжбюджетних трансфертів) за останні п'ять років частка зменшилася з 23,75% у 2013 р. до 18,48% у 2015 р., а потім почала зростати кожного року і досягла позначки 22,57% у 2017 р., але трохи знизилася в 2018 р. та становила 22,25%. Однак переважна частка фінансових ресурсів (понад 75%) все ще концентрується у державному бюджеті, що спричиняє залежність місцевих органів влади від рішень центрального уряду. Динаміка частки ВВП, яка розподіляється через місцеві бюджети, мала подібні зрушення: з 2013 р. по 2015 р. зменшилася з 7,23% до 6,09% відповідно, у 2016 р. зросла до 7,16%, а в 2017 р. — до 7,69%, а в 2018 р. трохи знизилася до 7,4%. Отже, збільшення частки місцевих бюджетів у фінансових ресурсах держави та у ВВП почалося не з першого року впровадження реформ, а з наступного — 2016 р., а в 2018 р. почало стабілізуватися.

Якщо розглядати структуру місцевих бюджетів України за видами доходів, то виявиться, що переважну частку доходів займають офіційні трансферти: 2013 р. — 52,42%, 2014 р. — 56,37%, 2015 р. — 59,08%, 2016 р. — 53,38%, 2017 р. — 54,29%, 2018 р. — 53,15%. У 2015 р. частка міжбюджетних трансфертів досягла максимальної позначки за аналізований період, що певною мірою спричинено введенням нових цільових субвенцій (освітньої та медичної). Податкові надходження займають друге місце у структурі доходів місцевих бюджетів, частка яких до 2015 р. зменшувалася, а починаючи з 2016 р. почала зростати: 2013 р. — 41,26%, 2014 р. — 37,69%, 2015 р. — 33,36%, 2016 р. — 40,12%, 2017 р. — 40,03%, 2018 р. — 41,34%. Обсяг неподаткових надходжень та доходів від операцій з капіталом не має значного впливу на формування доходів місцевих бюджетів України.

У Державному бюджеті України затверджується обсяг міжбюджетних трансфертів окремо для кожного з відповідних місцевих бюджетів, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів.

Загальний обсяг міжбюджетних трансфертів, які надходили до місцевих бюджетів України, мав позитивну динаміку: зріс з 115848,32 млн грн у 2013 р. до 298939,71 млн грн у 2018 р., причому щорічні темпи приросту становили 12,72%, 33,21%, 12,31%, 39,51% та 9,66% у 2014 р., 2015 р., 2016 р., 2017 р. та 2018 р. відповідно. Крім того, за аналізований період частка офіційних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів була найменшою у 2013 р. та становила 52,42%, а за наступні два роки збільшилася та досягла максимального значення 59,08%, що певною мірою спричинено вве-

денням нових цільових субвенцій (освітньої і медичної) та процесом створення і об'єднання територіальних громад, яке потребувало належної фінансової підтримки держави. Загалом, місцеві бюджети України все ще залишаються фінансово залежними від державного бюджету, адже понад половину їх доходів становлять міжбюджетні трансферти.

Проаналізуємо детальніше обсяги та структуру міжбюджетних трансфертів, що надходили до місцевих бюджетів України (табл. 1).

У структурі трансфертів у 2013 р. переважала частка дотації (52,85%), а починаючи з 2014 р. — частка субвенцій (2014 р. — 50,66%, 2015 р. — 95,82%, 2016 р. — 96,50%, 2017 р. — 91,93%, 2018 р. — 91,58%). Загальний обсяг дотацій у 2014 р. зріс на 5,25% та становив 64434,38 млн грн, у наступні два роки зменшився на 88,71% та 6,05% і на кінець 2016 р. становив 6826,58 млн грн, у 2017 р. збільшився на 221,78% та становив 21998,51 млн грн, а в 2018 р. збільшився на 12,7% та становив 25166,05 млн грн. Щодо субвенцій, то їх обсяг за останні п'ять років зріс з 54627,95 млн грн у 2013 р. до 273773,66 млн грн у 2018 р. Отже, трансферти цільового спряму-

**Таблиця 1. Обсяги та структура міжбюджетних трансфертів, що надходили до місцевих бюджетів України у 2013–2018 рр.**

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Фактичний обсяг, млн грн						
1. Дотації	61220,37	64434,38	7276,88	6836,58	21998,51	25166,05
2. Субвенції	54627,95	66166,56	166703,12	188558,69	250604,43	273773,66
Всього офіційних трансфертів	115848,32	130600,94	173980,00	195395,27	272602,95	298939,71
Ланцюговий абсолютний приріст, млн грн						
1. Дотації	–	3214,01	-57157,50	-440,30	15161,93	3167,53
2. Субвенції	–	11538,61	100536,56	21855,57	62045,74	23169,23
Всього офіційних трансфертів	–	14752,61	43379,06	21415,28	77207,67	26336,76
Ланцюговий темп приросту, %						
1. Дотації	–	5,25	-88,71	-6,05	221,78	14,40
2. Субвенції	–	21,12	151,94	13,11	32,91	9,25
Всього офіційних трансфертів	–	12,73	33,21	12,31	39,51	9,66
Структура, %						
1. Дотації	52,85	49,34	4,18	3,50	8,07	8,42
2. Субвенції	47,15	50,66	95,82	96,50	91,93	91,58
Всього офіційних трансфертів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: розроблено на основі даних [5].

вання (субвенції) є основою коштів, що передаються із Державного бюджету місцевим бюджетам на виконання делегованих повноважень. Необхідність міжбюджетних трансфертів виникає внаслідок невідповідності між розподілом повноважень між органами управління і розподілом доходних джерел на їх виконання. За допомогою міжбюджетних трансфертів на місцевому рівні вирішуються питання компенсації бюджетам витрат на виконання делегованих повноважень, вартість яких перевищує бюджетні можливості місцевих органів влади, а також вирішуються проблеми, зумовлені нерівномірністю у мобілізації доходів бюджету, пов'язані зі специфікою розвитку територій і їх економічною спроможністю [2].

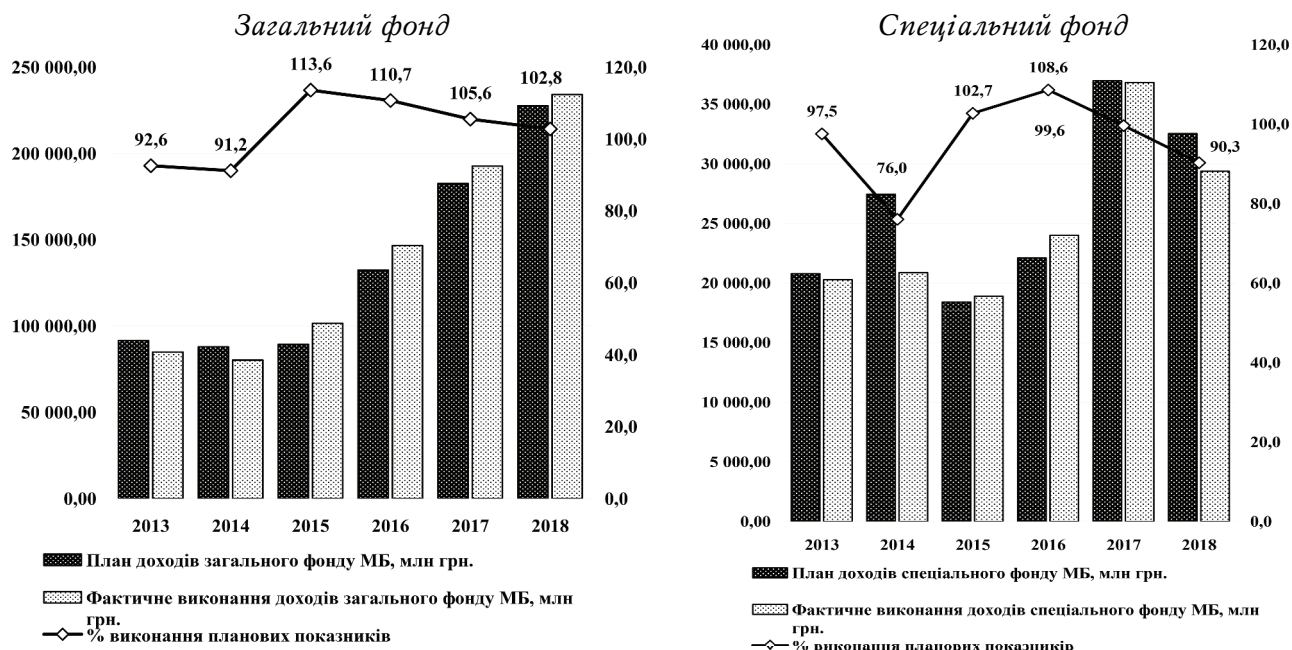
Від рівня наповнення бюджету згідно з планом доходів залежить ступінь виконання органами місцевого самоврядування покладених на них функцій та повноважень. У 2013 та 2014 роках плани загальної суми доходів місцевих бюджетів України, які становили 112483,52 млн грн та 115418,44 млн грн відповідно, не виконувалися в повному обсязі: відсоток виконання становив 93,5% та 87,6% відповідно. У наступні чотири роки забезпечено наповнення місцевих бюд-



**Рис. 1. Динаміка виконання плану доходів місцевих бюджетів України у 2013–2018 рр.**

Джерело: побудовано на основі [5].





**Рис. 2. Динаміка виконання плану доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів України у 2013–2018 рр.**

Джерело: побудовано на основі [5].

жетів понад визначений обсяг доходів: планові показники доходів становили 107814,75 млн грн, 154539,24 млн грн, 219497,34 млн грн та 260182,52 млн грн, а відсоток виконання плану — 111,75%, 110,42%, 104,55% та 101,27% у 2015 р., 2016 р., 2017 р. та 2018 р. відповідно, що відображено на рисунку 1.

Фактичне виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів України відповідає запланованому рівню виконання загального обсягу доходів місцевих бюджетів, або перевищує його. Отже, доходи загального фонду місцевих бюджетів України виконувалися в повній мірі, починаючи з 2015 р.: фактичний обсяг доходів даного фонду у 2015 р. становив 101574,70 млн грн або 113,6% планового обсягу, у 2016 р. — 146648,28 млн грн або 110,7% планового обсягу, у 2017 р. — 192671,47 млн грн або 105,6% планового обсягу, у 2018 р. — 234105,05 млн грн або 102,8% планового обсягу (рис. 2).

Показники виконання доходів спеціального фонду місцевих бюджетів України дещо гірші: у повному обсязі доходи виконано лише у 2015–2016 рр. (відсоток виконання плану становив 102,7 та 108,6% відповідно). Найгірший показник спостерігався у 2018 р.: фактична сума доходів спеціального фонду місцевих бюджетів становила 20870,99 млн грн або 76,0% планового обсягу.

Аналіз показників виконання плану формування доходів свідчить про важливість удосконалення бюджетної політики у напрямі вико-

ристання сучасних методів та інструментів бюджетного планування відповідно до завдань забезпечення соціального й економічного розвитку територій. Важливим завданням є удосконалення методології складання прогнозів соціально-економічного розвитку територій на середньостроковий період, що сприятиме підвищенню результативності системи формування місцевих бюджетів, що надасть можливість для прийняття дієвих управлінських рішень щодо планування показників місцевих бюджетів, прозорості бюджетного процесу, що надасть можливість для прийняття дієвих управлінських рішень щодо планування показників місцевих бюджетів, прозорості бюджетного процесу [18; 19]. Загалом необхідно враховувати дію фінансових, соціальних, економічних, політичних та інших факторів ендегенного та екзогенного характеру по відношенню до адміністративно-територіального утворення [6]. Це надасть змогу адаптувати динамічний процес планування до зміни окреслених груп факторів, сприятиме підвищенню стійкості та адаптивності системи формування місцевих бюджетів, зокрема необхідного обсягу показників дохідної частини місцевих бюджетів і оптимальної її структури. Останнє є необхідним з огляду стимулювання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності на території адміністративно-територіальної одиниці, що також вимагає ефективного використання потенціалу територіальної громади: прав комунальної власності на неру-

хоме та рухоме майно, природні ресурси, землю тощо. Актуальним є налагодження взаємозв'язків на рівні "органи місцевого самоврядування — громада". Це сприятиме вирішенню важливого завдання у реалізації ефективної системи формування доходів місцевих бюджетів — збільшення відкритості та прозорості діяльності місцевої влади, підвищенню її підконтрольності та підзвітності, зокрема у питаннях планування і використання публічних коштів, широкого залучення громадян до бюджету участі тощо. Стосовно відкритості даних формування та виконання місцевих бюджетів, вважаємо за доцільне створити єдиний сайт — базу даних звітності місцевих бюджетів та Державного бюджету України, зі зручним та зрозумілим інтерфейсом, де швидко можна проглянути рішення про місцеві бюджети та звіти про їх виконання як за доходами, так і за видатками (у тому числі у розрізі бюджетних програм). Така концентрація інформації в одному місці пришвидшить обробку та аналіз даних, унеможливить приховування звітності за умови встановлення контролю за її своєчасним поданням та оприлюдненням. Крім того, науковці матимуть джерело інформації для власних досліджень та проведення розрахунків, що в перспективі допоможе виявити певні проблеми формування та функціонування місцевих бюджетів, знайти шляхи їх вирішення.

Реалізація заходів стосовно оптимізації формування та виконання місцевих бюджетів потребує активної підтримки як на центральному, так і на локальному рівні, і лише в разі послідовного та виваженого впровадження сприятиме підвищенню фінансової самостійності та спроможності місцевих бюджетів. Вирішення проблем місцевих бюджетів є запорукою подальших успішних змін суспільних фінансів у контексті децентралізації.

#### **ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК**

Проведене дослідження показало, що незважаючи на позитивні аспекти децентралізації, більшість місцевих бюджетів України потребує зміцнення доходної бази. Аналіз формування місцевих бюджетів України в умовах децентралізації свідчить, що в країні достатньо розвинена система формування доходів бюджетів. Водночас вона охоплює інститути та механізми, які все ще не у повній мірі узгоджені між собою. Відповідно вони недостатньо ефективно впливають на вирівнювання фіскальних дисбалансів розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Зростання доходів місцевих бюджетів України характеризує зростання впливу процесу реформування суспільних фінансів на розширення їх бази. З початку впровадження реформ обсяги доходів місцевих бюджетів зростають, однак у їх структурі спостерігається висока концентрація міжбюджетних трансфертів, що свідчить про все ще існуючу значну залежність територій від центру, тобто високу роль міжбюджетних трансфертів у формуванні місцевих бюджетів України.

Удосконалення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування можливе за умови реалізації наступних заходів: розширення переліку власних доходів місцевих бюджетів, удосконалення системи стратегічного і тактичного планування з урахуванням тенденцій розвитку системи формування місцевих бюджетів, міжбюджетних відносин, стимулювання підприємництва та створення нових робочих місць, реалізації інших заходів та запровадження стимулів щодо підвищення офіційної та зниження неформальної зайнятості. Важливим також залишається посилення прозорості та гласності у процесі прийняття рішень у сфері формування та використання бюджетних коштів, звітності про виконання бюджетів, аналітичної оцінки ефективності управління місцевими фінансами, фінансових результатів діяльності органів місцевого самоврядування, підвищення рівня їх відповідальності за формування належних доходів до місцевих бюджетів, підвищення ефективності використання наявних бюджетних коштів. Водночас доцільно розширити можливості органів місцевого самоврядування на законодавчому рівні щодо збільшення джерел формування місцевих бюджетів (наприклад, самостійно обирати із встановленого обмеженого переліку цільові податки чи збори і ставки на них). Важливо впровадити і ефективно реалізувати механізм фінансового контролю місцевих рад щодо формування/надходження, розподілу і витрачання коштів від власних джерел доходів місцевого самоврядування.

Удосконалення системи формування місцевих бюджетів сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних ресурсів, що є передумовою для забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи. Ефективність здійснення органами місцевого самоврядування покладених на них функцій і повноважень, запланованих заходів, результативність бюджетної децентралізації значною мірою залежить від якості планування доходів місцевих бюджетів. Підвищення ефективності

процесу формування місцевих бюджетів вимагає врахування пріоритетів бюджетної політики та її взаємоузгодження з стратегією соціально-економічного розвитку країни, подовження горизонту бюджетного планування, розширення фінансових повноважень місцевого самоврядування з одночасним посиленням їх відповідальності за досягнення визначених цілей. Важливим є створення належних фінансових умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

Позитивний досвід бюджетної децентралізації свідчить, що вона може сприяти ефективному управлінню державними та місцевими фінансовими ресурсами, є дієвим засобом для досягнення соціально-економічного розвитку як окремої території, так і країни загалом через забезпечення фінансової спроможності та самостійності територіальних громад. Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження ролі податку на доходи фізичних осіб у формуванні доходів державного та місцевих бюджетів.

#### Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Бондарук Т.Г., Мельничук І.О. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів. Статистика України. 2015. № 4. С. 46—52.
3. Бюджетна система: монографія / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.
4. Бюджетний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Звітність про виконання Державного бюджету (зведеного бюджету, державного бюджету, місцевих бюджетів) України / Державна казначейська служба України: офіційний сайт. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (дата звернення 17.11.2019).
6. Качула С.В. Фактори модернізації державної фінансової політики у системі соціального розвитку суспільства. Фінансовий простір. 2019. № 1 (33). С. 41—54.
7. Клочан В.В., Мірошник В.О., Надточий К.П. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 1. С. 142—147. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.142
8. Мэнкью Н.Г. Принципы экономики / Мэнкью Н. Грегори; пер. с англ. СПб.: Питер, 2012. 672 с.
9. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні: наукова доповідь / наук. редактор І.З. Сторонянська. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України", 2018. 106 с.
10. Місцеві фінанси: підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О.П. Кириленко. Київ: УБС НБУ, 2015. 579 с.
11. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Верховна Рада України; Закон від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-D0%B2%D1%80/print-1527093805453071>
13. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
14. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.
15. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
16. Савчук В.А. Дуалізм понять "місцеві бюджети" та "місцеві фінанси". Науково-практичне видання "Незалежний аудитор". 2016. № 18 (IV). С. 56—60.
17. Територіальний розвиток і регіональна політика: виклики та пріоритети сталого ендегенного зростання регіонів України в умовах сучасних реформ: наукова доповідь / наук. редактор В.С. Кравців. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України", 2018. 157 с.
18. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5—18.
19. Чугунов О. І. Бюджети місцевого самоврядування як інструмент соціально-економічного розвитку територій. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 23 (1). С. 262—266.
20. Shah, Anwar. Autonomy with equity and accountability: toward a more transparent, objective, predictable and simpler (TOPS) system



of central financing of provincial-local expenditures in Indonesia. Policy Research Working Paper. 2012. Series 6004, The World Bank. URL: <https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/6004.html>

21. Olum Yasin. Decentralization in developing countries: preconditions for successful implementation. Commonwealth Journal of Local Governance. 2014. Issue 15. C. 24—38.

#### References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasi-chnyj, M.D. (2018), Biudzhetno-podatkova polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Fiscal policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

2. Bondaruk, T.H. and Melnychuk, I.O. (2015), "The role of intergovernmental transfers in the formation of local budget revenues", Statystyka Ukrainy, vol. 4, pp. 46—52.

3. Fedosov, V.M. and Iurii, S.I. (2012), Biudzhetna systema [Budget system], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2456-17> (Accessed 17 Nov 2019).

5. State Treasury Service of Ukraine (2019), "Reporting on the implementation of the State Budget (consolidated budget, state budget, local budgets) of Ukraine", available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (Accessed 17 Nov 2019).

6. Kachula, S.V. (2019), "Factors of modernization of public financial policy in the system of social development of society", Finansovyi prostir, vol. 1 (33), pp. 41—54.

7. Klochan, V. Mirosnyk, V. and Nadtochiy, K. (2020), "Features of association of territorial communities in Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 142—147. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.142

8. Menk'iu, N. H. (2012), Pryntsypy ekonomyky [Principles of economics], Pyter, St.Petersburg, Russia.

9. Storonińska, I.Z. (2018), Mekhanizmy administratyvno-finsanovoi detsentralizatsii: svitovi praktyky ta napriamky yikh implementatsii v Ukraini [Mechanisms of administrative and financial decentralization: world practices and directions of their implementation in Ukraine], DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy", Lviv, Ukraine.

10. Zhykhor, O.B and Kyrylenko, O.P. (2015), Mistsevi finansy [Local finance], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 17 Nov 2019).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/280/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 17 Nov 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of government in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 17 Nov 2019).

14. Radelytskyi, Yu. O. (2018), Mistsevi biudzhety v umovakh pohlyblennia finansovoi detsentralizatsii v Ukraini [Local budgets in the context of deepening financial decentralization in Ukraine], LNU im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine.

15. Samuelson, P. E. and Nordkhaus, V. D. (2015), Ekonomyka [Economy], Vlyiams.

16. Savchuk, V.A. (2016), "The dualism of the concepts of "local budgets" and "local finance", Naukovo-praktychne vydannia "Nezalezhnyi audytor", vol. 18 (IV), pp. 56—60.

17. Kravtsiv, V.S. (2018), Terytorialnyi rozvytok i rehionalna polityka: vyklyky ta priority staloho endohennoho zrostannia rehioniv Ukrainy v umovakh suchasnykh reform: naukova dopovid [Territorial Development and Regional Policy: Challenges and Priorities for Sustainable Endogenous Growth of Ukrainian Regions in the Context of Modern Reforms: Scientific Report], DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.

18. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2018), "Budget strategy in the context of economic transformation", Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 5—18.

19. Chuhunov, O. I. (2014), "Budgets of local self-government as an instrument of socio-economic development of territories", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 23 (1), pp. 262—266.

20. Shah, A. (2012), "Autonomy with equity and accountability: toward a more transparent, objective, predictable and simpler (TOPS) system of central financing of provincial-local expenditures in Indonesia", Policy Research Working Paper. Series 6004, The World Bank, available at: <https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/6004.html> (Accessed 17 Nov 2019).

21. Yasin, O. (2014), "Decentralization in developing countries: preconditions for successful implementation", Commonwealth Journal of Local Governance, vol. 15, pp. 24—38.

*Стаття надійшла до редакції 04.02.2020 р.*

УДК 656.07

Л. О. Кустрич,  
 д. е. н., професор, доцент кафедри менеджменту,  
 Уманський національний університет садівництва  
 ORCID ID: 0000-0002-5048-4053

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.13

## ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

L. Kustrich,  
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Associate Professor  
 department of management, Uman National University of Horticulture  
 ORCID ID: 0000-0002-5048-4053

### INCREASE OF EFFICIENCY ACTIVITY AS A BASIS FOR LOGISTICS ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті визначено основні чинники підвищення ефективності діяльності підприємств сфери логістики. З'ясовано, що значення логістичних систем на підприємстві зростає аналогічно збільшенню інтенсивності товарних потоків в ході розширення діяльності підприємства. Зазначено, що визначення рівня ефективності діяльності вітчизняних логістичних підприємств є ключовим завданням як для дослідження поточного стану логістичної системи, так і для формування логістичних стратегій підприємств. Актуальність дослідження ефективності, як з наукової, так і з практичної точки зору полягає в формуванні дієвої сукупності індикаторів стану логістичної діяльності. Така сукупність індикаторів необхідна вітчизняним підприємствам для побудови механізмів управлінських впливів на елементи логістичних систем.

Аналіз практичної діяльності вітчизняних та іноземних підприємств дав змогу зробити висновок про те, що існує об'єктивне зростання проблем управління ефективністю логістичної діяльності на всіх її етапах.

Визначено основні напрями підвищення ефективності логістичної діяльності. Виокремлено та досліджено методи підвищення ефективності логістичної діяльності. Запропоновано інноваційну модель механізму підвищення ефективності логістичної діяльності. Характерною особливістю пропонованої моделі механізму підвищення ефективності логістичної діяльності є тісний взаємозв'язок управлінських процесів та їх чітка ієрархія. Запропонована модель механізму підвищення ефективності логістичної діяльності дасть змогу визначити резерви для підвищення ефективності логістичної діяльності на основі інтегрального показника та системи збалансованих показників, які характеризують кожну з логістичних підсистем.

Determining the level of efficiency of domestic logistics companies is a key task to study the current state of the logistics system and to formulate logistics strategies for enterprises either. The relevance of the study of efficiency, both from a scientific and practical point of view, consists in the formation of an effective set of indicators of the logistics activity. Such set of indicators is necessary for domestic enterprises to build mechanisms of managerial influence on the elements of logistics systems. Unfortunately the competitiveness of domestic logistics companies, compared to international ones remains catastrophically low. The problem consists not only in the quality and level of technological development, but above all — in inefficient systems of managing costs, resources, financial and material stocks. Fierce competition encourages businesses to seek new competitive reserves that were not previously considered to be a source of strengthening their competitive position in the market.

The indicated circumstances determine the necessity for deeper scientific and practical intelligence on the formation of theoretical and practical bases for improving the efficiency of logistics development in Ukraine and indicate the relevance and form the purpose of the research.

The purpose of the article is to identify key aspects of improving the efficiency of logistics companies.

Considering the purpose of the article, the main task of the research is development of an innovative mechanism for improving the efficiency of logistics activities.

Studying of foreign scientific works and domestic authors shows that at present no unified position has been developed regarding the disclosure of the essence of the concept of "logistical activity efficiency", also, conceptual and methodological bases for ensuring its effectiveness have not been formed yet, there are no large-scale studying the level of influence of various external and internal factors on the efficiency of logistics activities.

The main factors that increase efficiency activity of the enterprises in sphere of logistics are defined in the article. It is found that the significance of logistics systems in an enterprise increases similarly to an increase in the intensity of goods flows as the enterprise expands. It is stated that determining the efficiency level activity of domestic logistic enterprises is a key task both for

the study of the current state of the logistics system and for the formation of logistic strategies of enterprises. The analysis of the practical activity of domestic and foreign enterprises has made it possible to conclude that there is an objective increase in the problems of managing the efficiency of logistics activity at all its stages. The main directions of increasing efficiency of logistic activity are define. Methods of increasing the efficiency of logistic activity were identified and researched.

An innovative model of the mechanism of increasing the efficiency of logistics activities is proposed. A distinctive feature of the proposed model of the mechanism for improving the efficiency of logistics activities is the close interconnection of management processes and their clear hierarchy. The proposed mechanism model of increasing the efficiency of logistics activities will allow to determine the reserves for improving the efficiency of logistics activities, based on the integral indicator and the system based on balanced indicators that characterize each of the logistics subsystems.

*Ключові слова: логістика, підприємництво, інновації, розвиток, управління, ефективність.*  
*Key words: logistics, entrepreneurship, innovation, development, management, effectiveness.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначення рівня ефективності діяльності вітчизняних логістичних підприємств є ключовим завданням як для дослідження поточного стану логістичної системи, так і для формування логістичних стратегій підприємств.

Актуальність дослідження ефективності як з наукової, так і з практичної точки зору полягає в формуванні дієвої сукупності індикаторів стану логістичної діяльності. Така сукупність індикаторів необхідна вітчизняним підприємствам для побудови механізмів управлінських впливів на елементи логістичних систем.

На жаль, конкурентоспроможність вітчизняних логістичних підприємств, порівняно з міжнародними, залишається катастрофічно низькою. Проблема полягає не тільки в якості та рівні технологічного розвитку, а передусім — у неефективних системах управління витратами, фінансовими ресурсами і матеріальними запасами.

Жорстка конкурентна боротьба стимулює підприємства шукати нові резерви конкурентоспроможності, які раніше не розглядалися як джерело зміцнення їх конкурентного становища на ринку.

Зазначені обставини визначають необхідність проведення більш глибоких науково-практичних розвідок із формування теоретичних та практичних основ щодо підвищення ефективності діяльності розвитку логістики в Україні, вказують на актуальність та формують мету дослідження.

## МЕТА СТАТТІ

Метою статті є у визначення ключових аспектів підвищення ефективності діяльності підприємств сфери логістики.

Зважаючи на мету статті, головним завданням дослідження є розробка інноваційного механізму підвищення ефективності логістичної діяльності.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значення логістичних систем на підприємстві зростає аналогічно збільшенню інтенсивності товарних потоків унаслідок розширення діяльності підприємства (наприклад, виходу на нові ринки діяльності) або за умов, коли сама специфіка продукції та ринку вимагає високої оперативності. Оскільки будь-яке підприємство прагне "вирости", вийти на нові ринки, а конкурентне середовище підвищує роль оперативності у роботі підприємства, зростає роль логістичної діяльності, а також забезпечення її ефективності.

Вивченню питань сутності та змісту поняття ефективності логістичної діяльності присвятили свої роботи Busher J. [7], Tyndall G. [7], Болдирева Л.М. [9], Колодізева Т.О. [10], Окландер М.А. [11], Руденко Г.Р. [10], Смірнов І.Г. [12]. Оцінку факторів і критеріїв ефективності логістичної діяльності підприємства в своїх роботах розглядали Маліков О.Б. [3], Миротін А.Б. [2], Міщук І.П. [4], Пономарьова Ю.В. [1], Порошина О.Г. [2], Ташбаєв І.Е. [2]. Питання визначення ефективності логістичної діяльності висвітлено у працях Ламберта Д.М. [8], Мішиної С.В. [5], Мішина О.Ю. [5], Родимченко А.О. [6], Сток Дж.Р. [8] та ін.

## НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

У роботах зазначених авторів досить широко висвітлені питання теорії і практики організації системи логістики, а також розглянуті принципи і методи забезпечення ефективності логістичної діяльності.

Однак вивчення наукових праць свідчить, що нині не вироблено єдиної позиції щодо розкриття сутності поняття "ефективності логістичної діяльності", також наразі не сформовані концептуальні та методичні основи забезпечення її ефективності, відсутні масштабні дослідження щодо рівня впливу різних зов-



Таблиця 1. Напрями підвищення ефективності логістичних процесів

Сфера логістики	Напрями підвищення ефективності
Управління запасами	Кількість та вартість запасів має бути оптимальною для підприємства. Запаси готової продукції дозволяють швидко реагувати на зміни попиту, а виробничі запаси забезпечують ритмічність виробництва
Транспортування	Потрібно обирати транспортні засоби та здійснювати перевезення за критеріями вартості та ступенем надійності
Складування	Застосування інноваційних інформаційних технологій і складської техніки
Пакування	Оптимізація упаковки: зміна її характеристик для більш зручного формування замовлення
Вантажопереробка	Вибір оптимальних технологічних процесів, розробка норм складування, підвищення ефективності використання складського простору
Закупівля	Підвищення компетентності та професіоналізму персоналу, який здійснює закупівлі, вибір оптимальної системи планування замовлень
Розподіл	Координація процесів товароруку; інтеграція функцій управління з процесами розподілу готової продукції та послуг

Джерело: складено автором на основі аналізу [7–10].

нішніх і внутрішніх факторів на ефективність логістичної діяльності.

Зазначені обставини визначають необхідність проведення більш глибоких науково-практичних розвідок, зокрема щодо вивчення питання підвищення ефективності діяльності логістичних підприємств.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз практичної діяльності вітчизняних та іноземних підприємств дав змогу зробити висновок про те, що існує об'єктивне зростання проблем управління ефективністю логістичної діяльності на всіх її етапах.

Пономарьова Ю.В. під ефективністю логістичної діяльності пропонує розуміти "...показник (або систему показників), який характеризує рівень якості функціонування логістичної системи за заданого рівня загальних логістичних витрат" [1, с. 98].

На думку Міротіна Л.Б., Ташбаєва І.Е. та Порошиної О.Г., ефективність логістичної діяльності це "співвідношення між заданим (цільовим) показником результату функціонування системи й фактично реалізованим" [2, с. 471], тобто ступінь фактичного досягнення результату логістичної діяльності.

Маліков О.Б. вважає, що "...об'єднання виробничих, торговельних та/або транспортних підприємств, їх структурних підрозділів або окремих ділянок разом із комплексом техніч-

них засобів та дій, які забезпечують доведення матеріальних (у т.ч. товарних) потоків від пунктів їх зародження із залученням різноманітних виробників та посередників до кінцевих споживачів шляхом виконання над ними відповідних логістичних операцій (складування, зберігання, перевезення, укрупнення/розукрупнення партій вантажів, збирання, обробка, передавання інформації про параметри потоку)" [3, с. 84].

У такому випадку потрібно визначати ефективність логістичної діяльності щодо:

1) певної сукупності суб'єктів господарювання, які об'єднані у логістичному ланцюгу;

2) певної сукупності виробничих (у найширшому розумінні терміна) об'єктів — цехів, складів, терміналів, функціональних зон, окремих робочих місць, в яких виконуються логістичні операції над елементами матеріального потоку, і для чого у них використовуються різноманітні види обладнання;

3) певної сукупності дій (операцій, процесів, робіт, процедур), які потрібні, щоб відбувся рух матеріального потоку в логістичному ланцюгу загалом та на його окремих стадіях. При цьому визначення ефективності логістичної діяльності можна здійснювати як відносно інтегрованого логістичного ланцюга, так і відносно його окремих ланок [4, с. 104].

Зважаючи на проведені теоретико-ретроспективний аналіз наукових джерел [1–6], нами встановлено, що під категорією "ефективність логістичної діяльності", слід розуміти співвідношення між ефектом від застосування логістичного підходу і логістичними витратами (ресурсами підприємства, що використовуються унаслідок здійснення логістичної діяльності).

Будь-яке підприємство діє на основі відкритої системи і безпосередньо взаємодіє із навколишнім середовищем. На логістичну діяльність підприємства впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори.

Визначення впливу чинників — зовнішніх і внутрішніх — на логістичну діяльність дає змогу оцінити ці фактори і розробити систему прийомів, методів та засобів, які надади б змогу максимально використовувати фактори сприятливого впливу і знизити б вплив від дії несприятливих факторів.

Зовнішніми факторами, які опосередковано впливають на логістичну діяльність підприємства є: економічні, науково-технічні, соціальні, демографічні, природно-кліматичні та політичні.

Зовнішні фактори підприємство не може змінювати, їх слід брати до уваги під час планування логістичної діяльності з метою забезпечення найбільшої ефективності. Незважаючи на те, що вони є факторами "непрямого" впливу, проте міра цього впливу є істотною, ніж факторів, які відносяться до мікросередовища (внутрішніх).

До внутрішніх факторів логістичної діяльності слід віднести розвиненість дистрибутивної мережі та розподільних центрів, кадри та їх мотивацію, організаційну структуру підприємства, ефективність економічної діяльності підприємства, програмне забезпечення, що використовується підприємством, а також складське обладнання та технології.

Змінюючи внутрішні фактори, підприємство може підвищувати ефективність логістичної діяльності.

На основі аналізу зарубіжних та вітчизняних концепцій роботи логістичних підприємств, які висвітлено у працях [7—10], нами визначено основні напрями підвищення ефективності логістичної діяльності (табл. 1).

Аналіз представлених в науковій літературі [10—12] методик підвищення ефективності логістичної діяльності дав змогу виокремити ключові з них (табл. 2).

Аналіз поданих у таблиці 2 методів свідчить про те, що вони є універсальними і можуть бути застосовані практично в усіх напрямках логістики.

На нашу думку, всі перелічені методи підвищення ефективності логістичної діяльності доцільно використовувати комплексно, в структурі єдиного механізму, здатного в певний момент визначити і мобілізувати наявні резерви ефективності з кожного напрямку логістики, на основі відхилень у системі індикаторів по кожній логістичній підсистемі.

Оскільки будь-яка логістична діяльність є процесом, то визначення механізму підвищення

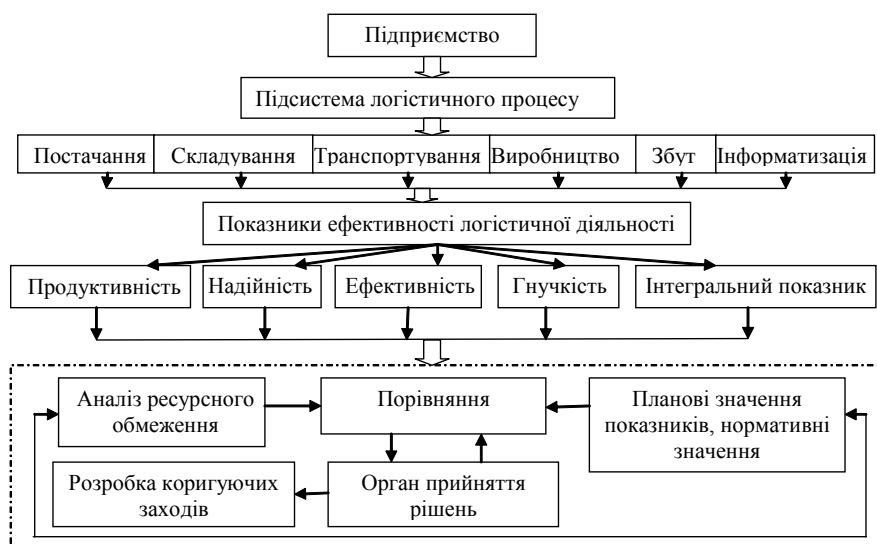
**Таблиця 2. Методи підвищення ефективності логістичної діяльності**

Метод	Опис	Сфера застосування
Автоматизація логістичної діяльності	Використання інформаційних систем «Галактика», «1С: Підприємство»; «1С: Логістика»; «E-Sklad»; «ТрансЛогістик Soft»; «Microsoft Business «Solutions-Axapta» або інших. Використання даних програм дає змогу здійснювати збір, зберігання, обробку, аналіз та поширення інформації з метою зниження трудомісткості процесів використання інформаційних ресурсів, підвищення надійності і оперативності роботи у логістиці	Управління запасами, складування, закупівля, розподіл продукції та послуг
Оптимізація вантажу	Включення двох або більше дрібних партій від одного або декількох постачальників до загальної великої партії	Транспортування, розподіл
Мінімізація витрат	Узгодженість постачання для скорочення термінів зберігання надлишкових запасів	Транспортування, закупівля, управління запасами
ABC-аналіз	Розподіл запасів сировини і матеріалів за: категоріями; рівнем важливості в залежності від їх вартості; швидкості доставки тощо. Використання ABC-аналізу знижує вплив суб'єктивного фактора (коли є необхідність прийняти рішення про організацію постачання за окремими групами)	Управління запасами, транспортування, складування, пакування, закупівля, розподіл
XYZ-аналіз	Класифікація номенклатури за середньостатистичним відхиленням значення від середньої швидкості реалізації товару зі складу до середньої швидкості доставки товару	Управління запасами, транспортування, складування, пакування, закупівля, розподіл
Метод Парето	20% зусиль дають 80% результату, а інші 80% зусиль реалізують лише 20%. Таким чином, можна зрозуміти, що, вибравши найбільш ефективні оптимальні ресурси, можна досягнути високих результатів із малими витратами. У той же час наступні дії будуть непотрібними і неефективними. Даний метод застосовується, як правило, разом з методами ABC і XYZ-аналізу	Управління запасами, транспортування, складування, пакування, закупівля, розподіл
Крос-докінг	Пряма поставка безпосередньо від постачальника або від виробника, оминаючи складську логістику	Транспортування, закупівля, розподіл
Планування потреби в матеріалах (MRP)	Використовується при залежному попиті. Розраховуються потреби у всіх видах матеріалів, сировини, комплектуючих, необхідних для виробництва кожного продукту з основного графіка в необхідному обсязі, і відповідних замовлень на постачання. На основі цих розрахунків визначається час подачі замовлення, зважаючи на тривалість поставок і часу, до якого вони повинні надійти	Управління запасами, закупівля, розподіл
Консолідація персоналу підприємства	Формування гуртків якості, розробка системи мотивації співробітників і їх залучення до вдосконалення логістичних процесів	Управління запасами, транспортування, складування, пакування, закупівля, розподіл
Прогнозування	Ймовірнісне уявлення про розвиток майбутніх подій, засноване на спостереженнях і теоретичних положеннях; обґрунтоване судження про можливість настання однієї або декількох подій; судження про майбутнє	Управління запасами, закупівля

Джерело: складено автором на основі аналізу [10; 11; 12].

ня ефективності логістичної діяльності також буде формулюватися з точки зору процесного підходу.

Категорія "механізм підвищення ефективності логістичної діяльності підприємства" розглядається нами як сукупність підсистем логістики та способів їх взаємодії з метою досяг-



**Рис. 1. Інноваційна модель механізму підвищення ефективності логістичної діяльності**

Джерело: авторська розробка.

нення максимальної ефективності логістичної діяльності.

На рисунку 1 нами презентовано інноваційну модель механізму підвищення ефективності логістичної діяльності підприємства. Характерною особливістю пропонованої моделі механізму підвищення ефективності логістичної діяльності є тісний взаємозв'язок управлінських процесів та їх чітка ієрархія.

Оскільки механізм є керованим ресурсом, то процес підвищення ефективності логістичної діяльності, має враховувати такі фактори:

- 1) механізм підвищення ефективності логістичної діяльності реалізується на основі процесу, тобто відбувається перетворення існуючої реальності у певні форми або параметри;
- 2) цей механізм не має власного управління, він знаходиться в стані очікування управління процесом з боку різних суб'єктів управління;
- 3) у разі інтеграції цього механізму з ефективним управлінням буде відбуватися внутрішня реалізація процесу досягнення очікуваного ефекту.

Розглянемо особливості реалізації запропонованого механізму. Тут слід зауважити, що логістична підсистема складається з: виробничої, транспортної, збутової, інформаційної, підсистеми складування і постачання продукції та послуг. Зазначені підсистеми пов'язані між собою інформаційними та матеріальними потоками. Кожна з перерахованих підсистем характеризується низкою показників (табл. 3).

Представлені показники можна класифікувати як показники гнучкості, надійності, продуктивності і ефективності.

Окрім, поданих у таблиці 3 показників, нами пропонується використовувати інтегральний показник, динаміка якого може слугувати орієнтиром підвищення або зниження ефективності логістичної діяльності. Також існує система нормативних показників, або показників діяльності аналогічних підприємств, з якими можна порівнювати розраховані показники. Розрахунок показників може проводитися на основі використання методи-

ки експертної оцінки, або на підставі розрахунку математичної моделі.

Далі розглянемо, яким чином приймається рішення, в поданій на рис. 1 моделі. Отже, оскільки існують певні планові і нормативні значення показників, всі ці фактори враховуються органом (особою), що приймає рішення. Математично модель прийняття рішень можна описати формулою:

$$n = a(x) \quad (1).$$

Для кількісної оцінки прийнятого рішення вводиться цільова функція, яка дає змогу кількісно оцінити наскільки правильним є прийняте рішення. Ця функція залежить від вхідних і вихідних параметрів і позначається  $R = R(y, d)$ . Оскільки вихідні параметри  $n$  можна виразити через вхідну  $x$ , то цільова функція буде залежати тільки від показників управління —  $R = R(y)$ .

Отримані показники роботи логістичних підсистем порівнюються з нормативними, або (для підприємств вузької спрямованості або при відсутності нормативних показників) з динамікою цих же показників за минулі періоди, також простежується динаміка інтегрального показника ефективності логістичної діяльності. У результаті порівняння і визначення інтегрального показника ефективності логістичної діяльності органом (менеджером), що приймає рішення на підприємстві, визначаються напрямки удосконалення тих чи інших підсистем логістичної системи. Рішення може прийматися одноосібно менеджером, який відповідає за роботу всього підприємства, або відповідальним по кожній підсистемі. Також у випад-



**Таблиця 3. Класифікація показників оцінки ефективності підсистем логістики в залежності від спеціалізації підприємства**

Вид логістичної підсистеми	Тип підприємства		
	Виробниче підприємство	Торговельне підприємство	Транспортне підприємство
Постачання	– період поставки комплектуючих; – страховий запас; – величина транспортних за витрат на одного постачальника	– середній час оформлення замовлення; – коефіцієнт сезонності продажів; – відсоток замовлень, які відправлені невчасно	– середній час оформлення замовлення; – кількість отриманих і оброблених заявок
Складування	– нормативний запас; – середня величина оборотних коштів у складських запасах	– коефіцієнти ширини, глибини оновлення асортименту	– середній час складської обробки вантажу; – середній час зберігання вантажу
	– вантажообіг складу; – питома навантаження складу; – коефіцієнт нерівномірності завантаження складу; – коефіцієнт використання вантажного об'єму складу; – коефіцієнт оборотності продукції на складі		
Транспортування	– сума транспортних витрат на одне постачання; – коефіцієнт транспортних витрат; – ритмічність постачань власним транспортом; – величина транспортних витрат у загальних витратах підприємства		– середнє значення завантаження транспортних засобів; – вартість витрат на постачання вантажу від замовника до одержувача з розрахунку на 1 тону
	– фондівіддача, фондомісткість транспортних засобів; – коефіцієнт зносу (придатності) транспортних засобів; – фондорентабельність транспортних засобів.		
Виробництво	– тривалість виробничого циклу; – вартість незавершеного виробництва у загальних витратах; – коефіцієнт дефекту	– товарообіг з розрахунку на площу торговельних приміщень	– вантажообіг на одиницю транспортних засобів
	– продуктивність праці; – темп зростання виробничих витрат		
Збут	– рівень каналів збуту; – рентабельність		
Інформатизація	– рівень інформаційного забезпечення; – швидкість документообігу; – наявність інноваційних технологій		

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження.

ку тотальної автоматизації підприємства можливий автоматизований варіант прийняття рішень.

Після прийняття рішень про виявлення "вузьких" місць у логістичній діяльності розробляється низка коригуючих заходів, наприклад, може бути прийнято рішення про вибір іншої системи постачання, або рішення про аутсорсинг транспортної підсистеми, або вибір іншої методики складування чи іншої моделі планування товарного асортименту.

Запропонована інноваційна модель механізму підвищення ефективності логістичної діяльності дасть можливість визначити такі категорії "розривів" в існуючій логістичній діяльності:

- 1) розриви в кількості виконаних замовлень;
- 2) розриви за термінами постачання;
- 3) розриви в термінах виконання окремих логістичних операцій;

4) нестабільність термінів виконання логістичних операцій;

5) розрив у витратах окремої ділянки логістичної системи;

6) розрив у витратах всієї логістичної діяльності.

Методично процес реалізації запропонованої моделі полягатиме в реалізації таких кроків:

1) визначаються критерії ефективності логістичної діяльності, які можуть бути різними для окремого підприємства, наприклад, для промислового підприємства це може бути повнота виконання замовлення, забезпечення термінів постачання, строки виконання та стабільність термінів виконання логістичних операцій, витрати на логістичну діяльність, загальні витрати;

2) виділені критерії ефективності підсистем логістики ранжуються;

3) вимірюється ряд показників, що дозволяють виявити "розрив" в логістичній діяльності;

4) проводиться розрахунок збалансованості показників оцінки ефективності підсистем логістики і їх результати порівнюються з мінімальними значеннями. При значеннях показників оцінки ефективності нижче порогових можна констатувати "розрив" у певній підсистемі логістичної діяльності.

### ВИСНОВКИ

Запропонована модель механізму підвищення ефективності логістичної діяльності дасть змогу визначити резерви для підвищення ефективності логістичної діяльності на основі інтегрального показника та системи збалансованих показників, які характеризують кожну з логістичних підсистем.

Таким чином, використання на практиці інноваційного механізму підвищення ефективності логістичної діяльності дасть змогу здійснювати управління кожною підсистемою логістики шляхом порівняння фактичних і нормативних значень показників, що характеризують виробничу, інформаційну, збутову, закупівельну, складську та транспортну діяльність. За результатами контролю кожної логістичної підсистеми будуть визначені наявні резерви ефективності логістичної діяльності та сформульовані конкретні напрями їх використання, реалізація яких забезпечить економічну ефективність діяльності логістичної системи загалом.

### Література:

1. Пономарьова Ю.В. Оцінка ефективності логістичної системи. Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. № 188. С. 97—101.
2. Миротин Л.Б., Ташбаев И.Э., Порошина О.Г. Эффективная логистика. Москва: Экзамен, 2002. 160 с.
3. Маликов О.Б. Деловая логистика. СПб.: Политехника, 2003. 223 с.
4. Міщук І.П. Оцінювання ефективності системи логістики підприємства торгівлі. Механізм регулювання економіки, 2012, № 4. С. 102—110.
5. Мішина С.В., Мішин О.Ю. Комплексна оцінка ефективності логістичної діяльності. Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Вип. 237. В. Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. С. 1202—1209.
6. Родимченко А.О. Формування методичних підходів до оцінки рівня розвитку логістичної системи. Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 45—49.

7. Busher J., Tyndall G. Logistics excellence. Management Accounting, 1987, No. 8, pp. 32—39.

8. Сток Дж.Р., Ламберт Д.М. Стратегическое управление логистикой. Москва: ИНФРА-М, 2005. 797 с.

9. Болдирева Л.М. Інновації в логістиці: теоретико-методологічні та практичні аспекти. Економіка Крима. 2011. 1 (34). С. 18—23.

10. Колодізева Т.О., Руденко Г.Р. Інноваційні технології в логістиці. Харків, Альтерпра, 2013. 268 с.

11. Окландер М.А. Логістична система підприємства. Одеса: Астропринт, 2004. 309 с.

12. Смірнов І. Г. Логістика: просторово-територіальний вимір. Київ: Обрії, 2004. 334 с.

### References:

1. Ponomarova, Yu.V. (2004), "Evaluation of the effectiveness of logistical systems", *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki*, vol. 188, pp. 97—101.
  2. Mirotin, L.B. Tashbaev, I.E. and Poroshina, O.G. (2002), *Effektivnaya logistika* [Effective logistics], Ekzamen, Moscow, Russia.
  3. Malikov, O.B. (2003), *Delovaya logistika* [Business logistics], Politehnika, St. Petersburg, Russia.
  4. Mishchuk, I.P. (2012), "Evaluation of the efficiency of the logistics enterprise trading system", *Mehanizm reguluvannya ekonomiki*, vol. 4. pp. 102—110.
  5. Mishina, S.V. and Mishin, O.Yu. (2008), "Complex evaluation of logistic activity efficiency", *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki*, vol. 237, pp. 1202—1209.
  6. Rodymchenko, A.O. (2014), "Formation of methodological approaches to assessing the level of logistic system". *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 45—49.
  7. Busher, J. and Tyndall, G. (1987), "Logistics excellence", *Management Accounting*, vol. 8, pp. 32—39.
  8. Stoke, J.R. and Lambert, D.M. (2005), *Strategicheskoe upravlenie logistikoj* [Strategic logistics of management], INFRA-M, Moscow, Russia.
  9. Boldyreva, L.M. (2011), "Innovations in logistics: theoretical, methodological and practical aspects". *Ekonomika Kryma*, vol. 1, No. 34, pp. 18—23.
  10. Kolodizyeva, T.O. and Rudenko, H.R. (2013), *Innovatsiyni tekhnolohiyi v lohistytsi* [Innovative technologies in logistics], Alterra, Kharkiv, Ukraine.
  11. Oklander, M.A. (2004), *Lohistychna sistema pidpryyemstva* [Logistic system of the enterprise], Astroprynt, Odessa, Ukraine.
  12. Smirnov, I.G. (2004), *Lohistyka: prostorovo-terytorial'nyy vymir* [Logistics: spatial and territorial dimension], Obrii, Kiev, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 20.01.2020 р.

УДК 351:63(477)

**В. А. Голян,**

д. е. н., професор, директор,

Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-2502-4573

**Ю. Б. Заставний,**

аспірант, Луцький національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0002-9033-8018

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.20

## **ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ**

V. Golyan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Public Organization "European Analytical Centre", Kyiv

Y. Zastavnyy,

Postgraduate, Lutsk National Technical University

### **FINANCIAL AND ECONOMIC REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION: PRIORITIES AND TOOLS**

У статті розкриваються теоретичні засади формування системи фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, виходячи з вітчизняної практики та передового іноземного досвіду. Розглядаються різноманітні авторські підходи до структуризації складових фінансово-економічного регулювання діяльності суб'єктів аграрного підприємництва. Дослідження показали, що основними елементами фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва виступають: бюджетно-податкове, цінове та фінансово-кредитне регулювання. Встановлено, що нерозвиненість інфраструктури аграрних ринків та низький рівень концентрації кредитних ресурсів фінансово-банківських установ не дають можливості повною мірою використати потенціал цінових та фінансово-кредитних інструментів підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, тому публічні фінансові фонди передусім державний бюджет, виступають основним джерелом державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Обґрунтовано, що активізація кредитування проектів модернізації та реконструкції основного капіталу сільськогосподарського виробництва, а також проектів введення додаткових потужностей по виробництву рослинницької та тваринницької галузі напряму пов'язана з дієвістю механізмів здешевлення державою кредитів комерційних банків для сільськогосподарських товаровиробників. На основі аналізу зрушень у структурі видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України визначено, що у 2018 році порівняно з 2011 роком проривних позитивних змін в частині фінансової підтримки зі сторони держави сільськогосподарських товаровиробників не відбулося передусім сектору малих та середніх суб'єктів аграрного підприємництва. Встановлено, що підвищення ефективності підтримки національного сільськогосподарського товаровиробника залежить від темпів реального економічного зростання, що, з однієї сторони, збільшить можливості держави дотувати суб'єкти аграрного підприємництва, а з іншої — дозволить збільшувати суму внутрішніх джерел інвестування сільськогосподарських проектів.

The article reveals the theoretical basis for the formation of the system of financial and economic regulation of agricultural production, based on domestic practice and best foreign experience. Various author's approaches to structuring the components of financial and economic regulation of agricultural business entities are considered. Studies have shown that the main elements of financial and economic regulation of agricultural production are: budget and tax, price and financial and credit regulation. It is established that the underdeveloped infrastructure of agricultural markets and the low level of concentration of credit resources of financial and banking institutions do not allow to fully use the potential of price and financial and credit instruments to support domestic producers of agricultural products, so public financial funds, primarily the state budget, are the main source of state financial support for agricultural producers. It is



proved that the activation of crediting of modernization projects and reconstruction of fixed capital in agricultural production, as well as projects for the introduction of additional capacities for production of crop and livestock industry is directly linked to the effectiveness of the mechanisms to reduce the cost of government loans by commercial banks to agricultural producers. Based on the analysis of shifts in the structure of state budget expenditures to support agricultural production through the Office of the Ministry of agrarian policy and food of Ukraine, it was determined that in 2018, compared with 2011, there were no breakthrough positive changes in the part of financial support from the state for agricultural producers, primarily the sector of small and medium-sized agricultural businesses. It is established that increasing the effectiveness of support for the national agricultural producer depends on the rate of real economic growth, which, on the one hand, will increase the state's ability to subsidize agricultural businesses, and on the other — will increase the amount of internal sources of investment in agricultural projects.

*Ключові слова: фінансово-економічне регулювання, бюджетна підтримка, кредитування, державний бюджет, фінансово-кредитні інструменти, сільськогосподарське виробництво.*

*Key words: financial and economic regulation, budget support, lending, state budget, financial and credit instruments, agricultural production.*

## **ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ**

Розширене відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва в теперішніх умовах господарювання на пряму залежить від результативності застосування інструментів фінансово-економічного регулювання. Мова йде як про прямі методи фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, так і про непрямі. Важливого значення в умовах розвитку національної економіки набуває також визначення пріоритетів надання фінансової підтримки суб'єктам аграрного підприємництва, виходячи з необхідності усунення структурних дисбалансів у національному АПК, а також виходячи з необхідності розвитку тих сегментів сільськогосподарського виробництва, які мають значні конкурентні переваги на світовому ринку сільськогосподарської сировини. Обмежені можливості публічних фінансових фондів (державний та місцеві бюджети) та нерозвиненість ринку позикового капіталу не дають змоги імплементувати в Україні ту модель фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, яка функціонує у високорозвинених країнах і яка б дозволила забезпечити реальну фінансову підтримку для різноманітних категорій виробників сільськогосподарської продукції, зміцнивши тим самим багатоточковість сільського господарства та укріпивши сектор малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції. А в умовах поглиблення децентралізаційних та євроінтеграційних процесів система фінансово-економічного регулювання має охоплювати ще більш

широкий спектр методів та інструментів, ніж в попередні періоди, щоб максимальною мірою сприяти ефективному використанню агроресурсного потенціалу регіонів України.

## **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ**

Враховуючи світову практику розвитку аграрної сфери, особливо у високорозвинених країнах, та основні тенденції відтворення ресурсно-виробничого потенціалу агропромислового комплексу України, значною гостротою відзначається проблема формування сучасної системи фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, яка стимулюватиме комплексний характер відтворювальних пропорцій в аграрному секторі та сприятиме введенню додаткових потужностей як безпосередньо у виробництві сільськогосподарської сировини, так і в секторі переробно-харчових виробництв. У вітчизняній економічній літературі має місце значний спектр підходів щодо формування набору методів та інструментів фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, які даватимуть можливість забезпечувати беззбитковий характер господарського освоєння агроресурсного потенціалу та виробництва готової продукції з високою доданою вартістю.

Окремі вчені розглядають систему фінансових інструментів автономно від економічних методів впливу на сільськогосподарських товаровиробників, виокремлюючи фінансове регулювання як структуроутворюючий елемент фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва загалом. Так, С. Юрчишина під фінансовим регулюванням аграрного сектору економіки розуміє процес

цілеспрямованого впливу на потенціал аграрних суб'єктів, що передбачає використання спеціалізованого регулювального механізму з метою підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств, збільшення доходів державного бюджету та забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції на вітчизняних і зовнішніх ринках [5]. Вона також чітко визначає специфікацію фінансових методів та інструментів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які використовуються в Україні, починаючи з 2000 року. Такими методами та інструментами виступають: цінове регулювання; виробничі дотації; субсидії на придбання ресурсів; податкові субсидії; кредитна підтримка; фінансування загальних послуг і програм сільського розвитку [5].

І. Карпова акцентує увагу на необхідності створення дієвих механізмів фінансово-кредитного регулювання, які поєднуюватимуть комплекс заходів: активізація банківського кредитування, особливо довгострокового, забезпечення доступу до кредитних ресурсів малих і середніх виробників, зниження процентних ставок, зменшення співвідношення суми кредитів до вартості їх забезпечення; покращення умов кредитування виробників сільськогосподарської продукції за рахунок компенсації процентних ставок для цих позичальників; відновлення спеціального режиму сплати податку на додану вартість у тваринництві, за якого виробникам повністю залишається сума цього податку; зменшення податкового навантаження для платників єдиного податку у сільському господарстві за рахунок відміни коефіцієнта індексації грошової оцінки землі при визначенні величини цього податку [1].

На думку Н. Стоянець, до фінансово-економічних інструментів державного регулювання сільськогосподарського виробництва належать різноманітні засоби впливу, що мають прямо або опосередковано вартісну оцінку, тобто застосування цих інструментів призведе до зменшення або збільшення державних видатків. Основними фінансово-економічними інструментами впливу на розвиток аграрного сектору економіки є: система оподаткування, система кредитування, бюджетне фінансування, державні фінансові гарантії, інструменти валютного регулювання, система страхування [4].

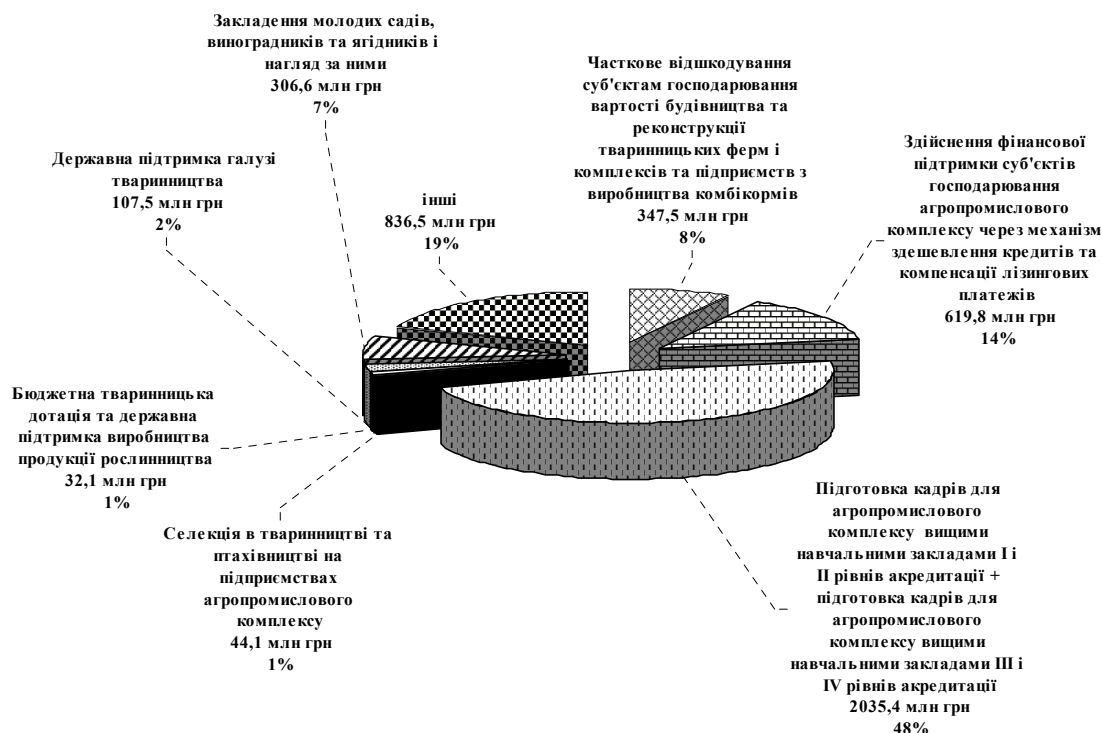
Високим рівнем системності щодо формування інструментарію фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва відзначається підхід Р. Матвієнко, згідно з яким держава може впливати на роз-

виток аграрного виробництва шляхом прямої участі — через бюджетне фінансування загальнодержавних програм і через кредитування за рахунок коштів бюджету, тим самим здійснюючи міжгалузевий перерозподіл фінансових ресурсів і стимулюючи певні види діяльності відповідно до конкретної мети фінансово-кредитної політики. Водночас важливим інструментом регулювання є державне кредитування.

Податкові інструменти є найбільш поширеними серед непрямих методів фінансового регулювання розвитку аграрного виробництва у всьому світі завдяки своїм характеристикам: універсальності, безумовності та всеохоплюваності. Виконуючи одночасно фіскальну та регулювальну функції, податки забезпечують одну з фундаментальних передумов функціонування категорії фінансів у її практичній реалізації — розподіл та перерозподіл. Саме через це податкові інструменти досить ефективно діють щодо управління процесами розвитку аграрного виробництва, оскільки останні обов'язково мають опосередковуватися ефективним перерозподілом ресурсів [2].

С. Пономаренко розглядає фінансово-економічне регулювання як складову державного регулювання сільськогосподарського виробництва, виділяючи інструменти фінансово-кредитної політики (пільгове кредитування, здійснення цільового лізингу, страхування); інструменти цінової політики (державні закупівлі, моніторинг цін на засоби виробництва, гарантування закупівельних цін на основні види продукції); інструменти податкової політики (спеціальний режим оподаткування; повне або часткове звільнення від сплати окремих податків та обов'язкових платежів; зниження ставок оподаткування; списання та реструктуризація податкової заборгованості) [3].

З приведених підходів стосовно формування набору методів та інструментів фінансової підтримки аграрного сектору найбільш системно структурування фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва здійснив, на нашу думку, С. Пономаренко. Загалом підтримуючи його підхід, доцільним є також поглиблення досліджень у цьому напрямі як у частині виокремлення базових складових фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, так і в частині визначення пріоритетних напрямів державної фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Доцільність активізації досліджень щодо удосконалення інституціонального середовища фінансо-



**Рис. 1. Обсяги та структура видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2011 році**

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

во-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва також зумовлена поглибленням процесів децентралізації та реформи місцевого самоврядування, які переносять центр тяжіння у підтримці сільськогосподарських товаровиробників й на рівень територіальної громади.

### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетів фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва з ідентифікацією набору відповідних методів та інструментів впливу на суб'єкти аграрного підприємництва на основі врахування викликів децентралізації влади і поглиблення євроінтеграційних процесів.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

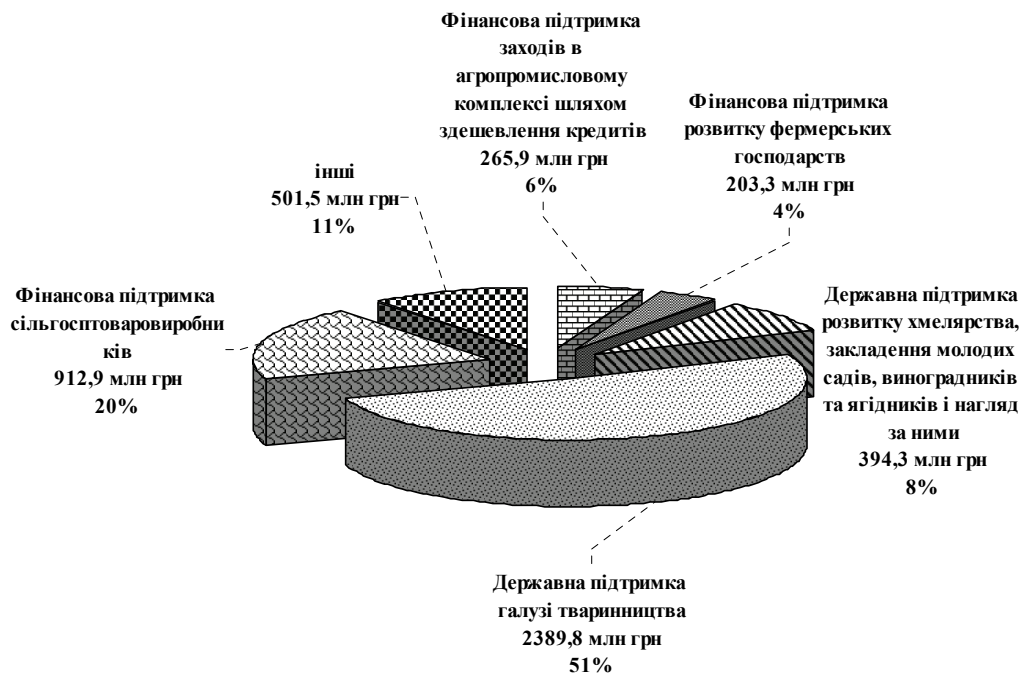
Виходячи з наведених підходів стосовно структуризації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва та враховуючи наявну практику підтримки виробників сільськогосподарської продукції, фінансово-економічне регулювання діяльності суб'єктів аграрного підприємництва охоплює три основних складових: бюджетно-податкове, цінове та фінансо-

во-кредитне регулювання. Практика державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні показує, що найбільшого поширення набули бюджетно-податкові інструменти, що пов'язано з функціонуванням тривалий період в нашій країні патерналістської моделі управління сільськогосподарським виробництвом.

Нерозвиненість інфраструктури аграрних ринків та низький рівень концентрації кредитних ресурсів фінансово-банківських установ не дають можливості повною мірою використати потенціал цінових та фінансово-кредитних інструментів підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, що не дозволяє останнім здійснювати масштабні проекти по модернізації і реконструкції основних засобів та вчасно поповнювати обігові кошти, а це в кінцевому підсумку відображається на рівні ефективності здійснення виробничо-господарської діяльності в цілому.

Низький потенціал вітчизняного ринку позикового капіталу порівняно з високорозвиненими країнами не дає можливості повною мірою використати механізм кредитування сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі і через інструменти відшкодування державою частини процентних ставок. Тому публічні фінансові фонди, передусім держав-





**Рис. 2. Обсяги та структура видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2018 році**

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

ний бюджет, виступають основним джерелом державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Бюджетна підтримка вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України зазнала певних змін, зокрема у 2018 році порівняно з 2011 роком (рис. 1, 2).

Якщо у 2011 році в загальній структурі бюджетних видатків по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України питома вага видатків на підготовку кадрів для агропромислового комплексу вищими навчальними закладами становила 48% (2035,4 млн грн), то у 2018 році ця стаття видатків вже була відсутня у зв'язку з тим, що вищі аграрні заклади освіти були перепідпорядковані Міністерству освіти і науки України. Таке перепідпорядкування створило передумови для того, щоб кардинально переформатувати бюджетну підтримку сільськогосподарського виробництва, яка здійснюється по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України. Однак проривних позитивних змін так і не відбулося, чому сприяв вплив як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників.

Варто зазначити, що посилення екзогенних загроз національній безпеці та господарській самодостатності нашої країни, що сталося у зв'язку з початком військових дій на Сході краї-

ни, не дало можливості розширити ресурсну базу бюджетної підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

Зокрема у 2018 році порівняно з 2011 роком не відбулося реального збільшення видатків в напрямі державної підтримки закладення молодих садів, виноградників та ягідників. Якщо у 2011 році питома вага бюджетних видатків на закладення молодих садів, виноградників та ягідників становила 7% (306,6 млн грн), то у 2018 році питома вага дещо відкоригованих видатків по цьому напрямку складала 8% (394,3 млн грн). Незважаючи на те, що в номінальному вираженні спостерігається ріст видатків за вказаним напрямом, але враховуючи інфляційно-девальваційні коливання, які відбувались протягом 2011—2018 років, можна стверджувати, що реального збільшення бюджетної підтримки садівництва, виноградарства та ягідництва не відбулося.

На перший погляд відбулися значні позитивні зміни в бюджетній підтримці галузі тваринництва. Зокрема у 2018 році питома вага видатків на державну підтримку тваринництва в загальній структурі видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України склала 51% (2389,8 млн грн). Для порівняння у 2011 році державна підтримка галузі тваринництва становила 2%

(107,5 млн грн) у загальній структурі видатків на бюджетну підтримку сільськогосподарського виробництва. Частка бюджетної тваринницької дотації та державної підтримки виробництва продукції рослинництва становила 1% (32,1 млн грн). Однак суб'єктивізм при розподілі бюджетних видатків на державну підтримку галузі тваринництва у 2018 році навіть при їх суттєвому зростанні не дозволив отримати належного ефекту в частині прискорення темпів зростання потенціалу тваринницької галузі та зміцнення сектору малих та середніх виробників продукції тваринництва.

Активізація кредитування проектів модернізації та реконструкції основного капіталу сільськогосподарського виробництва, а також проектів введення додаткових потужностей по виробництву рослинницької та тваринницької галузі напряму пов'язана з дієвістю здешевлення державою кредитів комерційних банків для сільськогосподарських товаровиробників. У 2011 році на здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів було спрямовано 619,8 млн грн, що становило 14% від загальної суми видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Також необхідно зазначити, що у 2011 році часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів склало 347,5 млн грн. Це на певний час активізувало процеси будівництва нових тваринницьких ферм і комплексів та суттєво збільшило потужності тваринництва в окремих регіонах України, однак це дало поштовх як правило розвитку птахівництва та свинарства, а в динаміці поголів'я великої рогатої худоби не було досягнуто необхідної позитивної динаміки. Для нарощення поголів'я великої рогатої худоби потрібні додаткові фінансові ресурси і спрямовуватися вони мають сільськогосподарським товаровиробникам у тих регіонах, де для розвитку тваринництва є найкращі передумови, передусім кормова база. У 2018 році фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів склала 265,9 млн грн, що становить 6% від загальної суми видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва.

Тобто у 2018 році порівняно з 2011 роком відбулося фактично зменшення бюджетних асигнувань на здешевлення кредитів, що деструктивним чином вплинуло на процеси розширеного відтворення основного капіталу різних категорій сільськогосподарських товаровиробників. Малий і середній сектор цієї категорії товаровиробників і далі продовжує страждати від неможливості отримати кредитні ресурси за прийнятними процентними ставками, що не дає можливості розширювати матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва, в першу чергу тваринництва.

Певною негативною рисою структури бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2018 році є те, що є відсутньою окрема стаття, яка передбачала б бюджетні видатки на селекцію в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу (у 2011 році на ці цілі було виділено 44,1 млн грн). Відсутність підтримки селекції в тваринництві — свідчення того, що з часом слід очікувати погіршення породної структури поголів'я тварин, а відтак і зменшення їх продуктивності. Цей фактор негативним чином відобразиться й на рівні ефективності господарювання сільськогосподарських товаровиробників та величині економічного ефекту, що не дасть можливості забезпечувати розширене відтворення наявного ресурсно-виробничого потенціалу.

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу структури видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України (2018 рік до 2011 року), можна зробити висновки про те, що проривних позитивних змін в частині фінансової підтримки зі сторони держави сільськогосподарських товаровиробників не відбулося, в першу чергу це стосується сектору малих та середніх суб'єктів аграрного підприємництва. Дострокові парламентські вибори, які відбулися влітку 2019 року, що стало підставою для зміни Уряду, сформували передумови для перегляду пріоритетів бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва. Представники економічного блоку Уряду неодноразово наголошували на доцільності розробки державної програми здешевлення кредитів для фермерських господарств, що дало б поштовх розширеному відтворенню потенціалу в секторі малих та середніх сільськогосподарських това-

ровиробників і також сприяло б збільшенню обсягів виробництва продукції з високою даною вартістю.

Однак вирішення такого завдання напряму пов'язане з нарощенням бюджетних можливостей компенсувати комерційним банкам частину процентних ставок по тих кредитах, які вони надаватимуть фермерським господарствам. Зважаючи на задекларовані пріоритети якісно покращити ситуацію із здешевленням кредитів і враховуючи наявність численних суперечностей, пов'язаних із запуском ринку сільськогосподарських земель, перспективи підвищення ефективності підтримки національного сільськогосподарського товаровиробника знаходяться в площині забезпечення реального економічного зростання, що з однієї сторони збільшить можливості держави дотувати суб'єкти аграрного підприємництва, а з іншої — дозволить збільшувати суму внутрішніх джерел інвестування проектів модернізації та реконструкції основного капіталу сільського господарства.

#### **ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДК**

Дослідження показали, що фінансово-економічне регулювання сільськогосподарського виробництва включає три основних складових: бюджетно-податкове, цінове та фінансово-кредитне регулювання. Нерозвиненість інфраструктури вітчизняного фондового ринку та ринку позикового капіталу не дає можливості забезпечити повноцінне кредитування сільськогосподарських товаровиробників за лекалами передових країн світу. Також практика функціонування регуляторного механізму у сільськогосподарському виробництві в останні роки продемонструвала, що надзвичайно мляво використовується цінове регулювання для збалансування відтворювальних пропорцій в аграрному секторі та підвищення рівня доступності сільськогосподарської продукції для вітчизняних переробно-харчових виробництв та кінцевих споживачів.

Тому основною складовою фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні сьогодні слід вважати бюджетно-податкове регулювання, зокрема бюджетну підтримку сільськогосподарських товаровиробників по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України. Порівняльний аналіз бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва у 2011 та 2018 роках продемонстрував відсутність реаль-

них позитивних зрушень по базових напрямках підтримки діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, що продовжує консервувати сировинну спрямованість розвитку аграрного сектора України загалом.

#### **Література:**

1. Карпова І.В. Фінансово-кредитні аспекти державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Бізнес Інформ. 2016. № 3. С. 138—143.
2. Матвієнко Р.В. Інструменти фінансово-кредитного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 15. С. 89—94.
3. Пономаренко С.В. Форми і методи регулювання розвитку сільського господарства: світовий досвід. Науковий вісник ЧДІЕУ. 2013. № 4 (20). С. 48—52.
4. Стоянець Н.В. Фінансово-економічні інструменти державного впливу на аграрний сектор економіки України. Фінансові дослідження. 2018. № 2 (5). URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
5. Юрчишина С.І. Фінансова складова в системі державного регулювання розвитку підприємств агропромислового комплексу України. Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. 2017. № 4. С. 118—123.

#### **References:**

1. Karpova, I.V. (2016), "Financial and credit aspects of state regulation of agricultural production in Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 3, pp. 138—143.
  2. Matviienko, R.V. (2017), "Instruments of financial-credit mechanism of state regulation of development of agricultural production", *Investitsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 89—94.
  3. Ponomarenko, S.V. (2013), "Forms and methods of regulation of agricultural development: world experience", *Naukovyj visnyk ChDIEU*, vol. 4 (20), pp. 48—52.
  4. Stoianets', N.V. (2018), "Financial and economic instruments of state influence on the agrarian sector of the Ukrainian economy", *Finansovi doslidzhennia*, vol. 2 (5), available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (Accessed 15 Jan 2020).
  5. Yurchyshyna, S.I. (2017), "Financial component in the system of state regulation of development of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats' Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 4, pp. 118—123.
- Стаття надійшла до редакції 05.02.2020 р.*



УДК 339.562: 338.4 (045)

С. А. Сегеда,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0002-6179-564X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.27

# АНАЛІЗ І ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТА СТРУКТУРИ ІМПОРТУ ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ\*

S. Sehed,а

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Accounting and Auditing, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

ORCID ID: 0000-0002-6179-564X

## ANALYSIS AND EVALUATION OF TRENDS AND STRUCTURES IMPORTS OF AGRICULTURAL ECONOMY PRODUCTION PRODUCTS

Наукову статтю присвячено аналізу основних тенденцій і структури імпорту засобів виробництва аграрного сектору економіки. Здійснено аналіз динаміки вартості витрат на закупівлі по імпорту продукції та визначено її місце в структурі загальної вартості імпорту національної економіки за період 2001—2018 рр. Установлено, що вартість витрат на закупівлю по імпорту палив мінеральних, нафти та продуктів переробки за досліджуваний період зросла з 6,3 млрд дол. США до 13,5 млрд дол. США, а їх частка у структурі витрат на закупівлю по імпорту мінеральних продуктів становить 93—95%. Виявлено, що вартість витрат на закупівлю по імпорту продукції хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості зросла з 1,1 млрд дол. США до 7,1 млрд дол. США. Встановлено, що у структурі вартості витрат на закупівлю по імпорту продукції хімічної промисловості найбільша частка належить п.30 — фармацевтична продукція (27—35%), а вартість імпорту зросла у 5,7 разу. Досліджено, що в структурі вартості витрат на закупівлю по імпорту продукції хімічної промисловості вагома частка належить п. 31 — добрива (13,8%), п. 32 — екстракти дубильні (5,5%) та п. 33 — ефірні олії (10,1%), водночас збільшення вартості їх закупівлі відбулось відповідно у 33,2, 3,9 та 7,1 разу. Встановлено, що за період 2011—2018 рр. зменшення вартості витрат на закупівлю по імпорту продукції машин, обладнання та механізмів для аграрного виробництва становив 119,9 млн дол. США.

Запропоновано та обґрунтовано необхідність активізації виробництва альтернативних джерел палива, власного виробництва ефіроолійних та лікарських рослин, мінеральних добрив та засобів механізації.

The scientific article is devoted to the analysis of the basic tendencies and structure of import of means of production of agrarian sector of economy. The foreign trade activity of the agrarian sector also includes commodity groups of products and goods, whose functional load is a significant factor in the development of the national economy and the safe product supply of society as a whole. Some of them serve as technological means of production in production processes.

The analysis of the dynamics of the cost of purchase on imports of products and determined its place in the structure of total value of imports of the national economy for the period 2001—2018. It was found that the cost of purchase of mineral, oil and refined petroleum products imports increased from \$ 6.3 billion in the period under review up to \$ 13.5 billion USA, and their share in the structure of costs for the purchase of imports of mineral products is 93-95%. The cost of importing chemicals and related industries has been found to increase from 1.1 billion.USA up to 7.1 billion USA. It is established that the largest share belongs to item 30 — pharmaceutical products (27—35%) in the structure of the cost of purchase of imports of chemical products, and the value of imports increased 5.7 times. It has been researched that in structure of cost of purchase expenses on import of products of chemical industry a significant share belongs to item 31 — fertilizers (13,8%), item 32 — tannic extracts (5,5%) and item 33 — essential oils (10, 1%), with an increase in the cost of their purchase respectively in 33,2, 3,9 and 7,1 times. It is established that for the period 2011—2018 the cost of purchase of imports of machinery, equipment and machinery for agricultural production decreased by USD 119.9 million. USA.

\* Роботу виконано в межах науково-дослідної роботи, що фінансується з загального фонду державного бюджету: "Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації (номер державної реєстрації: 0116U003210)".

Most of these products are manufactured or can be made from domestic raw materials — individual products of the chemical and related industries (fertilizers, essential oils, pharmaceuticals, etc.); or produced by exploration and extraction from the natural resources of Ukraine.

The necessity to intensify the production of alternative fuel sources, own production of essential oils and medicinal plants, mineral fertilizers and mechanization means has been proposed and substantiated.

*Ключові слова: імпорт, агро-продовольча продукція, засоби виробництва, мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості, фармацевтична продукція, ефірні олії, машини і обладнання.*

*Key words: import, agro-food products, means of production, mineral products, chemical industry products, pharmaceuticals, essential oils, machinery and equipment.*

### **ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Зовнішньоторговельна діяльність в Україні аграрного сектора, зважаючи на його особливості і багатогранність, включає торгівлю не тільки сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки, що використовується для споживання у свіжому і переробленому вигляді. У сферу зовнішньоторговельної діяльності аграрного сектора входять також товарні групи продуктів і товарів, функціональне навантаження яких є вагомим чинником розвитку національного господарства і безпечного продуктового забезпечення суспільства загалом. Одні з них слугують у якості технологічних засобів виробництва у виробничих процесах (посівний і садивний матеріал — нові сорти і гібриди; нові породи тварин, племінна худоба і птиця). Сільськогосподарська продукція включно з проміжними продуктами переробки використовується також як сировина, забезпечуючи функціонування багатьох галузей переробної промисловості та виготовлення широкої номенклатури товарів повсякденного вжитку. Водночас рівень розвитку промислових підприємств залежить від розвитку відповідних галузей аграрної сфери та участі у зовнішньоторговельній діяльності як експортерів, так і імпортерів товарів і продуктів різного характеру.

Більшість названих продуктів виготовляються, або можуть бути виготовлені з вітчизняної сировини — окремі продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (добрих, ефірні олії, фармацевтична продукція та ін.); текстильні матеріали та текстильні вироби — або вироблені шляхом розвідування та видобутку з природних надр України.

Розвиток національного аграрного виробництва потребує забезпечення матеріально-технічними ресурсами, особливо енергетичними, виробництво яких в Україні має обмежуючі чинники як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, а обсяги їх видобутку чи виробництва не забезпечують попиту споживачів внутрішнього ринку та потребують суттєвих витрат валюти на їх закупівлю по імпорту.

### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

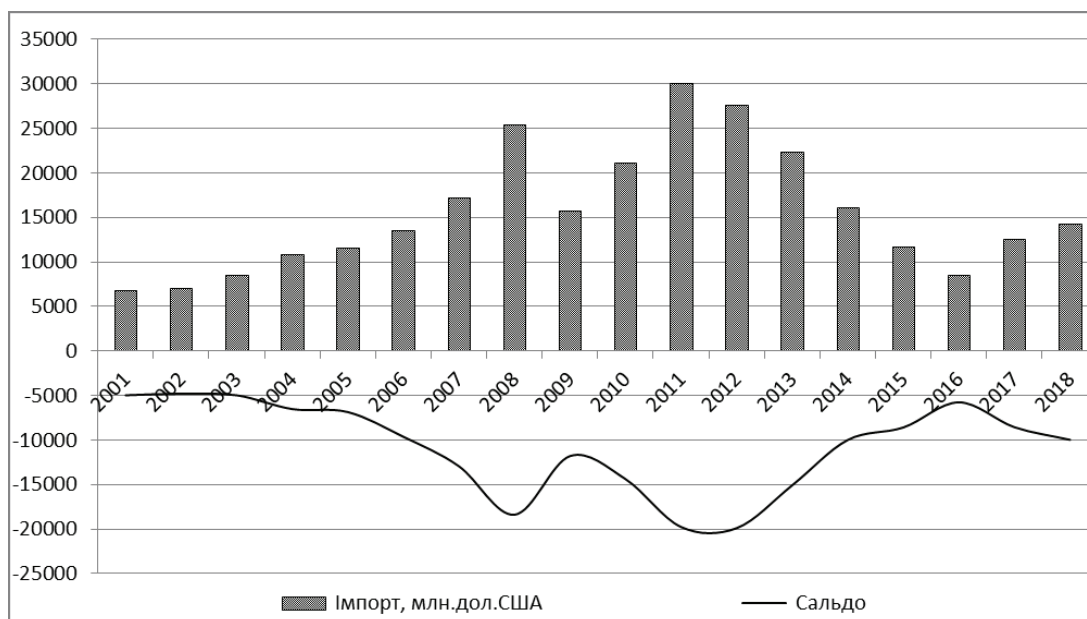
Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності щодо засобів та товарів виробництва аграрного сектора економіки висвітлено у працях багатьох українських вчених-економістів. Серед них: Гілета Ю.І. [3], Іллюша С.Н., Герасімова О.А. [7], Мельник Т.М., Туніцька Ю.М. [12], Мірзоева Т.В. [14], Никитюк Ю.А. [17], Полторах А.С. [18], Сегеда С.А. [20, 21], Туніцька Ю.М. [22]. Проте більшість публікацій присвячені проблемі імпортозалежності національної економіки. Питання зв'язку імпорту окремих товарів (мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості, машини і обладнання) з аграрно-продуктовим виробництвом в Україні залишаються поза увагою науковців. Це і визначило актуальність дослідження.

### **МЕТА СТАТТІ**

Метою дослідження є проведення аналізу динаміки вартості витрат закупівлі по імпорту засобів виробництва та матеріально-технічних ресурсів аграрного сектора економіки, визначити їх місце в структурі імпорту по економіці загалом за період 2001—2018 рр. та розробити пропозиції щодо зменшення їх імпорту в Україну.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ**

Зростаючі обсяги витрат на закупівлю по імпорту засобів виробництва аграрного сектора економіки зумовлюють необхідність поглибленого аналізу в динаміці як загалом так і за товарною структурою та за окремою їх номенклатурою. Так, товарна група V — мінеральні продукти включає три позиції — п. 25—27, а саме: п. 25 — сіль, сірка, землі та каміння; п. 26 — руди, шлак і зола; п. 27 — палива мінеральні; нафта і продукти її переробки. Значна частка цих товарів широко використовується в технологічних процесах аграрного виробництва, конкурентоспроможність якого визначається вартістю їх закупівлі по імпорту. Вартість імпорту цих продуктів становила у 2018 році 14,3 млрд дол. США, або 25,2% всієї вартості



**Рис. 1. Динаміка вартості імпорту товарної групи V — мінеральні продукти**

Джерело: розраховано автором за даними [6].

імпорту при мінусовому сальдо близько 10,0 млрд дол. США (рис. 1).

За досліджуваний період вартість імпорту мінеральних продуктів збільшилась порівняно з 2001 р. з 6,7 млрд дол. США до 14,3 млрд дол. США, або у 2,1 разу, а його частка в загальній сумі витрат на закупівлю по імпорту знизилась з 42,6% до 25,2% при постійно мінусовому сальдо, що становило у 2001 р. — 4,9 млрд дол. США, у 2018 р. — майже 10,0 млрд дол. США. Найбільша сума витрат на закупівлю по імпорту мінеральних продуктів була у 2011 р., що досягла понад 30 млрд дол. США, з часткою 36,4% в загальних обсягах вартості імпорту та відношенням до мінімального рівня 4,5 разу. З 2012 року спостерігається зменшення його вартості на 4—5 млрд дол. США щороку до 2017 р, коли сума витрат по імпорту знову зросла по відношенню до 2016 року майже на 4 млрд дол. США і становила 12,5 млрд дол. США з мінусовим сальдо на рівні 8,6 млрд дол. США.

Товарна група V — мінеральні продукти займає 25—40% у вартості загального імпорту в країну. Вартість витрат по закупівлі по імпорту п. 27 — паливо мінеральне, нафта та продукти переробки, у 2001 р. була на рівні 6,3 млрд дол. США, або 93%, у 2018 р. відповідно 13,5 млрд дол. США, або 94,5% у вартості імпорту мінеральних продуктів. Сальдо по цій позиції щороку було мінусовим і досягло в 2012 році майже 20 млрд дол. США (рис. 2). Займаючи понад 90% у вартості імпорту товарної групи V — мінеральні продукти, п. 27 — паливо мінеральне формує загальну тенденцію нарощування чи

зменшення витрат валюти на їх закупівлю по імпорту.

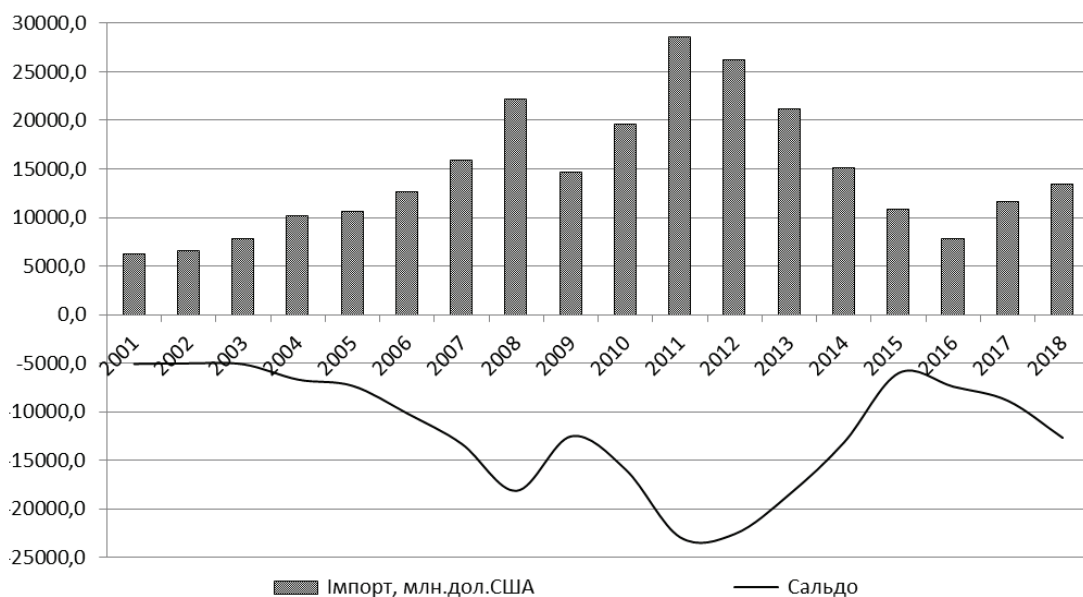
Порівняння витрат на закупівлю по імпорту палива мінерального за 2016—2017 рр., що становить 19,6 млрд дол. США і позитивне сальдо від експорту аграрно-продовольчої продукції у сумі 24,9 млрд дол. США свідчить, що отримана від експорту валюта витрачається на імпорт пального.

Загальна сума негативного сальдо з імпорту п. 27 паливо мінеральне за період 2001—2018 рр. склала 211,2 млрд дол. США.

Очевидним стає те, що необхідно направляти зусилля на активізацію виготовлення альтернативних видів пального з відновлювальної сировини, виробництво якої має місце в Україні, але наразі є недостатньо активним. Так, на Миколаївщині у Вітовському районі планується реалізувати проект з виробництва альтернативної енергетики — будівництво сучасного біогазового комплексу для виробництва екологічної теплової енергії з бурякового жому. Потужність комплексу складе 3000 кВт. Постачальником сировини буде цукровий завод ТОВ "Юкрейніан Шугар Компані" [16]. Як стверджують науковці, "біоенергетика може дати друге життя цукровому буряку в Україні" [10].

В Україні є приклади розбудови біоенергетичних ресурсів, зокрема у Вінницькій області. Відповідно до проекту "Біогаз Ладижин" має бути споруджений агрохолдингом ПАТ "Миронівський хлібопродукт" завод з переробки курячого посліду на біогаз виробничою по-





**Рис. 2. Динаміка вартості імпорту п. 27 — паливо мінеральне, нафта та продукти її переробки**

Джерело: розраховано автором за даними [6].

тужністю 800 т за день та отримання на годину 26 МВт електроенергії [11]. Таким чином, буде вирішена проблема утилізації курячого посліду з дочірнього підприємства "Вінницька птахофабрика", однієї з найбільших птахофабрик Європи. Вартість заводу з виробництва альтернативної енергії становитиме 25 млн євро. Підприємство вироблятиме також безпечні та якісні органічні добрива. Перша черга комплексу "Біогаз Ладижин" на 12 МВт була запущена в грудні 2019 року [4]. Нині МХП продукує в Україні понад 70% всього біогазу, виробленого з органічних відходів та займає 45% українського ринку електроенергії, виробленої з біогазу [11].

За оцінками експертів, Україна належить до першої десятки країн, що найкраще забезпечені власною мінеральною сировинною базою [7, с. 71; 5, с. 64]. Рівень використання імпорту ВЕД "Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних" залежить передусім від природних даних країни, розвиненості економіки й технологічного укладу [7, с. 71]. Водночас є необхідним і можливим інвестувати в організацію розвідки власних родовищ мінеральних продуктів та розбудови промислових потужностей з їх видобутку та переробки. Суми мінусового сальдо за імпортовані мінеральні продукти — тому підтвердження.

Безпосередній зв'язок з аграрним сектором економіки мають зовнішньоторговельні відносини у сфері торгівлі (експорт-імпорт) продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості — товарна група VI. У 2018 році вартість продуктів цієї групи товарів, закупле-

них по імпорту становить 7,04 млрд дол. США, або 12,4% від загальних обсягів витрат по імпорту при мінусовому сальдо 5,1 млрд дол. США (табл. 1).

За досліджуваний період (2001—2018 рр.) витрати на закупівлю продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості зросли з 1,1 до 7,0 млрд дол. США, або у 6,3 разу, а його частка в загальній сумі імпорту підвищилась з 7,14% до 12,34%. Плюсове сальдо, що водночас становило 351,6 млрд дол. США, за цей період змінилось на мінусове з сумою — 5,2 млрд дол. США. За роками простежуються різні темпи приросту витрат валюти на закупівлю по імпорту продуктів цієї товарної групи. Найбільша її сума була у 2012 році і становила 8,6 млрд дол. США, а її відношення до мінімального рівня (2001 р.) досягло 7,6 разу при мінусовому сальдо — 3,5 млрд дол. США. Зазначені суми витрат валюти на закупівлю по імпорту продукції хімічної та пов'язаних з нею хімічних галузей промисловості свідчать про зростаючий попит споживачів й необхідність активізації розвитку національної хімічної промисловості шляхом інвестування у розбудову підприємств з виготовлення необхідної для національного господарства продукції.

По товарній групі VI — продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості у 2018 році закуповувалась по імпорту за 11 позиціями, а саме: п. 28 — продукти неорганічної хімії; п. 29 — органічні хімічні сполуки; п. 30 — фармацевтична продукція; п. 31 — добрива; п. 32 — екстракти дубильні; п. 33 — ефірні олії; п. 34 — мило, поверхнево-активні органічні ре-

Таблиця 1. Динаміка вартості імпорту товарної групи VI — продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості

Показники	2001 р.	У середньому за рік:			2016 р.	2017 р.	2018 р.
		2001-2005	2006-2010	2011-2015			
Гр. VI – Продукція хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості							
Сума, млн дол. США	1126,8	1923,8	5584,9	7360,9	5619,5	6546,5	7058,3
Частка в загальних обсягах імпорту, %	7,14	7,96	9,39	10,98	14,32	13,20	12,34
У % до 2001 р.	100,00	170,73	495,64	653,26	498,71	580,98	626,40
Сальдо +/-, млн дол. США	351,6	193,9	-1887,5	-3432,3	-4061,3	-4885,8	-5173,5
у т.ч. п.30 – Фармацевтична продукція							
Сума, млн дол. США	342,6	631,2	2065,0	2624,4	1607,0	1767,5	1947,0
Частка в гр. VI, %	30,40	32,81	36,97	35,65	28,60	27,00	27,64
У % до 2001р	100,00	184,24	602,74	766,02	469,06	515,91	568,30
Сальдо +/-, млн дол. США	-292,8	-572,1	-1920,9	-2404,3	-1422,8	-1573,3	-1730,8
п.31 – Добрива							
Сума, млн дол. США	29,3	64,5	361,5	724,9	822,8	1126,8	973,6
Частка в гр. VI, %	2,60	3,35	6,47	9,85	14,64	17,21	13,82
У % до 2001р	100,00	220,14	1233,79	2474,06	2808,19	3846,08	3323,89
Сальдо +/-, млн дол. США	336,9	551,8	862,3	477,2	-494,6	-997,6	-903,2
п. 32 – Екстракти дубильні							
Сума, млн дол. США	98,0	159,0	362,8	436,6	315,2	359,4	386,9
Частка в гр. VI, %	8,7	8,3	6,5	5,9	5,6	5,5	5,5
У % до 2001 р.	100,00	162,24	370,20	445,51	321,63	366,73	394,80
Сальдо +/-, млн дол. США	17,5	-26,9	-127,3	-204,6	-246,9	-274,7	-285,6
п.33 – Ефірні олії							
Сума, млн дол. США	100,1	227,4	692,3	760,7	522,3	599,7	711,5
Частка в гр. VI, %	8,9	11,8	12,4	10,3	9,3	9,2	10,1
У % до 2001 р.	100,00	227,17	691,61	759,94	521,78	599,10	710,79
Сальдо +/-, млн дол. США	-79,8	-166,2	-566,5	-591,3	-429,0	-490,4	-587,0

Джерело: розраховано автором за даними [6].

човини; п. 35 — білкові речовини; п. 36 — порошок і вибухові речовини; п. 37 — фотографічні або кінематографічні товари; п. 38 — різноманітна хімічна продукція. Кожна з цих позицій в тій чи іншій мірі причетна до функціонування аграрного сектору економіки чи окремих груп її споживачів.

Суми витрат валюти на закупівлю продукції по імпорту цієї товарної групи різні, з характерним для них мінусовим сальдо, за винятком п. 38 — продукти неорганічної хімії. Це свідчить про те, що вітчизняна хімічна промисловість наразі не забезпечує потреб споживачів власне виробленою продукцією, або яка є неконкурентоспроможною, отже, потребує належних зусиль для свого розвитку з врахуванням наявних ресурсів: природних, людських, фінансових.

У структурі витрат валюти значні суми припадають на закупівлю по імпорту п. 31 — добрива. Причому спостерігається чітка тенденція до щорічного і швидкими темпами нарощування витрат на їх закупівлю. Так, за досліджуванний період витрати валюти на закупівлю по імпорту добрив збільшились з 29,3 до 973,9 млн дол. США, або майже у 33,2 разу при мінусовому сальдо в останні чотири роки. За роками їх вартість була різною. Найбільші витрати валюти на закупівлю добрив припадають на 2017 рік — на суму 1,1 млрд дол. США з часткою в струк-

турі імпорту досліджуваної групи 17,2% з відношенням до мінімального рівня — 38,5 разу і мінусовим сальдо — 997,7 млн дол. США.

Загальна сума витрат валюти на закупівлю добрив по імпорту за період 2001—2018 роки сягнула 8,7 млрд дол. США. Це при тому, що Україна має власну достатню базу для їх виробництва, про що свідчать показники їх експорту до 2013 року, після чого спостерігається стрімкий спад експорту добрив і нарощування їх імпорту.

Аналіз динаміки товарної структури імпорту мінеральних добрив показує, що за період 2010—2018 років було закуплено 21,2 млн тонн добрив, з них: 7,9 млн тонн азотних; 1,4 млн тонн калійних; 0,2 млн тонн фосфорних; 11,6 млн тонн комплексних добрив, причому зростає за роками частка комплексних добрив, що становила у 2018 році 66,4%, та азотних — до 28,8%. Зменшується частка закупівель калійних добрив з 12,3% (2010 рік) до 3,3%, частка фосфорних добрив підвищилась з 0,1% до 1,5%. Таким чином, аграрний сектор України є суттєво імпортозалежним від зовнішніх торговельно-економічних відносин з питань закупівлі мінеральних добрив та від стану розвитку власного виробництва. Ця теза підтверджується в інших наукових дослідженнях [24, с. 30].

Функціонування аграрної сфери як соціально-економічної системи має бути спрямовано

на використання всіх наявних у країні чинників: наявних природних ресурсів, природно-кліматичних умов з їх зональними і регіональними відмінностями й особливостями та різноманітністю типів ґрунтів, що потребують різних комплексів мінеральних добрив; розбудови матеріально-технічної бази, що потребує інвестицій; трудового потенціалу, раціональне використання якого залежить від введення в експлуатацію різного спрямування промислових потужностей з виробництва мінеральних добрив, що сприятиме зменшенню їх закупівлі по імпорту, та спрямування валютних надходжень на інші більш вагомші цілі.

Вирішення проблеми створення вітчизняної галузі виробництва мінеральних добрив, здатної забезпечити нормальне функціонування національного АПК, досить ґрунтовно, з аналізом сучасного стану споживання харчових продуктів в українських сім'ях, стану виснаження ґрунтів в результаті хижацького відношення до їх використання й недотримання внесення у ґрунт необхідної кількості NPK, глибокого аналізу функціонування промислової та сировинної бази для виробництва фосфорних, калійних і азотних добрив, і т.д. висвітлено у статті Дмитра Хрущова, Олени Ремезової "Агроруди розвідано й підготовлено до експлуатації" [19]. Автори запропонували стратегію розв'язання проблеми "забезпечення АПК комплексом мінеральних добрив та інших засобів підвищення родючості земель шляхом відновлення, становлення і розвитку національної галузі виробництва на основі вітчизняної сировини з метою створити визначальні умови для підвищення ефективності рослинництва і пов'язаним із ним галузям сільського господарства (передусім тваринництва) з очікуваним результатом доведення результатів АПК до рівня передових країн, з перспективою позбутися імпортової залежності та реалізувати експортний потенціал за окремими видами добрив" [19]. Автори обґрунтували передумови для досягнення намічених цілей, але у разі дотримання низки умов державної підтримки.

Автори стверджують, що досягнення стратегічних цілей має певні передумови, а саме: інтелектуальний, науковий, технологічний і робітничий потенціал; наявність величезних площ ґрунтів, придатних для землеробства, зокрема знаменитих українських чорноземів, що становлять від 15,2 до 17,4 млн га. В дійсності сучасна об'єктивна оцінка становить 7-8% (від 32,5 млн га орних земель — це 2,3 млн га).

Наявні такі аргументовані фактори необхідності відновлення підприємств з виробництва

мінеральних добрив забезпечення потреб аграрного сектору за рахунок власне виробленої як важливої складової підвищення урожайності сільськогосподарських культур; нарощування виробництва сільськогосподарської продукції. "...Нині наявний рівень використання добрив у сільському господарстві не лише суттєво відстає від аналогічного показника розвинутих у аграрному відношенні країн світу, але й не забезпечує простого дотримання балансу поживних речовин в агросфері" [8]. Тенденція зростання попиту світового аграрного виробництва на використання мінеральних добрив [9] зумовить відповідне підвищення світової ціни на них, а отже потребуватиме збільшення валюти на їх придбання по імпорту, що для України є недоцільним. Відновлення хімічних підприємств з виробництва мінеральних добрив в Україні, з одного боку, зніме проблему використання валюти з їх закупівлі по імпорту; з іншого — сприятиме не тільки забезпеченню потреб у них національного аграрного сектору, а й створить можливості формування експортних фондів та отримання валютних надходжень.

Відповідно до проекту "Стратегії розвитку хімічної галузі до 2030 року" [23] розробленої Союзом хіміків та Федерацією роботодавців України стратегія містить 10 пріоритетів: створення конкурентної сировинної бази, модернізація хімічних виробництв, розвиток внутрішньогалузевих технологічних ланцюгів на базі наявних виробництв, створення нових хімічних виробництв, необхідних для розвитку суміжних галузей промисловості, продукції високого технологічного переділу, сучасне агрохімічне забезпечення АПК, ефективне імпортозаміщення тощо.

Реалізація стратегії дозволить:

— довести частку вітчизняної продукції на внутрішньому товарному ринку в період до 2030 року у сегменті азотних добрив до 80%, комплексних добрив — до 35—40%, засобів захисту рослин (ЗЗР) — до 30%, інших агрохімікатів — до 70%;

— знизити частку імпортової продукції на внутрішньому товарному ринку в сегменті основної хімії і мінеральних добрив — до 40%.

Найбільшу структурну складову імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості становить п. 30 — фармацевтична продукція, включаючи медикаменти. У 2018 році їх частка становила 27,64% від вартості імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості, а сума витрат валюти на їх закупівлю становила 1,9 млрд дол. США,



або зросла у 5,7 разу порівняно з 2001 роком. При цьому мінусове сальдо становило 1,7 млрд дол. США.

Закупівля за валюту фармацевтичної продукції по імпорту, включаючи медикаменти характеризується тенденцією щорічного приросту їх вартості включно до 2012 року, коли було витрачено найбільшу суму валюти, а саме: 3,3 млрд дол. США, що по відношенню до мінімуму (2001 рік) становить 9,6 разу. Найбільші їх витрати були у період 2007—2014 років, у середньому за рік становили 2,6 млрд дол. США. Після цього витрати на закупівлю фармацевтичної продукції по імпорту зменшуються. За роками темпи приросту вартості витрат на закупівлю по імпорту фармацевтичної продукції були різними, в окремі роки спостерігається спад. Загальна сума негативного сальдо з імпорту фармацевтичної продукції протягом 2001—2018 рр. склала 29,2 млрд дол. США.

Важливу структурну складову імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості становлять екстракти дубильні — п. 32. У 2018 році їх частка становила 5,48% від вартості імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості, а сума витрат валюти на їх закупівлю становила 386,9 млн дол. США, або зросла майже у 4 рази порівняно з 2001 роком. При цьому мінусове сальдо становило 285,6 млн дол. США.

Закупівля за валюту екстрактів дубильних характеризується тенденцією щорічного приросту їх вартості включно до 2013 року, коли було витрачено найбільшу суму валюти, а саме 512,6 млн дол. США, що по відношенню до мінімуму (2001 рік) становить 5,2 разу. Після цього витрати на закупівлю екстрактів дубильних по імпорту зменшуються до 2015 року. Починаючи з 2016 року, вартість імпорту знову збільшується. Найбільші їх витрати були у період 2007—2014 років, у середньому за рік становили 430,8 млн дол. США. За роками темпи приросту вартості на закупівлю екстрактів дубильних по імпорту були різними, в окремі роки спостерігається спад. Загальна сума негативного сальдо з імпорту екстрактів дубильних протягом 2001—2018 рр. склала 2,6 млрд дол. США.

Десяту частину в структурі імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості становлять ефірні олії — п. 33. У 2018 році їх частка становила 10,08% від вартості імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості, а сума витрат валюти на їх закупівлю становила 711,5 млн дол. США, або зросла у 7,1 разу порівняно з 2001 ро-

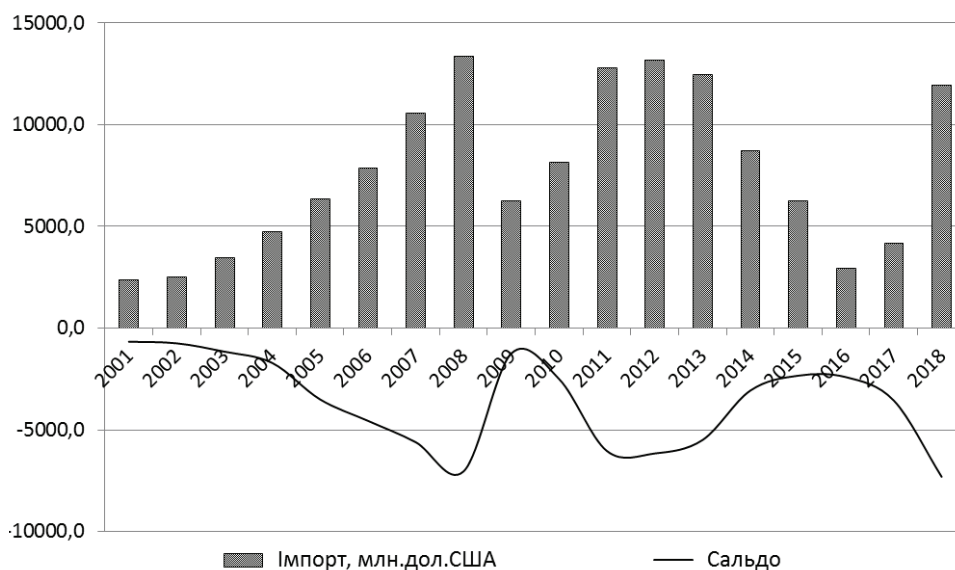
ком. При цьому мінусове сальдо становило 587,0 млн дол. США.

Закупівля за валюту ефірних олій характеризується хвилеподібною тенденцією — збільшення обсягу закупівель відбувалось до 2013 року, а також з 2015 року і до тепер. Найбільшу суму валюти було витрачено в 2013 році — 924,6 млн дол. США, що в 9,2 рази більше, ніж в 2001 році. За період 2001—2018 рр. сума негативного сальдо з імпорту ефірних олій в Україну склала 8,1 млрд дол. США.

Вважаємо, що імпорт лікарських препаратів рослинного походження, ефірних олій та екстрактів дубильних необхідно зменшити до мінімуму. Україна має всі необхідні ресурси та кліматичні умови для вирощування ефіроолійних та лікарських культур, які і слугують сировиною для виробництва фармацевтичної продукції. За твердженням науковців, виробництво лікарських рослин є дуже перспективним в Україні. Рентабельність вирощування деяких лікарських рослин може сягати 100% [13, с. 212]. Крім того, як зазначають науковці, розвиток виробництва лікарських та ефіроолійних культур дозволить збільшити занятість населення країни, знизити міграційні настрої населення, забезпечити проведення політики імпортозаміщення в країні, посилення національної безпеки держави щодо забезпечення населення медичними препаратами лікарського походження [17, с. 65; 14, с. 36].

Зовнішньоторговельна діяльність аграрного сектора України щодо імпорту продукції і товарів проявляється також в багатьох інших напрямках: закупівля за валюту по імпорту продуктів і товарів, виготовлених із продукції аграрного виробництва, а саме: продукти і товари, що використовуються при виконанні технологічних операцій у виробничих процесах: засоби захисту рослин, ґрунтів і тварин, матеріально-технічне обладнання (трактори, комбайни, різне продуктивне обладнання для тваринницьких комплексів, сховищ і т.д.).

Важливішою товарною групою в структурі торговельно-економічної діяльності аграрного сектору є група XVI — Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, що забезпечують функціонування підприємств основними засобами виробництва: машини, обладнання і механізми для підготовки і обробки ґрунту, для збирання і обмолоту сільськогосподарських культур; установки і апарати доїльні та для обробки молока та широкий спектр інших різних машин і обладнання для сільськогосподарського виробництва. Загальна вартість товарів групи XVI у 2018 році ста-



**Рис. 3. Динаміка вартості імпорту товарної групи XVI — машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання**

Джерело: розраховано автором за даними [6].

новила 11,9 млрд дол. США при мінусовому сальдо 7,3 млрд дол. США (рис. 3).

У тому числі для аграрного сектору було закуплено по імпорту техніки на суму 788,3 млн дол. США, частка якої у загальній вартості в 2018 році становила 6,59% (табл. 2). За період 2006—2018 рр. суми витрат на закупівлю по імпорту машин, обладнання і механізмів характеризується деяким коливанням їх вартості, проте в останні три роки знову проявилась тенденція до зростання витрат валюти при постійно мінусовому сальдо.

Найбільші суми валюти витрачалися на закупівлю техніки по коду 8433 — машини або механізми для збирання і обмолоту сільськогосподарських культур (преси для соломи або сіна, газонокосарки, машини для очищення, сортування або вибраковування яєць, плодів або інших сільськогосподарських продуктів; комбайни зернозбиральні, машини для збирання коренеплодів або бульб). Протягом 2006—2017 рр. спостерігається збільшення суми витрат на закупівлю по імпорту з 215,1 млн дол. США до 480,4 млн дол. США, або в 2,2 разу. У 2018 році вартість закупленої техніки зменшилась до 334,3 млн дол. США, що складає 42,41% до загальної вартості машини і обладнання для аграрного виробництва. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі було постійно мінусовим і звітному році становило 311 млн дол. США.

Значні суми валюти також витрачалися на закупівлю техніки по коду 8432 — машини сільськогосподарські, садові або лісгосподарські для підготовки або оброблення ґрунту (плуги, борони дискові, сівалки, садильники та

машини розсадосадильні, розкидачі та розподільники органічних та мінеральних добрив). Протягом 2006—2017 рр спостерігається збільшення суми витрат на закупівлю по імпорту з 84,3 млн дол. США до 321,0 млн дол. США, або в 3,8 разу. У 2018 році вартість закупленої техніки зменшилась до 309,6 млн дол. США, що складає 39,27% до загальної вартості машини і обладнання для аграрного виробництва. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі було постійно мінусовим і звітному році становило 268,7 млн дол. США.

Більш ніж вдвічі протягом аналізованого періоду зменшились суми валюти на закупівлю машин і обладнання по коду 8436 — інше обладнання для сільського господарства (машини та механізми для приготування кормів, інкубатори та брудери, обладнання для птахівництва або інкубаторів та брудерів) — з 77,5 млн дол. США в 2006 році до 37,8 млн дол. США в 2018 році при постійному від'ємному сальдо. Частка в загальній вартості машин і обладнання для сільського господарства знизилась з 19,49% до 4,80% відповідно, або на 14,69 відсоткових пункти.

Досить незначні суми валюти витрачалися на закупівлю техніки по коду 8434 — установки і апарати доїльні та для обробки молока. Вартість імпорту зменшилась з 17,9 млн дол. США в 2006 році до 2,9 млн дол. США в 2018 році, або в 6,2 рази при постійному негативному сальдо зовнішньої торгівлі. Питома вага за аналізований період знизилась з 4,50% до 0,37% відповідно, або на 4,13 в.п.

Найменші суми валюти витрачалися на закупівлю техніки по коду 8435 — преси, дробар-

Таблиця 2. Динаміка вартості імпорту машин, обладнання та механізмів для аграрного виробництва

Рік	Рік					
	2006	у серед. за 2006- 2010	у серед. за 2011- 2015	2016	2017	2018
<b>Машини, обладнання та механізми для аграрного виробництва (сума кодів 8432-8436)</b>						
Сума, млн дол. США	397,6	497,9	728,6	772,1	912,7	788,3
У % до 2006 р.	100,00	125,23	183,25	194,19	229,55	198,26
У % до гр. XVI	5,05	5,38	6,90	9,79	9,22	6,59
Сальдо (+/-), млн дол. США	-313,6	-382,0	-593,6	-680,8	-803,3	-686,3
<b>З них: машини сільськогосподарські, садові або лісгосподарські для підготовки або оброблення ґрунту (код 8432)</b>						
Сума, млн дол. США	84,3	141,2	235,4	244,5	321,0	309,6
У % до 2006 р.	100,00	167,50	279,24	290,04	380,78	367,26
У % до суми кодів 8432-8436	21,20	28,36	32,31	31,67	35,17	39,27
Сальдо (+/-), млн дол. США	-34,2	-75,6	-183,1	-207,8	-277,1	-268,7
<b>Машини або механізми для збирання і обмолоту сільгоспкультур (код 8433)</b>						
Сума, млн дол. США	215,1	284,0	310,7	407,8	480,4	334,3
У % до 2006 р.	100,00	132,03	144,44	189,59	223,34	155,42
У % до суми кодів 8432-8436	54,10	57,04	42,64	52,82	52,64	42,41
Сальдо (+/-), млн дол. США	-197,2	-261,8	-286,7	-381,6	-453,0	-311,0
<b>Установки і апарати доїльні та для обробки молока (код 8434)</b>						
Сума, млн дол. США	17,9	15,2	7,4	4,6	5,5	2,9
У % до 2006 р.	100,00	84,92	41,34	25,70	30,73	16,20
У % до суми кодів 8432-8436	4,50	3,05	1,02	0,60	0,60	0,37
Сальдо (+/-), млн дол. США	-13,5	-9,2	-4,7	-3,6	-2,6	-1,1
<b>Преси, дробарки тощо для виробництва вина, сидру, соків (код 8435)</b>						
Сума, млн дол. США	2,8	2,3	1,7	0,5	0,8	1,4
У % до 2006 р.	100,00	82,14	60,71	17,86	28,57	50,00
У % до суми кодів 8432-8436	0,70	0,46	0,23	0,06	0,09	0,18
Сальдо (+/-), млн дол. США	-2,7	-1,9	-1,5	-0,2	0,03	0,07
<b>Інше обладнання для сільського господарства (код 8436)</b>						
Сума, млн дол. США	77,5	57,3	63,9	40,5	27,3	37,8
У % до 2006 р.	100,00	73,94	82,45	52,26	35,23	48,77
У % до суми кодів 8432-8436	19,49	11,51	8,77	5,25	3,00	4,80
Сальдо (+/-), млн дол. США	-66,0	-33,5	-35,4	-32,9	-20,1	-29,7

Джерело: розраховано автором за даними [6].

ки для виробництва вина, сидру, соків. Вартість імпорту протягом 2006—2018 рр. зменшилась з 2,8 млн дол. США до 1,4 млн дол. США, або в 2 рази. Від'ємне до 2016 року сальдо в 2017—2018 рр. стало позитивним.

Загалом за період 2006—2018 рр. сума від'ємного сальдо по машинах, обладнанню та механізмах для аграрного виробництва склала 23,2 млрд дол. США. А могла б бути направлена на підтримку вітчизняного машинобудування.

Таким чином, значна витрата коштів на закупівлю по імпорту машин і обладнання для аграрного виробництва стримує розвиток вітчизняної науки, а також зумовлює "деіндустріалізацію виробничих потужностей" [2, с. 38]: по-перше, через скорочення робочих місць, що спонукає витіснення з сільського господарства і суміжних галузей економіки найбільш продуктивної робочої сили; по-друге,

провокує міграційні процеси в країні [1, с. 26], а отже, відтік трудових ресурсів, низький рівень життя, неспокій у суспільстві, збіднення виробничого потенціалу в Україні; по-третє, збільшення витрат на виробництво аграрно-продуктової продукції через високу вартість іноземної техніки.

## ВИСНОВКИ

Дослідженнями встановлено, що зовнішньоекономічна діяльність здійснюється за такими напрямками:

— закупівля по імпорту продукції і товарів техніко-технологічного характеру, що необхідні для забезпечення функціонування аграрно-промислового сектору, виробництво яких в Україні у занепаді (виготовлення мінеральних добрив), або їх обсяги не задовольняють потреб підприємств і організацій для забезпечення виробничих процесів в інноваційних продуктах і товарах (нових сортах і гібридах сільськогосподарських рослин, нових більш продуктивних породах тварин і птиці, нових інтелектуалізованих системах машин і механізмів, більш продуктивніших і енергозберігаючих і ін.);

— закупівля по імпорту товарів і продукції хімічної промисловості;

— закупівля по імпорту на значні суми валюти фармацевтичної продукції і лікарських засобів, виробництво яких можливе в за умови відновлення і налагодження діяльності відповідних галузей ефіроолійних і лікарських рослин;

— закупівля по імпорту техніки, машин і обладнання для аграрного сектору економіки, якість яких поступається іноземним аналогам і не задовольняє потреби вітчизняних підприємств, або виробництво яких в Україні перебуває в незадовільному стані.

## Література:

1. Безрукова Н.В. Міграція робочої сили з України до ЄС: аналіз особливостей та наслідків. / Н.В. Безрукова, В.А. Свічкарь // Бізнес інформ. — 2016. — № 2. — С. 21—27.



2. Вітюк А.В. Експорт продукції машинобудування до країн Європейського Союзу / А.В. Вітюк, В.М. Клепок, К. Жавела // Бізнес Інформ. — 2019. — № 3. — С. 37—43.
3. Гілета Ю.І. Актуальні проблеми імпортозаміщення і практична цінність кластерного аналізу в покращенні маркетингової діяльності вітчизняних фармацевтичних підприємств / Ю.І. Гілета // Бізнес Інформ. — 2014. — № 5. — С. 413—418.
4. Гоц Д. На Вінниччині запрацював найбільший у світі біогазовий комплекс. URL: <https://vezha.vn.ua/na-vinnychchyni-zapratsyuvav-najbilshy-u-sviti-biogazoviy-kompleks-foto>
5. Захарчук О.В., Вишневецька О.В. Використання паливно-енергетичних ресурсів у сільському господарстві / О.В. Захарчук, О.В. Вишневецька // Економіка АПК. — 2015. — № 5. — С. 62—69.
6. Зовнішня торгівля України: Статистичний збірник 2018 / А. Фризоренко. — Київ: Державна служба статистики України, 2019. — 172 с.
7. Іллюша С.Н. Оцінка динаміки імпорту при довгостроковому прогнозуванні макрпоказників / С.Н. Іллюша, О.А. Герасімова // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 1. — С. 65—74.
8. Кернасюк Ю. Ринок мінеральних добрив. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10772-rynok-mineralnykh-dobryv.html>
9. Кернасюк Ю. Світовий і вітчизняний ринки мінеральних добрив. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/11595-svitoviy-i-vitchyzniansiy-rynky-mineralnykh-dobryv.html>
10. Кудриль О. Біоенергетика може дати друге життя цукровому буряку в Україні. URL: <https://superagronom.com/news/8790-bioenergetika-moje-dati-druhe-jittya-tsukrovomu-buryaku-v-ukrayini--naukovets>
11. Мазур В. Біогаз із птахофабрики: на Вінниччині до 2018 збудують завод за 25 млн євро. URL: <https://vezha.vn.ua/biogaz-iz-ptahofabryky-na-vinnychchyni-2018-zbuduyut-zavod-za-25-miljoniv-yevro>
12. Мельник Т.М. Аналіз товарної структури імпорту України з країн ЄС / Т.М. Мельник, Ю.М. Туницька // Молодий вчений. — 2016. — № 7 (34). — С. 89—94.
13. Мірзоева Т.В. Особливості вітчизняного ринку лікарських рослин в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоева // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 209—212.
14. Мірзоева Т.В. Особливості експорту-імпорту продукції лікарського рослинництва в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоева // Бізнес Інформ. — 2018. — № 7. — С. 32—37.
15. Мірзоева Т.В. Щодо питання економічної ефективності виробництва лікарських рослин і лікарської рослинної сировини / Т.В. Мірзоева // Проблеми економіки. — 2018. — № 3 (37). — С. 267—272.
16. На Миколаївщині планується побудувати сучасний біогазовий комплекс на буряковому жомі. URL: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/na-mikolaivsini-planuetsya-pobuduvati-sucasnij-biogazoviy-kompleks-na-burakovomu-zomi?sec=novini-ukraini>
17. Никитюк Ю.А. Розвиток зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною: еколого-економічні аспекти / Ю.А. Никитюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2015. — Вип. 4. — С. 62—66.
18. Полторак А.С. Стратегія імпортозаміщення товарів легкої промисловості в системі напрямів економічного зростання України / А.С. Полторак // Глобальні і національні проблеми економіки. — 2015. — Вип. 5. — С. 212—216.
19. Ремезова О. Агроруди розвідано й підготовлено до експлуатації / О. Ремезова, Д. Хрущов // Дзеркало тижня. № 29 (375). 11 серпня 2018 р.
20. Сегада С.А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України / С.А. Сегада // Економіка АПК. — 2019. — № 2. — С. 73—83.
21. Сегада С.А. Тенденції і структура імпорту аграрно-продовольчої продукції / С.А. Сегада // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Економічні науки". — 2019. — Вип. 4. — С. 172—191.
22. Туницька Ю.М. Проблеми формування товарної структури імпорту в Україні за умов посткризового розвитку / Ю.М. Туницька // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2012. — № 1. — С. 94—101.
23. Федерація роботодавців України. Презентація проекту Стратегії розвитку хімічної галузі України. URL: <http://fru.ua/ua/media-center/announcements/prezentatsiia-proektu-strategii-rozvytku-khimichnoi-haluzi-ukrainy>
24. Ходаківська О.В. Використання засобів захисту рослин у сільському господарстві / О.В. Ходаківська, С.Г. Корчинська, А.Ф. Челомбітко, К.В. Чекан // Економіка АПК. — 2017. — № 1. — С. 24—30.

References:

1. Bezrukova, N. V. and Svichkar, V. A. (2016), "Labor Migration from Ukraine to the EU: an Analysis of Characteristics and Consequences", *Business-inform*, vol. 2, pp. 21—27.
2. Vitiuk, A. V. Klepko, V. M. and Javela, K. (2019), "Exports of the Machine-Building Products to the European Union Member States", *Business-inform*, vol. 3, pp. 37—43.
3. Hileta, Yu.I. (2014), "Urgent problems of import substitution and practical value of cluster analysis in improvement of marketing activity of domestic pharmaceutical enterprises", *Business-inform*, vol. 5, pp. 413—418.
4. Hots, D. (2019), "In Vinnitsa region earned the world's largest biogas complex", available at: <https://vezha.vn.ua/na-vinnychchyni-zapratsyuvav-najbilshyj-u-sviti-biogazovij-kompleks-foto> (Accessed 24 Dec 2019).
5. Zakharchuk, O.V. and Vyshnevetska, O.V. (2015), "Utilization of fuel and energy resources in agriculture", *Economika APK*, vol. 5, pp. 62—69.
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), *Zovnishnia torhivlia Ukrainy 2018. Statystychnyj zbirnyk [Ukraine's foreign trade 2018. Statistical yearbook]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
7. Illiusha, S.N. and Herasimova, O.A. (2012), "Estimation of import dynamics at long-term forecasting of macro indicators", *Economics and forecasting*, vol. 1, pp. 65—74.
8. Kernasiuk, Yu. (2018), "Mineral fertilizer market", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10772-rynok-mineralnykh-dobryv.html> (Accessed 24 Dec 2019).
9. Kernasiuk, Yu. (2018), "Global and domestic markets for mineral fertilizers", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/11595-svitovyi-i-vitchyzniani-rynky-mineralnykh-dobryv.html> (Accessed 24 Dec 2019).
10. Kudryl', O. (2019), "Bioenergy can give a second life to sugar beet in Ukraine", available at: <https://superagronom.com/news/8790-bioenergetika-moje-dati-drugie-jittya-tsukrovomu-buryakuv-ukrayini--naukovets> (Accessed 24 Dec 2019).
11. Mazur, V. (2017), "Biogas from a poultry factory: a plant for 25 million euros to be built in Vinnytsia region by 2018", available at: <https://vezha.vn.ua/biogaz-iz-ptahofabryky-na-vinnychchyni-2018-zbuduyut-zavod-za-25-miljoniv-yevro> (Accessed 24 Dec 2019).
12. Melnyk, T.M. and Tunitska, Yu.M. (2016), "Analysis commodity structure of imports from the EU in Ukraine", *Young Scientist*, vol. 7 (34), pp. 89—94.
13. Mirzoieva, T.V. (2013), "Features of the domestic market of medicinal plants in the present conditions", *Innovative economy*, vol. 6, pp. 209—212.
14. Mirzoieva, T.V. (2018), "The features of export-import of medicinal plant products in modern conditions", *Business-inform*, vol. 7, pp. 32—37.
15. Mirzoieva, T.V. (2018), "Revisiting the issue of economic efficiency of producing medicinal plants and medicinal plant raw materials", *The problems of economy*, vol. 3 (37), pp. 267—272.
16. ukrsugar.com (2019), "In the Nikolaev region it is planned to build a modern biogas complex on beet pulp", available at: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/na-mikolaivsniplanuetsya-pobuduvati-sucasnij-biogazovij-kompleks-na-burakovomu-zomi?sec=novini-ukraini> (Accessed 24 Dec 2019).
17. Nykytiuk, Yu.A. (2015), "Development of foreign trade in medicinal plant raw materials: ecological and economic aspects", *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 4, pp. 62—66.
18. Poltorak, A.S. (2015), "The strategy of import substitution of light industry products in the system of Ukrainian economic growth tendencies", *Global and national problems of economics*, vol. 5, pp. 212—216.
19. Remezova, O. and Khrushchov, D. (2018), "Agro-ores have been surveyed and prepared for operation", *ZT*, [Online], vol. 29 (375), available at: <http://www.zt.ua> (Accessed 20 Sep 2019).
20. Sehed, S.A. (2019), "Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine", *Economika APK*, vol. 2, pp. 73—83.
21. Sehed, S.A. (2019), "Trends and structure of agricultural food imports", *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, vol. 4, pp. 172—191.
22. Tunitska, Yu.M. (2012), "Problems of the formation of import commodity structure in Ukraine in condition of post-crisis development", *Foreign trade: economics, finance, law*, vol. 1, pp. 94—101.
23. Federation of Employers of Ukraine (2019), "Presentation of the draft Strategy for the development of the chemical industry of Ukraine", available at: <http://fru.ua/ua/media-center/announcements/prezentatsiya-proektu-strategii-rozvytku-khimichnoi-haluzi-ukrainy> (Accessed 24 Dec 2019).
24. Khodakivska, O.V. Korchynska, S.H. Chelombitko, A.F. and Chekan, K.V. (2017), "Use of plant protection products in agriculture", *Economika APK*, vol. 1, pp. 24—30.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2020 р.

УДК 338.432

Ю. В. Негода,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-9714-5438

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.38

## ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Yu. Nehoda,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ORCID: 0000-0002-9714-5438

### INTERGATION PROCESSES AS COMPONENT OF AGRARIAN ECONOMY SECTOR COMPETITIVENESS IMPROVEMENT

Проведені дослідження щодо створення та розвитку різних організаційно-правових форм ще раз підтвердили той факт, що таке різноманіття їх є закономірним явищем у разі становлення ринкових відносин в аграрному секторі. Наявність різних форм власності та господарювання дає можливість, з одного боку, визначити закономірності, напрями й перспективи розвитку суспільства, а з іншого — нові можливості та умови розвитку виробництва. В статті наголошено, що в ринкових умовах "кооперація знизу" розвивається повільно та більшого поширення набула "кооперація зверху", що ініціюється переробними підприємствами або торговими структурами. Мотиви створення інтегрованих формувань в аграрному секторі, що передбачають трансформацію одних форм підприємств в інші, відображені безліччю теоретичних інтерпретацій. Серед основних підходів слід виділити синергетичну теорію, теорію агентських витрат вільних потоків коштів та теорію про недостатню ефективність підприємства ("теорія гордині").

Виявлено переваги горизонтальної та вертикальної інтеграцій господарських процесів за рахунок операційної та фінансової синергії (економія операційних витрат — ефект агломерації, ефект комбінування взаємодоповнюючих ресурсів, збільшення розмірів ринкової ніші господарюючого суб'єкта, сприятливі ефекти від створення податкових "щитів", диверсифікація бізнесу).

The conducted researchers in the field of creation and development of various organizational legal forms once again proved the fact that such variety of different forms is a natural phenomenon during market relation formation in the agrarian sector. The presence of various forms of ownership and husbandry enables, from one hand, to identify consistencies, directions and perspectives of society development, from the other hand, new possibilities and new conditions for production development. It has been stressed in the article that under market conditions "bottom-up" cooperation has been developing slowly and "so-called top-level cooperation" has become more widespread that has been initiated by processable enterprises or trade structures. The motives for creating integrated formations in the agrarian sector, which imply the transformation of some forms of enterprises into others, are reflected by many theoretical interpretations. Among the main approaches are synergetic theory, the theory of agency costs of free flows of funds and the theory of underperformance of the enterprise ("Pride theory").

The advantages of horizontal and vertical integrations of household processes on the account of operational and financial synergies (operational expenses saving — effect of agglomeration, effect of combining of complementary resources, increase of sizes of market niche of the economic entity, favorable effects from creation of tax "shields", business diversification) have been revealed.

It is noted that the vector of development of integration formations in the agrarian sector of the economy of Ukraine requires the solution of the primary tasks: — provision of information management bodies, which allows for more objective evaluation and making effective decisions regarding the development of integrated formations; — providing them with state support and extension of legal acts regulating the activities of holdings and other integrated formations and providing conditions for monitoring their condition.

Therefore, the importance of large integrated companies is increasing as they actively influence the economic environment of the agri-food markets. However, when creating these structures, it is necessary to ensure voluntary cooperation, acceptable to all levels of economic autonomy, to take into account the social interests of partners.

*Ключові слова: аграрний сектор, інтеграція, кооперація, процеси, трансформація.*

*Key words: agrarian sector, integration, cooperation, processes, transformation.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проведені дослідження щодо створення та розвитку різних організаційно-правових форм ще раз підтвердили той факт, що таке різнома-

ніття їх є закономірним явищем у разі становлення ринкових відносин в аграрному секторі. Наявність різних форм власності та господарювання дає можливість, з одного боку, виз-



начити закономірності, напрями й перспективи розвитку суспільства, а з іншого — нові можливості та умови розвитку виробництва. Таким чином, кожне з господарських формувань повинно зайняти певне місце в тих видах діяльності, де воно може ефективно функціонувати, забезпечуючи найвищу ефективність.

Наукове осмислення теоретичних положень трансформації форм господарювання дозволяє по-новому інтерпретувати такі поняття, як концентрація та інтеграція. Відомо, що концентрація виробництва може відбуватися на основі накопичення капіталу в процесі розширеного відтворення й централізації, тобто укрупнення за рахунок об'єднання. Об'єднавчі процеси розвиваються за допомогою різних механізмів кооперації або інтеграції.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З подальшим розвитком ринкової економіки вченими-економістами приділяється багато уваги дослідженню інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки, а саме: Андрійчук В.Г., Данкевич А.Є., Малік М.Й., Міракін В.В., Мороз О.О., Семцов В.М., Шпикуляк О.Г., Чубка О.М. та інші. У наукових працях зазначених авторів розглянуто різні аспекти цього питання, але потребує подальшого дослідження питання щодо переваг горизонтальної та вертикальної інтеграцій господарських процесів.

### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення переваг горизонтальної та вертикальної інтеграцій господарських процесів в аграрному секторі економіки.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В аграрному секторі багатьох країн кооперація є ефективним мобілізуючим фактором, що дозволяє позитивно формувати соціально-орієнтовану економіку, в якій переважають саморегульовані підприємства. Кооперативний рух формується відповідно до конкретних факторів суспільного розвитку, спостерігається поступовий перехід від простих форм до більш складних. Загалом для кооперативного руху країн ЄС характерний процес інтернаціоналізації.

Відмітимо, що на сьогодні потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні залишається не в повній мірі реалізованим. Кількість виробничих кооперативів у 2013—2017 рр. постійно знижувалась, невеликою була й кількість обслуговуючих кооперативів, тільки з 2013 року розпочалася певна тенденція що до їх зростання.

Як зазначає Міракін В.В. "дивлячись на сучасний стан українського сільського господарства, можна з упевненістю сказати, що кооперативи — це єдиний шлях аграрної реформи в Україні, розвиток кооперативного руху в Україні міг би стати рушійною силою якісних змін не тільки в аграрному секторі, а й в країні в цілому, але для цього потрібні об'єднані зусилля селян, громадських організацій та представників влади, профільні закони потребують оновлення, а сама ідея кооперації — більшого висвітлення та обговорення" [4].

Розвиток споживчої кооперації пов'язано зі змінами в законодавчій базі, в тому числі з розробкою та прийняттям довгострокової програми розвитку споживчої кооперації, яка буде спрямована на комплексний розвиток системи виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції в країні. У програмі повинні бути визначені основні завдання розвитку споживкооперації: створення закупівельної мережі сільськогосподарської продукції, нових робочих місць на селі, модернізація технологічного обладнання, реконструкція виробничої бази.

Виробничий тип кооперації передбачає об'єднання малих форм господарств для спільного сільськогосподарського виробництва. Найбільшого поширення набули виробничі зв'язки і відносини, які формуються між сільськогосподарськими та підприємствами інших галузевих сфер АПК, фермерськими господарствами й господарствами населення:

- на договірній основі, яка не передбачає об'єднання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, відносини сторін здійснюються на основі укладених договорів;

- шляхом об'єднання частини матеріальних, фінансових та трудових ресурсів учасників кооперації й інтеграції виробництва з метою створення спільних підприємств раціональних розмірів із застосуванням сучасних техніки і технологій, способів організації праці і оплати; виробничі відносини будуються на довгостроковій договірній основі;

- шляхом повного об'єднання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів учасників процесу кооперації та інтеграції виробництва під єдиним керівництвом; економічні відносини й зв'язки регулюються договором, який укладається між підприємствами, що об'єдналися на принципах купівлі-продажу; фінансові та виробничі ресурси перерозподіляються в напрямі їх раціонального використання за рішенням учасників процесу кооперації та інтеграції з метою оптимального розвитку громади господарств загалом.

З усіх можливих форм і методів фермерської кооперації в Україні найбільшого поширення на-

була так звана сусідська взаємодопомога, найчастіше серед господарств зі слабкою матеріально-технічною базою. З цієї метою створюються невеликі виробничі кооперативи, засновані на довірі, без юридичного оформлення. Варіанти типових кооперативів сімейних господарств можуть бути такі: створення декількома господарствами власного спеціалізованого кооперативу на основі об'єднання грошових коштів і ресурсів; кооперація сімейних господарств (у тому числі присадибних) з сільгосппідприємствами підприємствами; організація сімейних господарств у багатопрофільний кооператив, об'єднання, товариство.

Отримує поширення неформальні, так звані кушові (первинні) сімейні кооперативні об'єднання, що складаються з 2—5 сімейних господарств, що виконують спільними зусиллями всі або основні роботи щодо виробництва сільськогосподарської продукції, залишаючись при цьому юридично самостійними суб'єктами [3].

Ми вважаємо, що об'єднання в різні форми кооперації фермерських господарств, господарств населення, сільськогосподарських підприємств та підприємств переробної промисловості може стати реальним важелем відродження села, оскільки дає можливість реально конкурувати на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, протистояти монополізму заготівельних й торговельних організацій, а також посередникам-перекупникам, підвищувати рівень матеріально-технічного забезпечення виробництва за рахунок підвищення доходів, вирішувати соціальні проблеми села.

Для набуття конкурентоспроможності малий агробізнес потребує розширення доступу до навичок управління, технологій, кредитування та ринкових структур. Перспективним напрямком є застосування інструментів мікрофінансування серед дрібних землевласників.

Недостатній рівень розвитку фінансових ринків в аграрному секторі відображає реальні ризики і реальні трансакційні витрати, які не можуть бути усунені законодавчими заходами. Необхідні нововведення, які встановлять більш гнучкі форми кредитування та гарантовану виплату боргу позичальників.

Як показує досвід, в ринкових умовах "кооперація знизу" розвивається повільно та більшого поширення набула "кооперація зверху", що ініціюється переробними підприємствами або торговими структурами. Мотиви створення інтегрованих формувань в аграрному секторі, що передбачають трансформацію одних форм підприємств в інші, відображені безліччю теоретичних інтерпретацій. Серед основних підходів слід виділити синергетичну теорію, теорію агентських витрат

вільних потоків коштів та теорію про недостатню ефективність підприємства ("теорія гордині").

Суть синергетичної теорії полягає в тому, що новий господарюючий суб'єкт, який виникає при злитті може використовувати широкий спектр переваг, що виникають внаслідок об'єднання ресурсів колишніх суб'єктів. Злиття й поглинання, частіше за все, відкривають можливості для використання переваг горизонтальної або вертикальної інтеграції господарських процесів (можливість операційної синергії). За однією з відомих теоретичних концепцій підприємство домагається порівняно великих переваг, коли здійснюється глибока спеціалізація належних йому активів (Klein, Crawford, Alchian, 1978).

Отже, вертикальна інтеграція може сприяти забезпеченню кращої координації у використанні високоспеціалізованих взаємодоповнюючих активів на різних стадіях виробничого процесу. Ефекти горизонтальної інтеграції проявляються в економії умовно-постійних витрат і реалізації економії на масштабах виробництва (economies of scale).

На особливу увагу заслуговують інтерпретації, що забезпечують фінансові синергії. Диверсифікація грошових потоків забезпечує сприятливий ефект у випадку, коли рух фінансових ресурсів в двох підприємствах корельований між собою не надто тісно. Злиття підприємств за інших рівних умов сприяє стабілізації фінансового становища об'єднаної компанії. Крім іншого, поглинання підприємства, що має право на отримання податкових пільг, дозволяє прикривати доходи від оподаткування додатковим "щитом" (tax shield), тим самим забезпечується економія податкових платежів. Диверсифікація дозволяє знизити ступінь ризику, тому служить каталізатором злиття підприємств.

Теорія агентських витрат і теорія гордині відображають ситуацію, коли рішення про трансформації приймається частіше за все не власниками, а їхніми агентами-менеджерами підприємств, які переслідують власні інтереси. Злиття або приєднання підприємств призводить у більшості випадків до підвищення ефективності діяльності підприємства, що поглинає за рахунок прояву закону синергії.

Узагальнивши світовий та вітчизняний досвід злиття й поглинання підприємств, можна виділити два види синергізму: управлінський та структурний. Управлінський синергізм проявляється в поліпшенні показників діяльності підприємства за рахунок підвищення якості управління без будь-яких структурних змін. Структурний синергізм проявляється в ефекті зниження витрат та збільшення обсягів продажів за рахунок об'єднан-

ня ресурсів двох підприємств. Описані теоретичні схеми злиття й поглинання, згруповані за різними критеріями, в реальному житті можуть різним чином переплітатися між собою (операційні синергії можуть поєднуватися з фінансовими тощо).

Перераховані вище теорії дозволяють встановити основні мотиви створення інтегрованих формувань, підтверджені практикою. Це стосується, передусім, діяльності агрохолдингів у вітчизняному аграрному секторі. В останній час агрохолдинги розширили масштаби, географію своєї діяльності, галузеву спеціалізацію, поширивши сферу інтересів не тільки на високорентабельні галузі аграрного сектору.

Згідно з інституційною теорією основним з найважливіших мотивів створення вертикальної інтеграції є економія на трансакційних витратах. Вважається, що вони займають приблизно 30—35% в сукупних витратах. Індикатором життєвого циклу вертикально інтегрованого підприємства служить зміна величини трансакційних витрат, у разі зростання яких вертикальна інтеграція слабшає та заміщується іншими формами ринкової організації та вертикального контролю. Так, у національній економіці однією із форм інтеграції до кінця 90-х років ХХ ст. виступали фінансово-промислові групи (ФПГ), у тому числі й в аграрному секторі.

Проте, як зазначає Чубка О.М. "недостатнє врахування накопиченого в світі досвіду щодо створення й діяльності ФПГ, недоліки законодавства, невдалі спроби винайти особливий шлях вирішення проблем інвестування в Україні призвели до практично повної відсутності зазначених угруповань в економіці країни" [6].

Після фінансової кризи 2008 р. першість перейшла до холдингів. На думку Данкевич А.Є., "створення агрохолдингів своєрідна відповідь аграрної економіки України вимогам ринку, спрямована на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків і диспаритету цін між реалізацією сільськогосподарської продукції та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи; специфічною особливістю агрохолдингів є здатність на основі синергетичний ефектів забезпечувати генерацію прибутку, запроваджувати у виробництво нові системи, охоплювати весь цикл виробництва, переробки та реалізації продукції й цілеспрямовано відтворювати галузь на новій технологічній, організаційній та економічній основі" [2].

Відмітимо, що на думку деяких вчених, "мотивами створення агрохолдингів були і залишаються: забезпечення власного виробництва сировиною, закріплення на ринку землі, диверсифікація фінансових ризиків, контроль за про-

цесами виробництва, розширення та опанування нових ринків збуту продукції власного виробництва та сфери господарської діяльності, пільгове оподаткування тощо" [2].

Тому важливо знати, якою мірою трансакційні витрати вплинули на розвиток інтеграції. У вирішенні цього питання істотна роль відводиться обліку та складанню бухгалтерської звітності. Холдингові групи не ведуть офіційну консолідовану бухгалтерську звітність. Керуючі компанії в агрохолдингах використовують централізоване постачання матеріально-технічними ресурсами та постійно відстежують їх надходження. Для цих цілей ведуться управлінський облік та бюджетування, які не регламентовані офіційними нормативними актами. Тому холдинги не виступають як єдині платники податків, а податкова звітність кожним його учасником здається окремо.

Свою діяльність холдинги будують на корпоративних принципах управління. Холдингова група включає в себе головне (керуюче) підприємство та мережу дочірніх, аграрних підприємств, філій інших відокремлених структурних підрозділів. Процедура узагальнення розрахунків оцінки діяльності даних структур сильно ускладнюється, необхідно ввести консолідовану фінансову звітність загалом по холдинговій групі. Наявні нормативні акти щодо складання такої звітності носять рекомендаційний характер, тому на практиці вона не ведеться. Статистичні органи не ведуть збір інформації за цими холдинговими структурами, бо для цього необхідно ідентифікувати аграрні та інші підприємства за принципом майнової належності.

Таким чином, вектор розвитку інтеграційних формувань в аграрному секторі економіки України вимагає вирішення першочергових завдань:

- забезпечення органів управління інформацією, що дозволяє більш об'єктивно судити й приймати ефективні рішення з приводу розвитку інтегрованих формувань та надання їм державної підтримки;

- розширення нормативно-правових актів, що регулюють діяльність холдингів та інших інтегрованих формувань та забезпечують умови для проведення моніторингу їх стану.

Агрохолдинги підсилюють поляризацію вітчизняного простору, відбираючи кращі або найбільш зручно розташовані підприємства, відсікаючи масу підприємств, які не включені в вертикальні структури і які зазнають труднощів виробництва та збуту своєї продукції. Оскільки багато агрохолдингів розташовуються поблизу великих міст, то аграрні товаровиробники, що не входять до них, не витримують конкуренції через загальну несформованість інфраструктури збуту.



До негативних ефектів концентрації власності можна віднести такі:

- зростання трансакційних витрат через труднощі управління гromіздкими структурами;
- втрата гнучкості в адаптації до ринку;
- виборче підвищення заробітних плат у дочірніх підприємств холдингів, що веде до скорочення робочої сили;
- зростання корупції за рахунок злиття менеджменту великих компаній та регіональної влади.

Деякі вчені вказується на те, що "діяльність агрохолдингів приводить до зростання соціальної напруги на селі, вимивання коштів із сільських територій за рахунок монополізації, перерозподілу власності та зниження життєвого простору для діяльності інших форм господарювання, загострення соціальних проблем через звільнення працівників і зростання безробіття, недонадходження податкових платежів у місцеві бюджети, поглиблення дисбалансу галузевої структури виробництва і нераціонального використання землі, недостатньої участі у розвитку сільських громад і територій, слабкого суспільного контролю за їхньою діяльністю" [1].

Мороз О.О. та Семцов В.М. відмічають і певні соціально-економічні проблеми, щодо функціонування агрохолдингів "...це полягає у формуванні особливої рентоорієнтованої поведінки агрохолдингів, яка передбачала отримання економічних переваг за рахунок тіньових схем мінімізації податків, поглинання активів підприємств, уникнення функцій соціально-економічної підтримки місцевих громад" [5].

Але все ж таки необхідно відзначити, що значущість великих інтегрованих компаній посилюється, так як вони активно впливають на економічну кон'юнктуру агропродовольчих ринків. Це загальносвітова тенденція. Але у разі створення цих структур необхідно забезпечувати добровільність співпраці, прийнятний для всіх рівень господарської самостійності, враховувати соціальні інтереси партнерів.

### ВИСНОВКИ

Проведені дослідження щодо створення та розвитку різних організаційно-правових форм ще раз підтвердили той факт, що таке різноманіття їх є закономірним явищем при становленні ринкових відносин в аграрному секторі. Наявність різних форм власності та господарювання дає можливість, з одного боку, визначити закономірності, напрями й перспективи розвитку суспільства, а з іншого — нові можливості та умови розвитку виробництва. Таким чином, кожне з господарських формувань по-

винно зайняти певне місце в тих видах діяльності, де воно може ефективно функціонувати, забезпечуючи найвищу ефективність. Виявлено переваги горизонтальної та вертикальної інтеграцій господарських процесів за рахунок операційної та фінансової синергії (економія операційних витрат — ефект агломерації, ефект комбінування взаємодоповнюючих ресурсів, збільшення розмірів ринкової ніші господарюючого суб'єкта, сприятливі ефекти від створення податкових "щитів", диверсифікація бізнесу).

### Література:

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки. Економіка АПК. 2009. № 2. С. 3—9.
2. Данкевич А.Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів. Економіка АПК. 2011. № 5. С. 139—147.
3. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. Економіка АПК. 2018. № 1. С. 11—19.
4. Міракін В.В. Сучасні тенденції розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Економіка і суспільство. 2018. № 16. С. 173—181.
5. Мороз О.О., Семцов В.М. Контракти в аграрній економіці: реальність і перспективи: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 188 с.
6. Чубка О.М. Особливості створення і функціонування ПФГ у різних країнах світу. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/9683> (дата звернення 20 листопада 2019).

### References:

1. Andriychuk, V.G. (2009), "Overconcentration of agro-industrial production and land resources and its consequences", *APK Economy*, vol. 2, pp. 3—9.
  2. Dankevich, A.E. (2011), "Preconditions and basic principles of development of agroholdings", *APK Economy*, vol. 5, pp. 139—147.
  3. Malik, M.I. and Shpykulyak, A.G. (2018), "Tendencies and prospects of personal farms development", *APK Economy*, vol. 1, pp. 11—19.
  4. Mirakin, V.V. (2018), "Current tendencies of development of agricultural cooperatives in Ukraine", *Economy and society*, vol. 16, pp. 173—181.
  5. Moroz, O.O. and Semtsov, V.M. (2011), *Kontrakty v ahraryj ekonomitsi: real'nist' i perspektivy* [Contracts in the agrarian economy: reality and prospects: monograph], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
  6. Chubka, O.M. (2003), "PF creation and functioning features in different countries of the world", available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/9683> (Accessed 15 Jan 2020).
- Стаття надійшла до редакції 22.01.2020 р.

УДК 338.432:330.131.5.:633.15

Д. К. Семенда,

к. е. н., професор, професор кафедри підприємництва торгівлі та біржової діяльності,  
Уманський національний університет садівництва

ORCID ID 0000-0003-2714-0436

О. В. Семенда,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва торгівлі та біржової діяльності,  
Уманський національний університет садівництва

ORCID ID 0000-0001-9678-795X

О. В. Семенда,

к. е. н., старший викладач кафедри маркетингу,  
Уманський національний університет садівництва

ORCID ID 0000-0002-6690-645X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.43

## СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА КУКУРУДЗИ

D. Semenda,

PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Enterprise,  
Trade and Exchange Activities, Uman National University of Horticulture

E. Semenda,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise,  
Trade and Exchange Activities, Uman National University of Horticulture

O. Semenda,

PhD in Economics, Senior lecturer of the Department of marketing,  
Uman National University of Horticulture

### CURRENT STATE AND WAYS OF INCREASING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF CORN GRAIN PRODUCTION

Виробництво зерна кукурудзи — це складний і затратний процес з чітким дотриманням технологічної дисципліни та своєчасним і якісним виконанням всіх технологічних операцій. За обсягами виробництва кукурудза на зерно залишається лідером вітчизняного рослинництва.

У статті детально досліджуються проблеми виробництва зерна кукурудза, виявлено резерви підвищення її економічної ефективності. Україна з кожним роком збільшує обсяги виробництва зерна кукурудзи за рахунок запровадження інтенсивних технологій її вирощування та розширення посівних площ. Проведенні розрахунки доводять, що вирощування кукурудзи на зерно за інтенсивною технологією забезпечить рентабельність на рівні 46%.

Зроблений аналіз та висновки свідчать про те, що для вітчизняних товаровиробників за сучасних умов сільського господарства виробництво зерна кукурудзи є основним джерелом грошових надходжень.

The key goal of the state policy in the field of agriculture is the implementation in the coming years of the program of production of about 80—100 million tons of grain and, accordingly, increasing its export deliveries to 50—80 million tons. This program is not possible without further development of corn production. Corn is one of the most harvestable and drought resistant crops in Ukraine. The expansion of cultural space has been influenced by the economic efficiency of its production, which is increasing every year.

On the efficiency of grain management depends on the development of livestock, as it is the main and indispensable animal feed. Corn grain has a much higher nutritional value than other types of feed. Corn grain is one of the products that determine the intersectoral proportions not only in the agricultural sector, but also in the economy of Ukraine as a whole.

Many agricultural tasks are closely linked to maize production. That is why the consideration of the efficiency of corn grain production is very relevant. Its production is the basis of agricultural development, namely corn grain is a product that plays an important role in the country's strengthened economy and is one of the main sources of improving resource and export potential development. More than 100 kinds of products are made from corn.

Among the numerous studies that have sought to determine the corn grain intensity threshold in the context of price disparity, the task of identifying the main levers of impact on corn production that agricultural enterprises can rely on to achieve the desired level of economic, technological social efficiency. Therefore, the main task of the article is to study in detail the problems of corn grain production, to identify reserves for improving its economic efficiency.

Ukraine has a strong potential for corn production and export, so today there is a pressing question about the need for comprehensive application of measures to regulate the market for cereals, as well as a well-balanced strategy of price, tax and foreign economic policy.

By 2018, corn production in Ukraine has been steadily increasing. The record year for 2018 was when corn yields reached 35.8 million tonnes. This was facilitated by the expansion of the acreage. At that time, the harvested area under cultivation was 4.6 million hectares, the corn yield for grain was 78.4 c / ha. Ukraine holds the leading position in the world for corn production, accounting for 2.4—3.1% of its global gross harvest.

As a whole, there is a tendency in the world to increase corn grain yield. In addition, the rate of increase, as well as the sustainability of the trend, are much lower than in the US. Argentina occupies the second position in corn yield and, accordingly, in terms of global competitiveness, with an average of 7.65—8.37 t / ha. The top three are EU countries with corn yields at 6.35—7.95 t / ha.

Regarding Ukraine's competitive position, it should be noted that in terms of yields and, accordingly, in terms of competitiveness, our country is inferior to the United States by 35.5-49.8%, though it slightly exceeds the global average. Therefore, there are significant reserves for increasing competitiveness by increasing corn yields.

In terms of corn exports, Ukraine ranks third or fourth in the world, exporting about 80% of the country's grain production in recent years.

Adhering to the intensive technologies of corn cultivation for grain, enterprises can have a stable profit, if there are no sharp changes at the macroeconomic level in Ukraine.

*Ключові слова: кукурудза, ринок, попит, пропозиція, інтенсивність технології, ефективність, експорт, біржа, прибуток, гібрид, врожай, ціна.*

*Key words: corn, market, demand, supply, technology intensity, efficiency, export, exchange, profit, hybrid, crop, price.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ключовою метою державної політики в сфері АПК вважається реалізація найближчими роками програми виробництва близько 80—100 млн т зерна й відповідно нарощування його експортних поставок до 50—80 млн т. Вирішення цієї програми не можливе без подальшого розвитку виробництва зерна кукурудзи. Кукурудза є одна з найбільш врожайних і посухостійких культур в Україні. В 2018 р. її валовий збір по Україні склав 35,8 млн т, а урожайність 78,4 ц/га, а підприємства, що дотримуються інтенсивних технологій одержують 120—130 ц/га, саме тому площі під цією культурою зросли по Україні. Якщо у 2002 р. у структурі зернових кукурудза займала — 3,5%, то у 2018 р. — 32%. На розширення площ під культурою вплинула економічна ефективність її виробництва, яка зростає з кожним роком. Коли у 2005 р. за даними статистики рентабельність виробництва була — мінус 6,3% (збиткове виробництво), то у 2018 р. — 50,7%.

Від ефективності ведення зернового господарства залежить розвиток тваринництва, бо воно є головним і незамінним кормом для тварин. Зерно кукурудзи має значно вищу поживну цінність порівняно з іншими видами кормів.

В одному кілограмі зерна кукурудзи міститься 1,34 к.од і 68 г перетравленого протеїну

і близько 4 мг каротину, що значно більше, ніж в інших зернових культурах. Вирощування кукурудзи в сприятливих регіонах країни є основою створення зон гарантованого виробництва зерна.

Отже, зерно кукурудзи є одним із товарів, що визначають міжгалузеві пропорції не тільки в аграрному секторі, а й у економіці України в цілому.

Вирішення багатьох завдань сільськогосподарського виробництва тісно пов'язане саме із виробництвом зерна кукурудзи. Саме тому розгляд ефективності виробництва зерна кукурудзи є дуже актуальним. Його виробництво є основою розвитку сільського господарства, а саме зерно кукурудзи — це продукт, що відіграє важливу роль у зміцненні економіки країни та є одним із головних джерел поліпшення ресурсного та розвитку експортного потенціалу. З кукурудзи виготовляють понад 100 видів продуктів.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зернове господарство та його місце у сільськогосподарському виробництві країни особливо інтенсивно досліджувалося у період реформування аграрного сектору.

Суттєвий внесок у дослідження виробництва зерна, зокрема кукурудзи на зерно, зроби-



ли відомі вітчизняні учені: Я.М. Гадзало [1], Ю.О. Лупенко [2], В.Я. Месель-Веселяк [3], Л.І. Михайлова, М.О. Лищенко, Т.В. Устік [4], М.П. Талавири, І.В. Ващенко [5].

Процес розвитку зернового ринку України висвітлено у наукових дослідженнях: М.Й. Малика, Ю.О. Лупенко [6], М.П. Талавири [7], В.В. Байдали [8].

Проте проблема ефективності виробництва зерна кукурудзи є дуже актуальною та потребує подальшого вивчення й поглиблення теоретичних положень і практичного використання.

### ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Серед численних досліджень, у рамках яких робилися спроби визначити поріг інтенсивності виробництва зерна кукурудзи в умовах диспаритету цін, усе ж залишається невирішеним завдання визначення основних важелів впливу на виробництво зерна кукурудзи, на які б могли спиратися сільськогосподарські підприємства у процесі досягнення бажаного рівня економічної, технологічної та соціальної ефективності. Тому головне завдання статті є детальне вивчення проблем виробництва зерна кукурудзи, виявлення резервів підвищення його економічної ефективності.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних умовах господарювання дедалі більшого значення набувають інформаційні технології, людський потенціал та інфраструктурне забезпечення ефективного функціонування ринку зерна. Кукурудза є однією із найважливіших сільськогосподарських культур, що має високу продуктивність та можливість різнобічного використання. Однак на ринку кукурудзи в Україні новітні технології застосовуються повільно, немає налагодженої комунікаційної системи, яка б дала змогу його учасникам ефективно обмінюватися оперативною інформацією.

Кукурудза одна з високопродуктивних злакових культур універсального призначення, яка за рівнем урожайності за достатнього вологозабезпечення переважає багато інших культур. Водночас вона характеризується досить високою посухостійкістю, а за оптимізації основних агротехнічних заходів може формувати сталу продуктивність і без поливу. Найбільш дієвими чинниками впливу в Україні на рівень зернової продуктивності кукурудзи є гібридний склад, застосування зрошення, мінеральних добрив, мікродобрив і регуляторів росту [9].

Завдяки інноваціям вітчизняні аграрії досягають успіху в отриманні високих показників із вирощування кукурудзи. Потреба в кукурудзі та сфері її використання не обмежуються лише харчовими цілями. Кукурудза стала однією з основних зернових культур, чиї продукти переробки активно застосовуються у промисловості, тваринництві та медицині [10].

Україна має потужний потенціал виробництва та експорту кукурудзи, тому на сьогодні гостро постає питання про необхідність комплексного застосування заходів регулювання ринку зернових культур, а також виваженої стратегії цінової, податкової та зовнішньоекономічної політики.

Виробництво кукурудзи в Україні до 2018 року поступово збільшувалося. Якщо у 2005 році врожаї цього зерна ледве перевищували 7 млн т, то протягом наступних років зросли вчетверо, подолавши 30-мільйонну межу. Рекордним став 2018 р., коли врожаї кукурудзи досягли 35,8 млн т. Цьому сприяло розширення посівної площі. На той час збиральна площа під культурою становила 4,6 млн га, урожайність кукурудзи на зерно — 78,4 ц/га.

Україна посідає провідні позиції у світі з виробництва зерна кукурудзи, формуючи 2,4—3,1% загальносвітового її валового збору. Як відомо, згідно з теорією міжнародної конкурентоспроможності М. Портера, конкурентоспроможність країни визначають ефективністю використання її ресурсів. Це положення виправдано застосовувати як на рівні певної країни, галузі національної економіки, регіону, так і на рівні конкретних, зокрема й сільськогосподарських підприємств. Урожайність сільськогосподарських культур є одним із ключових показників технологічної ефективності використання земельних ресурсів, а звідси й одним з індикаторів конкурентоспроможності. Результати порівняльного аналізу врожайності кукурудзи в світі за основними країнами-виробниками та їхньої міжнародної конкурентоспроможності свідчать про те, що абсолютним лідером є США, де врожайність кукурудзи перебуває на рівні 9,93—11,08 т/га, до того ж у динаміці спостерігають тенденцію до підвищення цього показника (табл. 1).

Загалом у світі також спостерігають тенденцію до підвищення врожайності зерна кукурудзи. До того ж темпи підвищення, як і стійкість тенденції, є значно нижчими, ніж у США. Другу позицію за врожайністю кукурудзи та відповідно й за коефіцієнтом конкурентоспроможності у світі посідає Аргентина, де збирають у середньому 7,65—8,37 т/га. До трійки лідерів

**Таблиця 1. Динаміка врожайності кукурудзи в світі за основними країнами-виробниками та їхньої міжнародної конкурентоспроможності**

Країна	Урожайність, т/га					Коефіцієнт конкурентоспроможності				
	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018
США	9,93	10,73	10,57	10,96	11,08	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Китай	6,02	5,82	5,89	5,97	6,09	0,606	0,542	0,557	0,545	0,550
Бразилія	5,06	5,40	4,19	5,60	5,37	0,510	0,503	0,396	0,511	0,485
ЄС	6,69	7,95	6,35	7,18	7,10	0,674	0,744	0,601	0,655	0,641
Україна	6,40	6,15	5,71	6,59	5,56	0,645	0,573	0,540	0,601	0,502
Аргентина	7,65	8,28	7,97	8,37	8,08	0,770	0,772	0,754	0,764	0,729
Індія	2,68	2,55	2,56	2,74	2,63	0,270	0,238	0,242	0,250	0,237
Мексика	3,24	3,48	3,60	3,70	3,61	0,326	0,324	0,341	0,338	0,326
Світ	5,47	5,65	5,38	5,80	5,66	0,551	0,527	0,509	0,529	0,511

Джерело: [11].

належить ЄС, де врожайність зерна кукурудзи перебуває на рівні 6,35—7,95 т/га.

Щодо конкурентних позицій України варто зазначити, що за рівнем урожайності, а відповідно й за коефіцієнтом конкурентоспроможності наша держава поступається США на 35,5—49,8%, хоч і дещо перевищує середньосвітові показники. Отже, є суттєві резерви для нарощування конкурентоспроможності завдяки підвищенню врожайності кукурудзи.

За обсягами експорту зерна кукурудзи Україна посідає третю-четверту позицію у світі, експортуючи останніми роками близько 80%

виробленого в державі зерна. З одного боку, це посилює конкурентні позиції України у цьому сегменті світового аграрного ринку, проте, з другого боку, експортуючи кукурудзу як сировину, держава суттєво втрачає в створенні доданої вартості та збереженні наявних і/або збільшенні чисельності зайнятих працівників. Тому з позицій суспільних інтересів краще було б зерно кукурудзи переробляти в середині країни для дальшого використання в кормовій або біоенергетичній галузі.

Переробка зерна кукурудзи в Україні дасть передусім створення нових робочих місць, до-

**Таблиця 2. Економічна ефективність виробництва зерна кукурудзи в Україні**

Регіон	Урожайність, ц/га	Виробничі витрати, грн/га	Повна собівартість, грн/ц	Ціна реалізації, грн/ц	Рівень рентабельності, %	Прибуток, грн/ц	Прибуток, грн/га	Питома вага збиткових підприємств, %
Україна	74,9	14782	240,31	350,23	45,7	109,9	6253	14,6
Вінницька	83,9	16563	249,11	354,45	42,3	105,3	6482	9,6
Волинська	71,4	16216	244,41	339,39	38,9	95,0	4247	14,6
Дніпропетровська	43,5	9387	249,67	339,24	35,9	89,6	3508	20,8
Донецька	26,1	6606	244,04	311,39	27,6	67,4	1463	22,5
Житомирська	77,8	14394	240,08	345,03	43,7	105,0	6325	21,0
Закарпатська	88,5	14588	208,07	283,70	36,4	75,6	4333	-
Запорізька	37,8	8784	242,55	337,10	39,0	94,6	3394	19,7
Івано-Франківська	87,3	15732	225,42	342,86	52,1	117,4	7849	14,3
Київська	78,9	16365	247,27	335,55	35,7	88,3	5341	14,3
Кіровоградська	64,0	12626	233,60	360,25	54,2	126,7	6242	7,8
Луганська	37,9	7670	226,06	301,18	33,2	75,1	1926	14,0
Львівська	81,4	17299	282,75	327,37	15,8	44,6	1676	30,0
Миколаївська	54,2	11900	275,64	366,92	33,1	91,3	3278	16,1
Одеська	47,8	10421	264,05	344,80	30,6	80,8	3411	23,2
Полтавська	88,7	16092	207,43	355,74	71,5	148,3	10326	10,0
Рівненська	87,1	14397	231,86	322,13	38,9	90,3	6635	22,0
Сумська	87,7	16019	235,54	352,44	49,6	116,9	7914	13,4
Тернопільська	75,7	15541	236,73	326,73	38,0	90,0	5818	11,4
Харківська	58,8	12356	234,72	330,21	40,7	95,5	3907	14,8
Херсонська	76,6	19555	267,57	354,70	32,6	87,1	5385	11,3
Хмельницька	76,7	16262	268,58	375,94	40,0	107,4	5819	17,7
Черкаська	79,1	15616	228,04	364,63	59,9	136,6	8509	8,7
Чернівецька	46,0	11011	275,54	313,33	13,7	37,8	866	30,0
Чернігівська	77,3	15814	288,20	351,44	21,9	63,2	3495	17,4

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 3. Показники економічної ефективності виробництва кукурудзи на зерно у АКПП "Перемога"

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2014 р.
Урожайність, ц/га	35,4	27,7	40,9	50,4	76,8	216,9
Виробничі витрати на 1 га, грн	4831	6092	5824	7600	12870	266,4
Повна собівартість 1 ц, грн	123,25	211,6	133,0	241,0	237,4	192,6
Ціна реалізації 1 ц, грн	170,9	228,0	328,2	330,4	344,5	201,6
Прибуток на 1 ц, грн	47,6	16,3	195,2	89,4	107,1	225,0
Прибуток на 1 га, грн	2324,1	561,5	8166,0	4505,0	6227,1	267,9
Рівень рентабельності, %	38,6	7,7	146,8	37,1	45,1	6,5 в.п.

Джерело: розраховано автором на основі бухгалтерських звітів АКПП "Перемога" за 2014—2018 рр.

даткову додану вартість і надходження в пенсійний фонд та бюджети всіх рівнів.

Аналізуючи таблицю 2, де розглядається економічна ефективність виробництва зерна кукурудзи в Україні слід відмітити, що в 2018 р. при урожайності 74,9 ц/га виробничі затрати на 1 га склали 14782 грн, рівень рентабельності — 45,7%, прибуток на гектар — 6253 грн. Проте 14,6% підприємств, які займалися виробництвом зерна кукурудзи мають збитки. Найвищу урожайність зерна кукурудзи в 2018 р. мала Полтавська область — 88,7 ц/га, при затратах на 1 га — 16092 грн, рівень рентабельності склав 71,5%, прибуток на 1 га — 10326 грн. Другу сходинку по прибутковості на 1 га займає Черкаська область — 8509 грн при врожайності — 79,1 ц/га. Найнижча врожайність 46—47,8 ц/га у Чернівецькій та Одеській областях за виключенням Донецької області, де урожайність кукурудзи на зерно — 26,1 ц/га.

Розглянемо в таблиці 3 економічну ефективність виробництва зерна кукурудзи у АКПП "Перемога" Тростянецького району Вінницької області.

Проаналізувавши таблицю 3, в якій розглянули економічну ефективність виробництва кукурудзи на зерно, можна зробити висновок: у АКПП "Перемога" Тростянецького району Вінницької області за досліджений період зросла врожайність кукурудзи на 116,9% або на 41,4 ц з кожного гектара. За даний період зросли витрати на гектар на 166,4% або на 8039 грн.

Звичайно ці витрати, які пов'язані з запровадженням інтенсивної технології вирощування кукурудзи на зерно виправдались, адже зросла врожайність, а завдяки росту ціни зріс прибуток на один гектар у 2,7 рази або на 3903 грн.

Зростання повної собівартості майже у 2 рази не дало можливості досягти високої рентабельності, вона була у 2018 р. 45,1%, що більше до 2014 р. на 6,5 відсоткових пункти.

За даними Державної служби статистики України, характерні такі показники економічної ефективності: рівень товарності — 76%, виробнича собівартість — 197,45 грн/ц, повна собівартість — 240,31 грн/ц, ціна реалізації — 350,23 грн/ц, прибуток — 109,9 грн/ц, що в сукупності забезпечило рівень рентабельності 45,7%. Від рівня інтенсивності виробництва, досягнення врожайності на рівні країн ЄС, цілком можливе за умови нарощування сільськогосподарськими товаровиробниками розміру виробничих витрат до 15 тис. грн/га. Звичайно на економічну ефективність зерна кукурудзи впливає урожайність, затрати на гектар, цінова політика як на внутрішньому ринку так і на світовому.

Водночас закупівельні ціни на внутрішньому ринку у 2018 р. становили 4,2 тис. грн на умовах доставки в порти Чорного моря, з базисом поставки товариств — 186 доларів за тонну.

Україна як один із світових лідерів із виробництва збіжжя, має реагувати на виклики, пов'язані з забезпеченням світу продовольством.

Таблиця 4. Основні виробники зерна кукурудзи

Країна	Площа, млн га					Валовий збір, млн т				
	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018
США	35,39	33,64	32,68	35,11	33,47	351,27	361,09	345,51	384,78	370,96
Китай	36,32	37,07	38,12	36,77	35,45	218,49	215,67	224,63	219,55	215,89
Бразилія	15,80	15,75	16,00	17,60	17,70	80,00	85,00	67,00	98,50	95,00
ЄС	9,66	9,53	9,25	8,56	8,47	64,63	75,73	58,75	61,45	60,09
Україна	4,83	4,63	4,09	4,25	4,50	30,90	28,45	23,33	28,00	25,00
Аргентина	3,40	3,20	3,70	4,90	5,20	26,00	26,50	29,50	41,00	«42,00
Індія	9,07	9,30	8,81	9,60	9,50	24,26	23,67	22,57	26,26	25,00
Мексика	7,05	7,33	7,21	7,45	7,25	22,88	25,48	25,97	27,57	26,20
Світ	181,16	178,61	181,01	185,63	184,59	991,43	1008,79	973,45	1075,99	1044,56



У 2018 році Україна експортувала сільгосппродукції на 16 мільярдів доларів, а це понад 37% від загального експорту України. Імпорт же становив 8,6 мільярда доларів. Найвагомішими чинниками позитивного сальдо сільгосппродукції залишаються обсяги експорту зернових культур — майже 34%.

За підсумками 2017/2018 маркетингового року, Україні вдалося досягти рекордного експорту зерна, враховуючи всі роки незалежності. Минулого зернового сезону обсяг зовнішніх продажів зерна становив майже 35 млн т. Таким чином, Україна увійшла до трійки світових експортерів зерна, поступившись тільки США та Європейському Союзу. Загалом вітчизняна аграрна продукція експортується у понад 190 країн світу.

Сьогодні Україна — стабільний, надійний постачальник базових видів сільськогосподарської продукції на глобальні ринки. Частка нашої держави на світовому ринку кукурудзи становить 15% (третє місце), ячменю — 13% (четверте), пшениці — 7% (шосте).

Основними виробниками зерна кукурудзи в світі є США, Китай, Бразилія, ЄС, Україна, Аргентина, Індія та Мексика, які протягом аналізованого періоду разом формували 81,9—83,4% світового обсягу виробництва, займаючи 65,8—67,4% загальносвітової площі кукурудзи (табл. 4).

Найпотужнішим виробником зерна кукурудзи у світі є США, які виробляють 345,51—384,78 млн т (або 35,4—35,8% загальносвітового валового збору зерна цієї культури). Другу позицію посідає Китай, що забезпечує 20,4—23,1% загальносвітового валового збору зерна кукурудзи, однак для задоволення власних потреб здійснює й імпорт кукурудзи. Третю сходинку посідає Бразилія, яка формує 6,9—9,2% світового валового збору зерна кукурудзи. Великим виробником кукурудзи у світі є країни ЄС, проте для покриття попиту вони також його імпортують із інших країн Східної Європи, Північної та Південної Америки. Одним із основних постачальників кукурудзи в ЄС останніми роками є Україна.

Багато в чому ціни на зерно кукурудзи залежать від експортерів даної продукції. На сьогодні в Україні налічується 47 найбільших експортерів і імпортерів зерна кукурудзи. Їх поділяють на 4 категорії за величиною об'єму експорту зерна кукурудзи.

До першої категорії відносяться експортери, які експортують більше 800 тис. т зерна кукурудзи, до другої категорії 200—800 тис. т зерна кукурудзи, до третьої — 200—90 тис. т.

До 1 групи належать такі компанії, як ПП "Серна", ВАТ "Агро експорт", ЗАО "Рашбурс", до 2 групи — ВАТ "Альфред", ЗАО "Каргін", ЗАО "Адора", до 3 групи — ЗАО "Євротек", СП "Нібулон", ТД "Артоз", до 4 групи — ВАТ "Донагроімпекс", лізингова компанія "Хліб України", ВАТ "Зерноекспорт" та ін.

## ВИСНОВОК

Кукурудза є основною фуражною культурою у світі, тому для України — це експортно-орієнтована культура. Світові ціни на кукурудзу постійно коливаються. На ціни внутрішнього ринку, окрім тенденцій на світовому ринку, впливає девальвація гривні. Вітчизняний ринок кукурудзи відзначається ефективністю впродовж всього сезону, що відображається на цінах. Якщо на початку сезону кукурудза коштує 2,8—3,2 тис. грн за тонну, то у лютому ціна на внутрішньому ринку становила у 2018 р. 170 дол. США, або майже 4,5 тис. грн з базисом поставки в порти Чорного моря.

За вирощування кукурудзи на зерно за традиційною технологією загальні господарські витрати на 1 га становитимуть 10,9 тис. грн. За врожайності 45 ц/га собівартість 1 т продукції дорівнюватиме 2,4 тис. грн. За ціни реалізації кукурудзи 3 тис. грн/т прибуток з 1 га становитиме майже 2,6 тис. грн, що забезпечить рентабельність на рівні 24,3%.

За вирощування кукурудзи на зерно за інтенсивною технологією загальні господарські витрати на 1 га становитимуть 17,0 тис. грн. За врожайності 75 ц/га собівартість 1 т продукції дорівнюватиме 2,3 тис. грн. За ціни реалізації кукурудзи 3 тис. грн/т прибуток з 1 га становитиме майже 5,5 тис. грн, що забезпечить рентабельність на рівні 32%. Такий рівень рентабельності дає змогу повернути витрачені на вирощування кукурудзи кошти та додатково отримати 0,32 грн на кожну 1 грн, вкладену у виробництво кукурудзи за інтенсивною технологією, та 0,24 грн — за традиційною.

Тому можна зробити висновок, що дотримуючись інтенсивних технологій вирощування кукурудзи на зерно підприємства можуть мати стабільний прибуток, коли не буде різких змін на макроекономічному рівні в Україні.

## Література:

1. Гадзало Я.М. Про підсумки діяльності Національної академії аграрних наук України за 2017 рік та основні завдання на перспективу. Економіка АПК. 2018. № 4. С. 5—11.

2. Лупенко Ю.О. Науково-методологічне забезпечення розвитку економіки сільського господарства України. Економіка АПК. 2018. № 10. С. 6—14.

3. Месель-Веселяк В.Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 5—14.

4. Михайлова Л.І., Лищенко М.О., Устік Т.В. Механізм управління маркетингом та збутом продукції сільськогосподарських підприємств на ринку зерна. Економіка АПК. 2018. № 10. С. 40—49.

5. Талавиря М.П., Ващенко І.В. Формування та функціонування ринку кукурудзи в Україні. Економіка АПК. 2018. № 9. С. 28—33.

6. Малік М.Й., Лупенко Ю.О. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 153—158.

7. Тавиря М.П. Розвиток біорієнтованої економіки на науковій основі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Економіка". Вип. 1 (45). Т. 2. Ужгород. 2015. С. 225—230.

8. Baidala V.V., Talavyria M.P., Lymar V.V. Indicators for the analysis of the bioeconomy. Економіка АПК. 2017. № 3. С. 44—50.

9. Маслак О. Перспективи ринку зерна врожаю 2016 року. Агробізнес сьогодні. 2016. № 17. С. 16—17.

10. Маслак О. Ринок кукурудзи врожаю 2016 року. Агробізнес сьогодні. 2016. № 21. С. 17—19.

11. Кучер А., Кучер Л. Економіка й ринок кукурудзи: формування конкурентоспроможності. Пропозиція. 2018. Спецвипуск журналу для сучасного аграрія. Кукурудза: практикум урожайності та рентабельності.

#### References:

1. Hadzalo, Ya.M. (2018), "On the results of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine for 2017 and the main tasks for the future", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 5—11.

2. Lupenko, Yu.O. (2018), "Scientific and methodological support for the development of the agricultural economy of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 6—14.

3. Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2018), "Grain production in Ukraine: potentials", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 5—14.

4. Mykhajlova, L.I. Lyshenko, M.O. and Ustik, T.V. (2018), "A mechanism for managing the marketing and marketing of agricultural products in the grain market", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 40—49.

5. Talavyria, M.P. and Vaschenko, I.V. (2018), "Formation and functioning of corn market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 28—33.

6. Malik, M.J. Lupenko, Yu.O. (2009), "State regulation of agrarian sector of economy in researches of domestic scientists", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 153—158.

7. Tavyria, M.P. (2015), "Development of a bio-oriented economy on a scientific basis", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 1 (45), pp. 225—230.

8. Baidala, V.V. Talavyria, M.P. and Lymar, V.V. (2017), "Indicators for the analysis of bioeconomy", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 44—50.

9. Maslak, O. (2016), "Prospects of the grain market of the 2016 crop", *Ahrobiznes s'ohodni*, vol. 17, pp. 16—17.

10. Maslak, O. (2016), "Corn Market 2016", *Ahrobiznes s'ohodni*, vol. 21, pp. 17—19.

11. Kucher, A. and Kucher, L. (2018), "Economy and corn market: formation of competitiveness", *Propozytsiia*, Special issue of the journal for modern farmers. Maize: a practicum of yield and profitability.

*Стаття надійшла до редакції 24.01.2020 р.*

# ІНВЕСТИЦІЇ.

## ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

[www.investplan.com.ua](http://www.investplan.com.ua)



**Виходить 24 рази на рік**

**Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Передплатний індекс: 23892

УДК 332.2:630

І. А. Опенько,

к. е. н., доцент кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0003-2810-0778

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.50

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

I. Openko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy and Cartography,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-2810-0778

### THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING ECONOMIC MECHANISM OF RATIONAL LAND USE AND PROTECTION OF FORESTRY IN UKRAINE

У сучасних умовах посилення антропогенного навантаження на земельні та лісові ресурси, низьких темпів зростання показника лісистості території, надмірного застосування засобів хімізації ґрунтів, зниження продуктивності земель, збільшення рівня смертності серед населення від новоутворень (злоякісних пухлин органів дихання і грудної клітки), освоєння орних і лісових земель під забудови, неконтрольованої масової вирубки лісових масивів, питання розроблення теоретико-методологічних засад формування економічного механізму використання земель лісогосподарського призначення є надзвичайно актуальним та своєчасним. Формування сучасного економічного механізму раціонального використання та охорони природних ресурсів, у тому числі земель лісогосподарського призначення нами було запропоновано здійснити на основі розділу дискретної математики — теорії "графів". Розроблений методологічний підхід дає змогу утворити цілісну науково-обґрунтовану систему, яка об'єднує в собі існуючі організаційні, соціальні, економічні, екологічні елементи використання земель лісогосподарського призначення в Україні. Запропонована матриця коефіцієнтів парних кореляцій обґрунтовує взаємозв'язки між елементами економічного механізму раціонального використання земель лісогосподарського призначення в Україні. Модифіковано та удосконалено оптимізований граф, дає можливість запропонувати математичні моделі з метою імплементації ефективних рішень та позитивного розвитку національної системи лісокористування в умовах децентралізації влади.

In the current conditions of increasing anthropogenic load on land and forest resources, low growth rate of forest cover, overuse of soil chemistry, decrease in land productivity, increase in the mortality rate of the population from neoplasms (malignant tumors of the respiratory system and pectoral), of land under construction, uncontrolled mass cutting down of forests, the issue of development of theoretical and methodological foundations for the formation of economic mechanism of use Forest land is extremely up-to-date and timely. Formation of a modern economic mechanism of rational use and protection of natural resources, including forest lands, we were proposed to implement on the basis of a section of discrete mathematics — the theory of "graphs". In order to increase the analytical value of the proposed economic mechanism, we calculated correlation relationships between objects to adequately take into account all elements of the graph when developing a mathematical model of rational use and protection of forest land in Ukraine. As a result of the calculations, we obtain a matrix of correlation coefficients that characterize the degree of mathematical correlation between the factors. Based on the calculated matrix of paired correlation coefficients, which substantiate the relationship between the elements of the economic mechanism of rational use of forestry land in Ukraine, we have modified and improved previously optimized graph, which allows us to propose in the future studies model implementation and the positive development of the national forest management system under decentralized power. The developed methodological approach makes it possible to create a coherent science-based system that integrates existing organizational, social, economic, environmental elements of forest land use in Ukraine. The proposed matrix of paired correlation coefficients substantiates the relationship between the elements of the economic mechanism of rational use of forest land in Ukraine. The optimized graph is modified and improved, and it is possible to propose mathematical models in order to implement effective solutions and positive development of the national forest management system in the conditions of decentralization of power.

*Ключові слова: економічний механізм, землі лісогосподарського призначення, теорія графів, раціональне використання лісових ресурсів.*

*Key words: economic mechanism, forest lands, graph theory, forest resource management.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах посилення антропогенного навантаження на земельні та лісові ресурси, низьких темпів зростання показника лісис-

тості території, надмірного застосування засобів хімізації ґрунтів [1—5], зниження продуктивності земель [8—10], збільшення рівня смертності серед населення від новоутворень (зло-



якісних пухлин органів дихання і грудної клітки), освоєння орних і лісових земель під забудови, неконтрольованої масової вирубки лісових масивів [11; 12], питання розроблення теоретико-методологічних засад формування економічного механізму використання земель лісгосподарського призначення є надзвичайно актуальним та своєчасним.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання еколого-економічного використання природних ресурсів висвітлювали у своїх публікаціях такі вчені-економісти: І.К. Бистряков, Р.І. Бурак, Ш. І. Ібатуллин, І.М. Лицур, С.М. Рогач, О.В. Сакаль, М.П. Талавира, О.В. Степенко, М.А. Хвесик та ін.

Сучасні теоретико-методологічні положення щодо раціонального використання й охорони земельних ресурсів сформовані в наукових працях Л.Я. Новаковського, Д.І. Бабмінди, О.С. Будзяк, В.М. Будзяка, Д.С. Добряка, О.С. Дорош, Й.М. Дороша, Т.О. Євсюкова, О.П. Канаша, І.П. Ковальчука, А.Г. Мартина, І.А. Розумного, А.М. Третьяка, В.М. Другак, Р.В. Тихенка та ін.

Аналіз літературних джерел виявив, що, незважаючи на чисельність досліджень, окреслена проблема вивчена недостатньо, а питання формування сучасної фінансово-економічної системи раціонального використання та охорони земель лісгосподарського призначення України у новостворених ОТГ, на основі геопросторового та економіко-математичного моделювання, залишається не визначеним. Перед нами постала нагальна потреба в опрацюванні принципів ефективного функціонування лісового комплексу, які залежать не лише від рівня розвитку лісотехнічного процесу, а й від визначення оптимальної структури і нових форм розвитку лісового виробництва, організації управління та інституційному забезпеченні. Саме цією необхідністю обумовлено вибір теми наукової публікації та основних напрямів пошуку, визначено мету, структуру та зміст дослідження.

### МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розробити теоретико-методологічний підхід до формування економічного механізму використання земель лісгосподарського призначення в Україні.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування сучасного економічного механізму раціонального використання та охорони природних ресурсів, у тому числі земель лісо-

господарського призначення нами було запропоновано здійснити на основі розділу дискретної математики — теорії "графів" що вивчає властивості графів, які у свою чергу дозволяють представити взаємозв'язки між різними об'єктами у сфері природокористування (окреслені в результаті досліджень, аналітичних розрахунків), зокрема, зв'язки між лісгосподарським виробництвом, грошовими потоками, фіскальними платежами, джерелами фінансування, середньою заробітною платою робітників у сфері лісового господарства тощо.

Отже, зазначені взаємозв'язки між об'єктами у сфері лісгосподарського використання найдоцільніше описувати у вигляді відповідного "графу" (мережі) — множини вершин (об'єктів), з'єднаних між собою "ребрами" (лініями). У математичному розумінні "граф" можна представити у вигляді формули 1 [13].

$$G = (V, E) \quad (1).$$

де  $V$  — множина точок, котрі називаються вершинами;

$E$  — множина ребер.

Відповідно до теоретико-методологічних основ теорії "графів", економіко-математичне моделювання раціонального використання та охорони земель лісгосподарського призначення, варто передбачити набір визначених вершин що певним чином взаємопов'язані між собою.

Таким чином, у результаті дослідження передбачається розробити "граф", який є економічним механізмом раціонального використання та охорони земель лісгосподарського призначення, яка утворена із вершин або елементів (інституційного забезпечення, фінансово-економічного механізму, соціальних явищ тощо) та комплексу аналітичних зв'язків (ребер), які характеризують залежність між елементами графу і можуть мати знак (+) або (-) [14].

Алгоритм нашого дослідження передбачає виконання таких етапів:

1) окреслення спектру чинників, які характеризують еколого-економічний, соціальних процес використання земель лісгосподарського призначення;

2) розроблення економічної системи використання земель лісгосподарського призначення в Україні, із одночасним науково-обґрунтованим встановленням взаємозв'язків між елементами системи;

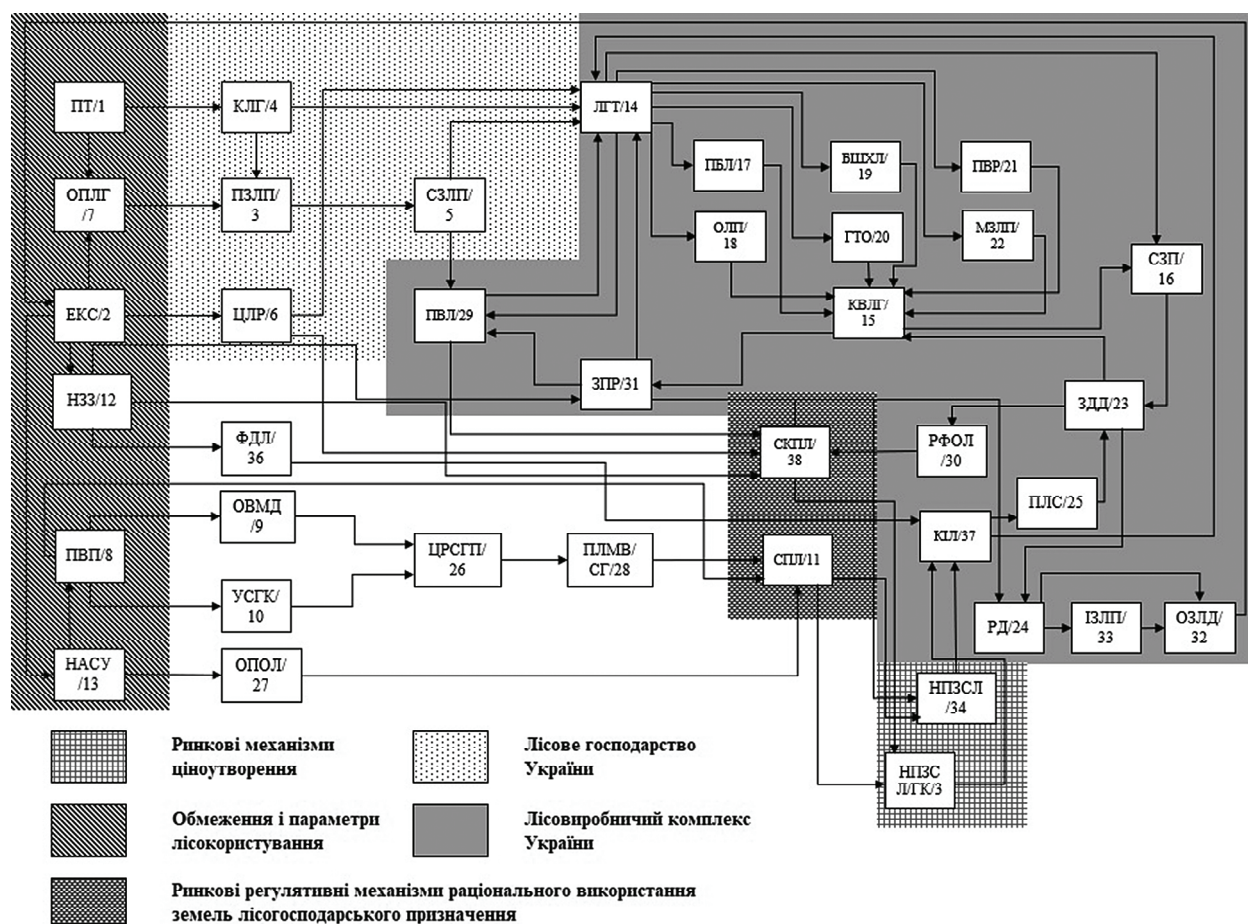
3) оптимізація економічного графу використання земель лісгосподарського призначення, шляхом виокремлення ключових і другорядних елементів системи.

Виходячи із першого пункту запропонованого алгоритму дослідження, нами було виз-

**Таблиця 1. Вершини економічної механізми (графу) використання земель лісогосподарського призначення в Україні**

№	Назва вершини	Короткий опис впливу на використання лісових ресурсів	Умовні позначення
1	2	3	4
1	Площа території	Безпосередньо визначає склад та обсяг лісових ресурсів у геопросторовому відношенні	ПТ
2	Екологічна ситуація в регіоні	Характеризує екологічні наслідки вирубки лісів	ЕКС
3	Площа земель лісогосподарського призначення	Характеризує потенціал лісокористування	ПЗЛП
4	Кількість лісових господарств які входять до структури Держлісгоспів України	Характеризує потенціал лісового господарства	КЛГ
5	Структура земель лісогосподарського призначення України	Характеризує можливості лісокористування	СЗЛП
6	Цінність лісових ресурсів	Визначає собівартість лісових ресурсів	ЦЛР
7	Обсяг продукції лісового господарства	Характеризує інтенсивність використання земель лісогосподарського призначення	ОПЛГ
8	Поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	Визначає потенційні потреби у лісових ресурсах	ПВП
9	Обсяг внесення мінеральних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь	Дозволяє оцінити ступінь лісомеліоративного впливу лісів на мікрокліматичні умови вирощування сільськогосподарських культур	ОВМД
10	Урожайність сільськогосподарських культур		УСГК
11	Сукупний попит на лісові ресурси України	Визначає реальний попит на лісові ресурси України	СПЛ
12	Нормативно-законодавче забезпечення ведення лісового господарства	Характеризує структурні правила та норми лісокористування в Україні	НЗЗ
13	Структура населення в Україні (сільське) в умовах децентралізації влади	Характеризує рівень лісозабезпеченості населення в Україні	НАСУ
14	Обсяг лісогосподарської техніки	Характеризує технічні можливості лісового господарства	ЛГТ
15	Капітальні видатки по лісовому господарстві		КВЛГ
16	Середня заробітна плата працівників у лісогосподарському секторі економіки	Характеризує матеріальні витрати на оплату праці у лісовому господарстві	СЗП
17	Площа базового лісовпорядкування	Характеризує витрати на лісовпорядкування	ПБЛ
18	Охорона лісу від пожеж	Визначає матеріальні витрати на заходи щодо охорони лісу від пожеж	ОЛП
19	Боротьба зі шкідниками та хворобами лісу	Характеризується фінансовими витратами на заходи щодо боротьби зі шкідниками та хворобами лісу	БШХЛ
20	Грунтово-типологічне обстеження	Характеризує витрати на Грунтово-типологічні обстеження	ГТО
21	Проектно-вишукувальні роботи	Характеризує витрати на проектно-вишукувальні роботи	ПВР
22	Моніторинг земель лісогосподарського призначення	Характеризує витрати на моніторинг лісів	МЗЛП
23	Заготовлено ділової деревини	Визначає обсяг ділової деревини від лісокористування	ЗДД
24	Реалізовано деревини	Загальний обсяг деревини реалізований лісогосподарськими підприємствами	РД
25	Проведення лісової сертифікації	Визначає витрати на проведення лісової сертифікації	ПЛС
26	Ціна реалізації сільськогосподарської продукції	Визначає математичну залежність між обсягом втрат деревного покриву та цінами реалізації сільськогосподарської продукції	ЦРСГП
27	Обсяг побутового лісокористування	Характеризує попит на лісові ресурси від населення	ОПЛ
28	Площа лісомеліоративного впливу на сільськогосподарські угіддя	Визначає ступінь екологічного впливу лісів на прилеглі сільськогосподарські угіддя	ПЛМВ/СГ
29	Площа відтворення лісів	Характеризує рівень використання лісових ресурсів в контексті сталого розвитку	ПВЛ
30	Рубки формування та оздоровлення лісів	Характеризує рівень господарського освоєння земель лісогосподарського призначення	РФОЛ
31	Загальна площа рубок	Визначає рівень використання земель лісогосподарського призначення	ЗПР
32	Обсяг заготівлі ліквідної деревини	Визначає обсяг ліквідної деревини від лісокористування	ОЗЛД
33	Інвентаризація та оцінка земель лісогосподарського призначення	Характеризує витрати на інвентаризацію та оцінку лісів	ІЗЛП
34	Нормативи плати за спеціальне використання лісових ресурсів (крім деревини з рубок головного користування)	Рентні платежі від спеціального використання лісових ресурсів	НПЗСЛ
35	Нормативи плати за спеціальне використання лісових ресурсів (деревина з рубок головного користування)		НПЗСЛ/ГК
36	Фінансова допомога від міжнародних партнерів (організацій) на реалізацію цілей сталого розвитку	Економічний стимул збалансованого розвитку лісового сектору	ФДЛ
37	Капітальні інвестиції у лісове господарство та лісозаготівлі	Характеризує напрямки розвитку лісової галузі України	КІЛ
38	Сукупна пропозиція лісових ресурсів в Україні	Характеризує економічний потенціал використання лісових ресурсів	СКПЛ

Джерело: створено автором.



**Рис. 1. Економічний механізм (граф) використання земель лісогосподарського призначення України**

Джерело: створено автором.

начено майбутні вершини економічного механізму (графу) використання земель лісогосподарського призначення в Україні (табл. 1).

Для полегшення розроблення графів під час розроблення економічного механізму використання земель лісогосподарського призначення нами було запропоновано відповідні скорочення назв структурних елементів (вершин), які впливають на використання лісових ресурсів (табл. 1).

На основі запропонованих вершин було розроблено граф економічного механізму використання земель лісогосподарського призначення в Україні представлений на рисунку 1. Варто наголосити, що на рисунку 1 у структурі економічного механізму лісочористування в Україні нами було виділено відповідні підсистеми (блоки), як-от: ринкові механізми, лісове господарство, лісовиробничий процес, комплекс обмежень та параметрів лісочористування, ринкові регулятивні механізми, які, на наш погляд, у повному обсязі характеризують попит і пропозицію, як головних елементів ринкових взаємовідносин на лісові ресурси в Україні.

Для подальшого математичного моделювання раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення в Україні необхідно розроблений нами граф економічного механізму представити у вигляді матриці суміжності (табл. 2). Відповідно до теоретичних засад матриця суміжності графа  $G$  економічного механізму раціонального використання земель лісогосподарського призначення, з кінцевим числом вершин  $n$  (пронумерованих числами від 1 до  $n$ ) — це квадратна матриця  $A$  розміру  $n$ , в якій значення елемента  $a_{ij}$  дорівнює числу ребер з  $i$ -ї вершини графа в  $j$ -ю вершину [15].

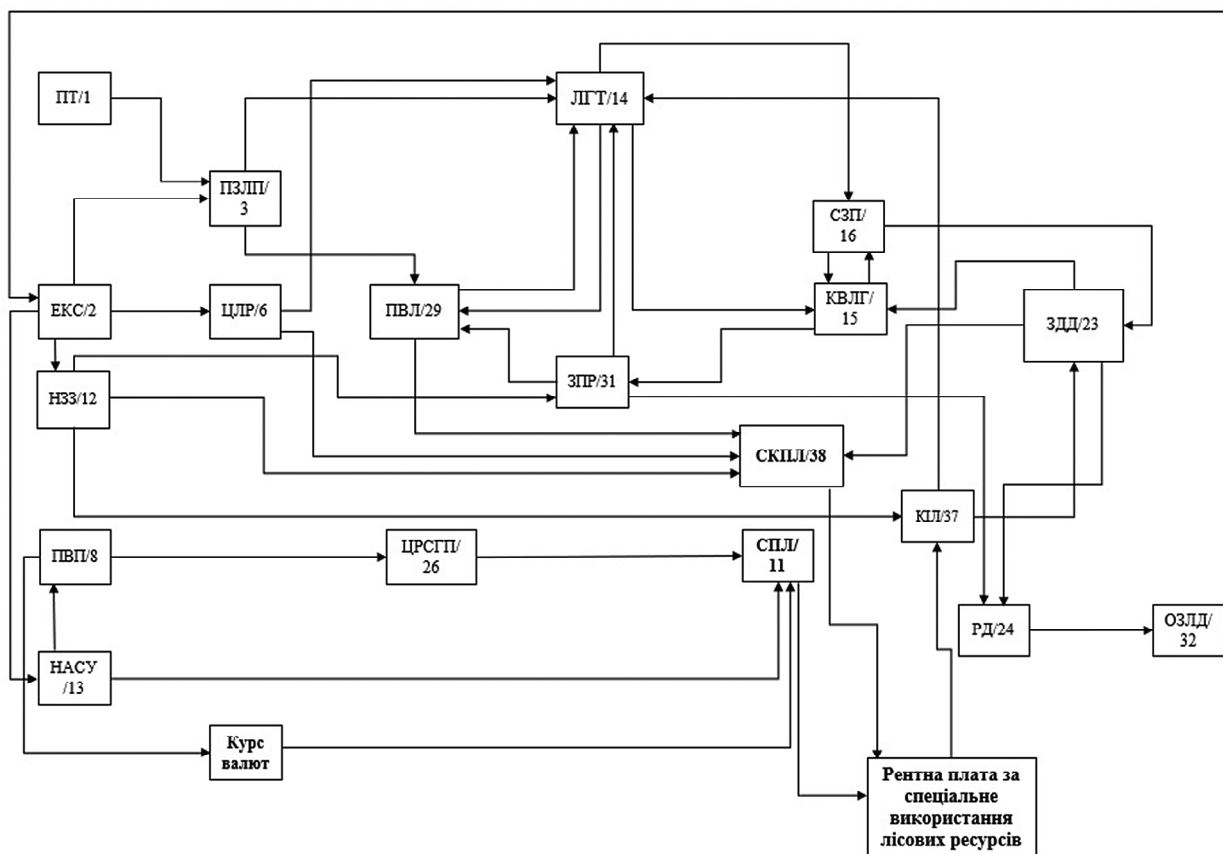
Таким чином, у таблиці 2 нами було розроблено матрицю суміжності вершин економічного механізму (графу) використання земель лісогосподарського призначення в Україні, елементи якої зазначаються у вигляді значень "1", "0", "-1", застосовуючи правило: "елемент матриці суміжності орієнтованого графа визначається наступним чином: дорівнює "1" або "-1" в залежності від характеру впливу, якщо вершина  $V_i$  є початком "ребра"  $E_j$ ; дорівнює "0",



Таблиця 2. Матриця суміжності вершин економічного механізму (графу) використання земель лісгосподарського призначення в Україні

Вершини	ПТ	ЕКС	ПЗЛП	КЛП	СЗЛП	ЦЛР	ОПЛГ	ПВП	ОВМД	УСГК	СПЛ	НЗЗ	НАСУ	ЛПТ	КВЛП	ОЛП	БШХЛ	ГТО	ПВР	МЗЛП	ЗЛД	РД	ПЛС	ЦРСГП	ОПОЛ	ПЛМВ/СТ	ПВЛ	РФОЛ	ЗЛР	ОЗЛД	ІЗЛП	НПЗЛ	НПЗЛ/ГК	ФДЛ	КЛЛ	СКЛЛ	
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ІПТ	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЕКС	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПЗЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
КЛЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
СЗЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЦЛР	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОПЛГ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПВП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОВМД	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
УСГК	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
СПЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
НЗЗ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
НАСУ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЛПТ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
КВЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
СЗЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
БШХЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ГТО	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПВР	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
МЗЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЗЛД	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
РД	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПЛС	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЦРСГП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОПОЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПЛМВ/СТ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПВЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
РФОЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЗЛР	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ОЗЛД	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ІЗЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
НПЗЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
НПЗЛ/ГК	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ФДЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
КЛЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
СКЛЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором.



**Рис. 2. Оптимізований граф економічного механізму використання земель лісогосподарського призначення України**

Джерело: створено автором.

якщо з вершини  $V_i$  "ребро" не виходить у вершину  $V_j$  тобто є не інцидентною" [14; 15].

Запропонований нами науково-методологічний підхід дає змогу утворити цілісну науково-обґрунтовану систему, яка об'єднує в собі існуючі організаційні, соціальні, економічні, екологічні елементи використання земель лісогосподарського призначення в Україні. На основі розробленої матриці виникає можливість розробити прикладну математичну модель з метою прогнозування та визначення оптимального сценарію раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення в Україні.

Водночас перед математичним моделюванням раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення в Україні, вважаємо за необхідне здійснити оптимізацію структури запропонованого графу (економічної моделі лісокористування) шляхом виділення ключових взаємозв'язків та структурних об'єктів. У результаті виконання таких дій нами було отримано оптимізований ("стягнутий") граф економічної моделі використання земель лісогосподарського призначення в Україні (рис. 2).

Розроблений нами "стягнутий" оптимізований граф, представлений вище, характеризує ключові структурно-логічні, еколого-економічні зв'язки та об'єкти для подальшого математичного моделювання. До новоствореного графу були додані такі елементи (вершини), як "курс валют", "рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів", які на нашу думку, у повному обсязі характеризують фінансово-економічну складову лісокористування.

За аналогією, на основі новоствореного графу економічного механізму використання земель лісогосподарського призначення нами була розроблена відповідна матриця суміжності, сформована за вищезгаданим правилом (табл. 3).

З метою підвищення аналітичної цінності запропонованого економічного механізму, нами були розраховані кореляційні взаємозв'язки між об'єктами для адекватного врахування всіх елементів графу при розробленні математичної моделі раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення в Україні. В результаті розрахунків отримуємо матрицю коефіцієнтів кореляції, які ха-

Таблиця 3. Матриця суміжності вершин оптимізованого графу економічного механізму використання земель лісгосподарського призначення в Україні

Вершини	ПТ	ЕКС	ПЗЛП	ЦЛР	ПВП	СПЛ	НЗЗ	НАСУ	ЛГТ	КВЛГ	СЗП	ЗДД	РД	ЦРСГП	ПВЛ	ЗПР	ОЗЛД	КЛ	СКЛ	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	Курс валюти
ПТ	0	0	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЕКС	0	0	-1	-1	0	0	-1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПЗЛП	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
ЦЛР	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
ПВП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
СПЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
НЗЗ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0
НАСУ	0	0	0	0	-1	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЛГТ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
КВЛГ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	-1	0	0	0	0	0
СЗП	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЗДД	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
РД	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
ЦРСГП	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ПВЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
ЗПР	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	-1	0	0	0	0	0	0
ОЗЛД	0	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
КЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
СКЛ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Курс валюти	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: створено автором.

рактизують ступінь математичного зв'язку між факторами.

На основі розрахованої матриці коефіцієнтів парних кореляцій, які обґрунтовують взаємозв'язки між елементами економічного механізму раціонального використання земель лісгосподарського призначення в Україні, нами було модифіковано та удосконалено оптимізований раніше граф, який дає можливість нам у подальших дослідженнях запропонувати прикладні математичні моделі з метою реалізації ефективних рішень та позитивного розвитку національної системи лісокористування в умовах децентралізації влади (рис. 3).

### ВИСНОВКИ

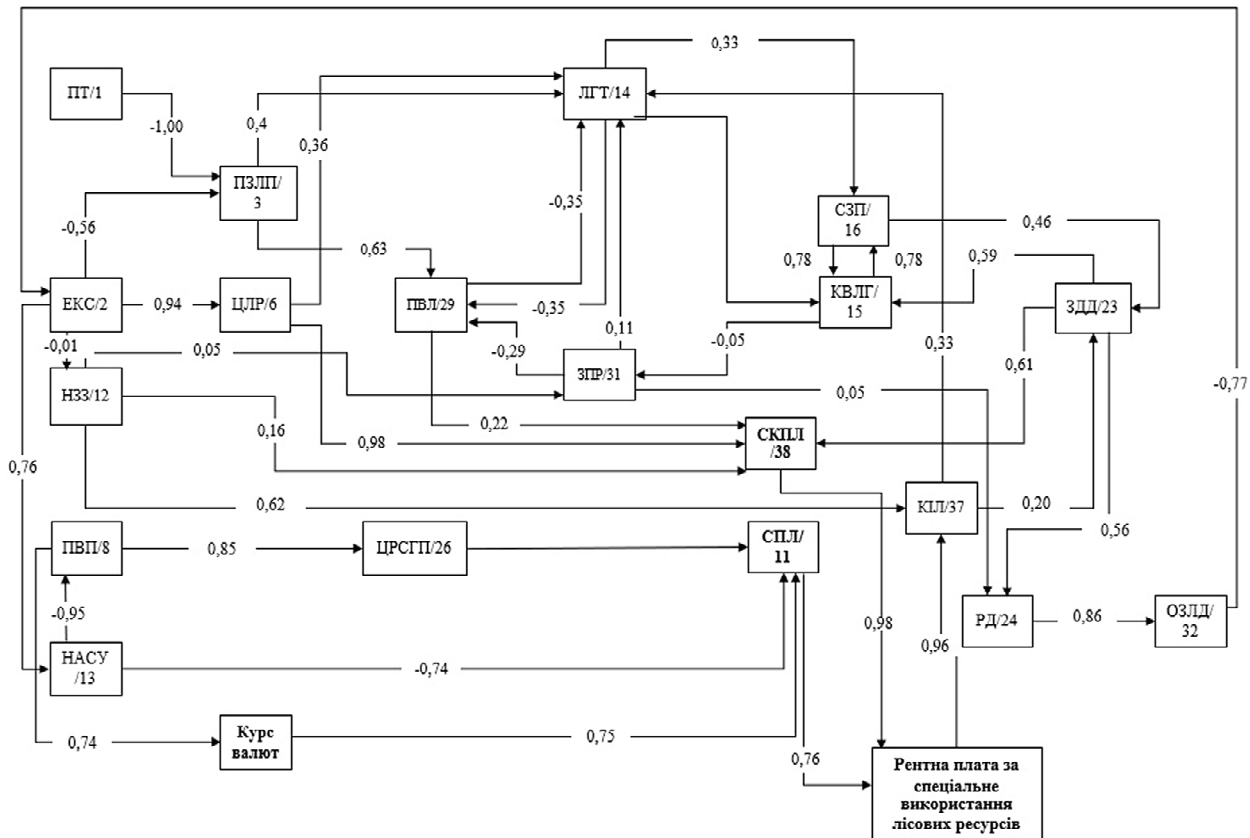
Таким чином, у результаті проведеного дослідження нами був розроблений економічний механізм раціонального використання та охорони земель лісгосподарського призначення

в Україні, який утворений із вершин або елементів (інституційного забезпечення, фінансово-економічного механізму, соціальних явищ тощо) та комплексу аналітичних зв'язків, які характеризують залежність між елементами "графу".

Розроблений методологічний підхід дає змогу утворити цілісну науково-обґрунтовану систему, яка об'єднує в собі існуючі організаційні, соціальні, економічні, екологічні елементи використання земель лісгосподарського призначення в Україні. Запропонована матриця коефіцієнтів парних кореляцій, обґрунтовує взаємозв'язки між елементами економічного механізму раціонального використання земель лісгосподарського призначення в Україні.

Модифіковано та удосконалено оптимізований граф, дає можливість запропонувати математичні моделі з метою імплементації ефективних рішень та позитивного розвитку





**Рис. 3. Удосконалений граф економічного механізму використання земель лісгосподарського призначення в Україні**

Джерело: створено автором.

національної системи лісокористування в умовах децентралізації влади.

Література:

1. Шевченко О.В., Опенько І.А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. 2017. № 3. С. 126—130.
2. Шевченко О.В., Опенько І.А., Цвях О.М. Економічні передумови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 2. С. 58—65.
3. Tsyvakh O., Openko I. Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration. Baltic Surveying International Scientific Journal. 2017. Vol. 6\_1. P. 60—65.
4. Цвях О. М., Опенько І. А. Промислові території, як просторовий базис оптимізації використання земель в місті Києві. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 1. С. 83—91.
5. Опенько І.А., Шевченко О.В., Цвях О.М. Аналіз наукових-методичних підходів до грошової оцінки земельних ділянок із полезахисними лісовими насадженнями. Збалансоване природокористування. 2016. №. 4. С. 137—142.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokoristuvannya-4-2016>

6. Опенько І.А., Євсюков Т.О. Удосконалення обліку кількості та якості земель під позахисними лісовими насадженнями в кадастрово-реєстраційній системі. Збалансоване природокористування. 2014. № 3. С. 106—112.

7. Опенько І.А., Євсюков Т.О. Землі під ползахисними лісовими насадженнями: сучасний стан, проблеми, шляхи вирішення. Збалансоване природокористування. 2014. № 1. С. 125—131

[Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokoristuvannya-1-2014r>

8. Опенько І.А. Порівняльний аналіз оприлюднення земельно-кадастрових відомостей у зарубіжних країнах та Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 3. С. 80 — 87.

9. Ievsiukov T., Openko I. An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine. Elsevier, Procedia

— Social and Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium June 10—13, 2013 Kemer, Antalya — Turkey. Access mode: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619>.

10. Євсюков Т.О., Опенько І.А. Моніторинг особливо цінних земель із застосування технологій ДЗЗ та ГІС. Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК. 2013. № 20 (2). С. 231—242.

11. Опенько І.А. Еколого-економічна продуктивність використання земель лісогосподарського призначення в Україні. Агросвіт. № 13—14, 2019. — С. 44—52 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.agrosvit.info/pdf/13-14\\_2019/8.pdf](http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/8.pdf)

12. Опенько І.А. Кореляційний аналіз впливу існуючої системи державного управління на використання земель лісогосподарського призначення в Україні. Економіка та держава. № 7, 2019, С. 55—62. [http://www.economy.in.ua/pdf/7\\_2019/12.pdf](http://www.economy.in.ua/pdf/7_2019/12.pdf)

13. Берж К. Теория графов и её приложения. М.: ИЛ, 1962. 320 с.

14. Diestel R. Graph Theory, Electronic Edition. NY: Springer-Verlag, 2005. pp. 422.

15. Кормен Т., Лейзерсон Ч., Ривест Р., Штайн К. Алгоритмы: построение и анализ = Introduction to Algorithms. Под ред. И.В. Красикова. 2-е изд. М.: Вильямс, 2005. 1296 с.

#### References:

1. Shevchenko, O. V. and Openko, I. A. (2017), "Theoretical prerequisites for rational agricultural land use", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 3, pp. 126—130.

2. Shevchenko, O. V. Openko, I. A. and Tsyakh O. M. (2017), "Economic preconditions for alternating crops as a way to prevent degradation of the agro-landscape", Zemleustriy, kadastr i monitoringh zemel', vol. 2, pp. 58—65.

3. Tsyakh, O. and Openko, I. (2017), "Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration", Baltic Surveying International Scientific Journal, vol. 6 (1), pp. 60—65.

4. Tsyakh, O. M. and Openko, I. A. (2017), "Industrial territories as a spatial basis for optimizing the use of land in the city of Kiev", Zemleustriy, kadastr i monitoringh zemel', vol. 1, pp. 83—91.

5. Openko, I. A., Shevchenko, O. V. and Tsyakh, O. M. (2016), "Analysis of scientific and methodical approaches to the monetary valuation of land with field-protective forest plantations", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 4, pp. 137—142, available at: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/>

category/5-zbalansovane-prirodokorystuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokorystuvannya-4-2016 (Accessed 15 Jan 2020).

6. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Improving accounting quantity and quality of land for shelter forest plantations in the cadastral registration system", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 3, pp. 106—112.

7. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Lands under field-protective forest plantations: current state, problems, solutions", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 1, pp. 125—131, available at: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokorystuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokorystuvannya-1-2014r> (Accessed 15 Jan 2020).

8. Openko, I. A. (2013), "A comparative analysis of the publication of land cadastral data in foreign countries and Ukraine", Zemleustriy, kadastr i monitoringh zemel', vol. 3, pp. 80—87.

9. Ievsiukov, T. and Openko, I. (2013), "An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine", Elsevier, Procedia — Social and Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium June 10—13, Kemer, Antalya, Turkey, available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619>. (Accessed 15 Jan 2020).

10. Ievsiukov, T. O. and Openko, I. A. (2013), "Monitoring is especially valuable land from the application of remote sensing and GIS technologies", Visnyk L'vivskoho derzhavnoho ahrarynoho universytetu: ekonomika APK, vol. 20 (2), pp. 231—242.

11. Openko, I. A. (2019), "Ecological and economic productivity of land use in Ukraine", Ahrosvit, vol. 13—14, pp. 44—52, available at: [http://www.agrosvit.info/pdf/13-14\\_2019/8.pdf](http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/8.pdf) (Accessed 15 Jan 2020).

12. Openko, I. A. (2019), "Correlation analysis of the impact of the existing public administration system on forest land use in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 7, pp. 55—62, available at: [http://www.economy.in.ua/pdf/7\\_2019/12.pdf](http://www.economy.in.ua/pdf/7_2019/12.pdf) (Accessed 15 Jan 2020).

13. Berzh, K. (1962), Teoriya grafov i yeyo prilozeniya [Graph theory and its applications], IL, Moscow, Russia.

14. Diestel, R. (2005), Graph Theory, Electronic Edition. Springer-Verlag, NY, USA.

15. Kormen, T. Leyzerson, CH. Ryvest, R. and Shtayn, K. (2005), Algoritmy: postroyeniye i analiz = Introduction to Algorithms [Algorithms: Construction and Analysis = Introduction to Algorithms], 2nd ed, Vil'yams, Moscow, Russia. *Стаття надійшла до редакції 24.01.2020 р.*

УДК 338.2

Т. Б. Шира,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки,  
обліку і оподаткування, Українська академія друкарства  
ORCID ID: 0000-0002-3525-8883

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.59

## СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Shyra,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Financial  
and Economic Security, Accounting and Taxation, Ukrainian Academy of Printing

### ENTERPRISE CORPORATE SECURITY STRATEGY

Процес забезпечення корпоративної безпеки підприємства в умовах високої нестабільності середовища функціонування, вимагає здійснення суб'єктами безпеки послідовних, цілеспрямованих та науково-організованих захисних заходів. Результативність дій суб'єктів безпеки, визначається можливістю попередження виникнення та зменшення негативного впливу ключових внутрішніх та зовнішніх загроз. Комплексне вирішення не лише поточних, а передусім можливих у майбутньому проблем за рахунок своєчасної реакції та найбільш раціонального використання наявного ресурсного та організаційного забезпечення потребує розроблення стратегії забезпечення корпоративної безпеки підприємства. Обґрунтовано, що стратегію забезпечення корпоративної безпеки підприємства доцільно трактувати як інструмент формування безпечних умов реалізації стратегії розвитку підприємства, який передбачає досягнення корпоративних інтересів через виконання завдань в межах системи корпоративної безпеки підприємства із врахуванням фактичного рівня корпоративної безпеки та можливої зміни впливу ключових внутрішніх та зовнішніх загроз. Запропоновано послідовність оцінювання корпоративної безпеки промислового підприємства із подальшим вибором одного із варіантів стратегії та коригуванням її реалізації у відповідності до зміни впливу та переліку ключових зовнішніх та внутрішніх загроз.

The process of ensuring the corporate security of an enterprise, in languages of high instability of the operating environment, requires the implementation of consistent, purposeful and scientifically organized safeguards by security entities. The effectiveness of the security actors is determined by the possibility of preventing the occurrence and reducing the negative impact of key internal and external threats. The complex solution of not only current but above all possible problems in the future due to timely response and the most rational use of available resources and organizational support requires the development of corporate security strategy for the enterprise.

The purpose of the study was to determine the main approaches to the interpretation of the concept of "strategy", substantiation of the essence of the term "strategy for corporate corporate security", followed by a theoretical consideration of the development and implementation of corporate security strategy for industrial enterprises.

To formulate the methodological foundations for the development of corporate security strategy for an industrial enterprise, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization — in the study of the essential characteristics of the terms "strategy" and "corporate security strategy"; synthesis and analysis — to formulate theoretical provisions for assessing the corporate security of an industrial enterprise and to determine the impact of threats on the corporate security of the enterprise; morphological analysis — to clarify the content of possible options for the strategy of ensuring corporate security of an industrial enterprise; graphic — for visual presentation of theoretical and methodical material; abstract-logical — for theoretical generalizations and conclusions of the study.

It is substantiated that it is expedient to interpret the corporate security strategy of the enterprise as a tool for creating safe conditions for the implementation of the enterprise development strategy, which envisages achievement of corporate interests by fulfilling tasks within the corporate security system taking into account the actual level of corporate security and possible change of influence of key internal and external threats. The sequence of corporate safety assessment of an industrial enterprise is proposed, followed by the choice of one of the options of the strategy: "survival strategy",



"stabilization strategy" and "support strategy". It is proposed to adjust the implementation of the selected strategy based on the identification of key external and internal threats and change them to the corporate security of the industrial enterprise.

*Ключові слова: підприємство, стратегія, безпека, загроза, система корпоративної безпеки.*

*Key words: enterprise, strategy, security, threat, corporate security system.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наявна практика забезпечення корпоративної безпеки орієнтована на вирішення поточних проблем, тобто виявлення збитків фінансово-господарської діяльності підприємства та втрат майна з метою їх ліквідації та недопущення в подальшому. Фактично йдеться про термінове вирішення найбільш складних проблем, що не сприяє формуванню безпечних умов у середньо та довгостроковій перспективі.

Стабілізація функціонування промислових підприємств потребує розроблення та застосування стратегії забезпечення корпоративної безпеки, яка була би тісно пов'язана із стратегією економічного розвитку підприємства та формувала чіткий план реалізації захисних заходів із відповідним виділенням ресурсного та організаційного забезпечення.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням забезпечення безпеки підприємств багато уваги приділяють вітчизняні та закордонні вчені, зокрема: А. Абалкін, Г. Аніловська, О. Арєф'єва, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, С. Васильчак, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, В. Геєць, З. Герасимчук, А. Гнилицька, В. Духов, Т. Єфименко, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, С. Кавун, Г. Козаченко, М. Копитко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, С. Мельник, І. Мойсеєнко, Т. Момот, В. Мунтіян, Є. Олейников, І. Оттенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, В. Прохорова, Я. Пушак, І. Рєвак, Ю. Ус, М. Флейчук, В. Франчук, М. Швець, А. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, А. Штангрет, В. Ярочкін та інші. Однак доцільно відзначити недостатню увагу науковців щодо розгляду питань розроблення стратегії забезпечення корпоративної безпеки підприємства, що обумовлює актуальність здійснення наукових досліджень у цій сфері.

## МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення основних підходів до трактування поняття "стратегія", об-

ґрунтування суті терміну "стратегія забезпечення корпоративної безпеки підприємства" із подальшим розглядом теоретичних засад розроблення та реалізації стратегії забезпечення корпоративної безпеки промислових підприємств.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основі пропонованого для розгляду терміну "стратегія забезпечення корпоративної безпеки підприємства" лежить базове поняття "стратегія". Коротко з'ясуємо історичні аспекти та сучасне тлумачення поняття "стратегія". Основа слова "стратегія" походить від давньогрецького поєднання слів "stratos" і "agos", які в перекладі можна визначити як "армія" та "керувати", тобто йдеться про вміння керувати військовими підрозділами. До схожого висновку можна дійти взявши до уваги грецьке слово "strategy", яким визначали "вміння генерала", вміння приймати рішення, а також англійське "general" — "воєначальник". Попри певні суперечки серед істориків щодо першості у застосуванні цього терміну історичними постатями, але усі вони пов'язані із військовою сферою. Так, стратегію знаходять у рядках давньокитайського трактату про військове мистецтво "Сунь-Цзи", який датується V ст. до н. е. Стратегію застосовував О. Македонський для розроблення планів завоювання нових територій, а розвиток Монголії здійснювався у відповідності до стратегії, яку розробив Чингісхан.

У сфері управління поняття "стратегія" почали використовувати лише в 20-х роках минулого століття. На перших етапах йшлося лише про стратегію управління ресурсами, із подальшою переорієнтацією на своєчасне формування умов швидкого реагування на можливу зміну впливу зовнішнього середовища. Концептуальні основи застосування стратегії в управлінні були розроблені А. Чандлером, К. Ендрюсом та І. Ансоффом лише в 1960-х роках. Основою збільшення уваги до розроблення та реалізації корпораціями стратегії стало зрос-

тання рівня конкуренції між товаровиробниками, тобто перехід від конкуренції за рахунок ціни, до розроблення варіантів виживання підприємства в умовах швидкої та непередбачуваної зміни зовнішнього середовища функціонування. Відбувся поступовий перехід від планування на основі "ситуація, яка є" до "ситуація, яку хочемо отримати в майбутньому", тобто визначалися бажані орієнтири із подальшим моделюванням можливих варіантів їх досягнення. На нашу думку, цей аспект важливий, адже умови ведення бізнесу в Україні не можна вважати сприятливими та стабільними, скоріше навпаки, такими, що вимагають максимальної концентрації уваги управлінського персоналу на виживанні кожного суб'єкта господарювання.

Здійснене узагальнення дозволило виявити наявність доволі відмінних точок зору щодо суті стратегії. Вважаємо за доцільне приділити увагу лише окремим, які в подальшому сформують основу для тлумачення терміну "стратегія забезпечення корпоративної безпеки підприємства". Перший підхід визначає стратегію як засіб досягнення цілей. Основи цього підходу були закладені ще А. Чандлером, який представив стратегію як "... визначення основних довгострокових цілей і завдань підприємства, визначення курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення" [6, с. 129].

Згідно з другим підходом під стратегією доцільно розуміти встановлену послідовність дій. Такої точки зору дотримується Б. Карлоф, у розмінні якого стратегія — "... узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення встановлених цілей шляхом координації і розподілу ресурсів компанії" [2 с. 91]. Третій підхід пов'язує стратегії із прийняттям рішень. Цей підхід чітко прослідковується в науковому доробку І. Ансоффа, який визначає стратегію як "... один із декількох наборів правил прийняття рішень щодо поведінки організації в умовах неповноти інформації про майбутній розвиток підприємства" [1, с. 159]. Можна виділити і певний комплексний підхід, який не лише поєднує окремі елементи інших підходів, але суттєво розширює межі застосування стратегії із врахуванням внутрішніх параметрів функціонування певного підприємства, зміну зовнішнього середовища, сприяє досягненню інтересів учасників економічних взаємовідносин. Так, М. Туленков визначає стратегію як "... установлену на доволі тривалий період сукупність норм, орієнтирів, напрямків, сфер, способів і правил діяльності, що забезпечують зростання і високу конкурентоспроможність органі-

зації, які зміцнюють позиції на ринку, підвищують здатність до виживання в умовах конкуренції" [4, с. 106].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в сукупності усі підходи формують уявлення про стратегію як модель, яка, будучи прив'язаною до фактичних умов діяльності підприємства, забезпечують досягнення визначених цілей шляхом реалізації певної чітко обґрунтованої послідовності дій. Доцільно підкреслити, що в сфері забезпечення корпоративної безпеки стратегія не розглядається, адже сьогодні дії суб'єктів безпеки орієнтовані на ліквідацію наслідків негативної дії внутрішніх та зовнішніх загроз, стабілізацію ситуації, захист майна та збереження бізнесу у короткостроковій перспективі. Зважаючи на це, доцільно визначити ключові методичні засади розроблення стратегії забезпечення корпоративної безпеки підприємства:

- стратегія забезпечення корпоративної безпеки повинна узгоджуватися із стратегією розвитку підприємства. Узгодження полягає у врахуванні стратегії розвитку безпекових аспектів, а стратегія забезпечення корпоративної безпеки повинна передбачати заходи стосовно формування безпечних умов розвитку підприємства;

- стратегія забезпечення корпоративної безпеки повинна спиратися на фактичний рівень корпоративної безпеки, наявність ресурсного й організаційного забезпечення, які можна буде використати для розроблення та реалізації захисних заходів;

- стратегія забезпечення корпоративної безпеки має бути гнучкою. Зміна стратегії здійснюється за результатами оцінювання впливу ключових зовнішніх та внутрішніх загроз;

- для вирішення проблеми недостатності достовірної інформації щодо зміни середовища функціонування у довгострокову періоді доцільно застосовувати прогнози.

Таким чином, стратегію забезпечення корпоративної безпеки підприємства можна трактувати як інструмент формування безпечних умов реалізації стратегії розвитку підприємства, який передбачає досягнення корпоративних інтересів через виконання завдань в межах системи корпоративної безпеки підприємства із врахуванням фактичного рівня корпоративної безпеки та можливої зміни впливу ключових внутрішніх та зовнішніх загроз. Коротко деталізуємо сутність запропонованого визначення. Так, пріоритетні завдання системи корпоративної безпеки підприємства, які будуть

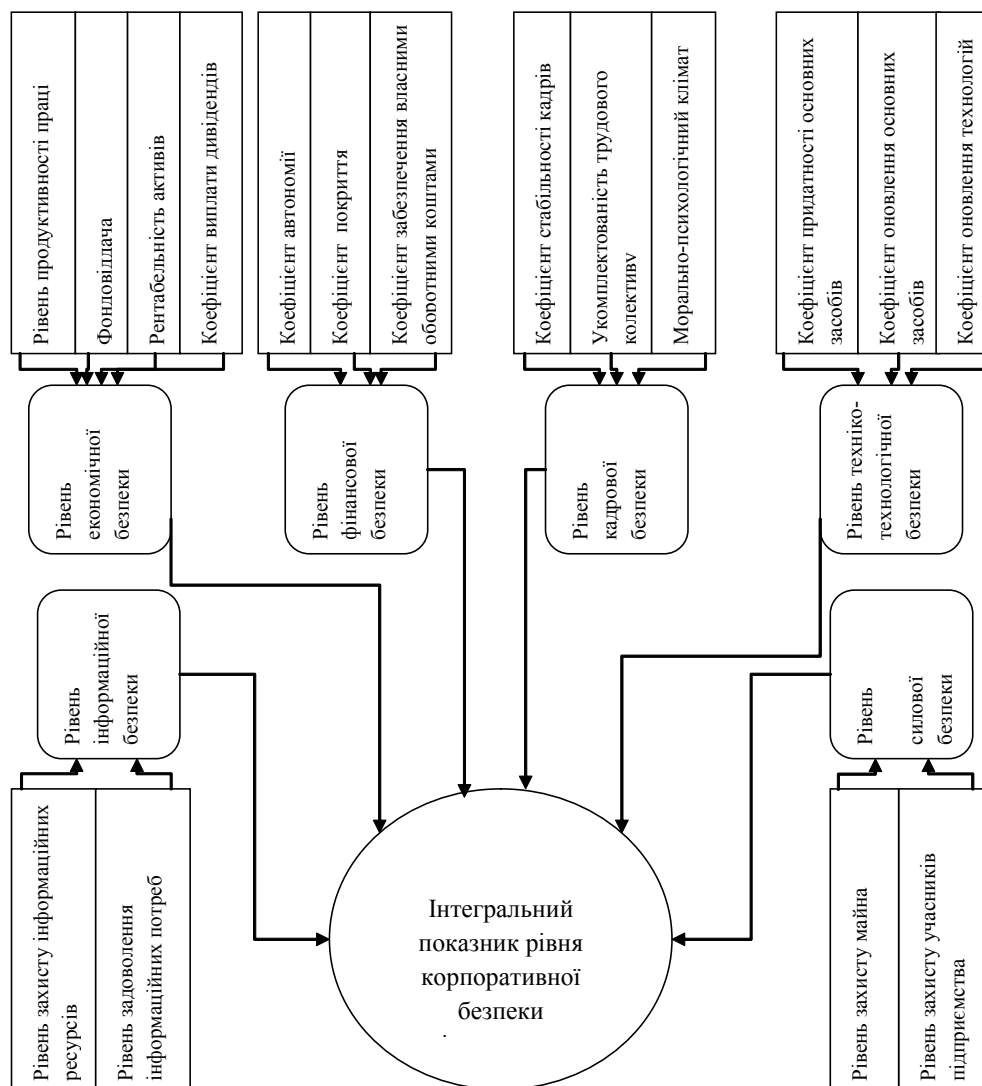


Рис. 1. Архітектура оцінювання корпоративної безпеки промислового підприємства

обумовлювати процес розроблення та реалізації стратегії, можна визначити у такій сукупності [5, с. 114]:

- здійснення захисту підприємства, в т. ч. від негативної дії зовнішніх та внутрішніх загроз;
- забезпечення найбільш ефективного використання наявних корпоративних ресурсів;
- досягнення корпоративних інтересів;
- перешкоджання виникненню корпоративних конфліктів;
- формування безпечних умов сталого розвитку підприємства.

Вибір стратегії нами пропонується здійснювати виходячи із фактичного рівня корпоративної безпеки підприємства, для визначення якого сформовано методичний підхід, що передбачає розрахунок інтегрального показника (рис. 1).

У нашому трактуванні, оцінювання корпоративної безпеки повинно здійснюватися за трьома рівнями:

— на першому рівні, на основі вхідної інформації, здійснюється розрахунок базових індикаторів, відповідно до порогових значень визначається рівень безпеки;

— на другому рівні, враховуючи вагомість кожного індикатора, розраховується груповий індекс за кожною із функціональних складових корпоративної безпеки, який також можна охарактеризувати певним рівнем безпеки;

— третій рівень передбачає розрахунок інтегрального показника, виходячи із вагомості кожної функціональної складової в загальній структурі корпоративної безпеки.

Вважаємо за доцільне звернути увагу лише на окремі важливі моменти оцінювання корпоративної безпеки в умовах певного промислового підприємства, які зокрема потребують уточнення переліку індикаторів, їх порогових значень та вагомості в структурі окремих функціональних складових. Для кожного окремого підприємства ці параметри будуть різними і



Таблиця 1. Стратегії забезпечення корпоративної безпеки промислового підприємства

Рівень корпоративної безпеки	Варіант стратегії забезпечення корпоративної стратегії	Ключові характеристики
1	2	3
«низький»	«стратегія виживання»	Адаптація до умов ведення бізнесу, концентрація уваги суб'єктів безпеки на збереження майна, захист корпоративних інтересів, ефективне використання корпоративних ресурсів, підтримка життєздатності підприємства
«середній»	«стратегія стабілізації»	Проведення змін, орієнтованих на відновлення стійкості та стабільності фінансово-господарської діяльності підприємства, зростання рівня безпеки та формування безпечних умов досягнення корпоративних інтересів
«високий»	«стратегія підтримки»	Збереження досягнутого рівня безпеки, контроль за рівнем впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, формування резервів

суттєво залежать від специфіки його фінансово-господарської діяльності. Окрім цього, потрібно враховувати адаптивність системи корпоративної безпеки та зміни у внутрішніх процесах підприємства, а відтак й існуючу потребу у систематичному перегляді та коригуванні цих параметрів.

Характеристику безпеки (за окремим індикатором, функціональною складовою та стосовно корпоративної безпеки загалом) здійснюється за рівнями "низький" (0,0—0,33), "се-

редній" (0,33—0,67) та "високий" (0,67—1,0). У відповідності до фактичного рівня корпоративної безпеки (розрахункового значення інтегрального показника) пропонується три варіанти стратегії забезпечення корпоративної безпеки промислового підприємства (табл. 1).

Нестабільні умови ведення бізнесу вимагають концентрації уваги не лише на виборі певної стратегії, але й забезпечення її гнучкості через врахування зміни впливу ключових загроз (рис. 2).

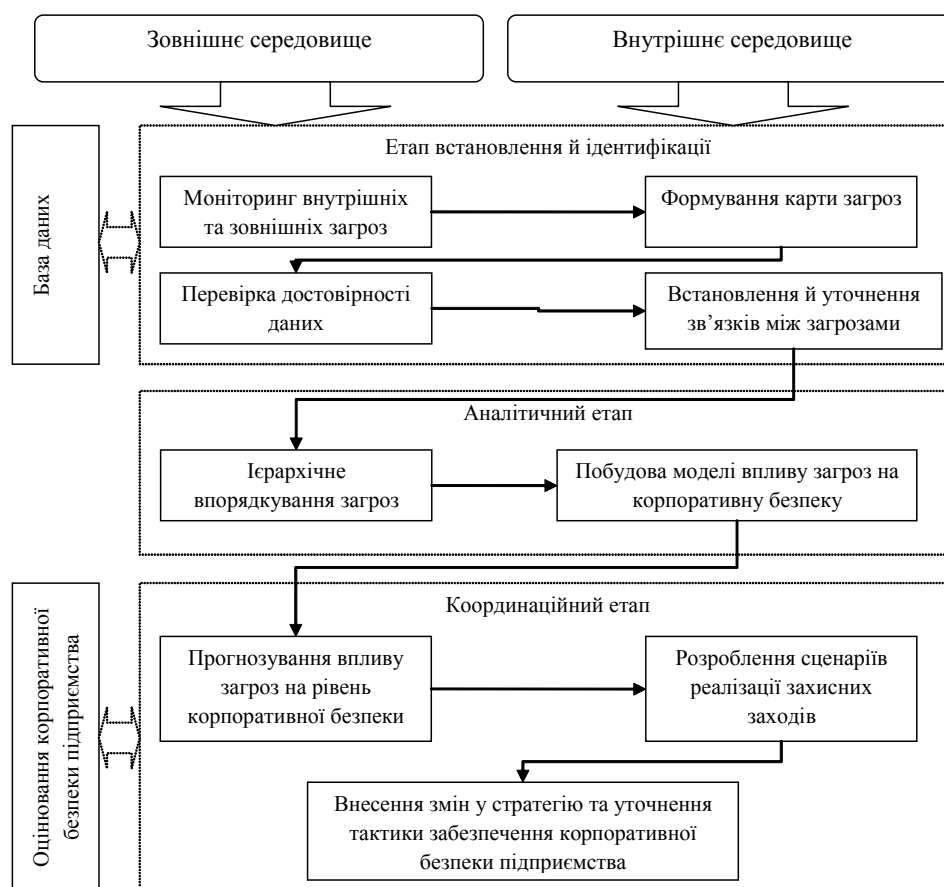


Рис. 2. Основні етапи оцінювання впливу загроз на корпоративну безпеку підприємства

Основою першого етапу є якісна інформація, яка формується в системі обліково-аналітичного забезпечення підприємства та яка застосовується суб'єктами безпеки для моніторингу зовнішніх і внутрішніх загроз [3, с. 54]. Потребує уточнення, що ця система формує певну частину інформації про зовнішнє середовище, зокрема рівень платіжної дисципліни контрагентів, купівельну спроможність споживачів, взаємодію із правоохоронними та фіскальними органами, співпрацю із місцевими громадами і т. д. Окрім цього, зміни в зовнішньому середовищі можна відслідковувати послуговуючись відкритими джерелами інформації, в окремих випадках замовляючи послуги у суб'єктів зовнішньої безпеки, або ж створюючи власний підрозділ конкурентної розвідки.

Аналітичний етап є логічним продовженням попереднього і полягає в ієрархічному впорядкуванні внутрішніх та зовнішніх загроз із представленням результатів у вигляді моделі. Необхідність ієрархічного впорядкування загроз обумовлюється тією обставиною, що одночасна увага суб'єктів безпеки до всіх загроз є неможливою. Потрібно визначити ту сукупність, яка може спричинити найбільш суттєвіші втрати. За таких умов поділ на зовнішні та внутрішні загрози може бути відсутній, а за основу береться необхідність та здатність протидіяти. Із переліку визначених на попередньому етапі загроз формується обмежена сукупність. Тобто у порівнянні із попереднім етапом відбувається звуження кола загроз, посилюється концентрація уваги на окремих з них. Ієрархічне впорядкування здійснюється шляхом використання теорії графів.

Третій етап — координаційний — передбачає узгодження результатів моделювання впливу загроз із результатами оцінювання корпоративної безпеки, тобто йдеться про внесення змін в обрану базову стратегію шляхом корегування тактичних завдань та реалізації оперативних заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу певної загрози.

### ВИСНОВКИ

Умови ведення бізнесу для більшості промислових підприємств можна вважати не лише складними, але в більшій мірі пов'язані із швидкою та непередбаченою зміною середовища функціонування. Для реалізації стратегії розвитку підприємства необхідні безпечні умови, досягнення яких потребує розроблення та застосування стратегії забезпечення корпоративної безпеки. Основою вибору одного із можливих варіантів стратегії є результати оціню-

вання корпоративної безпеки із подальшим корегуванням за рахунок систематичного визначення та ієрархічного впорядкування ключових зовнішніх та внутрішніх загроз.

Подальші дослідження доцільно орієнтувати на формування методичних засад розроблення тактики дій суб'єктів безпеки, як основи підтримання реалізації стратегії, виходячи із наявного ресурсного й організаційного забезпечення корпоративної безпеки промислового підприємства.

### Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
2. Карлоф Б. Деловая стратегия. Москва: Экономика, 1991. 239 с.
3. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства: монографія / За заг. ред. А.М. Штангрета. Львів: Укр. акад. друкарства, 2017. 276 с.
4. Туленков Н. Ключевая позиция стратегического менеджмента в организации. Проблемы теории и практики управления. 1997. № 4. С. 104—107.
5. Шира Т.Б. Пріоритетні завдання корпоративної безпеки на українських підприємствах. Наукові записки (Укр. акад. друкарства). 2019. № 1. С. 110—116.
6. Chandler A.D. Strategy and structure; Chapters in the History of the history of the Industrial Enterprises. MIT Press, Cambridge, Mass, 1962. 463 p.

### References:

1. Ansoff, I. (1989), Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], Jekonomika, Moscow, Russia.
  2. Karlof, B. (1991), Delovaja strategija [Business strategy], Jekonomika, Moscow, Russia.
  3. Shtanhret, A. M. (2017), Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Accounting and analytical support for managing the economic security of the enterprise], Ukr. akad. drukarstva, L'viv, Ukraine.
  4. Tulenkov, N. (1997), "The key position of strategic management in the organization", Problemy teorii i praktiki upravleniya, vol. 4, pp. 104—107.
  5. Shyra, T. B. (2019), "Corporate Security Priorities at Ukrainian Enterprises", Naukovi zapysky (Ukr. akad. drukarstva), vol. 1, pp. 110—116.
  6. Chandler, A.D. (1962), Strategy and structure; Chapters in the History of the history of the Industrial Enterprises, MIT Press, Cambridge, UK.
- Стаття надійшла до редакції 28.01.2020 р.

УДК 339.138

А. С. Коноваленко,  
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,  
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного  
ORCID ID: 0000-0001-9061-5989

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.65

## ТЕХНОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

A. Konovalenko,  
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor  
of Marketing Department, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

### TECHNOLOGICAL FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF THE FOOD MARKET FOR CHILDREN

Роботу присвячено огляду ключових технологічних зрушень, які прямо або опосередковано впливають на стан та розвиток продовольчої сфери та галузі громадського харчування. Визначено основні тенденції, що обумовлюють якісну зміну харчового сервісу, споживачем якого є діти шкільного віку. У статті зазначено, що запровадження технологічних інновацій у продовольчій сфері має позитивні та негативні наслідки. Заміни натуральних інгредієнтів штучними аналогами, використанні синтетичних покращувачів споживчих характеристик продуктів, маскування шкідливих продуктів харчування під корисні аналоги дозволяють підвищувати економічну ефективність виробництва, однак водночас погіршується якість харчування населення, підвищується ризик погіршення стану здоров'я людей, виникає загроза для продовольчої безпеки у довгостроковій перспективі. Особливо актуальною проблема рівня безпеки харчування є у дитячому сегменті, адже якість харчування у дитинстві прямо впливає на стан здоров'я людини протягом життя. У роботі викладено аналіз низки ускладнень, з якими стикається сучасний харчовий сервіс у системі загальних закладів освіти в Україні. До таких проблем віднесено необхідність модернізації сервісу, впровадження ресурсощадних технологій, оновлення обладнання, оздоблення приміщень, підходів до обслуговування споживачів тощо. Реалізація таких заходів ускладнена браком коштів та інвестицій, відсутністю мотивації персоналу до запровадження інноваційних підходів, невідповідність наявного сервісу очікуванням споживачів. Інноваційний розвиток виробництва в Україні ускладнений відсутністю інвестицій, однак спостерігаються певні позитивні зрушення у інноваційному потенціалі країни. Найбільшу частку інновацій у останні роки складають маркетингові та організаційні інновації, що запроваджують вітчизняні виробники. Зазначено, що підвищенню якості продовольства в Україні у майбутньому впливатиме державна підтримка органічного виробництва, поширення виробництва продуктів харчування, збагачених вітамінами та мінеральними речовинами. Акцентовано увагу на тому, що на сучасний харчовий сервіс впливає поширення сфер застосування інформаційних технологій, а стиль життя людей обумовлює появи та розповсюдження нових форматів закладів громадського харчування.

The work is dedicated to identifying key technological developments that directly or indirectly affect the status and development of the food and catering sector. The main tendencies that determine the qualitative change of food service, which consumers are of school age, are identified. The article states that the introduction of technological innovations in the food sector has both positive and negative effects. Substitution of natural ingredients with artificial analogues, use of synthetic improvers of consumer characteristics of products, masking of harmful food under useful analogues allow to increase the economic efficiency of production, but at the same time deteriorates the quality of nutrition of the population, increases the risk of deterioration of human health for the perspective. Particularly urgent is the problem of nutritional security in the infant segment, since the quality of nutrition in childhood directly affects a person's health during life.

The paper presents an analysis of a number of complications encountered by modern food service in the system of general educational institutions in Ukraine. These problems include the need to modernize the service, implement resource-saving technologies, upgrade equipment, furnish premises, approaches to customer service, and more. Implementation of such measures is complicated by lack of funds and investments, lack of motivation of the staff to introduce innovative approaches, inconsistency of the available service with consumer expectations.



The innovative development of production in Ukraine is complicated by the lack of investment, but there are some positive developments in the country's innovation potential. The largest share of innovations in recent years is the marketing and organizational innovations introduced by domestic manufacturers. It is stated that the improvement of food quality in Ukraine in the future will be influenced by the state support of organic production, expansion of production of foods enriched with vitamins and minerals. Emphasis is placed on the fact that the modern food service is influenced by the spread of information technology spheres, and the lifestyle of people determines the emergence and distribution of new formats of catering establishments. Technological innovations in food production and catering are influential.

*Ключові слова: маркетинг, дитяче харчування, споживач, технологія, інновації, макромаркетингове середовище, шкільна їдальня, харчовий сервіс.*

*Key words: marketing, food for children, consumer, technology, innovation, macromarketing environment, school canteen, food service.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкий технологічний розвиток продовольчої сфери обумовлює отримання суспільством низки переваг, які проявляються у підвищенні рівня ефективності використання виробничих ресурсів, розвитку нових видів виробництв, появі нової продукції та послуг подолання дефіциту продовольства серед населення. Однак технологічні надбання мають й зворотній бік, що проявляється у негативних наслідках погіршенню якості продуктів харчування за рахунок заміни натуральних інгредієнтів штучними аналогами, використанні синтетичних покращувачів споживчих характеристик продуктів, маскування шкідливих продуктів харчування під корисні аналоги тощо. У результаті погіршується якість харчування населення, підвищується ризик погіршення стану здоров'я людей, виникає загроза для продовольчої безпеки у довгостроковій перспективі.

Особливо актуальною проблема рівня безпеки харчування є у дитячому сегменті, адже якість харчування у дитинстві прямо впливає на стан здоров'я людини протягом життя. Якщо дитяче харчування, призначене для споживання дітьми до 3-річного віку є предметом стандартизації та жорсткого державного контролю, то діти шкільного віку потрапляють у дорослий ринковий сегмент. Враховуючи вразливість дитячої психіки, відсутність сформованою споживчої моделі поведінки дітей та їх сприйняття комунікаційних маркетингових заходів з боку виробників та ритейлу, виникає ризик вибору дітьми продуктів харчування, що становлять потенційну загрозу їх здоров'ю та

якості життя. Тож перед науковцями постає завдання всебічного дослідження чинників, що впливають на стан та перспективи подальшого розвитку ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика впливу технологічних складових на стан та перспективи розвитку ринку продовольства в Україні є предметом досліджень вітчизняних науковців. Методологічні основи здійснення досліджень макросередовища на розвиток ринку споживчих товарів закладені у працях Старостіної А.О., у тому числі розкрито необхідність аналізу технологічних чинників як підґрунтя для розробки маркетингової стратегії підприємств на продовольчому ринку. Особливості та сучасні тенденції розвитку технологій у харчовій промисловості розглянуті у роботах Вознюк О.І., Поліщук Г.Є., Скупського Р.Р. та Меліх Т.Г. Напрями впровадження маркетингового механізму на ринку органічної продукції досліджено Білоткач І.І. У своїх роботах Писаренко Т.В., Т.К. Кваша, Грудцина Ю.В. здійснили оцінку сучасного стану інноваційної діяльності в Україні. Маркетингові аспекти інноваційного розвитку стали предметом дослідження у роботах Ковальчук С.В. Попри наявність наукових здобутків дослідників у сфері вивчення ролі інноваційної та технологічної складової у розвитку продовольчої сфери, досі залишаються не дослідженими питання впливу сучасних технологічних зру-

шень на модернізацію підходів до функціонування сфери забезпечення харчування дітей шкільного віку.

### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є у визначення сучасних технологічних тенденцій, які прямо або опосередковано впливають на стан ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку та перспективу його подальшого розвитку.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У своїх роботах П. Друкер стверджував, що будь-який вид діяльності потребує двох основних функцій: маркетингу та інновацій. Продовольча сфера не є виключенням, що вимагає інноваційної ініціативи провайдера харчового сервісу, вивчення потреб та очікувань споживача та спрямування діяльності на досягнення ключової мети — задоволення потреб споживача.

Одним із завдань загальноосвітніх закладів в Україні та підприємств, які забезпечують харчування дітей у закладах освіти, відповідно до Закону України "Про загальну середню освіту" є забезпечення харчування школярів як захід збереження їх здоров'я [17]. В Україні діти з досягненням 6-річного віку отримують усі ознаки споживача [8, с. 188]. Тож пришкільні заклади харчового сервісу фактично функціонують у ринкових умовах та базувати власну стратегію на основі оцінки стратегічного потенціалу, результатів аналізу зовнішнього середовища, планувати заходи для підвищення конкурентоспроможності тощо. Досягти встановленої мети можливо за рахунок активізації маркетингової та інноваційної діяльності, однак більшість шкільних їдальнь в Україні сьогодні мають типові проблеми, пов'язані із технологічною застарілістю як продуктового асортименту, обладнання, так й формою організації харчового сервісу. У шкільних їдальнях часто порушуються правила приготування та зберігання страв. Розбудова подальшої маркетингової стратегії розвитку ринку продуктів харчування для дітей потребує детального дослідження макромаркетингового середовища [20, с. 224], одним із складових якого є технологічні чинники.

Технологічні зрушення, що відбуваються у продовольчій сфері мають як позитивні, так й негативні наслідки. Прагнення підвищувати ефективність вирощування культур обумовили широке розповсюдження застосування інноваційних технологій в сфері АПК. Як наслідок, на

ринку збільшилась кількість продуктів харчування, що містять залишки пестицидів, нітратів, важких металів та антибіотиків, що задає особливої шкоди здоров'ю дітей через вразливість їх організму до подібних речовин. На противагу, фахівці зазначають поступове посилення світових тенденцій розповсюдження органічного виробництва, що якісно змінює пропозицію на ринку продуктів харчування як такого. В Україні науковці зазначають поступове зростання попиту на органічну продукцію серед населення, що обумовлено стурбованістю українських споживачів щодо вмісту пестицидів, хімічних залишків та антибіотиків у харчових продуктах, які вони систематично купують у роздрібній мережі, та прагненням дбати про своє здоров'я. Вибір органічної продукції обумовлений прагнення людей захистити себе та свої родини від впливу шкідливих та недостатньо досліджених речовин [5, с. 194].

Влада та пересічні споживачі усвідомлюють ризики зростання екологічної загрози внаслідок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва обумовлює активізацію зусиль, спрямованих на розробку альтернативних методів виробництва, зберігання, транспортування та реалізації продукції. Інтенсифікація маркетингу органічної продукції сприяє підвищенню потенціалу розвитку внутрішнього ринку органічної продукції, що позитивно впливатиме на забезпечення якості життя та здоров'я населення [4, с. 86].

Сприяє покращенню економічного, соціального та екологічного стану в Україні, комплексному розвитку сільської місцевості та поліпшенню здоров'я населення реалізація положень Закону України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини", який формує правові засади всебічного розвитку органічного агровиробництва. Однак, попри те, що загальний обсяг товарообігу біо-продуктів на світовому ринку склав 48 млрд дол. за останні дев'ять років [16], експерти стверджують, що в Україні не слід очікувати стрімкого розвитку ринку органічної продукції на найближчий час, що викликано тим, що органічна продукція на 10—50% дорожча за традиційні продукти харчування [15, с. 195]. До того ж розвиток харчової промисловості України ускладнений застарілістю технологій виробництва, необхідністю модернізації виробничих потужностей виробників, що ускладнено кризовим станом економіки країни.

Подолання кризового стану, модернізація продовольчої сфери, забезпечення належного рівня харчування дітей та підлітків можливе за

Таблиця 1. Динаміка Глобального індексу інновацій по країнах у 2016–2019 рр.

Країна	Роки				Зміна позиції у рейтингу, пунктів
	2016	2017	2018	2019	
Швейцарія	1	1	1	1	-
Швеція	2	2	3	2	-
США	4	4	6	3	↑ 1
Нідерланди	9	3	2	4	↑ 5
Велика Британія	3	5	4	5	↓ 2
Німеччина	10	9	9	9	↑ 1
Китай	25	22	17	14	↑ 11
Польща	39	38	39	39	-
Російська Федерація	43	45	46	46	↓ 3
Україна	56	50	43	47	↑ 9
Казахстан	75	78	74	79	↓ 4

Джерело: укладено автором на основі даних Global Innovation Index <https://www.globalinnovationindex.org/> [2; 3].

рахунок широкомасштабної реалізації інноваційних проектів. Саме інновації виступають засобом забезпечення адаптивності підприємства в умовах мінливості зовнішнього оточення.

Дослідження вітчизняних науковців свідчать про те, що за інноваційний потенціал українських виробників суттєво знизився за останні 20 років порівняно з країнами Східної Європи. Так, у 1990 році частка підприємств, які здійснювали розробку та впровадження нової та удосконаленої продукції, становила 60–70%. За даними 2005 р. цей показник скоротився на 15% (у порівнянні з 70% за даними розвинутих країн та 30% у Польщі). Дані Звіту про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього Економічного Форуму, свідчать про те, що у рейтингу зі 131 держави Україна по-

сіла 93 місце за показниками технологічної готовності економіки та 65 місце за показниками інновацій [9, с. 63].

Україна представлена у низці міжнародних рейтингів з визначення інноваційного потенціалу, технологічної та інноваційної конкурентоспроможності країни, серед яких найавторитетнішими є Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Індекс інноваційного розвитку агенції Bloomberg (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (Global Talent Competitiveness Index) [19].

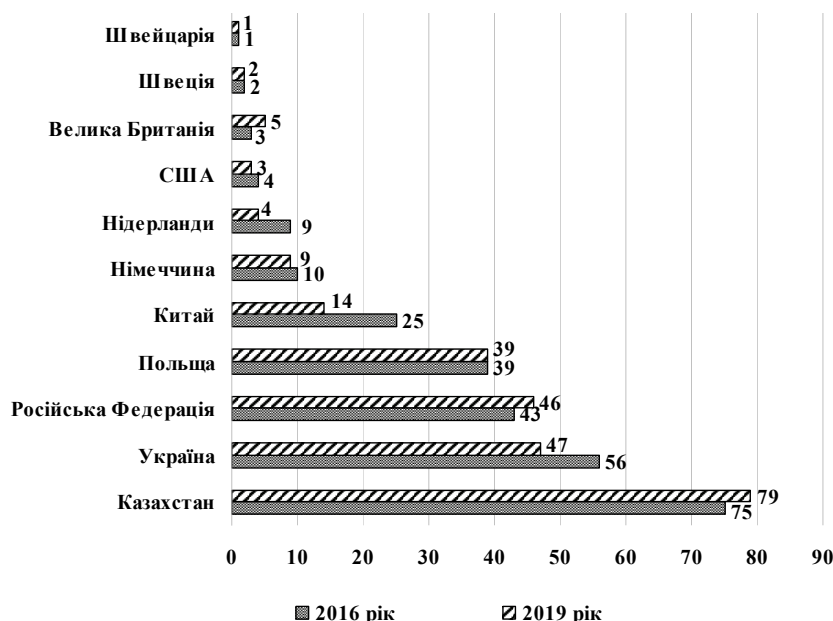


Рис. 1. Показник Глобального індексу інновацій по країнах у 2016 та 2019 рр.



Таблиця 2. Розподіл підприємств та організацій за видами інновацій

Показники	Період, роки		Абсолютний приріст
	2014-2016	2016-2018	
Загальна кількість підприємств, од.	27726	29129	+1403,00
Кількість інноваційно активних підприємств, од.	5095	8173	+3078,00
Частка інноваційно активних підприємств, %			
У тому числі:	18,38	28,06	+9,68
здійснювали технологічні інновації	64,34	35,94	-28,40
здійснювали продуктові інновації	6,81	9,36	+2,55
впровадили нові процеси	31,42	12,70	-18,72
реалізували продуктові та процесні інновації	24,73	13,87	-10,86
реалізували маркетингові та/або організаційні інновації	35,66	64,06	+28,40

Джерело: розраховано автором на основі [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) [10; 11].

Ключовими темами, на яких акцентували увагу експерти Глобального індексу інновацій (GII) за останні три роки, стали проблеми продовольчої сфери, енергетичного сектору та інновацій у сфері охорони здоров'я [Global]. Динаміка GII по країнах у 2016—2019 рр. (табл. 1) свідчить про те, що незмінними країнами-лідерами з високим показником інноваційного потенціалу стабільно залишаються Швейцарія, Швеція, США.

Україна за останні 4 роки демонструє підвищення інноваційності, на що вказує її переміщення з 56 позиції у 2016 році на 9 пунктів. За даними GII у 2019 році Україна посіла 47 позицію у рейтингу (рис. 1).

У 2009 р. експерти зазначали, що активність у запровадженні інновацій на підприємствах харчової промисловості мала позитивну динаміку зростання на 43% [14, с. 98], то на сьогодні рівень розвитку інноваційної активності на підприємствах харчової промисловості залишається не виправдано низьким. Частка застарілого устаткування в окремих сферах становить 60—70% [7, с. 138]. Однак спостерігаються й позитивні зрушення в інноваційній активності підприємств (табл. 2). Зокрема збільшується частка інноваційно активних підприємств (на 9,68%) у загальній їх кількості.

Найзначніші зрушення спостерігаються у реалізації маркетингових та організаційних інновацій, частка їх впровадження у виробництво має позитивну динаміку та значно перевищує показники інших видів інноваційної активності підприємств.

Подальша модернізація продовольчої сфери, запровадження інноваційних методів виробництва, досягнень науки і техніки є необхідною умовою для європейської орієнтації підприємств у сфері харчової промисловості в Україні, однак, інноваційний розвиток вітчизня-

ної продовольчої сфери ускладнений відсутністю інвестицій [6, с. 82]. Так, у 2010 р. на харчові підприємства України надійшло 1 857 млн дол. США прямих іноземних інвестицій, що на 15% більше, ніж у 2007 р., й на 36% більше, ніж у 2005 році [13, с. 20]. У підприємств бракує й власних коштів. У період 2011—2013 рр. частка власних коштів виробників продовольчої сфери у структурі фінансування капітальних інвестицій у середньому становила 86%. Для вітчизняних виробників гострою проблемою залишається необхідність отримання технічної допомоги для реформування та фінансової підтримки впровадження міжнародних систем управління безпекою харчових продуктів, що формує стратегічні завдання для України [18, с. 342]. Модернізація системи харчування школярів також ускладнена браком коштів для оновлення основних засобів та запровадження інноваційних технологій обслуговування.

Сучасні технологічні перетворення характеризуються високою динамічністю, різноманітністю та суттєвим впливом розвитку інформаційних технологій. Окрім того, що інновації здатні забезпечити економічне зростання, вони здатні якісно змінювати способи функціонування економіки. Запровадження технологій штучного інтелекту, блокчейну, Інтернету речей та промислового Інтернету речей, 3-D друку, 5G зв'язку, доповненої та віртуальної реальності та інші докорінно змінюють процеси виробництва, будівництва, фінансів, навчання, торгівлі, логістики тощо [1, с. 62]. Розвиток технологій виробництва продовольства сьогодні супроводжується тенденціями із запровадження ресурсозберігаючих технологій з метою підвищення екологічності виробництва та зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Одним з інструментів маркетингової стратегії закладів громадського харчування є внутрішня організація їх простору. Новосельчук Н.Є. у своїх роботах довела необхідність індивідуального підходу до архітектурно-художнього вирішення інтер'єру та застосування сучасних тенденцій в залежності від специфіки закладу. Споживач сприймає роботу закладу харчування через дві основні складові: рівень харчування та культуру обслуговування. Відвідувачам важливо не тільки отримати якісну їжу, а й почувати себе комфортно й невимушено [12, с. 451]. Найчастіше внутрішнє оздоблення та дизайн інтер'єру закладів харчування є демонстрацією цінового сегменту ринку, на який орієнтований даний заклад. Відповідно заклади харчування при освітніх установах є бюджетними, які не передбачають наявності маркетингової стратегії та підходів до позиціювання, що прямо відображається на наявності здебільшого застарілих інтер'єрів та традиційних підходів до оздоблення. Сучасні шкільні їдальні потребують докорінних змін асортиментної політики, внутрішнього оздоблення, сервісу тощо.

#### ВИСНОВКИ

Запровадження технологічних інновацій в Україні сьогодні ускладнено браком власних обігових коштів підприємств харчової промисловості, обмеженістю державної підтримки та інвестування, що спричиняє низький рівень їх технічної оснащеності. На підприємствах знижуються обсяги запровадження досягнень науки та технологій, поглиблюється розрив між науковими установами та виробництвом.

За результатами аналізу сучасний тенденцій, визначено низку технологічних чинників макромаркетингового середовища ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку. До їх числа віднесено застарілість технологій та рецептур виготовлення страв, матеріально-технічної та виробничо-технологічної бази підприємств, що забезпечують процес харчування дітей у закладах освіти. Шкільні їдальні здебільшого застарілі за будівельно-конструкторськими рішеннями, не мають привабливого зовнішнього вигляду. Модернізація та оновлення системи харчового сервісу у закладах середньої освіти ускладнено у зв'язку з браком коштів. До того ж оновленню шкільного харчового сервісу перешкоджає те, що персонал шкіл здебільшого працює за старими шаблонами, не прагне впроваджувати інновації, часто бракує кваліфікованого персоналу, здатного запроваджувати зміни у харчовому сервісі.

Низький інноваційний потенціал провокує неспроможність запроваджувати нові технології та здійснювати високовитратні інноваційні зміни.

Розвиток харчових технологій спричиняє збільшення частоти вживання дітьми рафінованих, синтезованих, надмірно оброблених термічно продуктів харчування із додаванням штучних хімічних домішок, замінників, підсилювачів смаку, барвників, ароматизаторів тощо. Паралельно з цим зростає популярність нових технологій виробництва оздоровчих харчових продуктів з різних видів сировини, підприємства запроваджують технології додаткового збагачення продуктів вітамінами та мінеральними речовинами.

Підприємства продовольчого комплексу та закладів громадського харчування запроваджують ресурсощадні технології виготовлення та зберігання страв, пропонують відвідувачам нові привабливі формати громадського харчування. Поширення інформаційних технологій супроводжується зростанням чисельності користувачів Інтернету, соціальних мереж та мобільних пристроїв серед дітей та молоді, заклади прагнуть застосовувати нові форми просування бізнесу через соціальні мережі, створюють мобільні додатки тощо. Світова практика сервісних інновацій розширяє спектр надання додаткових зручностей відвідувачам закладів громадського харчування, збільшується обсяги безготівкових розрахунків та безконтактних платежів.

Визначені технологічні чинники макромаркетингового середовища ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку потребують аналізу з огляду на силу та вектор їх впливу на стан ринку та перспективи його подальшого розвитку, що формує завдання для подальшого наукового пошуку.

#### Література:

1. Darya G. Legeza, Thomas A. Brunner, Yukilay K. Kerimova, Tatyana V. Kulish, Anastasia S. Konovalenko (2019), "A model of consumer buying behavior in relation to eco-intelligent products in catering", *Innovative Marketing*, Volume 15, Issue 1, pp. 54–65, [http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(1\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(1).2019.05)
2. The Global Innovation Index (2017), "Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (Accessed 15 September 2019).
3. The Global Innovation Index (2019), "Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives-

The Future of Medical Innovation", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/user-files/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf> (Accessed 15 September 2019).

4. Білоткач І.А. Маркетинговий механізм виробництва та збуту органічної продукції / І.А. Білоткач // Органічне виробництво і продовольча безпека: [зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф.]. — Житомир: Полісся, 2015. — С. 84—88.

5. Вознюк О.І. Перспективи розвитку виробництва органічних молочних продуктів в Україні та світі / О.І. Вознюк // Аграрна наука та харчові технології. — № 1 (95). — 2017. — С. 189—198.

6. Грудцина Ю.В. Інноваційна діяльність в Україні: аналіз та прогнозування. Бізнес Інформ. 2019. №2. С. 78—84. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-78-84>

7. Ковальчук С.В. Маркетингове забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств / С.В. Ковальчук // Вісник Донецького національного університету. Сер. В: Економіка і право. — 2012. — Т. 2. — С. 138—141.

8. Коноваленко А.С. Визначення споживчого статусу дитини у маркетингу продуктів харчування / А.С. Коноваленко // Сучасні наукові дослідження на шляху до євроінтеграції: матеріали міжнародного науково-практичного форуму (21—22 червня 2019 р.), Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, Мелітополь. — Ч. 2. — С. 188—190.

9. Кравчук А.В. Сучасний стан і перспективи розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств України / А.В. Кравчук, П.Г. Перерва // Бізнес Інформ = Business Inform. — 2018. — № 7. — С. 57—65.

10. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік // Державна служба статистики України: статистична інформація, URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2018/zb/09/zb\\_nauka\\_2017.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf)

11. Наукова та інноваційна діяльність України, 2019 рік // Державна служба статистики України: статистична інформація, URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2019/zb/09/zb\\_nauka\\_2018.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf)

12. Новосельчук Н.Є. Напрями архітектурно-художнього вирішення інтер'єрів закладів громадського харчування / Н.Є. Новосельчук // Архітектурний вісник КНУБА. — 2017. — Вип. 11—12. — С. 448—453.

13. Пилипенко О.Є. Розвиток харчової промисловості України / О.Є. Пилипенко // Scientific Works of NUFT 2017. Volume 23, Issue 3. С. 15—25.

14. Поддєрьогін А.М. Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України / А.М. Поддєрьогін, А.В. Корнилюк // Фінанси України. — 2009. — № 11. — С. 94—100.

15. Поліщук Г.Є. Пастоподібні молокозмісні продукти для харчування військовослужбовців / Г.О. Сумахіна, Т.В. Семко, І.М. Устименко // Аграрна наука та харчові технології. — Вип. № 1 (90). — Вінниця. — 2015. — С. 187—199.

16. Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпечністю харчових продуктів: Регламент (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2012 р. (ОВ L 031, 1.2.2002 року, С. 1).

17. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 28. Ст. 230.

18. Скупський Р.Р. Харчова промисловість: аспекти дослідження сучасних проблем та тенденцій розвитку / Р.М. Скупський, Т.Г. Меліх // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". — 2016. — № 2. — С. 335—347.

19. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка [Електронний ресурс] / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. — К.: УкрІНТЕІ, 2018. — 98 с. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf>

20. Старостіна А.О. Методологія і практика маркетингових досліджень в Україні: дис. ...доктора економ. наук: 08.06.02 / Старостіна Алла Олексіївна. — К., 1999. — 375 с.

#### References:

1. Darya G. Legeza, Thomas A. Brunner, Yukilay K. Kerimova, Tatyana V. Kulish, Anastasia S. Konovalenko (2019), "A model of consumer buying behavior in relation to eco-intelligent products in catering", Innovative Marketing, Volume 15, Issue 1, pp. 54—65, [http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(1\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(1).2019.05)

2. The Global Innovation Index (2017), "Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (Accessed 15 September 2019).

3. The Global Innovation Index (2019), "Global Innovation Index 2019: Creating Healthy Lives-The Future of Medical Innovation", available at: <https://www.globalinnovationindex.org/user-files/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf> (Accessed 15 September 2019).



4. Bilotkach, I. A. (2015), "Marketing mechanism of production and marketing of organic products", *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka: zb. materialiv dop. uchasn. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Organic production and food security: [Coll. materials of add. participating Third International. Research Practice conf.]*, Polissia, Zhytomyr, Ukraine, pp. 84—88.

5. Vozniuk, O. I. (2017), "Prospects for the development of organic dairy production in Ukraine and the world", *Ahrarna nauka ta kharchovi tekhnolohii*, pp. 189—198.

6. Hrudtsyna, Yu. V. (2019), "Innovative activity in Ukraine: analysis and forecasting", *Biznes Inform*, vol. 2, pp. 78—84. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-78-84>

7. Kovalchuk, S. V. (2012), "Marketing support of innovative development of industrial enterprises", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Ser. V: Ekonomika i pravo*, vol. 12 (2), pp. 138—141.

8. Konovalenko, A. S. (2019), "Determination of the child's consumer status in food marketing", *Suchasni naukovi doslidzhennia na shliakhu do yevrointegratsii: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. forumu [Modern science on the way to Eurointegration: assembly of materials International science-practical forum]*, THATU, Melitopol, Ukraine, pp. 188—190.

9. Kravchuk, A. V. and Pererva, P. G. (2018), "The current state and prospects of innovation activity of industrial enterprises of Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 7, pp. 57—65.

10. State Statistics Service of Ukraine: statistical information (2018), "Scientific and Innovative Activity of Ukraine, 2017", available at: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2018/zb/09/zb\\_nauka\\_2017.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf) (Accessed 15 September 2019).

11. State Statistics Service of Ukraine: statistical information (2019), "Scientific and Innovative Activity of Ukraine, 2018", available at: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2019/zb/09/zb\\_nauka\\_2018.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf) (Accessed 15 September 2019).

12. Novoselchuk, N. Ie. (2017), "Areas of architectural and artistic solution of the interiors of catering establishments", *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*, vol. 11—12, pp. 448—453.

13. Pylypenko, O. Ie. (2017), "Development of the food industry of Ukraine", *Scientific Works of NUFT 2017*, vol. 23, Issue 3, pp. 15—25.

14. Poddierohin, A. M. and Kornyluk, A. V. (2009), "Innovations and their financial support in the food industry of Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 94—100.

15. Polishchuk, H. Ie. Sumakhina, H. O. Semko, T.V. and Ustyomenko, I.M. (2015), "Pasty milk-containing foodstuffs for servicemen", *Ahrarna nauka ta kharchovi tekhnolohii*, Vinnytsia, vol. 1 (90), pp. 187—199.

16. EC (2012), "Regulation "Establishing the general principles and requirements of food law, setting up a European Food Safety Authority and establishing procedures in food safety matters", No 178/2002 of 28 January 2012 (OJ L 031, 1.2.2002, C. 1).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "On general secondary education"*, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, vol. 28, p. 230.

18. Skupskyi, R. R. and Melikh, T. H. (2016), "Food industry: aspects of research of current problems and tendencies of development", *Visnyk KhNAU im. Dokuchaieva, V.V. Serii "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, pp. 335—347.

19. Pysarenko, T. V. Kvasha, T. K. (2018), "State of Innovation and Technology Transfer Activity in Ukraine in 2017: Analytical Reference", *UkrINTEI*, Kiev, Ukraine, available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stand-id-2017-f.pdf> (Accessed 15 September 2019).

20. Starostina, A.O. (1999), "Methodology and Practice of Marketing Research in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Entrepreneurship, management, marketing, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

*Стаття надійшла до редакції 01.02.2020 р.*

**www.economy.nauka.com.ua**

Електронне фахове видання

**Ефективна ЕКОНОМІКА**

**Виходить 12 разів на рік**

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

**Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: [economy\\_2008@ukr.net](mailto:economy_2008@ukr.net)

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 339.137:338.433

Н. Я. Рожко,  
к. е. н., доцент кафедри промислового маркетингу,  
Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя, м. Тернопіль  
ORCID ID: 0000-0002-1400-9503

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.73

## СТРАТЕГІЇ ДОСЯГНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ВИРОБНИКІВ НА РИНКУ ОВОЧІВ ТА ФРУКТІВ

N. Rozhko,  
PhD in Economics, Ternopil Ivan Puluj National Technical University

### STRATEGY OF ACHIEVEMENT OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF PRODUCERS IN THE FRUIT AND VEGETABLES MARKET

У роботі встановлено, що виробники овочів та фруктів пропонують свої товари споживачам різних сегментів ринку, і обґрунтування стратегій досягнення їх конкурентних переваг повинно передбачати передусім дослідження споживчих уподобань. Якщо такі виробники зорієнтовані на масовий ринок, то для нього важливу роль буде відігравати ціна товару та використання стратегії лідерства за витратами. Визначено, що її успішна реалізація можлива насамперед за рахунок виробничих та інформаційних конкурентних переваг, формування партнерських відносин виробника з посередниками.

Проведене дослідження свідчить також, що підприємствам необхідно врахувати і світові споживчі мегатренди. Це призводить до того, що деякі українські виробники овочів та фруктів сьогодні уже використовують стратегію диференціації. Її досягнення можливе за рахунок пропозицій на ринку органічної продукції, високого іміджу товарної марки чи вирощування екзотичних овочів та фруктів, поставки на ринок товарів високої якості.

The growth in demand for vegetables and fruits in the world, the ability to order these products online in the near future opens new opportunities to increase sales volumes of these products by domestic producers in the world market. Simultaneously there is increasing competition for domestic producers from foreign in the Ukrainian market. The first and second factors actualize for domestic producers search strategies to achieve competitive advantages and directions of their implementation.

Found that as fruit and vegetables producers offer their goods to consumers in various market segments, the rationale for strategies to achieve competitive advantage must focus on the exploration of consumer preferences and capabilities, the choice of strategies of market coverage. If these manufacturers are targeted at the mass market, then it is important role to play the price of goods and the use of leadership strategies on costs. Product price is often the decisive factor when purchasing vegetables and fruit for processing.

It is determined that successful implementation of a cost leadership strategy is sole if the establishment of a partnership manufacturer with intermediaries in the distribution of fruit and vegetables in the market, agreeing with them the value of the trade margin, assisting in the warehousing and transportation of goods.

Internal competitive advantages are found to be at the heart of the enterprise's use of a cost leadership strategy. Although some of them, such as enterprise market culture, qualifications, organizational, managerial, consequential, economic, innovative, are at the same time a prerequisite for the enterprise to implement both cost leadership and differentiation strategies. Cost leadership strategies primarily contribute to the productive competitive advantage of an enterprise in the market, to its active use of digital technologies.

The conducted research also shows that the formation of a strategy of achieving competitive advantages of producers in the market of vegetables and fruit should take into account the world consumer megatrends, namely healthy nutrition,

veganism, vegetable alternatives to animal protein, etc. This leads to the fact that some Ukrainian fruit and vegetable producers are already using a differentiation strategy, focusing on organic market offerings, brand image or the cultivation of exotic fruits and vegetables. The quality of goods plays an important role in providing a differentiation strategy. It largely depends on the existing system of storing vegetables and fruits and delivering them to consumers.

*Ключові слова: ринок овочів та фруктів, конкурентні переваги, стратегія лідерства за витратами, стратегія диференціації, органічна продукція.*

*Keywords: fruit and vegetable market, competitive advantage, cost leadership strategy, differentiation strategy, organic produce.*

### **ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Прискорення НТП, активне впровадження нових технологій, зростання попиту на здорове харчування є сприятливими факторами для виробників овочів та фруктів. Проте в Україні конкуренція на цьому ринку посилюється в основному не за рахунок вітчизняних виробників, а за рахунок іноземних постачальників. Зростання попиту на овочі та фрукти у світі, можливість замовлення цих товарів у недалекому майбутньому он-лайн відкриває нові можливості для збільшення обсягів реалізації цих товарів вітчизняними виробниками на світовому ринку. Перший та другий фактори актуалізують для вітчизняних виробників пошук стратегій досягнення конкурентних переваг та напрямів їх реалізації.

### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ**

У [1] проаналізоване конкурентне середовище підприємств, що вирощують плодоовочеву продукцію, визначено їх стратегії залежно від ринкової частки та напрямів їх реалізації за рахунок окремих заходів маркетингової збутової політики. Проте до основних стратегій досягнення конкурентних переваг підприємства на ринку у [2] автором віднесено стратегію лідерства за витратами, диференціації чи концентрації на потребах специфічної групи споживачів. Остання стратегія може бути реалізована або через стратегію диференціації, або через лідерство за витратами. У [3] визначено особливості товарів повсякденного попиту, їх вплив на конкурентне середовище їх виробників, рекомендовано використовувати для невеликих виробників передусім стратегію концентрації та мінімізації витрат, проте автором зазначено, що одночасно для деяких підрозділів великого підприємства може бути використана стратегія диференціації, а для інших — мінімізації витрат. Основні різновиди конкурентних переваг підприємства та етапи їх

досягнення подано у [4]. У [5] увагу автора теж зосереджено на класифікації конкурентних переваг, але одночасно він аналізує і можливі стратегії досягнення підприємством конкурентних переваг, а саме диференціація та лідерство у витратах, узагальнено визначає напрями їх реалізації. Проведений аналіз наукових публікацій засвідчує, що у науковій літературі недостатньо уваги приділяється розробленню стратегій досягнення конкурентних переваг виробників овочів та фруктів з урахуванням специфіки цих товарів та напрямів їх реалізації, їх адаптації до змін у середовищі функціонування.

### **МЕТА СТАТТІ**

Метою статті є обґрунтування стратегій досягнення конкурентних переваг виробників овочів та фруктів України, розроблення рекомендованих заходів для їх реалізації з урахуванням наявних ринкових можливостей та загроз.

### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Кожен виробник, що виходить на ринок із своєю продукцією, намагається досягнути переваги над іншими підприємствами, тобто на певних сегментах ринку змагається за платоспроможний попит. Конкурентні переваги мають забезпечувати унікальність і стійкість продукції підприємства до викликів зовнішнього середовища та задовольняти потреби споживачів [6, с. 43].

Конкурентні переваги виробників овочів та фруктів можна поділяти на внутрішні і зовнішні (табл. 1).

Основою конкурентоспроможності підприємства на ринку є внутрішні конкурентні переваги, проте це тільки потенціал для досягнення підприємством своїх конкурентних позицій. У таблиці 2 подано основні напрями досягнення внутрішніх конкурентних переваг виробни-



ками овочів та фруктів на ринку України.

Внутрішні конкурентні переваги лежать в основі використання підприємством стратегії лідерства за витратами. Хоча деякі з них: як-от: ринкова культура підприємства, кваліфікаційні, організаційні, управлінські, наслідкові, економічні, інноваційні — одночасно є передумовою реалізації підприємством і стратегії лідерства за витратами, і стратегії диференціації. Стратегії лідерства за витратами передусім сприяють реалізації виробничі та інформаційні конкурентні переваги.

Для формування конкурентних переваг виробникам овочів та фруктів доцільно також активно використовувати цифрові технології. Частка використання цифрових технологій в сільськогосподарському секторі України є досить низькою (10—12%), проте вони можуть підвищити урожайність агрокультур та конкурентоспроможність виробників.

**Таблиця 1. Конкурентні переваги виробників овочів та фруктів**

Вид	Класифікаційні ознаки	Характеристика
Внутрішні	Інформаційні	Наявність систем збору та обробки даних щодо стану і тенденцій розвитку ринку, поведінки споживачів, конкурентів та стейкхолдерів
	Виробничі	Продуктивність праці, раціональність витрат, забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, раціональність використання основних фондів
	Кваліфікаційні	Професійність персоналу, активність персоналу, схильність до нововведень
	Організаційні	Структурованість організаційної структури, прогресивність, гнучкість
	Управлінські	Ефективність системи менеджменту та управління процесами, системи мотивування персоналу
	Інноваційні	Впровадження нових технологій, товарів, послуг
	Наслідкові	Ринкова культура підприємства, традиції
	Економічні	Наявність джерел фінансування, платоспроможність, прибутковість, ліквідність, рентабельність
	Географічні	Територіальне розміщення, близькість ринків збуту, транспортна інфраструктура
Зовнішні	Якісні	Рівень якості продукції за оцінками споживачів
	Поведінкові	Націленість діяльності персоналу на задоволення потреб споживачів певних цільових ринків
	Кон'юнктурні	Ринкові умови, конкурентне середовище
	Сервісні	Рівень та якість додаткових послуг
	Іміджеві	Репутація підприємства, популярність його продукції
	Цінові	Рівень цін, їх гнучкість, соціальна спрямованість
	Збутові	Канали розподілу продукції, її широка доступність для споживачів
	Комунікаційні	Канали та способи поширення інформації, стимулювання збуту, наявність зворотного зв'язку, заходи PR

Джерело: складено на основі [7, с. 44—45].

**Таблиця 2. Напрями досягнення внутрішніх конкурентних переваг виробниками овочів та фруктів на ринку України**

Класифікаційні ознаки	Напрями досягнення конкурентних переваг
Інформаційні	— підвищення інформатизації виробників овочів та фруктів; — використання Web-технологій; — використання спеціалізованих мобільних додатків
Виробничі	— підвищення продуктивності праці за рахунок використання сучасних технологій; — оптимізація витрат на виробництво і збут продукції
Кваліфікаційні	— підвищення кваліфікації персоналу через стажування у господарствах-лідерах галузі в Україні; — стажування у господарствах країн Європейського Союзу
Організаційні	— чітка організаційна структура підприємства; — чіткий розподіл обов'язків між персоналом; — управління конфліктами та їх вирішення
Управлінські	— ефективне управління процесами виробництва, заготівлі, зберігання та транспортування продукції; — формування системи мотивування персоналу
Інноваційні	— виділення частини площі під органічне виробництво; — вирощування екзотичних овочів та фруктів
Наслідкові	— слідування українським традиціям; — продовження регіональних традицій (галицьких, волинських, подільських тощо)
Економічні	— пошук додаткових джерел фінансування (державна підтримка, краудфандинг, гранти тощо); — прогнозування попиту і пропозиції на ринку овочів та фруктів
Географічні	— відповідність агрокультур погодним умовам; — пошук нових агрокультур відповідно до змін клімату; — участь у формуванні інфраструктури регіону

**Таблиця 3. Напрями досягнення зовнішніх конкурентних переваг виробниками овочів та фруктів на ринку України**

Класифікаційні ознаки	Напрями досягнення конкурентних переваг
Якісні	<ul style="list-style-type: none"> <li>— добровільна сертифікація сільськогосподарської продукції;</li> <li>— наявність сертифікованої системи управління якістю;</li> <li>— використання передових агротехнологій;</li> <li>— використання сучасних технологій зберігання овочів та фруктів;</li> <li>— пакування овочів та фруктів для зручності їх закупівлі;</li> <li>— порційне пакування ягід та фруктів для використання у якості швидкого перекусу</li> </ul>
Поведінкові	<ul style="list-style-type: none"> <li>— вивчення потреб споживачів цільових сегментів;</li> <li>— вивчення особливостей поведінки споживачів на ринку овочів та фруктів при їх купівлі</li> </ul>
Кон'юнктурні	<ul style="list-style-type: none"> <li>— вивчення напрямів діяльності основних конкурентів;</li> <li>— моніторинг ринкової ситуації (рівня та динаміки цін, запасів продукції тощо)</li> </ul>
Сервісні	<ul style="list-style-type: none"> <li>— можливість доставки продукції;</li> <li>— формування замовлень;</li> <li>— пропонування відкаліброваної / почищеної / запакованої продукції</li> </ul>
Іміджеві	<ul style="list-style-type: none"> <li>— формування репутації надійного партнера;</li> <li>— формування іміджу традиційних смаків;</li> <li>— формування іміджу постачальника якісної продукції</li> </ul>
Цінові	— використання моделі ціноутворення, що базується на конкуренції, із подальшим пристосуванням до регіональних умов
Збутові	<ul style="list-style-type: none"> <li>— використання он-лайн торгівлі;</li> <li>— залучення до співпраці регіональних торгових мереж;</li> <li>— залучення до співпраці закладів громадського харчування</li> </ul>
Комунікаційні	<ul style="list-style-type: none"> <li>— використання соціальних мереж для комунікації із споживачами;</li> <li>— розроблення сайту для інформування суб'єктів ринку про продукцію та його постійне оновлення;</li> <li>— участь в аграрних виставках та ярмарках;</li> <li>— формування бренду виробника агропродукції;</li> <li>— використання програм лояльності;</li> <li>— використання реклами на місці продажу</li> </ul>

Використання цифрових технологій дозволить виробникам агропродукції підвищити ефективність діяльності за рахунок [8]:

- обробки інформації, отриманої з дронів;
- накопичення та зберігання даних, формування масивів big data з використанням хмарних технологій;
- використання цифрових моделей рельєфу угідь;

- аналізу ґрунтів за допомогою мікролазера;
- створення карт врожайності агрокультур;
- визначення найпродуктивніших ділянок;
- відстеження динаміки розвитку агрокультур;
- контролю стану полів;
- прогнозу врожайності агрокультур тощо.

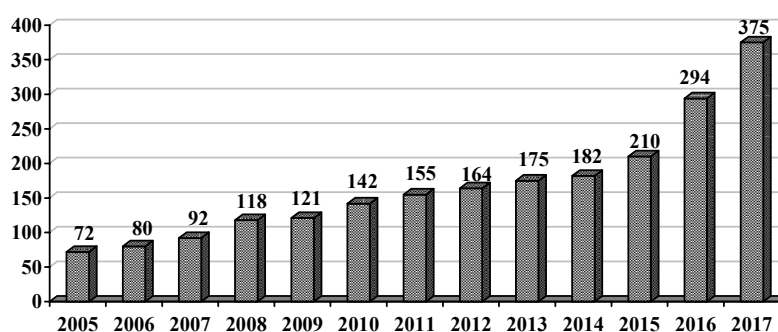
Впровадження цифрових технологій дозволить вітчизняним виробникам реалізувати так званий принцип "точного землеробства", що дає можливість економії посівного матеріалу, добрив, енергоносіїв, засобів захисту рослин та додатково зберігає властивості ґрунту і вологу в ньому.

Зовнішні конкурентні переваги лежать в основі використання підприємством стратегії диференціації. У таблиці 3 подано напрями досягнення зовнішніх конкурентних переваг виробниками овочів та фруктів на ринку України.

Під час формування стратегії досягнення конкурентних переваг виробників на ринку овочів та фруктів необхідно врахувати світові споживчі мегатренди, а саме здорове харчування, веганство, рослинні альтернативи тваринного білка тощо [9]. Ці тренди

вже у 2020 р. диктуватимуть сільськогосподарським підприємствам, які напрями бізнесу варто розвивати, щоб залишатися прибутковими та диференціювати свої пропозиції на ринку.

Перспективним напрямом розвитку вітчизняних агропідприємств є розвиток органічного виробництва. Україна має сприятливі умови для органічного виробництва: наявна велика територія з родючими ґрунтами, близькість до



**Рис. 1. Динаміка кількості сертифікованих органічних господарств в Україні**

Джерело: [11; 12].

потенційних покупців, досвід у вирощуванні органічної продукції. Згідно з офіційною статистикою Україна займає 11-те місце серед країн Європи за загальною площею угідь, які сертифіковані як органічні. При цьому органічні землі займають менше 1% усіх сільськогосподарських земель в Україні [10], що свідчить про значний потенціал нашої держави.

Динаміка кількості сертифікованих органічних господарств в Україні наведена на рисунку 1.

90% органічних продуктів українські виробники експортують, а лише 10% такої продукції припадає на реалізацію на внутрішньому ринку. В Україні виробляється більше 400 найменувань органічної продукції, яку експортують у понад 40 країн світу [10]. Проте необхідно зазначити, що овочі складають лише 1,6 %, а фрукти — 0,7 % від загальної кількості органічної продукції.

Для стимулювання розвитку виробництва органічної продукції в Україні розроблена програма державної підтримки органічного виробництва, зокрема постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 р. № 609 внесено зміни до Порядку використання коштів, які передбачені у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам. Цим документом передбачено, що фінансова підтримка надається фермерським господарствам на конкурсних засадах у розмірі, що не перевищує 500 тис. грн, для проведення сертифікації. Також такі фермерські господарства, що розвиватимуть органічне виробництво, будуть мати перевагу перед іншими, які претендуватимуть на отримання державної фінансової підтримки [12].

Швидкий розвиток ринку органічної продукції відкриває широкі перспективи для вітчизняних виробників. Для досягнення успіху на цьому ринку виробникам овочів та фруктів необхідно врахувати наступні чинники [13]:

- ретельне вивчення вимог до органічного виробництва за українським законодавством та законодавством тієї країни чи регіону, куди планується постачання продукції;

- визначення потенційного ринку збуту органічної продукції для проведення необхідної сертифікації;

- обрання органу сертифікації для проведення сертифікаційного процесу;

- інтеграція в органічний ринок для встановлення прямих контактів із секторальними асоціаціями, консультаційними організаціями та об'єднаннями операторів ринку;

- формування маркетингової програми діяльності для забезпечення високої якості товару, формування відповідних партій, забезпечення регулярності поставок та формування бренду.

Успіх виробників органічних продуктів на ринку України на початкових етапах визначається належно організованою системою просування їх товарів. Вона повинна базуватися на основних мотивах споживачів щодо закупівлі цих видів продуктів. У цьому напрямі доцільним є поєднання як раціональних мотивів (якості), так і емоційних (належність до тих людей, які турбуються про своє здоров'я, споживаючи екологічні продукти) [14].

Оскільки виробники овочів та фруктів пропонують свої товари споживачам різних сегментів ринку, то обґрунтування стратегій досягнення їх конкурентних переваг повинно передбачати передусім дослідження споживчих уподобань та можливостей, вибір стратегій охоплення ринку. У випадку, якщо такі виробники зорієнтовані передусім на масовий ринок, то для нього важливу роль буде відігравати передусім ціна товару та використання стратегії лідерства за витратами. Ціна товару часто є вирішальним фактором і при закупівлі овочів та фруктів на переробку.

Аналізуючи стратегію лідерства за витратами, слід врахувати, що тут маєтися на увазі не лише нижчі витрати на виробництво овочів та фруктів, а загальна здатність виробника збувати товари більш ефективно, ніж це роблять конкуренти [15, с. 161], отже, мова йде про формування партнерських відносин при розподілі овочів та фруктів на ринку, узгодженні з посередниками величини торговельної націнки, наданні їм допомоги під час складування та транспортування товарів.

Проте сьогодні на ринку України з'явився і сегмент споживачів, які готові заплатити вищу ціну за органічну продукцію чи продукцію, яка є нешкідливою для здоров'я. У цьому випадку мова йде про використання виробниками овочів та фруктів стратегії диференціації. Реалізація останньої нерозривно пов'язана з інноваціями. У разі використання стратегії диференціації важливою є якість товарів, для забезпечення якої важливо також відслідковувати рух товарів у ланцюзі постачання [16, с. 53]. З цієї точки зору важливо забезпечити також належну систему складування і транспортування товарів.

З проблемами зберігання врожаю стикаються майже всі виробники овочів та фруктів,



враховуючи, що переважно кожна агрокультура має особливості зберігання. Тому невеликим виробникам доцільно звернути увагу на кооперацію, що допоможе при оренді чи створенні сховищ. Враховуючи європейський досвід, вітчизняним виробникам плодоовочевої продукції необхідно залучати інвестиції для створення потужних сховищ, освоєння нових технологій і видів переробки овочів і фруктів, зокрема заморожування і сушки [17].

Розроблюючи стратегії досягнення конкурентних переваг на ринку виробники овочів та фруктів повинні ретельно проаналізувати своє конкурентне середовище, передусім тих виробників овочів та фруктів, які належать до тієї ж стратегічної групи, що і вони. Водночас слід ретельно проаналізувати і закордонний досвід стосовно того, як підприємства домагаються або максимально знизити роздрібну ціну на свої овочі та фрукти, або добитися того, щоб споживачів виділяли їх товари серед аналогічних на ринку. Цього можна досягнути шляхом використання виробниками овочів та фруктів концепції бенчмаркінгу.

### ВИСНОВКИ

Проведене дослідження засвідчує, що сьогодні вітчизняні виробники овочів та фруктів внаслідок невисокого рівня доходів населення України використовують в основному стратегію досягнення лідерства за витратами. Водночас вони зосереджуються на досягненні внутрішніх конкурентних переваг, передусім виробничих. Проте зростання можливостей експортних поставок продукції за кордон, збільшення популярності здорового харчування серед молоді в Україні, сприяє тому, що окремі виробники овочів та фруктів в Україні починають використовувати стратегію диференціації, роблячи акцент на пропозиції на ринку органічної продукції, іміджі товарної марки чи вирощуванні екзотичних овочів та фруктів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з дослідженням вимог організацій-споживачів до поставлених їм овочів та фруктів, що теж впливатиме на формування їх виробниками конкурентних переваг на ринку.

### Література:

1. Маркова О.В. Формування маркетингової конкурентної стратегії аграрних підприємств на плодоовочевому ринку: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 —

економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64) (дата звернення: 30.01.2020).

2. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.

3. Ліщинська В.В. Формування конкурентної стратегії підприємств із виробництва товарів повсякденного попиту. Агросвіт. 2018. № 9. С. 41—47.

4. Діденко Є.О., Даніленко А.К. Процес досягнення підприємством конкурентних переваг. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5265> (дата звернення: 02.02.2020).

5. Троян А.В. Класифікація та можливості досягнення конкурентних переваг підприємством. Ефективна економіка. 2013. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2498> (дата звернення: 02.02.2020).

6. Бондаренко С. М., Лісовський М. Ю. Конкурентні переваги — унікальні особливості сучасних підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Випуск 15, частина 1. С. 42—45.

7. Ільїн В.Ю., Ільїна О.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації: монографія. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2016. 497 с.

8. Аграрний бізнес у цифрову епоху — українські реалії. URL: <http://www.nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo> (дата звернення: 03.02.2020).

9. Світові тренди, що вплинуть на український агросектор у 2020 році. URL: <https://www.infoindustria.com.ua/svitovi-trendi-shhovplnut-na-ukra%D1%97nskij-agrosector-u-2020-rocz> (дата звернення: 03.02.2020).

10. Органічна Україна в інфографіці. URL: <https://www.agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheskaya-ukraina-v-infografike> (дата звернення: 03.02.2020).

11. Органічне виробництво в Україні. URL: <https://www.eridon.ua/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (дата звернення: 05.02.2020).

12. Стан органічного виробництва в Україні (аналіз 5.11.2018). URL: <https://www.agrarii-razom.com.ua/news-agro/stan-organichnogo-virobnictva-v-ukraini-analiz-5-11-2018> (дата звернення: 05.02.2020).

13. Трофімцева О. П'ять кроків до успішного експорту органічної продукції. URL: <https://www.buyorganic.in.ua/2019> (дата звернення: 04.02.2020).

14. Косар Н.С., Кузьо Н.Є. Дослідження ринку органічних продуктів харчування України та напрями підвищення їх конкурентоспроможності // Ефективна економіка. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4777> (дата звернення 30.01.2020).

15. Крикавський Є.В., Третьякова Л.І., Косар Н.С. Стратегічний маркетинг: навч. посіб. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 256 с.

16. Кубрак Н.Р., Крикавський Є.В., Косар Н.С. Потенціал еластичності у формуванні конкурентоспроможності промислових підприємств: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 204 с.

17. Чверть врожаю овочевих втрачається через нестачу сховищ. URL: <https://www.agroreview.com/news/chvert-vrozhayu-ovochevyh-vtrachayetsya-cherez-nestachu-shovyshch> (дата звернення: 04.02.2020).

#### References:

1. Markova, O. V. (2011), "Forming of marketing competition strategy of agrarian enterprises at the fruit and vegetable market", available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64) (accessed 30 January 2020).

2. Porter, M. (2005), Konkurentnaia stratihiya: metodyka analiza otraslei y konkurentov [Competitive strategy: methods of analysis of industries and competitors], Alpyna Byznes Buks, Moscow, Russia.

3. Lishchynska, V. V. (2018), "Formation of competitive strategy of enterprises for the production of goods of everyday demand", Ahrosvit, vol. 9, pp. 41—47.

4. Didenko, Ye. O. and Danilenko, A. K. (2016), "The process of achieving competitive advantages of an enterprise", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5265> (accessed 02 February 2020).

5. Troian, A. V. (2013), "Classification of competitive advantages and company's opportunities for their achievement", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2498> (accessed 02 February 2020).

6. Bondarenko, S. M. and Lisovskyi, M. Yu. (2017), "Competitive advantages — unique features of the modern enterprises", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 15, no. 1, pp. 42—45.

7. Ilin, V. Yu. and Ilina, O. V. (2016), Konkurentospromozhnist ahrarynykh pidpriemstv na

investytsiino-innovatsiynykh zasadakh v umovakh hlobalizatsii [Competitiveness of agrarian enterprises on investment and innovation basis in the conditions of globalization]. NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

8. Klischuk, L. (2018), "The agrarian business in the digital age is Ukrainian realities", available at: <http://www.nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo> (accessed 03 February 2020).

9. IA "Infoindustriia" (2019), "Global trends that will affect the Ukrainian agricultural sector in 2020", available at: <https://www.info-industria.com.ua/svitovi-trendi-shho-vplinit-na-ukra%D1%97nskiy-agrosekto-r-2020-rocz> (accessed 03 February 2020).

10. AgroPortal (2019), "Organic Ukraine in infographic", available at: <https://www.agroportal.ua/ua/publishing/infografika/organicheskaya-ukraina-v-infografike> (accessed 03 February 2020).

11. ERIDON (2019), "Organic production in Ukraine", available at: <https://www.eridon.ua/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (accessed 05 February 2020).

12. IAS Ahrarii razom (2018), "State of organic production in Ukraine (analysis 5.11.2018)", available at: <https://www.agrarii-razom.com.ua/news-agro/stan-organichnogo-virobnictva-v-ukraini-analiz-5-11-2018> (accessed 05 February 2020).

13. Trofimtseva, O. (2019), "Five steps to successfully exporting organic products", available at: <https://www.buyorganic.in.ua/2019> (accessed 04 February 2020).

14. Kosar, N.S. and Kuzo, N.Ye. (2016), "The research of the market of the organic food in Ukraine and means of their competitiveness increase", Efektyvna ekonomika, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4777> (accessed 30 January 2020).

15. Krykavskiy, Ye. V. Tretiakova, L. I. and Kosar, N. S. (2013), Stratehichnyi marketynh [Strategic Marketing], Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, Ukraine.

16. Kubrak, N. R. Krykavskiy, Ye. V. and Kosar, N. S. (2013), Potentsial elastychnosti u formuvanni konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpriemstv [The potential of elasticity in shaping the competitiveness of industrial enterprises], Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, Ukraine.

17. AgroReview (2018), "A quarter of the crop yield is lost due to lack of storage", available at: <https://www.agroreview.com/news/chvert-vrozhayu-ovochevyh-vtrachayetsya-cherez-nestachu-shovyshch> (accessed 04 February 2020).  
Стаття надійшла до редакції 04.02.2020 р.

УДК 332.1:658

**К. О. Утенкова,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Харківський  
національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків  
ORCID ID: 0000-0001-9097-5431

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.80

## **СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ**

K. Utenkova,

PhD in Economics, assistant professor of the chair of accounting and audit  
of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev, Kharkiv

### **SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR: PRINCIPLES OF FUNCTIONING**

Метою статті є дослідження економічної безпеки аграрного сектору як системи, визначення основних принципів її функціонування, обґрунтування їх змісту.

Методологічною базою наукового дослідження є системний підхід до вивчення економічної безпеки аграрного сектору економіки України. Для вирішення визначених завдань у процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: діалектичний метод пізнання економічних явищ, принципи економічної теорії щодо економічної безпеки; методи теоретичного узагальнення та порівняння використовувались у процесі опрацювання літературних джерел та вивчення поставлених питань; абстрактно-логічний для теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів дослідження.

У статті проаналізовано сутність категорії "принципи економічної безпеки". Досліджено поліфонію поглядів щодо принципів системи економічної безпеки, які викладено у наукових працях провідних учених. Аналіз двадцяти наукових праць дозволив виділити сорок три принципи системи економічної безпеки, які у певних комбінаціях розглядаються різними авторами досліджень. Проведено класифікацію принципів. Досліджено зміст принципів системи економічної безпеки. Проведено аналіз сукупності принципів економічної безпеки з токи зору їх сутності та доцільності застосування. Це стало підґрунтям для окреслення кола принципів економічної безпеки для аграрного сектору економіки, уточнення їх сутності та змісту.

The purpose of the article is a study of the economic security in the agricultural sector as a system, determination the basic principles of its operation, substantiation of their contents.

The methodological basis of the scientific research is a systematic approach to studying the economic security in the agrarian sector of the Ukrainian economy. To solve the defined problems in the process of research general scientific and special methods, namely: dialectical method of knowledge of economic phenomena, principles of economic theory as to the economic security were used; methods of theoretical generalization and comparison were applied in the process of elaborating literary sources and studying the raised questions; abstract-logical was used for theoretical generalization of conclusions and analysis of research results.

The article analyzes the essence of the category "principles of economic security". The polyphony of views as to the principles of the economic security system, which are presented in the scientific works of leading scientists, is investigated. The analysis of twenty scientific works has allowed to distinguish forty-three principles of the economic security system, which are considered by different authors of research in certain combinations. Classification of principles has been carried out. The content of the principles of the economic security system has been investigated. The analysis of the set of economic security principles from the point of view of their essence and appropriateness has been applied. This has become the basis for outlining the range of economic security principles for the agricultural sector of the economy, clarifying their nature and content.



Among the whole set of principles of the economic security system, taking into account the frequency of mentioning in the works of different authors, three groups of principles have been determined: defining (basic) principles, situational principles, specific principles. Complex adherence to these principles will help to create an effective system of economic security for the agricultural sector, capable of counteracting real and potential unfavourable factors and ensuring its sustainable development.

*Ключові слова: економічна безпека, система, принципи, аграрний сектор, класифікація, сутність.*

*Keywords: economic security, system, principles, agrarian sector, classification, essence.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом інтерес до вивчення економічної безпеки невпинно зростає, що є наслідком нестабільної політичної і економічної ситуації в Україні і світі. Ця економічна категорія може розглядатись з точки зору держави, регіону, галузі, сектору економіки, суб'єкта господарювання, особистості тощо. Водночас можна констатувати наявність різних підходів до тлумачення економічної безпеки [1]. Економічну безпеку необхідно вивчати як систему, що має певні структурні елементи і зв'язки між ними. Зокрема мова йде про такі елементи як суб'єкт, об'єкт, інструменти, принципи, цілі, завдання і механізм економічної безпеки.

Результати проведених досліджень дають підстави стверджувати, що важливою передумовою формування системи економічної безпеки є врахування її основних принципів. У цьому контексті необхідно зауважити, що принципи економічної безпеки, викладені у чисельних наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, що присвячені цій проблематиці, суттєво відрізняються за своєю суттю та змістом.

Отже, актуальними є дослідження, що присвячені вивченню таких принципів, їх змісту, а також доречності застосування при формуванні економічної безпеки аграрного сектору.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати наукових досліджень, що базувалися на опрацюванні двадцяти наукових праць [2—21], дозволив визначити принципи системи економічної безпеки, які у певних комбінаціях розглядаються різними авторами досліджень. Окремі дослідники, що наголошують на винятковій важливості принципів економічної безпеки, нерідко мало уваги приділяють їх складу, або лише називають самі принципи, не даючи їх характеристики чи тлумачення. Низка авторів, які приділяють більше уваги цьому питанню, інколи взагалі включають до складу принципів низку положень, які не є такими за своєю суттю.

## МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічної безпеки аграрного сектору як системи, визначення основних принципів її функціонування, обґрунтування їх змісту.

## ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розпочати виклад основних результатів дослідження доцільно, насамперед, із з'ясування того, а що ж необхідно вважати категорією "принципи економічної безпеки". Термін "принцип" (лат. *principium* — начало, основа) — це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане [22].

Академічний словник тлумачний української мови дає таке визначення терміну: "принцип — це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; переконання, норма, правило..." [23].

Таким чином, розглядаючи принципи системи економічної безпеки, ми маємо на увазі ті правила, норми, переконання чи твердження, які забезпечують ефективне функціонування цієї системи.

Як свідчить досвід попередніх досліджень, сучасний стан методологічних засад забезпечення формування системи економічної безпеки не є досконалим, зокрема, у частині визначення її основних принципів. Це, безперечно, підкреслює актуальність таких теоретико-методологічних досліджень, а також прикладних аспектів забезпечення економічної безпеки.

Зважаючи на зазначене вище, нами було досліджено поліфонію поглядів щодо принципів системи економічної безпеки, які викладено у наукових працях провідних учених. Аналіз двадцяти наукових праць дозволив виділити сорок три принципи системи економічної безпеки, які у певних комбінаціях розглядаються різними авторами досліджень.

Кількість принципів системи економічної безпеки, що виділено окремими авторами, варіюють від чотирьох [2] до п'ятнадцяти [3; 4].



**Рис. 1. Класифікація принципів системи економічної безпеки**

Джерело: сформовано автором на основі [2—21].

Серед усього масиву принципів, враховуючи частоту згадування у працях різних авторів, можна виділити три групи принципів (рис. 1).

1 група — визначальні (базові) принципи, які зазначені у 10—17 джерелах;

2 група — ситуативні принципи, які зазначені у 2—9 джерелах;

3 група — специфічні принципи, кожен із яких зазначений у 1 джерелі із 20 досліджених.

Спробуємо з'ясувати, у чому полягає зміст вищезазначених принципів.

Принцип законності виділено майже усіма розглянутими авторами. Він передбачає функціонування системи управління економічною безпекою згідно з вимогами чинного законо-

давства [3; 5], також забезпечення дієвості механізму економічної безпеки нормами чинного законодавства [6].

Колектив авторів Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О. розуміють під принципом законності розроблення системи безпеки на основі та згідно із чинним законодавством України й нормативними актами з безпеки [7].

Лубенець І.О. також зазначає, що "... робота з забезпечення безпеки підприємства повинна здійснюватися на основі діючого законодавства і не суперечити йому" [8, с. 326]. Отже, можна зробити висновок, що трактування цього принципу різними авторами є досить схожим.

Принцип економічної доцільності або ефективності полягає в тому, що "...вигоди від впровадження системи економічної безпеки повинні бути більші, ніж витрати, які підприємство понесло запроваджуючи цю систему" [8, с. 326].

У контексті тлумачення цього принципу Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О. зазначають, що ефективність роботи системи безпеки має перевищувати витрати на її створення [7].

На думку Прус Н.В., "усі витрати на створення системи безпеки повинні окупатися прибутком, отриманим підприємством унаслідок здійснення заходів щодо протидії загрозам і ризикам. Витрати на створення системи безпеки не повинні приводити до погіршення економічних показників діяльності організації" [9, с. 678].

Суть цього принципу, вважає Тищенко В.В., полягає в тому, що витрати на проведення заходів з забезпечення безпеки повинні бути економічно обґрунтованими [3].

Система безпеки має бути побудована так, щоб вона діяла, постійно захищаючи цілі підприємства в умовах небезпек, загроз та ризику, що можливо за умови дотримання принципу безперервності [8].

Виправданим є трактування змісту принципу безперервності, як функціонування механізму економічної безпеки на безперервній основі, незалежно від наявності загроз [6].

Існує також точка зору, що діяльність системи безпеки підприємства повинна носити безперервний характер, що обумовлено перманентним характером небезпек, загроз і ризиків [9]. Тобто автор наголошує на тому, що небезпеки, загрози і ризики мають місце постійно, а тому система також має бути готовою до цього завжди.

Думку про те, що функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства має здійснюватися постійно поділяють і інші науковці, праці яких було проаналізовано [9—13 тощо].

Наступний принцип у різних авторів може мати назву принцип координації або принцип взаємодії, але дослідження їх суті, що впливає із визначення, що надані авторами, дають підставу вважати, що це аналогі. Ми вважаємо, що більш коректно використовувати термін "принцип координації".

Принцип координації полягає у тому, що "...для досягнення поставлених завдань необхідно постійне узгодження діяльності різних підрозділів служби безпеки, самого підприємства і поєднання організаційних, економіко-правових та інших способів захисту" [10, с. 28].

Живко З.Б., Блюк Н.В., Живко М.О., Лубенець І.О. зазначають, що суть цього принципу передбачає організацію взаємодії між усіма підрозділами підприємства й здійснення єдиного керівництва процесом безпеки підприємства, організацію взаємодії з державними та правоохоронними органами [7; 8]. Автори наголошують на важливості взаємодії не лише у межах окремих суб'єктів, а й за його межами, у тому числі із суб'єктами безпеки на рівні держави.

Принцип компетентності або спеціалізації тлумачиться науковцями виходячи із позиції, що питаннями забезпечення безпеки підприємства повинні опікуватися професіонали, які знають суть проблеми, вміють вчасно оцінити обстановку і прийняти правильне рішення; висококваліфіковані кадри [3; 5; 8]. Цей принцип передбачає високий професійний рівень, освіту і спеціальну підготовку в різних сферах забезпечення безпеки фахівців із системи безпеки підприємства [9].

Окремі автори вважають, що для реалізації цього принципу необхідно звертатися до спеціалізованих організацій, що мають відповідні ліцензії та досвід практичної роботи з цього напрямку [7]. На нашу думку, такий підхід не завжди себе виправдовує, оскільки повністю нівелює участь працівників підприємства у формуванні системи економічної безпеки.

Підходи різних авторів до тлумачення наступного принципу у окремих випадках значно відрізняються, на відміну від попередніх принципів, де суть принципу була єдиною для усіх, але мали місце окремі акценти, зроблені дослідниками. Мова йде про принцип комплексності.

Науковці тлумачать сутність принципу комплексності з таких позицій:

1. Захист усіх сфер управлінської діяльності підприємства (прийняття управлінських рішень, планування, організація господарської діяльності, облік та регулюванні [6, 8].

2. Участь у забезпеченні безпеки підприємства не тільки штатних співробітників і спеціальних служб, а і всіх співробітників підприємства [8].

3. Забезпечення взаємозалежної системи безпеки всіх ресурсів (інформаційні, людські, матеріальні та ін.) і здатність системи до розвитку та вдосконалення [7].

4. Нейтралізація шкідливих факторів у розрізі всіх функціональних складових економічної безпеки [5; 13].

5. Здійснення діяльності системи із протидії загрозам і ризикам на основі розробленої на підприємстві стратегії безпеки, тактичних і опе-



ративних планів із залученням усіх наявних в організації фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів [9].

6. Прийняті управлінські рішення мають бути збалансованими, несуперечливими [3].

Принцип плановості передбачає забезпечення економічної безпеки на основі єдиної концепції, викладеної в комплексній програмі та планах з визначених напрямів та видів безпеки [12]. Завдяки цьому принципу діяльність по забезпеченню безпеки організується на основі єдиного задуму, викладеного в комплексній програмі і конкретних планах по окремих напрямках і підвидах безпеки [8].

Принцип поєднання гласності та конфіденційності завершує перелік визначальних або базових принципів, що визнані переважною більшістю дослідників. Суть цього принципу автори тлумачать наступним чином.

Н.В. Прус зазначає, що "система безпеки має працювати гласно. Керівники організації й усіх її структурних підрозділів, а також персонал повинні постійно інформуватися фахівцями служби безпеки про загрози і ризики й одержувати рекомендації із протидії їм. В окремих випадках діяльність із забезпечення безпеки може носити конспіративний характер" [9, с. 678]. На думку інших авторів, суть цього принципу полягає у розмежуванні інформації, заходів, дій на загальнодоступні та таємні (відомі вузькому колу осіб) [6].

В.В. Сухонос розглядає цей принцип як два окремих. З одного боку, принцип гласності передбачає ознайомлення працівників з нормативно-правовою базою, що регламентує процес забезпечення економічної безпеки. З іншого боку, принцип конфіденційності означає особливий режим доступу до таємної інформації [12].

Розглянемо сутність ситуативних принципів з точки зору окремих дослідників.

Принцип розвитку називають такі учені, як В.В. Тищенко [3], О.В. Васильєв, В.І. Мейта [5]. Принцип розвитку, на їх думку, передбачає необхідність урахувувати швидкі зміни, що відбуваються у навколишньому оточенні, здатність системи до розвитку, розширення та змін у структурі.

Принцип поєднання превентивних і реактивних заходів безпеки визнано Н.П. Сисоліною [10] та А.Ю. Чердиченко [14]. Превентивні заходи — це заходи попереджувального характеру, що не дозволяють виникати певним загрозам економічної безпеки або унеможливають реалізацію таких загроз. Реактивними,

як правило, вважають заходи, які необхідно застосовувати у разі реального виникнення загроз для їх повного усунення або за необхідності мінімізації їх шкідливих наслідків.

Принцип диференційованості названо у працях Н.П. Сисоліної [10] та А.Ю. Чердиченко [14], Н.В. Прус [9]. Застосування принципу диференційованості передбачає, що вибір заходів з подолання загроз економічній безпеці має відбуватися з урахуванням характеру загрози і ступеня тяжкості можливих наслідків від її реалізації.

Наступний принцип у різних авторів може мати назву підконтрольність керівництву об'єкта або централізація управління. Цей принцип розглянуто у працях З.Б. Живко, Н.В. Блюк, М.О. Живко [7], Н.В. Прус [9], Н.П. Сисоліної [10], А.Ю. Чердиченко [14], В.І. Франчук [15].

Автори акцентують увагу на необхідності повної підконтрольності системи забезпечення економічної безпеки керівництву суб'єкта підприємницької діяльності. Інтереси системи забезпечення економічної безпеки повинні бути підпорядковані загальним інтересам всього підприємства. Перший керівник підприємства (власник) повинен безпосередньо управляти розробкою політики і стратегії безпеки, ухвалювати рішення щодо фінансування і всебічного забезпечення діяльності системи безпеки і бути оперативно поінформованим про її діяльність; а функціонування системи безпеки повинно відбуватися на основі функціональних та методологічних принципів [7; 9].

Принцип гнучкості розглядають у своїх працях В.В. Тищенко [3], Н.В. Білошкурська [6], І.О. Лубенець [8], З. Якубович [13], В.І. Франчук [15].

Відповідно до цього принципу система управління економічною безпекою підприємства, її елементи мусять адаптуватися до змін чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства [3; 13].

Принцип гнучкості передбачає можливість коректування системи під впливом змін, що відбуваються в діяльності підприємства, без проведення серйозних організаційних виправлень [6, 8].

Принцип адаптивності виділяють науковці В.В. Тищенко [3], А.І. Берлач [4], О.В. Васильєв, В.І. Мейта [5]. Суть цього принципу, на думку авторів, полягає у здібностях системи управління прилаштовуватися до змін зовнішнього та внутрішнього оточення підприємства з метою уникнення загроз. На нашу думку, за своєю суттю цей принцип дуже близький до принци-

пу гнучкості, тому є усі підстави для того, щоб їх об'єднати.

Принцип оперативності, який розглядають В.В. Тищенко [3], О.В. Васильєв, В.І. Мейта [5], В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова [11], передбачає швидку реакцію системи економічної безпеки на внутрішні і зовнішні загрози, використання тільки актуальної інформації для прийняття управлінських рішень.

Принцип обґрунтованості розглянуто у працях З.Б. Живко, Н.В. Блюк, М.О. Живко [7], Н.В. Прус [9], А.Ю. Чередниченко [14].

У контексті тлумачення сутності цього принципу зазначають, що "...усі заходи з безпеки повинні проводитися з використанням досягнень науки й техніки, забезпечувати надійний захист на заданому рівні безпеки" [7, с. 130].

На думку Н.В. Прус [9], витрати на побудову, зміст і забезпечення роботи системи безпеки підприємства повинні бути адекватними рівню реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівню її фінансово-економічних та інших можливостей. Пропоновані заходи і засоби захисту мають бути обґрунтованими з погляду заданого рівня безпеки, ступеня небезпеки і матеріальних витрат, тобто вони повинні приносити прибуток у вигляді запобігання.

Принцип активності описано у працях тих же науковців, що і попередній принцип [7; 9; 14]. Він передбачає реалізацію активних заходів захисту власних інтересів з використанням нестандартних форм і способів захисту [7].

Н.В. Прус також тлумачить принцип активності як постійне й активне маневрування наявними силами засобами з метою концентрування їх для вирішення найважливіших завдань щодо забезпечення безпеки підприємства і створення сприятливих умов для його розвитку [9].

Принцип удосконалення розглядають у своїх працях Н.В. Білошкурська [6], Н.В. Прус [9], З. Якубович [13], А.Ю. Чередниченко [14]. Він передбачає можливість удосконалення системи, використовуючи власний та запозичений досвід, новітні досягнення науки та техніки [13]. Деякі автори, зокрема Н.В. Білошкурська [6], називають його принципом динамізму, однак їхнє бачення суті самого принципу відповідає викладеному вище.

Принцип своєчасності автори тлумачать з таких позицій:

1) своєчасне запобігання впливу негативних факторів [9; 13];

2) дії системи безпеки повинні мати превентивний характер, а завдання із забезпечення безпеки мають проводитися на ранніх стадіях розробки системи безпеки на підставі аналізу загроз, конкурентів, зовнішнього та внутрішнього середовища, об'єктів захисту [7; 8; 12].

Окремі автори ототожнюють цей принцип із принципом пріоритету заходів попередження (запобігання), що, нашу думку, не зовсім відповідає дійсності.

Принцип пріоритету заходів попередження (запобігання), на нашу думку, передбачає важливість застосування превентивних заходів безпеки, ефективна дія яких має блокувати вплив загроз економічної безпеки і мінімізувати ризики.

Принцип системності передбачає системний характер формування економічної безпеки [4; 11; 15—17] тощо.

Принцип контролю розглянуто О.В. Локотецькою [18] та А.І. Берлач [4]. На думку авторів функціонування системи економічної безпеки, на підприємстві не можливе без постійного контроль з боку керівництва за діяльністю співробітників служби економічної безпеки.

Ми вважаємо, що зміст цього принципу є значно глибшим, зокрема, він передбачає контроль за ефективністю заходів, що мають попереджати і нейтралізовувати загрози економічній безпеці; контроль за ситуацією, що складається навколо підприємства і може активізувати певні загрози і т.д.

Принцип самостійності і відповідальності завершує групу ситуативних принципів. З.Б. Живко, Н.В. Блюк, М.О. Живко [7] трактують його як діяльність підрозділу безпеки повинна в повному обсязі забезпечити захист, і відповідальність за належне забезпечення безпеки лежить на ньому.

Н.В. Білошкурська [6] з цього приводу зазначає, що кожен виконавець несе як персональну, так і колективну відповідальність за результати прийнятих рішень. З іншої позиції тлумачить цей принцип В.В. Сухонос [12], який зазначає, що кожен учасник діяльності несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання положень, що стосуються організації системи безпеки.

Третя група принципів, яку ми умовно назвали "специфічні принципи", складається із двадцяти принципів. З'ясування сутності цих принципів може бути ускладнено ще й тим, що окремі дослідники лише декларують необхідність дотримання цих принципів, називають їх, але не дають тлумачення.

В.В. Тищенко наголошує на винятковій важливості таких принципів, як варіативність, стимулювання, цілеспрямованість, інтегрованість, об'єктивність та емерджентність [3].

Принцип варіативності передбачає, що кожне управлінське рішення у сфері економічної безпеки повинне розроблятися у кількох альтернативних варіантах, враховуючи визначені критерії.

Принцип стимулювання полягає у необхідності розробки дієвої і ефективною системи стимулів та відповідальності посадових осіб за стан економічної безпеки підприємства.

Принцип цілеспрямованості означає, що всі цілі, структури, функції та процеси системи економічної безпеки підприємства повинні бути орієнтовані на виконання його місії.

Принцип інтегрованості — система управління економічною безпекою підприємства має бути органічно вбудована у загальну систему управління безпекою підприємства.

Принцип об'єктивності полягає у тому, що управлінські рішення мають розроблятися з урахуванням об'єктивних економічних законів, на основі глибокого аналізу ситуації з застосуванням наукових методів пізнання.

Принцип емерджентності впливає з закону переходу кількісних змін в якісні, він полягає у спонтанному утворенні нових особливих властивостей системи за рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості. Як наслідок, глобальна мета системи може не співпадати з локальними цілями елементів.

На нашу думку, не усі з названих принципів прямо стосуються формування економічної безпеки, а деякі з них певною мірою повторюють уже розглянуті раніше під іншою назвою.

Принцип сумісності, запропонований І.О. Лубенець [8], передбачає, що система повинна враховувати організаційну побудову підприємства і відносини між його структурними підрозділами, а також інтереси, кваліфікацію й відносини людей, причетних до системи безпеки.

З цим також не можемо погодитись повною мірою. Зокрема щодо, так би мовити, другої частини принципу, яка передбачає орієнтацію системи безпеки на кваліфікацію співробітників служби безпеки. З нашої точки зору, штат працівників такої служби повинен формуватись з урахуванням цілей і задач, які поставлені керівництвом перед службою безпеки, а не навпаки, поставлені задачі мають підлаштовуватись під можливості працівників.

Авторами Р.С. Квасницька, І.О. Доценко [19] також доповнено систему принципів економічної безпеки власними принципами: цілісності, структурності, взаємозалежності системи і середовища, ієрархічності, множинності опису кожної системи.

Принцип цілісності означає принципове зведення властивостей системи до суми властивостей елементів, що її утворюють. Його реалізація забезпечується тим, що суб'єкти діяльності, незалежно від форми власності, повинні створити єдину структуру організації безпеки підприємства та управління нею [19].

Суть цього принципу, з нашої точки зору, збігається із принципом координації, що розглядався раніше.

Принцип структурності дасть можливість описання системи через встановлення її структури тобто системи зв'язків, відносин, обумовленість поведінки усієї системи від поведінки окремих її елементів [19].

З чого не зовсім зрозуміло, що має забезпечити принцип: ефективне функціонування системи чи можливість її описання.

Принцип взаємозалежності системи і середовища забезпечується проявом властивостей системи та її формуванням у процесі взаємодії із середовищем. Вплив середовища є незмінним фактором при формуванні системи безпеки підприємства.

Принцип ієрархічності передбачає, що кожний із компонентів системи може розглядатись як система, а досліджувана система може розглядатись як складова іншої системи. Його реалізація дає можливість розробки механізмів забезпечення безпеки окремих компонентів та зведення їх в єдину систему.

Принцип множинності опису кожної системи полягає в тому, що значна складність кожної системи вимагає побудови множини різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи.

На нашу думку, останній принцип, як і деякі інші описані автором, містять дещо філософський підхід і не мають прикладного характеру.

А.І. Берlach також доповнив сукупність принципів економічної безпеки такими: захист інтересів суб'єктів безпеки, свобода у забезпеченні безпеки, інтеграція з міжнародними системами безпеки, передове оснащення, надійність [4].

Окремі з них, на нашу думку, є положеннями, що впливають із суті економічної безпеки, а не є її принципами. Зокрема не викликає сумніву той факт, що система економічної без-



Таблиця 1. Принципи системи економічної безпеки аграрного сектору економіки України

Назва принципу	Сутність принципу
Законність	Суть даного принципу, з одного боку, полягає у тому, що при формуванні системи економічної безпеки має бути використані лише дозволені законом методи, прийоми, способи, тобто верховенство закону; а з іншого боку, норми чинного законодавства мають забезпечувати належний рівень економічної безпеки аграрного сектору
Економічна доцільність	Витрати на створення системи економічної безпеки аграрного сектору мають бути співставними з очікуваними вигодами від її функціонування
Безперервність	Функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору повинно мати перманентний характер, тобто система постійно виявляє загрози і небезпеки, реагує на них, попереджає ризик виникнення нових і т. ін.
Координація	Організація взаємодії на усіх рівнях системи економічної безпеки аграрного сектору, узгодженість дій, підпорядкованість єдиній меті і підконтрольність підсистем вищому керівництву системи
Професіоналізм	Залучення висококваліфікованих фахівців, що володіють необхідними знаннями і навичками, у т.ч. передовими сучасними досягненнями у цій сфері
Поєднання превентивних і реактивних заходів	Суть принципу полягає у тому, що система економічної безпеки аграрного сектору має бути спроможна нейтралізувати існуючі загрози чи небезпеки, а також виявити потенційні загрози та здійснити їх профілактику
Адаптивність	Система економічної безпеки аграрного сектору та її елементи мають бути спроможні адаптуватися до змін факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, пристосовуватися до різних сценаріїв розвитку подій і реагувати на них
Свочасність і адекватність заходів	З одного боку, система економічної безпеки аграрного сектору має забезпечити своєчасне запобігання впливу негативних факторів, вживання профілактичних заходів на тих етапах, коли загроза ще не виникла. З іншого – здійснені заходи мають бути адекватні (у даному випадку рівнозначні) тій загрозі чи небезпеці, що виникла або може виникнути
Баланс економічних інтересів	Система економічної безпеки аграрного сектору має бути сформована таким чином, щоб мати можливість враховувати інтереси усіх її суб'єктів, не надаючи переваги окремим з них

Джерело: сформовано автором.

пеки спрямована на захист інтересів суб'єктів безпеки тощо. Інтеграція з міжнародними системами безпеки також не завжди буде доцільною і т. ін.

Принцип комплексного використання сил і коштів автор лише називає, не даючи його трактування [17].

Принцип достатності, який вказано у праці В.І. Франчука, передбачає, вибір таких засобів економічного захисту, які достатні щоб протистояти небезпеці, не треба вживати зайвих засобів [15].

Принцип оптимальності, як зазначає В.В. Сухонос, означає оптимальне поєднання витрат на її створення і функціонування та досягнутих результатів.

Тлумачення автором суті цього принципу повністю відповідає принципу економічної доцільності, що був розглянутий раніше.

Розглянута нами сукупність принципів дозволила сформулювати власне бачення принципів, що забезпечують ефективне формування та

функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору економіки України (табл. 1).

Комплексне дотримання цих принципів допоможе створити ефективну систему економічної безпеки аграрного сектору, здатну протидіяти реальним і потенційним несприятливим факторам, забезпечити його сталий розвиток.

## ВИСНОВКИ

Принципами системи економічної безпеки є ті правила, норми, переконання чи твердження, які забезпечують ефективне функціонування цієї системи. Отже, нами було проведено аналіз сукупності принципів економічної безпеки з токи зору їх сутності та доречності застосування. Це стало підґрунтям для окреслення кола принципів економічної безпеки для аграрного сектору економіки, уточнення їх сутності та змісту. Зокрема, мова йде про такі принципи: законність, економічна доцільність, безперервність, координація, професіоналізм, поєднання превентивних і реактивних заходів, адаптивність,

своєчасність і адекватність заходів, баланс економічних інтересів.

Використання цих принципів дозволить системі економічної безпеки аграрного сектору рухатися в напрямі збалансованого розвитку та коректувати рішення на всіх рівнях ієрархії управління. Водночас врахування наведених вище методологічних позицій у поєднанні з відповідною організаційною структурою управління дозволить здійснити перехід до більш високого рівня управління системою економічної безпеки аграрного сектору.

#### Література:

1. Утенкова К.О. Економічна безпека аграрного сектору: сутність та функціональні складові. *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 42—47.
2. Фоміченко І.П., Баркова С.О. Формування системи управління економічної безпеки на підприємствах України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2013. № 3 (23). С. 57—66.
3. Тищенко В.В. Система економічної безпеки підприємства: сутність, структура, функціонування. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 4 (221). С. 261—271.
4. Берлач А.І. Безпека бізнесу: Навч. посіб. К.: Університет "Україна", 2007. 280 с.
5. Васильєв О.В., Мейта В.І. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 2. С. 138—145.
6. Білошкурська Н.В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. *Економіка та держава*. 2003. № 12. С. 24—29.
7. Живко З.Б., Бльок Н.В., Живко М.О. Комплексна система економічної безпеки підприємства як чинник убезпечення підприємництва. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2012. Вип. 8. С. 127—134.
8. Лубенець І.О. Концептуальні підходи до формування системи економічної безпеки підприємства. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 4 (62). С. 324—327.
9. Прус Н.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, сутність, принципи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 675—679.
10. Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. Кіровоград: КНТУ, 2014. 226 с.
11. Ткачук В.І., Прокопчук О.А., Яремova М.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія. Житомир: "Видавництво "Волинь", 2013. 276 с.
12. Сухонос В.В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1. С. 64—66.
13. Якубович З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства. *Вісник ТНЕУ*. 2010. № 1. С. 81—86.
14. Чередниченко А.Ю. Система економічної безпеки підприємств залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 51. С. 67—72.
15. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.
16. Суходоля О.М. Енергоефективність економіки в контексті національної безпеки: методологія та механізми реалізації. Київ: Вид-во НАДУ, 2006. 424 с.
17. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия (организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности). М.: Мир безопасности, 1999. 65 с.
18. Локотецька О.В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства. *Вісник НТУ "ХПІ". Тем. вип. Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2011. № 8. С. 197—202.
19. Квасницька Р.С., Доценко І.О. Деякі методичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 2. Т. 1. С. 34—38.
20. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 380 с.
21. Хринюк О.С., Корчовна М.Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
22. Принцип. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип>
23. Академічний словник тлумачний української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/Pryncyp>

# References:

1. Utenkova, K.O. (2018), "Economic security of agrarian sector: nature and functional components". *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 42—47.
2. Fomichenko, I.P., Barkova, S.O. (2013), "Formation of economic security management system at Ukrainian enterprises". *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, vol. 3 (23), pp. 57—66.
3. Tyshhenko, V.V. (2015), "System of economic security of the enterprise: essence, structure, functioning". *Visnyk Skhidnoukrajinskogo nacionalnogo universytetu imeni Volodymyra Dalja*, vol. 4 (221), pp. 261—271.
4. Berlach, A. I. (2007), *Bezpeka biznesu [Business security]*. Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.
5. Vasyliiev, O.V. Meita, V.I. (2013), "Formation of the economic security management system of industrial enterprises". *Ekonomichniy analiz*, vol.14, no. 2, pp. 138—145.
6. Biloshkurska, N.V. (2003), "Economic and organizational mechanism of formation of economic security of the enterprise: principles of construction, functions, structure". *Ekonomika ta derzhava*, vol.12, pp. 24—29.
7. Zhyvko, Z.B. Blok, N.V. Zhyvko, M.O. (2012), "The complex system of economic security of the enterprise as a factor of business security". *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 8, pp. 127—134.
8. Lubenets, I.O. (2012). "Conceptual approaches to the formation of the enterprise economic security system". *Visnyk ZhDTU*, vol. 4 (62), pp. 324—327.
9. Prus, N.V. (2014), "System of economic security of the enterprise: concept, essence, principles". *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 675—679.
10. Sysolina, N. P. (2014), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]*, Kirovohrad, KNTU, Ukraine.
11. Tkachuk, V.I. Prokopchuk, O.A. Yare-mova, M.I. (2013), *Ekonomichna bezpeka ta stiikist silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic security and sustainability of agricultural enterprises]*, "Vydavnytstvo "Volyn", Zhytomyr, Ukraine.
12. Sukhonos, V.V. (2011), "Conceptual organizational and legal principles of functioning of the system of economic security of banks". *Pravovy visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, vol.1, pp. 64—66.
13. Yakubovych, Z. (2010), "Formation of system of economic safety of machine-building enterprise". *Visnyk TNEU*, vol. 1, pp. 81—86.
14. Cherednychenko, A.Iu. (2015), "System of economic security of railway enterprises". *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 51, pp. 67—72.
15. Franchuk, V.I. (2010), *Osoblyvosti orhanizatsii systemy ekonomichnoi bezpeky vitchyznanykh aktsionernykh tovarystv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Features of organization of the system of economic security of domestic joint-stock companies in the conditions of transformation economy]*, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, Ukraine.
16. Sukhodolia, O.M. (2006), *Enerhoefektyvnist ekonomiky v konteksti natsionalnoi bezpeky: metodolohiia ta mekhanizmy realizatsii [Energy efficiency of the economy in the context of national security: methodology and mechanisms for implementation]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
17. Mak-Mak, V.P. (1999), *Sluzhba bezopasnosti predpriyatia (orhanyzatsyonno-upravlencheskiye y pravovyye aspekty deiatelnosti) [Enterprise security service (organizational, managerial and legal aspects of activity)]*, Myr bezopasnosti, Moscow, Russia.
18. Lokotetska, O.V. (2011), "The use of a systematic approach in the study of the economic security of the enterprise". *Visnyk NTU "KhPI". Tem. vyp. Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva*, vol. 8, pp. 197—202.
19. Kvasnytska, R.S. Dotsenko, I.O. (2009), "Some methodological aspects of formation of the economic security system of the enterprise". *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, no. 1, pp. 34—38.
20. Moiseienko, I.P. Marchenko, O.M. (2011), *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Management of financial and economic security of the enterprise]*, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, Ukraine.
21. Khryniuk, O.S. Korchovna, M.R. (2015), "The system of ensuring economic security of the enterprise: the main elements". *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
22. Vikipediia (2019), Principles, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Pryntsyp>
23. Academic Dictionary Interpretative of Ukrainian (2019), Principles, available at: <http://sum.in.ua/s/Pryncyp>

Стаття надійшла до редакції 05.02.2020 р.



УДК 330.34:334.758.4(477)

**С. М. Дідух,**

к. е. н., доцент кафедри економіки промисловості,

Одеська національна академія харчової промисловості, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0003-1534-0975

**А. К. Корікова,**

здобувач вищої освіти спеціальності "Економіка",

Одеська національна академія харчової промисловості, м. Одеса

ORCID ID: 0000-0003-2251-526X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.90

## **СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВИХ ХОЛДИНГІВ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

S. Didukh,

PhD in Economics, Docent of the Department of Industrial Economics,

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa

A. Korikova,

higher Education Degree in Economics

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa

### **SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL HOLDINGS IN UKRAINE: FEATURES AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT**

Розглянуто сутність концепції сталого розвитку та етапи її становлення. Показано значення агропромислових холдингів у розвитку АПК на сучасному етапі. Досліджено особливості діяльності десяти провідних агропромислових холдингів України щодо забезпечення сталого розвитку, які формалізовані у вигляді стратегій, програм корпоративної соціальної відповідальності або ж не оформлені у вигляді окремих документів. Проведено систематизацію напрямів сталого розвитку провідних агропромислових холдингів. Представлено аналіз їх відповідності цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, означеним в Указі Президента України. Визначено агропромислові холдинги, які найбільш системно та активно впроваджують принципи сталого розвитку. Показано напрями вдосконалення існуючих стратегій сталого розвитку агропромислових холдингів у тому числі за рахунок посилення інклюзивності.

The article explains the essence of the concept of sustainable development and the stages of its formation. The importance of agro-industrial holdings in the development of agroindustrial complex, in the increasing of foreign exchange revenues, in the introduction of innovations and growth of agricultural production are considered.

The peculiarities of activities for ensuring sustainable development of the agro-food industry on the example of ten leading agro-industrial farms of Ukraine ("Nibulon", "Kernel", "MHP", "UkrLandFarming", "Astarta-Kyiv", "TBFruit", "Ukrprominvest", "Agroprosperis", "Allseeds Group", "ViOil") are investigated.

The directions of sustainable development of leading agro-industrial farms are systematized. It is found that some agro-industrial holdings have formulated and structured sustainable development strategies, which are posted on the official websites of the companies together with the annual reports on their implementation: "Astarta-Kyiv", "Kernel", "MHP", "UkrLandFarming". The article identifies key principles for the sustainable development of these companies and directions for their implementation.

The activities of other agro-industrial holdings for sustainable development are formalized in the form of corporate social responsibility programs or are not formalized in separate documents.

It was analyzed the compliance of the directions of sustainable development of 10 agro-industrial holdings of Ukraine with the strategic goals of Ukraine until 2030 year. It has been found that agro-industrial holdings pay the most attention to the goals of "overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agriculture". Almost no attention is paid to such goals as overcoming poverty, inequality, shaping a healthy lifestyle, overcoming gender inequality, and caring for water resources.

It was emphasized that agro-industrial sustainability strategies should be complemented by an inclusive component (measures designed to tackle poverty and inequality at the company level) or separate strategic plans for inclusive development.

*Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, агропромислові холдинги, цілі сталого розвитку України, соціальна відповідальність, інклюзивний розвиток.*

*Key words: development, sustainable development, agro-industrial holdings, sustainable development goals of Ukraine, social responsibility, inclusive development.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтенсивний розвиток світової економіки на основі досягнень науково-технічного прогресу за останні десятиліття призвів до задоволення базових потреб населення більшості країн світу. Водночас виникли або посилились певні загрози для добробуту суспільства: збільшення масштабів майнової нерівності, бідність населення окремих регіонів, соціальна напруженість, екологічні проблеми тощо. Внаслідок цього відбувається трансформація стратегічних цілей суспільства — від забезпечення економічного зростання за будь-яку ціну до забезпечення гармонійного, сталого розвитку.

Саме тому виникли нові економічні концепції збалансованого розвитку: "зелена економіка", "сталий розвиток", "економіка щастя", "інклюзивний розвиток" та деякі інші. При цьому найбільшого поширення набула концепція сталого розвитку ("англ. sustainable development"), яка активно впроваджується на рівні міжнародних організацій, держав, регіонів та окремих підприємств.

"Сталий розвиток" вже не є суто науковою парадигмою, а реалізується у вигляді конкретних стратегій, планів та практичних заходів окремих суб'єктів господарювання. Також "сталий розвиток" є, на нашу думку, фундаментальною основою для деяких інших концепцій збалансованого розвитку. Саме тому актуальною науковою задачею є дослідження особливостей втілення концепції сталого розвитку провідними компаніями країни. В агропромисловому секторі України вагому роль відіграють агропромислові холдинги, які втілюють передовий досвід щодо технологічних інновацій та нових організаційно-економічних форм господарювання. Саме тому у цій роботі запропоновано дослідження особливостей впровадження концепції сталого розвитку агропромисловими холдингами України.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Засади концепції сталого розвитку у значній мірі пов'язані із вченням В.І. Вернадського про ноосферу. Детально категорію "сталий розвиток" було розроблено у доповідях Римського клубу (1972 р.). Важливими етапами у становленні та розвитку концепції сталого розвитку стали декларація першої конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.), звіт Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1987 р., конференція ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Всесвітній саміт з питань сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.).

Дослідженню різних аспектів сталого розвитку, у тому числі сталого розвитку агропродовольчої сфери присвячено роботи таких вчених: Б.В. Буркинський [1], Р.І. Буряк [2], Н.В. Васюткіна [3], Б.М. Данилишин [4], В.І. Копитко [5], Ю.М. Лопатинський [6], М.Й. Малік [7], О.І. Павлов [8], В.А. Самофатова [9], С.І. Тодорюк [6], М.А. Хвесик [10], В.В. Черкаська [11], О.В. Шубравська [12], Ю.О. Ярмоленко [13] та ін. А також багатьох іноземних вчених, серед яких Г. Дейлі [14], Д. Медоуз [15], Б. Коупленд, С. Тейлор, П. Рао, Дж. Франкель, К. МакОсленд, Р. Петіг.

Однак недостатньо дослідженою залишається діяльність агропромислових холдингів України щодо впровадження концепції сталого розвитку, а також не визначено актуальні напрями вдосконалення цієї діяльності.

### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей стратегій сталого розвитку, які сформульовані та реалізуються провідними агропромисловими холдингами України, а також визначення напрямів їх удосконалення.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Осмищення людством реальної небезпеки подальшого незбалансованого та однобічного розвитку стало ключовою причиною розробки концепції сталого розвитку. Якщо у 50—60-х рр. 20 ст. розвиток пов'язували переважно із "економічним прогресом та зростанням економічної ефективності, то на початку 70-х рр. у зв'язку з несправедливим розподілом прибутків та зі зростанням кількості бідних у країнах, що розвиваються, питання соціальної справедливості були визнані такими ж важливими, як і питання зростання економічної ефективності" [16].

За визначенням Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку "сталий розвиток — це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління і не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти їхні власні потреби" [17, с. 86].

Метою впровадження стратегії сталого розвитку у глобальному вимірі є досягнення гармонії між людством і природою. Ключовою ознакою сталості розвитку є його керованість на основі використання системного підходу та сучасних інформаційних технологій, які дають змогу моделювати та прогнозувати результати різних варіантів розвитку економічної системи [18].

Б.М. Данилишин зазначає, що "стратегія сталого розвитку розуміється не як кінцевий незмінний продукт, а інтерактивний процес, що базується на повторюваних циклах аналізу прийняття рішень, плануванні, впровадженні, перегляді тощо, який не може бути одноразовим завданням" [4, с. 215].

У 2000 р. були сформульовані в Декларації тисячоліття ООН 189 країнами-членами ООН та 23 міжнародними організаціями "Цілі розвитку тисячоліття". Основними з них є 8 таких цілей: викорінення крайнього зубожіння та голоду, надання всім жителям планети початкової освіти, забезпечення гендерної рівності та розширення прав жінок, зменшення дитячої смертності, покращення охорони здоров'я матерів, боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями, забезпечення екологічної стійкості, формування глобального партнерства в цілях розвитку [19].

30 вересня 2019 року Президентом України підписано указ "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року", у якому визначено 17 цілей країни щодо сталого розвитку на цей період [20], які мають стати орієнтирами при розробці та втіленні нових проектів у різних сферах.

У структурі економіки України посилюється значення агропромислового сектору, який демонструє динамічний розвиток упродовж останніх років. Окрім щорічного оновлення рекорду щодо валового збору зернових у країні, важливим індикатором зростаючої ролі агросектору є те, що у 2018 році експорт продукції АПК забезпечив майже 40% валютної виручки України [21].

Основним двигуном активного розвитку сектору є агропромислові холдинги. Вони мають у користуванні істотну частину земельних угідь, забезпечують до 38 % загального виробництва та до 41 % експорту окремих сільськогосподарських культур [22; 23]. Водночас агропромислові холдинги відіграють провідну роль у впровадженні інноваційних технічних та організаційно-економічних рішень, підвищенні продуктивності виробництва та завоюванні зовнішніх ринків. Однак зміна ринкової кон'юнктури, несприятливі зміни зовнішнього середовища ставлять перед агропромисловими холдингами нові завдання, від вирішення яких залежить успішність розвитку усього агропромислового сектору України.

За останні десять років відбулось суттєве збільшення кількості агрохолдингів в Україні, а також посилення їхньої ролі. Так, у 2007 р. в Україні існувало 18 агрохолдингів, які мали у користуванні землю загальною площею 1,7 млн га, тобто 8% від угідь у використанні сільськогосподарських підприємств. А вже у 2017 році налічувалося 93 сільськогосподарських підприємств, які обробляли понад 10 тис. га — у їх розпорядженні 29 % від угідь у використанні сільськогосподарських підприємств, тобто 6,25 млн га ріллі [24].

Агропромислові холдинги забезпечують вагому частку виробництва та експорту аграрної продукції, передусім зернових та олійних культур. Вони ефективніше, ніж фермерські господарства та дрібні агропідприємства залучають фінансові ресурси, впроваджують інноваційні технології, виходять на нові ринки збуту. Високий рівень економічної ефективності агрохолдингів обумовлений значною мірою впровадженням вертикальної інтеграції [18].

Відповідно до визначення В.Г. Андрійчука "агропромисловий холдинг — це переробне корпоративне підприємство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами часток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств; до складу такого холдингу можуть входити й дочірні переробні підприємства та дочірні підприємства іншого профілю (збутові, торгівельні тощо)" [25, с. 116].



В Україні деякі потужні компанії сформулювали раніше та успішно втілюють у життя власні стратегії сталого розвитку. Особливий інтерес представляє дослідження особливостей стратегій сталого розвитку агрохолдингів України, які, з одного боку, є основною рушійною силою розбудови АПК, а з іншого — постійно звинувачуються суспільством та науковим середовищем у порушенні принципів збалансованого та гармонійного розвитку агропродовольчої сфери.

Для дослідження відповідності стратегій сталого розвитку агропромислових холдингів України стратегічним цілям України до 2030 р. нами обрано десять провідних агропромислових холдингів України за рейтингом агропорталу Landlord [26].

Об'єктом дослідження є агропромислові холдинги України, а саме: "Нібулон", "Кернел", "Миронівський хлібопродукт" ("МХП"), "UkrLandFarming", "Астарта", "T.B.Fruit", "Укрпромінвест Агро", "Агропросперіс", "Allseeds Group", "ViOil".

У якості інформаційних джерел використано дані офіційних сайтів компаній, а також публікації за даною темою у наукових та спеціалізованих виданнях.

Дослідження показало, що зазначені агропромислові холдинги можуть бути поділені на три категорії у відповідності до обраної по-

**Таблиця 1. Систематизація провідних агрохолдингів України у відповідності до політики щодо забезпечення сталого розвитку**

Політика щодо забезпечення сталого розвитку	Форма впровадження концепції сталого розвитку	Агропромислові холдинги
I – Стратегія сталого розвитку	Впровадження концепції сталого розвитку має формалізований та усвідомлений характер. Розроблена стратегія або політика сталого розвитку, визначені цілі, принципи та напрямки сталого розвитку. Формується щорічний звіт зі сталого розвитку	«Астарта-Київ», «Кернел», «МХП», «Укрленфармінг»
II – Програма корпоративної соціальної відповідальності	Розроблені програми корпоративної соціальної відповідальності, у рамках яких здійснюються заходи, які відповідають принципам сталого розвитку	«Нібулон», «Allseeds Group», «Укрпромінвест Агро»
III – Відсутня формалізована стратегія	Здійснюються окремі заходи соціальної спрямованості, однак такі дії не систематизовані	«Агропросперіс», «ViOil», «T.B.Fruit»

Джерело: складено авторами на основі даних відкритих джерел.

літики щодо забезпечення сталого розвитку (табл. 1).

Дослідження показало, що деякі агропромислові холдинги мають сформульовані та структуровані стратегії сталого розвитку, які розміщені на офіційних сайтах компаній разом із щорічними звітами по їх виконанню: "Астарта-Київ", "Кернел", "МХП", "Укрленфармінг". Це пов'язано насамперед із тим, що акції цих компаній розміщені на фондових біржах країн ЄС, і тому наявність таких стратегій є для них майже обов'язковою. Далі нами представлено коротку характеристику перелічених агропро-

**Таблиця 2. Напрями сталого розвитку агропромислового холдингу "Кернел"**

Принципи стратегії сталого розвитку	Сутність	Ключові напрямки
Відповідальний роботодавець	Підтримка 16 тис. співробітників у їхньому професійному й особистісному розвитку, створення таких умов, щоб кожен з співробітників відчував себе щасливим на роботі	✓ Команда – ключовий актив Компанії, рушійна сила її розвитку та джерело конкурентних переваг. ✓ Дотримання прав і свобод людини і всіх норм трудового права. ✓ Розвиток потенціалу людей
Соціальний інвестор і суспільний лідер	Кернел є ключовим інвестором у регіонах присутності. Здійснюючи діяльність у сільській місцевості, команда вкрай відповідально ставиться до благоустрою та розвитку населених пунктів	✓ Підтримка місцевих громад в регіонах присутності компанії за соціальними напрямками (освіта, медицина, спорт та ін.). ✓ Проекти благоустрою та розвитку інфраструктури. ✓ Соціальні інвестиції
Відповідальний робітник	Докладається багато зусиль, щоб продукція відповідала найвищим міжнародним стандартам якості. Рациональне використання природних ресурсів і збереження здорового навколишнього середовища	✓ Якість та безпечність продукції. ✓ Охорона навколишнього середовища
Надійний партнер	Чесність, відкритість і прозорість, відповідальне лідерство і дотримання етичних норм	✓ Етичне ведення бізнесу. ✓ Прозорість та чесність. ✓ Правдивість та відкритість інформації

Джерело: складено авторами на основі [27].

**Таблиця 3. Напрями сталого розвитку агропромислового холдингу "УкрЛендФармінг"**

Принципи стратегії сталого розвитку	Сутність	Ключові напрями
Турбота про людей	Піклування про добробут людей, які живуть на територіях присутності підприємств: створення комфортних робочих місць, а також розвиток інфраструктури сіл і міст	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Безпека роботи.</li> <li>✓ Персональний та кар'єрний розвиток співробітників.</li> <li>✓ Турбота про громади</li> </ul>
Турбота про середовище	Поступове і стабільне збільшення долі використання енергії з поновлюваних джерел і мінімізація впливу біопалива на клімат	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Енергоефективне виробництво.</li> <li>✓ Утилізація відпрацьованих матеріалів</li> </ul>
Турбота про тварин та якість продукції	Дотримання найвищих стандартів якості при м'ясопереробці	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Якість зерна.</li> <li>✓ Якість яєць.</li> <li>✓ Якість м'яса та молока</li> </ul>
Турбота про рослини	Дотримання вимог законодавства України з питань екологічної безпеки та безпеки праці та внутрішніх Політик і Процедур, щоб забезпечити якнайкращі умови вирощування зерна та участі в цьому процесі людей	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Живлення рослин.</li> <li>✓ Екологічна оцінка регламентів застосування пестицидів.</li> <li>✓ Дотримання суворих правил транспортування, збереження і утилізації добрив</li> </ul>
Новітні технології	Розробка власних програмних рішень, впровадження готових ІТ-розробок і створення найкращої технологічної системи в агрогалузі України	<ul style="list-style-type: none"> <li>✓ Система збору і аналізу даних телеметрії.</li> <li>✓ Технологія супутникового моніторингу.</li> <li>✓ Інформаційна система на базі «ІН-АГРО: Управління Агрохолдингом»</li> </ul>

Джерело: складено авторами на основі [28].

**Таблиця 4. Структура фінансування соціальних програм агропромисловими холдингами "Астарта-Київ" та МХП**

Пріоритетні напрями соціальних інвестицій	Астарта-Київ	МХП
Підтримка інфраструктури та благоустрою	25,6%	39,0%
Освіта	19,8%	28,0%
Культура та спорт	11,4%	16,0%
Благодійність, ремонт доріг поза межами населених пунктів, АТО	40,0%	14,0%
Медицина	3,2%	3,0%

Джерело: складено авторами на основі [29, 30].

мислових холдингів та напрями їх стратегій сталого розвитку.

"Кернел" — провідний у світі та найбільший в Україні виробник та експортер соняшникової олії, ключовий постачальник сільськогосподарської продукції з регіону Чорноморського басейну на світові ринки. Свою продукцію Кернел експортує понад в 60 країн світу [27].

Глобальна мета "Кернел" у сфері сталого розвитку і соціальної відповідальності — розвиток суспільства шляхом добровільного внеску бізнесу в соціальну, економічну і екологічну сфери, пов'язані з діяльністю і досягненням стратегічних цілей Компанії [27]. У компанії розроблено "Політику сталого розвитку і кор-

поративної соціальної відповідальності", визначено цілі та керівні принципи сталого розвитку, який у чотирьох напрямках (табл. 1).

"УкрЛендФармінг" — українська вертикально інтегрована агропромислова компанія, яка належить до лідерів аграрного ринку України за обсягом земельного банку, входить у ТОП-5 за обсягом експорту [28]. Компанією визначено 5 ключових принципів забезпечення сталого розвитку (табл. 3).

"Астарта-Київ" — один з найбільших вертикально інтегрованих агропромислових холдингів в Україні. Серед основних напрямів діяльності: виробництво цукру, сільське господарство та тваринництво [21]. Астарта є підписантом ініціативи Глобального договору ООН з 2008 року. Компанія визначила 8 пріоритетних цілей сталого розвитку, щорічно надаючи звіт зі сталого розвитку [29].

"Миронівський хлібопродукт" (МХП) — лідер української аграрної індустрії з європейським акціонерним капіталом і зарубіжними виробничими активами в Нідерландах, Словенії, Словаччині, а також дистрибуційним офісом в ОАЕ. Загалом сталий розвиток МХП втілюється за принципом "стале сільське господарство" в кількох напрямках: турбота про тварин; турботливе ставлення до ґрунтових ресурсів; турбота про довкілля і покращення екологічних показників. Компанією визначено 4 пріоритетні цілі сталого розвитку.

Також у рамках концепції сталого розвитку МХП займається підтримкою місцевих громад, і сума корпоративних інвестицій у розвиток громад щороку збільшується [30]. Інформація щодо структури фінансування соціальних програм агропромисловими холдингами "Астарта-Київ" та "МХП" представлена у таблиці 4.

Пріоритетні напрями соціальних інвестицій агропромислових холдингів "Астарта-Київ" та "МХП" є однаковими — найбільше уваги приділено підтримці інфраструктури та благоустрою у різних формах, освіті, а також культурним і спортивним заходам.

Таблиця 5. Аналіз діяльності провідних агропромислових холдингів України щодо втілення концепції сталого розвитку

Назва агро-промислового холдингу	Сфера діяльності	Політика щодо забезпечення сталого розвитку	Кількість цілей сталого розвитку [4], над якими працює компанія
Нібулон	Рослинництво, торгівля зерном	Програма корпоративної соціальної відповідальності	11
Астарт	Виробництво цукру, молока і вирощування зернових	Стратегія сталого розвитку	8
Кернел	Виробництво олії, зернові культури	Стратегія сталого розвитку	8
Миронівський хлібопродукт	Птахівництво, рослинництво, м'ясопереробка	Стратегія сталого розвитку	7
UkrLandFarming	Виробництво яєць, яєчної продукції, зернові культури	Стратегія сталого розвитку	6
T.B.Fruit	Виробництво соку і сокового концентрату	Відсутня формалізована стратегія	6
Укрпромінвест-Агро	Рослинництво; виробництво цукру; переробка зернових	Програма соціальної відповідальності	5
Агропросперіс	Вирощування зернових	Відсутня формалізована стратегія	4
Allseeds Group	Виробництво олії	Програма корпоративної соціальної відповідальності	3
ViOil	Виробництво олії	Відсутня формалізована стратегія	2

Джерело: складено авторами на основі даних відкритих джерел.

Проаналізувавши представлені напрями стратегії сталого розвитку чотирьох провідних агропромислових холдингів України, можна побачити, що загалом вони діють переважно за дев'ятьма глобальними цілями:

- розвиток сільського господарства;
- якісна освіта;
- чиста вода та належні санітарні умови;
- доступна та чиста енергія;
- гідна праця та економічне зростання;
- промисловість, інновації та інфраструктура;
- сталий розвиток міст і громад;
- відповідальне споживання та виробництво;
- партнерство заради сталого розвитку.

Агропромислові холдинги другої групи ("Нібулон", "Allseeds Group", "Укрпромінвест Агро") не мають власної формалізованої стратегії сталого розвитку, однак працюють над забезпеченням збалансованості у рамках програм корпоративної соціальної відповідальності.

Серед них слід виділити компанію "Нібулон", якій відсутність формалізованої стратегії не заважає активно втілювати у життя принципи збалансованого гармонійного зростання — компанія "Нібулон" у рамках про-

грами корпоративної соціальної відповідальності працює над досягненням 11 із 17 цілей сталого розвитку України до 2030 р. [31]. Це є найвищим показником серед усіх агропромислових холдингів, діяльність яких була нами досліджена.

Третя група з провідних агрохолдингів не має навіть сформульованої політики соціальної відповідальності — вони здійснюють певні заходи соціальної спрямованості, однак такі дії не систематизовані: "Агропросперіс", "ViOil", "T.B.Fruit". Водночас компанія "T.B.Fruit" навіть за відсутності формалізованої стратегії сталого розвитку фактично дотримується 6 із 17 цілей сталого розвитку.

Узагальнені результати дослідження представлено у таблиці 5.

Дослідження показало, що наявність формалізованої стратегії є важливою, але не обов'язковою умовою втілення у життя принципів сталого розвитку. Серед провідних українських агрохолдингів втілює найбільшу кількість стратегічних цілей сталого розвитку компанія "Нібулон".

Найбільше уваги компанії, які нами досліджувались, приділяють цілі "подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сіль-



**Таблиця 6. Аналіз відповідності напрямів сталого розвитку 10 агропромислових холдингів України стратегічним цілям України до 2030 р.**

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року	Кількість агропромислових холдингів, які декларують дану ціль
1) подолання бідності	0
2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства	10
3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці	3
4) забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх	3
5) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат	1
6) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією	1
7) забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх	7
8) сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	8
9) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям	2
10) скорочення нерівності	0
11) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів	3
12) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва	1
13) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками	1
14) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку	1
15) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття	6
16) сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях	5
17) зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку	8

Джерело: складено автором на основі даних відкритих джерел.

ського господарства", що є закономірним, оскільки вони є провідними виробниками продуктів харчування і забезпечують ними мільйони людей по всьому світу (табл. 6).

Також 8 із 10 агропромислових холдингів зосереджені на цілях "сприяння повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх" (що полягає у створенні гідних умов праці та заохоченні зайнятості) та "зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку" (що полягає у розвитку партнерства із місцевими громадами та фінансовій допомозі їм).

Водночас найменше приділяється уваги таким цілям сталого розвитку:

1) подолання бідності — 0 із 10;

2) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат — 1 із 10 ("Кернел");

3) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією — 1 із 10 ("Нібулон");

4) скорочення нерівності — 0 із 10;

5) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва — 1 із 10 ("Астарт-Київ");

6) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками — 1 із 10 ("Миронівський хлібопродукт");

7) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку — 1 із 10 ("Нібулон").

Пояснити відсутність уваги до гендерної рівності можна тим, що ця проблема не стоїть гостро в Україні в цілому та в агросфері зокрема, адже у більшості компаній жінки працюють на керівних посадах, їх права та можливості розширюються.

Нехтування проблемами сталого управління водними ресурсами та раціонального використання океанів, морів і морських ресурсів пояснюється тим, що ці компанії ведуть свою діяльність переважно на землі — окрім "Нібулону".

Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва та проблеми глобального потепління, напевно, є не надто актуальними для агропромислових холдингів, оскільки є задачами глобальними, які мають вирішуватись на рівні держави.

Водночас, на наш погляд, виглядає незрозумілим, чому провідні агрокомпанії України не спрямовують зусилля на подолання бідності та скорочення нерівності — принаймні такі цілі не задекларовані прямо у жодного із агропромислових холдингів, які досліджувались. Ці проблеми є вкрай важливими для України і негативно впливають на розвиток усіх сфер життєдіяльності. Тому, на нашу думку, стратегії сталого розвитку агропромислових компаній мають бути доповнені інклюзивним компонентом — розроблені, заходи щодо подолання бідності та нерівності в країні.

### ВИСНОВКИ

Дослідження показало, що деякі агропромислові холдинги мають сформульовані та структуровані стратегії сталого розвитку, які розміщені на офіційних сайтах компаній разом із щорічними звітами по їх виконанню: "Астарта-Київ", "Кернел", "МХП", "Укрленфармінг".

Аналіз відповідності напрямів сталого розвитку 10 агропромислових холдингів України стратегічним цілям України до 2030 р. показав, що найбільше уваги компанії, які нами досліджувались, приділяють цілі "подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства". Практично не приділяється увага таким цілям, як подолання бідності, нерівності, формування здорового способу життя, подолання гендерної нерівності, турбота про водні ресурси.

З огляду на особливості розвитку агропромислових холдингів нами наголошено на необхідності спрямовування їх зусиль на подолання бідності та скорочення нерівності. На нашу думку, стратегії сталого розвитку агропромислових компаній мають бути доповнені інклюзивним компонентом (розроблені заходи, щодо подолання бідності та нерівності в країні на рівні ком-

паній) або розроблені окремі стратегічні плани щодо забезпечення інклюзивного розвитку.

### Література:

1. Буркинський Б.В., Купінець Л.Е., Харічков С.К. Економічний вектор стратегії сталого розвитку України // Екологія і природокористування. 2012. Вип. 15. С. 163—173.
2. Буряк Р.І. Сталий розвиток аграрних підприємств: методологія дослідження // Агроінком. 2013. Вип. 1-3. С. 88—92.
3. Васюткіна Н.В. Управління сталим розвитком підприємств: теоретико-методологічний аспект. К.: Ліра-К. 2014. 334 с.
4. Данилишин Б.М., Маслюківська О.П. Розроблення національних стратегій сталого розвитку: корисний досвід для України // Механізм регулювання економіки. 2008. № 3 (2), Т. 1. С. 214—218.
5. Копитко В.І., Копитко О.В. Основні напрями стійкого розвитку аграрного сектору АПК / Бізнес-навігатор. 2013. № 2. С. 107—111.
6. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
7. Малік М.Й., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК. 2010. № 5. С. 3—12.
8. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери в умовах глобалізаційних викликів / О.І. Павлов, В.А. Самофатова [та ін.]; за ред. О.І. Павлова. Одеса: Астропринт, 2012. 759 с.
9. Самофатова В.А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління. Одеса: Астропринт, 2018. 312 с.
10. Хвесик М. Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / Економіка України. 2012. № 6. С. 4—12.
11. Черкаська В.В. Критерії сталого розвитку аграрного сектору // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 6. С. 44—48.
12. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: монографія. К., 2002. 203 с.
13. Ярмоленко Ю.О. Особливості сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка та держава. 2015. № 11. С. 112—115.
14. Г. Дейлі Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. К.: Видавництво "Інтелсфера", 2002. 321 с.
15. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. and William W.B. The Limits to Growth // Universe Books, New York, NY. 1972, 203 p.

16. Що таке сталий розвиток? // Сталый розвиток для України: [Веб-сайт]. 2019. URL: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/> (дата звернення: 30.09.2019).

17. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства // Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1. С. 85—89. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed\\_2013\\_1\\_14.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2013_1_14.pdf)

18. Дідух С.М. Стратегія сталого розвитку підприємств з виробництва харчових продуктів та напоїв // Ефективна економіка. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4588>

19. Базові документи щодо сталого розвитку // Сталый розвиток для України: [Веб-сайт]. 2019. URL: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/bazovi-dokumenty/> (дата звернення: 30.09.2019).

20. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. Офіційний вісник України. 2019. № 79. С. 7.

21. Українські аграрії вийшли в лідери за обсягами експорту та валютної виручки — частка 39% // Agroportal: [Веб-сайт]. 2019. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ukrainskie-agrarii-vyshli-v-lidery-po-obemam-eksporta-i-valyutnoi-vyruchki/> (дата звернення: 05.01.2020).

22. Дідух С.М. Розвиток агрохолдингів України в сучасних умовах: здобутки і виклики // Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції 11—13 жовтня 2018 р. Одеса: ОНАХТ. 2018. С. 109—111.

23. Агрохолдинги забезпечують третину експорту сільгоспкультур // Agroportal: [Веб-сайт]. 2019. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/agroholdingi-obespechivayut-tret-eksportaselkhozokultury/> (дата звернення: 07.01.2020).

24. Топ-10 агрохолдингів України. Основні акценти в інфографіці // AgroPortal. 2018. 25 серп. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10-agroholdingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike/> (дата звернення: 08.01.2020).

25. Андрійчук В.Г., Сас І.С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти: монографія. Київ: КНЕУ, 2017. 303 с.

26. Рейтинг 45 найбільших аграрних холдингів України // Landlord: [Веб-сайт]. 2019. URL: <https://landlord.ua/rejtingi/rejting-krupneyshih-agroholdingov/> (дата звернення: 09.01.2020).

27. Політика сталого розвитку і корпоративної соціальної відповідальності Кернел // Офіційний сайт Кернел: [Веб-сайт]. URL: <http://www.kernel.ua/ua/sustainable-development/> (дата звернення: 09.01.2020).

28. Сталый розвиток // Офіційний сайт агропромислового холдингу "Укрлендфармінг": [Веб-сайт]. URL: <http://www.ulf.com.ua/ua/sustainability/growth/> (дата звернення: 09.01.2020).

29. Сталый розвиток // Офіційний сайт агропромислового холдингу "Астарт-Київ": [Веб-сайт]. URL: <https://astartaholding.com/uk/page/20> (дата звернення: 09.01.2020).

30. Сталый розвиток // Офіційний сайт агропромислового холдингу "МХП": [Веб-сайт]. URL: <https://www.mhp.com.ua/uk/responsibility/stalij-rozvitok> (дата звернення: 09.01.2020).

31. Соціально відповідальний бізнес // Офіційний сайт ТОВ СП "НІБУЛОН": [Веб-сайт]. URL: <https://www.nibulon.com/data/ksv/socialno-vidpovidalnih-biznes.html> (дата звернення: 09.01.2020).

#### References:

1. Burkyns'kyj, B. V. Kupinets', L. E. and Kharichkov, S. K. (2012), "Economic vector of sustainable development strategy of Ukraine", *Ekolohiia i pryrodokorystuvannia*, vol. 15, pp. 163—173.

2. Buriak, R. I. (2013), "Sustainable development of agricultural enterprises: research methodology", *Ahroikom*, vol. 1—3, pp. 88—92.

3. Vasiutkina, N. V. (2014), *Upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstv: teoretyko-metodolohichnyj aspekt* [Enterprise sustainability management: theoretical and methodological aspect], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

4. Danylyshyn, B.M. and Masliukivs'ka, O.P. (2008), "The development of national strategies for sustainable development: a rewarding experience for Ukraine", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 3 (2), no. 1, pp. 214—218.

5. Kopytko, V.I. and Kopytko, O.V. (2013), "The main directions of sustainable development of the agricultural sector of the agro-industrial complex", *Biznes-navihator*, vol. 2, pp. 107—111.

6. Lopatyns'kyj, Yu. M. and Todoriuk, S. I. (2015), *Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv* [Determinants of sustainable development of agricultural enterprises], *Chernivets'kyj nats. un-t, Chernivtsi*, Ukraine.

7. Malik, M.J. and Khvesyk, M.A. (2010), "Sustainable development of rural territories on the basis of rational environmental management and environmentally safe agro-industrial production", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 3—12.

8. Pavlov, O. I. Samofatova, V. A. and others (2012), *Stalij rozvytok ta bezpeka ahropro-*



dovol'choi sfery v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv [Sustainable development and security of the agro-food sector in the face of globalization challenges], Astropynt, Odesa, Ukraine.

9. Samofatova, V. A. (2018), Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi sfery rehionu: teoriia, metodolohiia, upravlinnia [Sustainable development of the agro-food sector of the region: theory, methodology, management], Astropynt, Odesa, Ukraine.

10. Khvesyk, M. and Bystriakov, I. (2012), "A paradigmatic view of the concept of sustainable development of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 4—12.

11. Cherkaska, V. V. (2018), "Criteria for sustainable development of the agricultural sector", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 44—48.

12. Shubravs'ka, O.V. (2002), Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi systemy Ukrainy [Sustainable development of the agro-food system of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

13. Yarmolenko, Yu. O. (2015), "Features sustainable development of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 112—115.

14. Dejli, H. (2002), Poza zrostanniam. Eko-nomichna teoriia staloho rozvytku [Out of growth. Economic theory of sustainable development], Intelsfera, Kyiv, Ukraine.

15. Meadows, D.H. Meadows, D.L. Randers, J. and William, W. B. (1972), *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, USA.

16. The site Sustainable development for Ukraine (2019), "What is sustainable development?", available at: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/> (Accessed 30 September 2019).

17. Kviatkovs'ka, L. A. (2013), "Implementation of the principles of the concept of sustainable development in the enterprise", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1, pp. 85—89.

18. Didukh, S. M. (2015), "Sustainable development strategy for food and beverage companies", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4588> (Accessed 4 Dec 2019).

19. The site Sustainable development for Ukraine (2019), "Basic documents for sustainable development", available at: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/bazovi-dokumenty/> (Accessed 30 September 2019).

20. President of Ukraine (2019), Decree "On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030", *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, vol. 79, p. 7.

21. Agroportal (2019), "Ukrainian farmers took the leaders in terms of exports and foreign exchange earnings — the proportion of 39%",

available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ukrainskie-agrarii-vyshli-v-lidery-po-obemam-eksporta-i-valyutnoi-vyruchki> (Accessed 5 January 2020).

22. Didukh, S.M. (2018), "Development of agro holdings of Ukraine in modern conditions: achievements and challenges", *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ekonomichni ta sotsial'ni aspekty rozvytku Ukrainy na pochatku XXI stolittia* [Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference. Economic and social aspects of Ukraine's development at the beginning of the 21st century], ONAFT, Odesa, Ukraine, pp. 109—111.

23. Agroportal (2019), "Agroholdings account for one third of agricultural exports", available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/agro-kholdingi-obespechivayut-tret-eksporta-selkhoz-kultur/> (Accessed 7 January 2020).

24. Agroportal (2019), "Top 10 agricultural holdings of Ukraine. The main highlights in the infographic", available at: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10-agrokhod-ingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike/> (Accessed 8 January 2020).

25. Andriychuk, V. H. and Sas, I. S. (2017), *Kontsentratsiia v aharnij sferi ekonomiky: problemni aspekty* [Concentration in the agricultural sphere of the economy: problematic aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.

26. Landlord (2019), "Rating of the 45 largest agricultural holdings in Ukraine", available at: <https://landlord.ua/rejtingi/rejting-krupney-shih-agroholdingov> (Accessed 9 January 2020).

27. The official site of "Kernel" (2019), "Sustainable development and corporate social responsibility policy", available at: <https://www.kernel.ua/ua/sustainable-development/> (Accessed 9 January 2020).

28. The official site of "Ukrlandfarming Group" (2019), "Sustainability. Industrial safety", available at: [http://www.ulf.com.ua/en/sustainability/industrial\\_safety/](http://www.ulf.com.ua/en/sustainability/industrial_safety/) (Accessed 9 January 2020).

29. The official site of "Astarta-Kyiv" (2019), "Sustainable Development", available at: <https://astartaholding.com/en/page/19> (Accessed 9 January 2020).

30. The official site of "MHP" (2019), "Sustainable Development", available <https://www.mhp-com.ua/en/responsibility/sustainable-development> (Accessed 9 January 2020).

31. The official site of "Nibulon" (2019), "Socially responsible business", available at: <https://www.nibulon.com/data/ksv/socialno-vidpovidalnoi-biznes.html> (Accessed 9 January 2020).

*Стаття надійшла до редакції 19.01.2020 р.*

УДК 657.6

С. В. Візиренко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,

Національний університет "Запорізька політехніка"

ORCID ID:0000-0002-8163-7411

І. О. Федоренко,

магістр з обліку і оподаткування,

Національний університет "Запорізька політехніка"

ORCID ID: 0000-0002-3635-9643

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.100

## УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

S. Vizirenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor, Department of Accounting  
and Taxation National University "Zaporizhzhye Polytechnic"

I. Fedorenko,

Master 6th year of the Department of Accounting and Taxation National University "Zaporizhzhye Polytechnic"

### AN IMPROVEMENT OF ORGANIZATION AND METHOD OF INTERNAL AUDIT IS ON BUILD ENTERPRISES

У статті розглянуто та охарактеризовано організацію і методику внутрішнього аудиту на будівельних підприємствах.

Визначено складові системи внутрішнього аудиту на будівельному підприємстві: організаційну складову (організаційні процес і процедури (організація роботи) та методологічну (мета, функції, принципи, методичні прийоми, стандарти) для ефективності організації та функціонування служби внутрішнього аудиту.

Узагальнено роль і значення служби внутрішнього аудиту в системі управління підприємства, взаємозв'язки внутрішнього аудиту з іншими службами та підрозділами підприємства. Доведено доцільність введення служби внутрішнього аудиту у будівельному підприємстві. Взаємодія служби внутрішнього аудиту з іншими підрозділами будівельного підприємства дозволить ефективно виконувати функції контролю в інтересах власника.

З'ясовано, що внутрішній аудит у будівельних підприємствах проводиться, опираючись на нормативно-законодавчу базу України, загальні принципи та правила ведення обліку, враховуючи специфіку галузі. Запропоновано етапи проведення внутрішнього аудиту будівельного підприємства, які можуть бути підставою для формування на підприємстві ефективної системи внутрішнього контролю.

Основні положення цього дослідження у формі пропозицій та методичних рекомендацій може бути використано підприємствами, які займаються внутрішнім аудитом будівельних підприємств.

In the article organization and method of internal audit is considered and described on build enterprises.— Certainly component systems of internal audit on a build enterprise: organizational constituent (a process and procedures (organization of work) is organizational and methodological (purpose, functions, principles, methodical receptions, standards) for efficiency of organization and functioning of service of internal audit.

Generalized role and value of service of internal audit in control system enterprise, intercommunications of internal audit with other services and subsections of enterprise. Expedience of introduction of service of internal audit is well-proven in a build enterprise. Co-operating of service of internal audit with other subsections of a build enterprise will allow effectively to execute the functions of control in interests of proprietor.

It is found out, that an internal audit in build enterprises is conducted, leaning on normatively legislative base of Ukraine, general principles and rule conduct of account, taking into account the specific of industry. The stages are offered leadthroughs of internal audit of a build enterprise, which can be foundation for forming on the enterprise of the effective internal checking system: the preparatory stage is a study of the system of record-keeping; drafting of plan and check program.

The basic stage is determinations of basic legislative and normative acts, which regulate forming of charges in an account as one of constituents of process of pricing, that is the base of leadthrough of audit. Audit of charges. Verification of charges which form the prime price of buildings and installation works: the use of financial resources is in building;

exploitations and liquidations of temporal houses (buildings); operations are from maintenance and exploitation of build machines and mechanisms; charges are on payment of labour; classification of charges; account of tailings of the uncompleted production; verification of calculations.

Audit of profits, financial results. Audit and estimation of risks of activity of a build enterprise. The finishing stage is generalization of results of activity of a build enterprise. Preparation of report: estimation of the state of account of charges; results of diagnostics of the system of account of charges; suggestions are in relation to bringing of korektiv in the system of charges and profits.

The substantive provisions of this research in form suggestions and methodical recommendations can be used enterprises which are engaged in the internal audit of build enterprises.

*Ключові слова: внутрішній аудит, служба внутрішнього аудиту, аудит на будівельних підприємствах, система внутрішнього аудиту, етапи внутрішнього аудиту.*

*Key words: an internal audit, service of internal audit, audit, is on build enterprises, system of internal audit, stages of internal audit.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливості організації діяльності будівельних підприємств впливають на порядок ведення бухгалтерського обліку в будівництві. Необхідність створення служби внутрішнього аудиту в будівельних підприємствах є актуальним питанням, потреба у його впровадженні обумовлена необхідністю посилення контролю власників підприємства за використанням ресурсів та господарськими процесами в умовах управлінських структур, появи нових організаційних форм підприємств, аутсорсингу функцій менеджменту та обліку. Успішне функціонування будівельних підприємств залежить від здатності економічних служб швидко реагувати на зміни та приймати ефективні управлінські рішення, які будуть орієнтовані на зниження витрат і зростання доходів будівельних підприємств.

Важливою умовою ефективної організації та здійснення внутрішнього аудиту на підприємстві є забезпечення системності його формування. Здійснення якісного й ефективного аудиту на будівельних підприємствах забезпечить прибутковість та інформаційну прозорість господарської діяльності. Внутрішній аудит є запорукою фінансової стабільності та стійкості у роботі будівельних підприємств.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми організації і методики внутрішнього аудиту висвітлені в працях вчених: Білухи М.Т., Бутинця Ф.Ф., Бурдюк І.М., Дмитренко О.М., Івахненко С.В., Кулик С.Б., Шишкова Н.А., Давидова Г.М., Дороша Н.І., Павелко О.В., Петрика О.А., Рудницького В.С., Савченка В.Я., Соколова Б.П., Усача Б.Ф., Шишкова Н.А. та ін. Проте питання організації і методики внутрішнього аудиту на будівельних підприємствах вимагають додаткових досліджень, оскільки процеси у будівництві мають

більш динамічний характер, ніж в інших сферах виробництва.

### ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є вивчення організації і методики внутрішнього аудиту на будівельних підприємствах.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Потреба у внутрішньому аудиті як одній із форм внутрішньогосподарського контролю зумовлена багатьма обставинами, зокрема, бажанням власника чи керівника знати про реальний стан справ на підприємстві, а також тим, що верхня ланка управління не займається безпосередньо контролем повсякденної діяльності підприємства, в зв'язку з чим вона відчуває потребу в інформації, що формується на більш низькому.

За визначенням Інституту внутрішніх аудиторів "внутрішній аудит — це незалежна, об'єктивна діяльність з надання гарантій та консультаційних послуг, що має приносити користь організації та покращувати її діяльність. Внутрішній аудит допомагає організації досягати поставлених цілей, використовуючи системний і послідовний підхід до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, системи контролю і корпоративного управління" [8].

Розглядаючи питання про впровадження внутрішнього аудиту на будівельному підприємстві, варто зазначити, що це вирішує його власник або керівник. Але організація аудиторської служби ще не гарантує ефективного виконання нею визначених функціональних обов'язків. У цьому випадку важливою передумовою є створення цілісної системи внутрішнього аудиту з врахуванням усіх її найважливіших складових: організаційною та методологічною (рис. 1).





**Рис. 1. Складові системи внутрішнього аудиту на будівельному підприємстві**

Цілі, повноваження та обов'язки функції внутрішнього аудиту повинні бути офіційно визначені в статуті внутрішнього аудиту та відповідати місії внутрішнього аудиту та обов'язковим елементам основних положень міжнародної професійної практики.

Обов'язковий характер основних принципів професійної практики внутрішнього аудиту, Кодексу етики, стандартів та визначення внутрішнього аудиту повинен визначатися статутом внутрішнього аудиту.

Функція внутрішнього аудиту повинна бути незалежною, а внутрішні аудитори повинні бути об'єктивними при виконанні своїх обов'язків. Незалежність — це свобода від обставин, що загрожують здатності функції внутрішнього аудиту неупереджено виконувати свої обов'язки. Для досягнення рівня незалежності, необхідного для ефективного виконання функцією внутрішнього аудиту своїх обов'язків, керівник внутрішнього аудиту має пряму та необмежену можливість звернення до вищого виконавчого керівництва та ради.

Об'єктивність — це неупереджена ментальна позиція, що дозволяє внутрішнім аудиторам виконувати завдання, демонструючи впевненість у результатах своєї роботи і не допускаючи жодних компромісів щодо якості. Об'єктивність вимагає, щоб професійні судження внутрішніх аудиторів з питань аудиту не підпорядковувались судженням інших осіб. Загрози об'єктивності повинні контролюватися на рівні окремого аудитора, завдання та на функціональному й організаційному рівнях. Керівник внутрішнього аудиту повинен: звітувати такому рівню керівництва в організації, який дає можливість функції внутрішнього аудиту виконувати свої обов'язки; щорічно надавати раді підтвердження щодо організаційної незалежності функції внутрішнього аудиту.

Внутрішні аудитори повинні володіти знаннями, навичками та іншими компетенціями, необхідними для виконання покладених на них обов'язків. Функція внутрішнього аудиту загалом повинна мати або набути знання, навички або інші вміння, необхідні для виконання своїх обов'язків.

Професійна компетентність — це збірний термін, що відноситься до знань, навичок та інших вмінь, які вимагаються від внутрішніх аудиторів для ефективного виконання своїх професійних обов'язків. Під цим терміном також розуміється вивчення поточної діяльності, тенденцій і проблем, що виникають, з метою надання відповідних консультацій та рекомендацій. Внутрішні аудитори повинні проявляти ретельність та застосовувати вміння, що очікуються від розсудливого та компетентного внутрішнього аудитора. Належна професійна ретельність не означає, що аудитор не має права на помилку.

План завдань функції внутрішнього аудиту повинен базуватися на документально оформленій оцінці ризиків, що проводиться щонайменше раз на рік. В цьому процесі повинні розглядатися побажання вищого виконавчого керівництва та ради.

Керівник внутрішнього аудиту повинен: з'ясовувати та враховувати очікування вищого виконавчого керівництва, ради та інших зацікавлених осіб відносно оцінок і висновків внутрішнього аудиту; періодично звітувати вищому виконавчому керівництву та раді щодо цілей, повноважень та обов'язків функції внутрішнього аудиту, виконання аудиторського плану, а також відповідності Кодексу етики та Стандартам. Звітність повинна містити інформацію про суттєві ризики та проблеми контролю, у тому числі про ризики шахрайства, проблеми корпоративного управління та інші питання, що потребують уваги вищого виконавчого керівництва або ради [8].

Отже, під внутрішнім аудитом розуміється комплекс процедур, спрямованих на виявлення, з одного боку, "слабких сторін бізнесу", а з другого — установлення шляхів їхнього усунення. Роль і значення служби внутрішнього аудиту в системі управління підприємства визначається її взаємозв'язками з іншими службами та підрозділами підприємства (рис. 2).

Отже, внутрішній аудит як форма контролю не лише використовує інформацію, але і сам є об'єктивним джерелом інформації для керівництва підприємства та його структурних підрозділів. Внутрішній аудит повинен пройти контроль спеціалізованої служби підприємства,

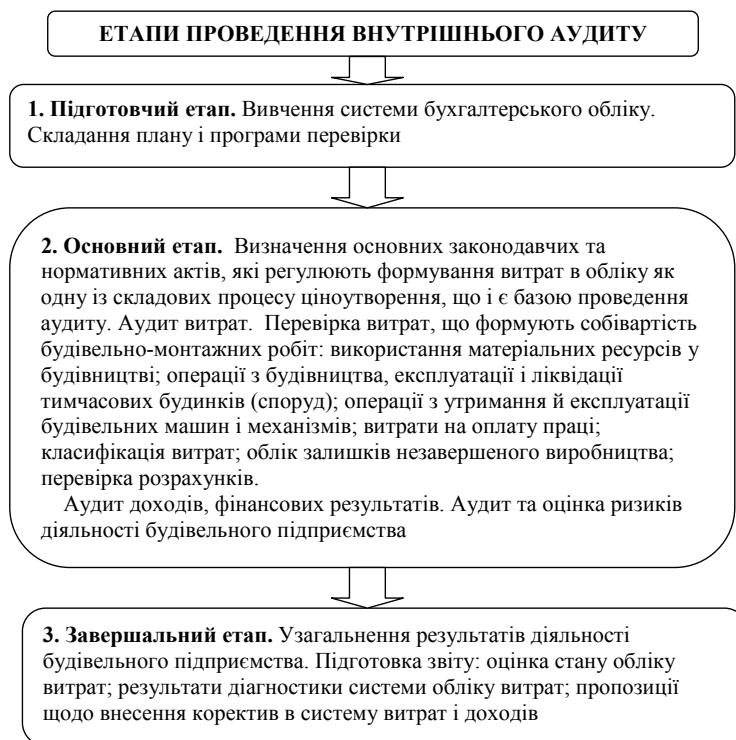


**Рис. 2. Взаємозв'язок служби внутрішнього аудиту з іншими підрозділами підприємства**

не входить до складу функціональної служби з обліку, управління, економіки, а бути частиною внутрішньогосподарського контролю.

Доцільність введення служби внутрішнього аудиту у будівельному підприємстві впливає і залежить від розміру підприємства, його організаційно-правової форми та організаційної структури тощо.

Зокрема створення служби внутрішнього аудиту на малих підприємствах в будівництві в більшості випадків не доцільне. Однак питання здійснення внутрішнього господарського контролю, одним із інструментів якого може бути зокрема і внутрішній аудит, залишається актуальним і для малих підрядних підприємств.



**Рис. 3. Етапи проведення внутрішнього аудиту будівельного підприємства**

Діяльність Служби внутрішнього аудиту будівельного підприємства можна розділити на складові:

1. Моніторинг внутрішнього контролю. Підрозділ внутрішнього контролю найчастіше відповідає за огляд заходів контролю, моніторинг їх функціонування та надання рекомендацій з удосконалення.

2. Перевірка фінансової та операційної інформації.

3. Огляд операційної діяльності.

4. Огляд дотримання нормативно-законодавчої бази, а також політик і директив управлінського персоналу та інших внутрішніх вимог.

5. Управління ризиками. Полягає в наданні допомоги підприємству через ідентифікацію та оцінку значної доступності ризику та поліпшення управління ризиками і системами контролю.

6. Управління. Підрозділ внутрішнього аудиту може оцінювати процес управління у контексті досягнення цілей з етики і системи цінностей, управління результатами діяльності і контроль відповідним підрозділам організації та ефективності взаємодії між тими, кого наділено найвищими повноваженнями, зовнішніми і внутрішніми аудиторами та управлінським персоналом [6].

Специфіка будівельного виробництва, а саме: його тривалість, значна сума вкладень на початку діяльності, виконання робіт за певним договором підряду потребує виокремлення витрат за календарними періодами виникнення та стосовно договору підряду на виконання робіт з будівництва.

Етапи проведення внутрішнього аудиту будівельного підприємства подано на рисунку 3.

— Особливу увагу на будівельних підприємствах Службою внутрішнього аудиту приділяється аудиту обліку витрат на будівельно-монтажні роботи, яка передбачає:

— перевірку відповідності законодавству України та внутрішньому регламенту віднесення витрат на рахунки бухгалтерського обліку: (П(С)БО 16 "Витрати" [3]; Інструкція "Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій" [5]; Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" [12]; Наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва "Про затвердження нової редакції Методичних рекомендацій з формування собівартості будівельно-монтажних робіт" [10]; Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України "Про затвер-

дження Правил визначення вартості будівництва (ДБН Д.1.1.-12000)" [9]; Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження та виконання договорів підряду в капітальному будівництві" [13]; П(С)БО 18 "Будівельні контракти" [1];

— перевірку застосування єдиного підходу до відображення у бухгалтерському обліку господарських операцій з урахуванням правил ведення документообігу, системи рахунків, типових форм первинних облікових документів, реєстрів аналітичного обліку та способів реєстрації облікової інформації, обробки та узагальнення наявної інформації на паперових або електронних носіях, затверджених керівництвом будівельної організації з урахуванням особливостей її діяльності;

— перевірку облікової номенклатури об'єктів калькулювання (види будівельно-монтажних робіт).

Службою внутрішнього аудиту перевіряється облік витрат на виконання будівельно-монтажних робіт залежно від видів об'єктів обліку, який може бути організовано за замовленням відповідно до договорів підряду або методом накопичення витрат за певний період часу із застосуванням елементів нормативного методу обліку та контролю за економним і раціональним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Проводячи перевірку виконання умов договору підряду в частині здійснення робіт і розрахунків, аналізується дотримання кошторису загалом та в частині виконання окремих видів робіт за етапами їх виконання та термінів розрахунків за ними. Необхідно перевірити і з'ясувати акти виконаних робіт, додаткових послуг, встановити правомірність цих розрахунків, їх своєчасність, а також достовірність відображення в обліку і звітності.

Важливою ділянкою перевірки будівельних підприємств є доходи і формування фінансових результатів від будівельної діяльності. Внутрішньому аудиту необхідно впевнитися, що доходи будівельного підприємства відображаються в обліку поетапно і їх визнання здійснюється на дату балансу. Водночас необхідно враховувати, що сума визнання такого доходу залежить від наявності достовірності оцінки кінцевого фінансового результату [2].

Внутрішній аудитор на будівельному підприємстві перевіряє витрати, які відображаються у первинних документах, реєстрах та звітності. Особливу увагу внутрішній аудитор приділяє Формі № 1 "Баланс" (Звіт про фінансовий стан) Форма № 2 Звіт про фінансові ре-



зультати" (Звіт про сукупний дохід), Форма № 5 "Примітки до річної фінансової звітності", де відображаються основні показники:

- витрати майбутніх періодів, які мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів;

- собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), де відображається виробнича собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг);

- адміністративні витрати, де відображаються загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємств;

- інші операційні витрати;

- фінансові витрати;

- доходи і витрати у примітках до фінансової звітності, де наводиться інформація щодо незавершених будівельних контрактів: загальна сума зазначених витрат і визнаних прибутків (за вирахуванням визнаних збитків) на дату балансу; вартість виконаних субпідрядниками робіт та ін. [11].

Під час документальної перевірки перевіряються на відповідність первинні документи та облікові регістри, серед яких журнал обліку виконаних будівельно-монтажних робіт у натуральній та у вартісній формі № КБ-6, форми № КБ-2в "Акт приймання виконаних підрядних робіт" та форми № КБ-3 "Довідка про вартість виконаних робіт та витрати", які використовуються для розрахунків із замовником за виконані підрядні роботи та складання звітності у будівництві так Інструкцією "Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій", "Методичними рекомендаціями по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку" № 356 затверджених наказом Міністерства фінансів [7].

Відображення інформації за видами будівельно-монтажних робіт дозволить відслідковувати не лише стан витрат, а й динамічну картину їх формування.

Для ефективної організації обліку витрат на будівельно-монтажні роботи необхідно застосовувати економічно обґрунтовану класифікацію витрат за різними класифікаційними ознаками (за видами діяльності; за місцем виникнення; за способами віднесення вартості витрат до собівартості будівельно-монтажних робіт (прямі, непрямі); за ступенем впливу обсягу будівельно-монтажних робіт на рівень витрат (постійні, змінні); за календарними періодами; стосовно договору підряду на виконання робіт

з будівництва (витрати за договором підряду та витрати періоду). Це допоможе виявити визначені співвідношення між окремими видами витрат і обчислювати ступінь їхнього впливу на рівень собівартості й рентабельності робіт. Важливість вивчення класифікації витрат зумовлена тим, що вона лежить в основі багатьох управлінських процедур: калькулювання собівартості продукції; розподілу непрямих витрат між окремими об'єктами обліку та центрами відповідальності; планування та контролю рівня витрат. Створення на підприємстві класифікатора видів будівельно-монтажних робіт та центрів відповідальності й ув'язка з цими видами робіт груп обладнання, будівельних матеріалів дозволить більшості витрат розглядати як прямі відносно певного виду будівельно-монтажних робіт і використовувати суму цих прямих витрат як базу розподілу для непрямих витрат.

У будівництві можливі різноманітні типи поєднання систем (служб) внутрішнього господарського контролю та внутрішнього аудиту, а також їх зв'язок із зовнішніми аудиторами. За такою ознакою суб'єктів галузі можна розділити на три групи, на яких:

1. Створено службу внутрішнього господарського контролю (СВГК) без окремого виділення служби внутрішнього аудиту (СВА). Такий підхід доцільно використовувати підрядним підприємствам малого та середнього розміру, структура яких є відносно простою, спеціалізуються на виконанні окремих видів будівельно-монтажних робіт, а не комплексному будівництві об'єктів в цілому, або які здійснюють комплексне будівництво не більше ніж на 1—2 об'єктах одночасно.

2. Створено окремі служби — внутрішнього аудиту та внутрішнього господарського контролю. Окремі служби варто створювати на великих підрядних підприємствах, здатними вести комплексне будівництво цілих об'єктів, у тому числі одночасно на кількох будівельних майданчиках, мають складну організаційну структуру та юридично-правову форму, які об'єднують багато підприємств, пов'язаних корпоративними зв'язками).

3. Функції внутрішнього аудиту передано незалежним суб'єктам господарської діяльності (аутсорсинг). Така форма організації внутрішнього аудиту доступна для підрядних підприємств будь-якого розміру та організаційно-правової форми. Її основною перевагою є те, що в такий спосіб забезпечується чітке дотримання принципу незалежності внутрішнього аудитора [6].

Однак, питання схеми організації служби внутрішнього аудиту на рівні кожного окремого будівельного підприємства можуть вирішуватися залежно від господарсько-економічних та виробничих потреб підрядного підприємства через розробку внутрішніх нормативно-розпорядчих документів.

### ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, служба внутрішнього аудиту є невід'ємною частиною системи управління будівельного підприємства, ефективний механізм забезпечення власників і керівників інформацією. Ефективність організації та функціонування служби внутрішнього аудиту залежить від того, наскільки повно і якісно сформовані окремі складові його системи: організаційна та методологічна. Взаємодія служби внутрішнього аудиту з іншими підрозділами будівельного підприємства дозволить ефективно виконувати функції контролю в інтересах власника.

З'ясовано, що внутрішній аудит у будівельних підприємствах проводиться, опираючись на нормативно-законодавчу базу України, загальні принципи та правила ведення обліку, враховуючи специфіку галузі. Запропоновано етапи проведення внутрішнього аудиту будівельного підприємства.

#### Література:

1. Будівельні контракти: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 18, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 28.04.2001 р. № 205. URL: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021484.html> (дата звернення: 20.11.2019).
2. Бурдюк І.М. Особливості аудиту будівельних підприємств. Вісник Одеського національного університету. 2015. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu\\_econ\\_2015\\_20\\_2%281%29\\_\\_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2%281%29__44) (дата звернення: 19.11.2019).
3. Витрати: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 28.04.2006 р. № 415. URL: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021482.html> (дата звернення: 21.11.2019).
4. Дмитренко О.М. Формування системи внутрішнього аудиту на підприємстві. Таврійський державний агротехнологічний університет. 2013. № 2 (5). С. 116—126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau\\_2013\\_2%285%29\\_\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2%285%29__17) (дата звернення: 18.11.2019).
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Міністерство фінансів України від 09.12.2002. № 1012. URL: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/plan-rah/instrukciya-pro-zastosuvannya-1021038.html> (дата звернення: 18.11.2019).
6. Кричун П.М. Служба внутрішнього аудиту на будівельних підприємствах: проблеми та перспективи функціонування. Ефективна економіка. 2011. № 11. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2011\\_11\\_63](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_63) (дата звернення: 19.11.2019).
7. Кулик С.Б., Шишкова Н.А. Особливості проведення аудиту витрат на підприємствах будівельної галузі. Вісник соціально-економічних досліджень. 2011. Вип. 3. С. 240—244. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення: 20.11.2019).
8. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (Стандарти): Інститут внутрішніх аудиторів України, 2017. 40 с. URL: <https://www.iaa.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 17.11.2019).
9. Про затвердження Правил визначення вартості будівництва (ДБН Д.1.1.-12000): Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України № 285 від 14.12.2000 р. URL: <https://legalexpert.in.ua/standarty-i-normativi/ministerstva-i-vedomstva/stroitelnie-normi/7673-dbn-d-1-1-7-2000-pravila-viznachennya-vartost-proektno-vishukuvalnix-robt-dlya-budvniictva-shho-zdjsnyutsya-na-teritor-ukrani.html> (дата звернення: 22.11.2019).
10. Про затвердження нової редакції Методичних рекомендацій з формування собівартості будівельно-монтажних робіт: Наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва № 573 від 31.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0573738-10> (дата звернення: 20.11.2019).
11. Павелко О.В. Витрати у будівництві: ідентифікація економічної сутності, нормативно-правове регулювання обліку та відображення у звітності. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2016. № 4. С. 93—101. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu\\_econ\\_2016\\_4\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2016_4_11) (дата звернення: 20.11.2019).
12. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV — ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 20.11.2019).

13. Про затвердження та виконання договорів підряду в капітальному будівництві: Постанова Кабінету Міністрів України № 668 від 01.08.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-п> (дата звернення: 19.11.2019).

#### References:

1. Ministry of Finance of Ukraine, (2001), "Build contracts: Position (standard) of record-keeping 18", available at: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standartbuhgalterskogo/pologhennya-standartbuhgaltersykogo-1021484.html> (Accessed 15 Jan 2020).

2. Burd'o, I.M. (2015), "Features of audit of build enterprises", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu\\_econ\\_2015\\_20\\_2%281%29\\_\\_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2%281%29__44) (Accessed 15 Jan 2020).

3. Ministry of Finance of Ukraine (2006), "Charges: Position (standard) of record-keeping", available at: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standartbuhgalterskogo/pologhennya-standartbuhgaltersykogo-1021484.html> (Accessed 15 Jan 2020).

4. Dmytrenko, O.M. (2013), "Forming of the system of internal audit is on an enterprise", Tavrijs'kyj derzhavnyj ahrotekhnolohichnyj universytet, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau\\_2013\\_2%285%29\\_\\_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2%285%29__17) (Accessed 15 Jan 2020).

5. Ministry of Finance of Ukraine (2002), "Instruction about application of Card of accounts of record-keeping of assets, capital, zobov'yazan' and economic operations of enterprises and organizations", available at: <http://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/plan-rah/instrukciya-pro-zastosuvannya-1021038.html> (Accessed 15 Jan 2020).

6. Krychun, P.M. (2011), "Service of internal audit is on build inferior enterprises: problems and prospects of functioning", Efektyvna ekonomika, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2011\\_11\\_63](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_63) (Accessed 15 Jan 2020).

7. Kulyk, S.B. and Shyshkova, N.L. (2011), "Features of leadthrough of audit of charges are on the enterprises of a build industry", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (Accessed 15 Jan 2020).

8. Institute of internal public accountants of Ukraine (2017), "International standards of professional practice of internal audit (Standards)", available at: <https://www.iaa.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf> (Accessed 15 Jan 2020).

9. State committee of building, architecture and housing policy of Ukraine, (2000), Order "About claim of Rules of determination of building cost (DBN D.1.1.-12000)", available at: <https://legalexpert.in.ua/standarty-i-normativi/ministerstva-i-vedomstva/stroitelnie-normi/7673-dbn-d-1-1-7-2000-pravila-viznachennya-vartost-proektno-vishukuvalnix-robt-dlya-budvnictva-shho-zdjsnyutsya-na-teritor-ukrani.html> (Accessed 15 Jan 2020).

10. Ministry of regional development and building (2010), Order "About claim of new release of Methodical recommendations from forming of prime price of buildings and installation works", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0573738-10> (Accessed 15 Jan 2020).

11. Pavelko, O.V. (2016), "Charges are in building: authentication of economic essence, normatively legal adjusting of account and reflection in accounting", Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 4, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu\\_econ\\_2016\\_4\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2016_4_11) (Accessed 15 Jan 2020).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), "About a record-keeping and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 15 Jan 2020).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2005), "About assertion and performing contract pidryadu in capital building", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-п> (Accessed 15 Jan 2020).

*Стаття надійшла до редакції 01.02.2020 р.*

[www.dy.nayka.com.ua](http://www.dy.nayka.com.ua)

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ**  
удосконалення та розвитку

**Виходить 12 разів на рік**

включено до переліку наукових фахових видань України  
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**  
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України  
від 28.12.2019 №1643

e-mail: [economy\\_2008@ukr.net](mailto:economy_2008@ukr.net)

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73



УДК 336.7

К. Л. Нетудихата,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0002-5322-4986

Л. Б. Прокопович,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і економічного аналізу,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0003-2561-8862

К. О. Сачава,

магістр факультету економічних наук,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0001-7669-8845

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.108

## ДІАГНОСТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

K. Netudyhata,

PhD in Economics, Associate Professor of Management Cathedra, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv.

L. Prokopovich,

PhD in Economics, Associate Professor of Accounting and Economic Analysis Cathedra, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv.

K. Sachava,

Magister of Economic Sciences Faculty, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

### DIAGNOSIS OF FORMATION AND OPTIMIZATION OF CAPITAL STRUCTURE OF CONSTRUCTION INDUSTRY ENTERPRISES

У статті розкрито питання формування структури капіталу підприємств будівельної галузі України. Вибір оптимальної структури капіталу є однією з найважливіших задач, яку доводиться вирішувати фінансовим менеджерам та керівництву. Результати діагностування свідчать, що суб'єкти переважно працюють за рахунок короткострокових запозичених фінансових ресурсів. Більшість показників структури капіталу не відповідає нормативним значенням. Існує велика ймовірність неспроможності підприємств покрити свої зобов'язання власними коштами та високий рівень ризику в діяльності. Оптимізація структури капіталу передбачає збільшення власного капіталу на 47,35%, скорочення залученого на 24,41% при коефіцієнті фінансового важеля 1,3. Чиста рентабельність власного капіталу зростає до 3,38%. Після оптимізації простежується позитивна динаміка зміни більшості коефіцієнтів структури капіталу. У довгостроковому плані потрібно сформувати відповідні галузеві умови для трансформації структури капіталу будівельних підприємств, що передбачає проведення комплексу реформ.

The article deals with the question of capital structure formation of construction industry enterprises. Choosing the optimal capital structure is one of the most important tasks that financial managers and management have to address. Diagnosis results indicate that the entities mainly operate from short-term borrowed financial resources, have an aggressive asset finance policy, and have significant financial risk in the activity. Long-term sources of formation of borrowed capital are practically not used by enterprises. Current liabilities are mainly formed by accounts payable for products, works, services, advances received and other current liabilities. Current liabilities are the main source of capital formation, with their share ranging from 56.89 to 78.01%.

Most indicators of capital structure do not meet regulatory values. There is a high likelihood that businesses are unable to meet their obligations at their own expense, and there is a high risk of activity. Profitability ratios have improved in recent years. Liquidity ratios are not optimal because current liabilities are greater than current assets.

Enterprises in the construction industry receive the highest value of the net return on equity ratio of 3.10% when the leverage ratio is 1.3. The optimal structure of sources of financial resources for the construction industry is: 43% equity and 57% loan capital. Thus, the optimization of the capital structure implies an increase in equity by 47.35%, a decrease in attracted capital by 24.41%. Net return on equity will increase to 3.38%. After optimization, the positive dynamics of the change in most of the coefficients of the capital structure can be observed.

Sectoral conditions for transformation of capital structure of construction enterprises should ensure increase of efficiency of their activity, increase of profitability and decrease of cost of attracted resources. In the long term, it is necessary to formulate appropriate sectoral conditions for the transformation of capital structure of construction enterprises, which provides for a set of reforms.

*Ключові слова: структура капіталу, будівельна галузь, діагностування, оптимізація, галузеві умови.*

*Key words: capital structure, construction industry, diagnostics, optimization, industry conditions.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні процес формування капіталу, оптимізації його структури, і, в зв'язку з цим, якість управління ресурсами набувають особливої важливості. Необхідно підкреслити значимість оптимальної структури капіталу для ефективної діяльності суб'єкта господарювання, а також недостатність наукового опрацювання питань пошуку фінансових джерел в умовах їх обмеженості, визначення впливу факторів зовнішнього середовища на процедуру їх мобілізації. Достатній рівень капіталу сприяє підтримці життєздатності суб'єкта, забезпечуючи його ліквідність, стійкість та платоспроможність. Дослідження проблем оптимізації структури капіталу та визначення шляхів їх вирішення є актуальним завданням стратегічного та фінансового менеджменту [10, с. 4]. Кожній організації необхідно самостійно розробляти політику формування капіталу з урахуванням стратегії власного розвитку.

Водночас традиційні техніко-економічні особливості будівництва ставлять цю галузь у відокремлене фінансове становище. Проблема вибору джерел фінансових ресурсів та формування їх співвідношення є суттєвим фактором при прийнятті рішень щодо стратегічного розвитку суб'єктів будівельної діяльності. Динаміка співвідношення власного-позикового капіталу відображає історію фінансових успіхів будівельної компанії, виступає індикатором її інвестиційної привабливості та кредитоспроможності.

Завдяки цьому уточнення теоретичних основ, діагностування формування капіталу підприємств будівельної галузі та обґрунтування конкретних практичних рекомендацій щодо оптимізації структури фінансових ресурсів є важливим завданням наукових досліджень.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні, методичні та практичні аспекти діагностики формування та оптимізації

структури капіталу з різним ступенем повноти знайшли відображення в працях Беренди Н.І., Редзюка Т.Ю., Ворони К.В. [1], Грицино О.М., Бусленко В.В. [2], Філатової Т.В., Попова В.В. [9], Філонової О.С. [10] та інших. Однак ці питання не досліджуються з урахуванням галузевих особливостей, які є визначальними в сучасних умовах.

### МЕТА СТАТТІ

Метою статті є діагностування процесу формування капіталу будівельних підприємств та пошук його оптимальної структури для обґрунтування управлінських рішень.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування оптимальної структури капіталу підприємства та її ефективний менеджмент сьогодні виступають стратегічно важливими завданнями фінансового управління. Вони вимагають розуміння та врахування впливу внутрішніх й зовнішніх факторів, а також обумовлюють необхідність об'єктивної та комплексної оцінки і моніторингу фінансового стану, структури залучених джерел фінансування та напрямів їх використання, формування фінансових результатів діяльності. Це диктує необхідність вибору відповідних достовірних показників та встановлення критеріїв їх значень, а також побудови та використання ефективної системи показників.

Система показників діагностики повинна ґрунтуватися на принципах повноти, достовірності, несуперечності, відкритості та адаптивності. Їх дотримання забезпечить ефективність та гнучкість використання показників, а також дозволить всебічно та критично досліджувати особливості формування структури капіталу та переваги у виборі джерел фінансування підприємства.

Така система, на нашу думку, повинна включати показники структури капіталу, що демонструють наявність та величину джерел фінан-

**Таблиця 1. Структура та динаміка капіталу п'яти підприємств будівельної галузі протягом 2014–2018 рр.**

Підприємство	2014	2015	2016	2017	2018	Відхил., 2018-14
Сукупний капітал, тис. грн						
ПрАТ «ДБК №4»	219613	241429	309712	355628	402422	182809
ПрАТ «ДБК №3»	135515	176824	155598	97574	92049	-43466
ПрАТ КБК «Київбудком»	114237	106276	112417	177083	140924	26687
ДПАТ БК «Укрбуд»	445281	720218	893797	457501	308913	-136368
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	241878	181784	119847	174252	313534	71656
Разом	1156524	1426531	1591371	1262038	1257842	101318
Власний капітал, тис. грн						
ПрАТ «ДБК №4»	102671	103597	120325	145863	176310	73639
ПрАТ «ДБК №3»	16321	41690	37337	-24049	-36135	-52456
ПрАТ КБК «Київбудком»	15649	11252	11361	10919	10733	-4916
ДПАТ БК «Укрбуд»	205282	207233	211180	215041	258057	52775
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	-35924	-101617	-90801	-74861	-53064	-17140
Разом	303999	262155	289402	272913	355901	51902
Частка власного капіталу в сукупному капіталі, %						
ПрАТ «ДБК №4»	46,75	42,91	38,85	41,02	43,81	-2,94
ПрАТ «ДБК №3»	12,04	23,58	24,00	-24,65	-39,26	-51,30
ПрАТ КБК «Київбудком»	13,70	10,59	10,11	6,17	7,62	-6,08
ДПАТ БК «Укрбуд»	46,10	28,77	23,63	47,00	83,54	37,44
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	-14,85	-55,90	-75,76	-42,96	-16,92	-2,07
Разом	26,29	18,38	18,19	21,62	28,29	2,01
Запозичений капітал, тис. грн						
ПрАТ «ДБК №4»	116942	137832	189387	209765	226112	109170
ПрАТ «ДБК №3»	119194	135134	118261	121623	128184	8990
ПрАТ КБК «Київбудком»	98588	95024	101056	166164	130191	31603
ДПАТ БК «Укрбуд»	239999	512985	682617	242460	50856	-189143
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	277802	283401	210648	249113	366598	88796
Разом	852525	1164376	1301969	989125	901941	49416
Частка запозиченого капіталу в сукупному капіталі, %						
ПрАТ «ДБК №4»	53,25	57,09	61,15	58,98	56,19	2,94
ПрАТ «ДБК №3»	87,96	76,42	76,00	124,65	139,26	51,30
ПрАТ КБК «Київбудком»	86,30	89,41	89,89	93,83	92,38	6,08
ДПАТ БК «Укрбуд»	53,90	71,23	76,37	53,00	16,46	-37,44
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	114,85	155,90	175,76	142,96	116,92	2,07
Разом	73,71	81,62	81,81	78,38	71,71	-2,01

сування будівельної компанії в конкретному часовому періоді, а також відомі показники, що характеризують фінансовий стан будівельного підприємства: рентабельності, ліквідності. Їх використання дозволить отримати вичерпну та репрезентативну оцінку ефективності діяльності та фінансування суб'єктів господарювання, що досліджуються. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків показників структури капіталу з іншими характеристиками-показниками підприємства будівельної галузі має бути доповнено розглядом ознак-факторів (пояснюючих змінних), що детермінують ступінь використання боргу.

Діагностика формує якісну інформаційну базу про реальні можливості організації та масштаби кризи для забезпечення ефективної взаємодії всіх важелів механізму фінансового менеджменту, а також визначає варіативність подальших управлінських дій [3, с. 209]. У нашому випадку діагностика формування структури капіталу підприємств будівельної галузі передбачає: збір вихідних даних щодо структури суб'єктів, розрахунок часток структурних

елементів сукупного, власного та позикового капіталів, розрахунок окремих показників структури капіталу, рентабельності, ліквідності. За результатами діагностики розробляються та впроваджуються заходи, які дають змогу уникати формування неефективної структури капіталу, а отже, фінансових криз або досить суттєво пом'якшити характер їх подальшого розвитку.

У цій статті представлено результати дослідження по стратегічній групі конкурентів київського ринку будівництва, до яких віднесено такі акціонерні товариства як ПрАТ "ДБК №4", ПрАТ "ДБК №3", ПрАТ КБК "Київбудком", ДПАТ БК "Укрбуд", ТОВ БК "Міськжитлобуд". Вихідною інформаційно-статистичною базою виконаних розрахунків виступили матеріали бухгалтерської (фінансової) звітності даних суб'єктів за 2014–2018 рр. [4–8].

Показники діагностики формування структури капіталу підприємств будівельної галузі наведено в таблицях 1–4. У 2015–2018 рр. сукупний капітал п'яти підприємств мав тенденцію до збільшення. Він зріс з 1156524 до 1257842 тис.



Таблиця 2. Структура та динаміка власного капіталу п'яти підприємств будівельної галузі протягом 2014–2018 рр.

Підприємство	2014	2015	2016	2017	2018	Відхил., 2018-14
Зареєстрований капітал, тис. грн						
ПрАТ «ДБК №4»	30426	30426	30426	30426	30426	0
ПрАТ «ДБК №3»	2412	2412	2412	2412	2412	0
ПрАТ КБК «Київбудком»	19	19	19	19	19	0
ДПАТ БК «Укрбуд»	193136	193136	193136	193136	193136	0
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	9170	9170	9170	30200	30200	21030
Разом	235163	235163	235163	256193	256193	21030
Частка зареєстрованого капіталу у власному капіталі, %						
ПрАТ «ДБК №4»	29,63	29,37	25,29	20,86	17,26	-12,38
ПрАТ «ДБК №3»	14,78	5,79	6,46	-10,03	-6,67	-21,45
ПрАТ КБК «Київбудком»	0,12	0,17	0,17	0,17	0,18	0,06
ДПАТ БК «Укрбуд»	94,08	93,20	91,46	89,81	74,84	-19,24
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	-25,53	-9,02	-10,10	-40,34	-56,91	-31,39
Разом	77,36	89,70	81,26	93,87	71,98	-5,37
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток), тис. грн						
ПрАТ «ДБК №4»	13092	14018	30746	56284	86731	73639
ПрАТ «ДБК №3»	-194	25547	21843	-39512	-51551	-51357
ПрАТ КБК «Київбудком»	-7578	-11975	-11866	-12308	-12494	-4916
ДПАТ БК «Укрбуд»	9025	10627	14331	18441	48380	39355
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	-45094	-110787	-99971	-105061	-83264	-38170
Разом	-30749	-72570	-44917	-82156	-12198	18551
Частка нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) у власному капіталі, %						
ПрАТ «ДБК №4»	12,75	13,53	25,55	38,59	49,19	36,44
ПрАТ «ДБК №3»	-1,19	61,28	58,50	164,30	142,66	143,85
ПрАТ КБК «Київбудком»	-48,42	-106,43	-104,45	-112,72	-116,41	-67,98
ДПАТ БК «Укрбуд»	4,40	5,13	6,79	8,58	18,75	14,35
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	125,53	109,02	110,10	140,34	156,91	31,39
Разом	-10,11	-27,68	-15,52	-30,10	-3,43	6,69
Інші складові власного капіталу, тис. грн						
ПрАТ «ДБК №4»	59153	59153	59153	59153	59153	0
ПрАТ «ДБК №3»	14103	13731	13082	13051	13004	-1099
ПрАТ КБК «Київбудком»	23208	23208	23208	23208	23208	0
ДПАТ БК «Укрбуд»	3121	3470	3713	3464	16541	13420
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	0	0	0	0	0	0
Разом	99585	99562	99156	98876	111906	12321
Частка інших складових власного капіталу у власному капіталі, %						
ПрАТ «ДБК №4»	57,61	57,10	49,16	40,55	33,55	-24,06
ПрАТ «ДБК №3»	86,41	32,94	35,04	-54,27	-35,99	-122,40
ПрАТ КБК «Київбудком»	148,30	206,26	204,28	212,55	216,23	67,93
ДПАТ БК «Укрбуд»	1,52	1,67	1,76	1,61	6,41	4,89
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Разом	32,76	37,98	34,26	36,23	31,44	-1,32

грн, майже на 8,76%. Якщо розглянути окремо кожне підприємство, то можна побачити, що ПрАТ "ДБК №3" втратило 43466 тис. грн капіталу. Він скоротився на 32,07%. У ДПАТ БК "Укрбуд" фінансові ресурси зменшилися на 3445281 тис. грн до 308913 тис. грн, або на 30,63%. Натомість ПрАТ "ДБК №4" наростило його на 83,24%, ПрАТ КБК "Київбудком" 23,36%, ТОВ БК "Міськжитлобуд" 29,62%. Слід зазначити, що сукупний капітал п'яти підприємств зростає лише у 2015–2016 рр. За цей період він зріс на 434847 тис. грн, або на 37,60%. У 2017–2018 рр. сукупний капітал скоротився на 20,96% через "від'ємну" динаміку ПрАТ "ДБК №3" та ДПАТ БК "Укрбуд".

На основі проведених розрахунків можна стверджувати, що позиковий капітал є основним джерелом фінансування для усіх аналізо-

ваних підприємств окрім ДПАТ БК "Укрбуд" у 2018 р. Його частка в сукупному капіталі п'яти суб'єктів господарювання коливається в межах 16,46–175,76%. Так, для ТОВ БК "Міськжитлобуд" вона більше 100% протягом усього періоду, що аналізується. Це пояснюється тим фактом, що підприємство має від'ємний власний капітал через системні збитки. Від'ємний власний капітал коливається в межах 14,85–75,76% від сукупного капіталу. Керівництво ТОВ БК "Міськжитлобуд" визначає такі істотні проблеми: економічна та фінансова криза країни, в зв'язку з якою падає платоспроможність населення та підприємств; недосконалість законодавчої бази та системи оподаткування; зростання цін на будівельні матеріали та роботи; зміна кон'юнктури ринку нерухомості та інші [8]. Для ПрАТ "ДБК №3" частка позико-

**Таблиця 3. Структура та динаміка запозиченого капіталу  
п'яти підприємств будівельної галузі протягом  
2014–2018 рр.**

Підприємство	2014	2015	2016	2017	2018	Відхил., 2018-14
<b>Довгострокові зобов'язання, тис. грн</b>						
ПрАТ «ДБК №4»	3462	5685	3540	3479	5256	1794
ПрАТ «ДБК №3»	0	0	0	0	0	0
ПрАТ КБК «Київбудком»	3301	3301	3306	1183	1183	-2118
ДПАТ БК «Укрбуд»	184240	119393	288429	0	0	-184240
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	3585	3255	0	0	0	-3585
Разом	194588	131634	295275	4662	6439	-188149
<b>Частка довгострокових зобов'язань у запозиченому капіталі, %</b>						
ПрАТ «ДБК №4»	2,96	4,12	1,87	1,66	2,32	-0,64
ПрАТ «ДБК №3»	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ПрАТ КБК «Київбудком»	3,35	3,47	3,27	0,71	0,91	-2,44
ДПАТ БК «Укрбуд»	76,77	23,27	42,25	0,00	0,00	-76,77
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	1,29	1,15	0,00	0,00	0,00	-1,29
Разом	22,82	11,31	22,68	0,47	0,71	-22,11
<b>Поточні зобов'язання, тис. грн</b>						
ПрАТ «ДБК №4»	113480	132147	185847	206286	220856	107376
ПрАТ «ДБК №3»	119194	135134	118261	121623	128184	8990
ПрАТ КБК «Київбудком»	95287	91723	97750	164981	129008	33721
ДПАТ БК «Укрбуд»	55759	393592	394188	242460	50856	-4903
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	274217	280146	210648	249113	366598	92381
Разом	657937	1032742	1006694	984463	895502	237565
<b>Частка поточних зобов'язань у запозиченому капіталі, %</b>						
ПрАТ «ДБК №4»	97,04	95,88	98,13	98,34	97,68	0,64
ПрАТ «ДБК №3»	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00
ПрАТ КБК «Київбудком»	96,65	96,53	96,73	99,29	99,09	2,44
ДПАТ БК «Укрбуд»	23,23	76,73	57,75	100,00	100,00	76,77
ТОВ БК «Міськжитлобуд»	98,71	98,85	100,00	100,00	100,00	1,29
Разом	77,18	88,69	77,32	99,53	99,29	22,11

вого капіталу в сукупному капіталі більше 100% у 2017—2018 рр.

Загалом будівельне підприємство ДПАТ БК "Укрбуд" досить активно фінансує свою діяльність за рахунок власного капіталу, що свідчить про значну фінансову стійкість. Так, його частка у сукупному капіталі суб'єкта господарювання у 2018 р. — 83,54%. Основною причиною такої високої частки є наявність значного зареєстрованого капіталу, який становив 193136 тис. грн. Відповідно, він коливався в межах 74,84—94,40% від власного. ДПАТ БК "Укрбуд" використовує запозичені кошти, переважно короткострокові. У 2017—2018 рр. підприємство не використовувало довгострокові запозичені кошти взагалі.

Також досить активно за рахунок власного капіталу фінансує свою діяльність ПрАТ "ДБК №4". Його частка у сукупному капіталі суб'єкта господарювання коливалася в межах 38,85—46,75%. Він зріс з 102671 до 176310 тис. грн, або на 71,72%. При стабільних обсягах зареєстрованого капіталу та інших складових власного капіталу підприємство нарощувало нерозподілений прибуток за рахунок зростання обсягів реалізації та підвищення ефективності діяльності. Так, нерозподілений прибуток зріс з

12039 до 56284, майже в 4,7 рази. Його питома вага у власному капіталі збільшилася з 12,75% до 49,19%.

Діяльність підприємства ПрАТ КБК "Київбудком" фінансується в більшій мірі за рахунок позикового капіталу. Його частка зросла з 86,30% до 92,38%. Натомість, частка власного капіталу скоротилася з 13,70% до 7,62%. Його обсяг в абсолютному вираженні зменшився з 15649 тис. грн до 10733 тис. грн, або на 31,41%. Дана динаміка пояснюється зміною такої складової власного капіталу як нерозподілений прибуток (непокритий збиток). ПрАТ КБК "Київбудком" генерувало збитки. Отже, з'явився непокритий збиток у 2014—2018 рр. Загалом позитивна динаміка капіталу на підприємстві (зріс на 23,36%) була зумовлена збільшенням позикового капіталу за рахунок нарощення обсягів поточної заборгованості при скороченні довгострокової. Так, вона зросла з 95287 тис. грн до 129008 тис. грн, або на 35,39%. Довгострокова заборгованість скоротилася на 64,16%.

Слід зазначити, особливістю ПрАТ "ДБК №3" було те, що у 2017—2018 рр. власний капітал був взагалі від'ємним (-24049 та -36135 тис. грн) через великий непокритий збиток (-39512 та -51551 тис. грн). При тому, що у 2014 р. суб'єкт господарювання мав власний капітал

Таблиця 4. Окремі показники структури капіталу, рентабельності та ліквідності підприємств будівельної галузі

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	Відхил., 2018-14
Показники структури капіталу						
Коефіцієнт автономії	0,26	0,18	0,18	0,22	0,28	0,02
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,36	0,23	0,22	0,28	0,39	0,03
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,53	0,26	0,24	0,30	0,43	-0,1
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,74	0,82	0,82	0,78	0,72	-0,02
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,34	0,33	0,80	0,01	0,01	-0,33
Коефіцієнт структури залученого капіталу	0,23	0,11	0,23	0,00	0,01	-0,22
Коефіцієнт фінансування	2,80	4,44	4,50	3,62	2,53	-0,27
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,17	0,09	0,19	0,00	0,01	-0,16
Показники рентабельності та ліквідності						
Валова рентабельність	0,062	0,112	0,091	0,110	0,107	0,045
Чиста рентабельність	-0,025	0,026	0,015	0,015	0,016	0,041
Рентабельність капіталу	-0,007	0,007	0,005	0,006	0,007	0,014
Рентабельність власного капіталу	-0,021	0,033	0,028	0,029	0,030	0,051
Рентабельність залученого капіталу	-0,010	0,009	0,006	0,007	0,010	0,02
Поточна ліквідність	0,88	0,99	1,21	0,92	0,92	0,04
Чистий оборотний капітал	-79212	-9205	213354	-82288	-72636	6576

в обсязі 16321 тис. грн. Це становило 12,04% від сукупного капіталу. Підприємство мало відносно невеликий зареєстрований капітал, який становив лише 2412 тис. грн. Інші складові власного капіталу скоротилися з 14103 до 13004 тис. грн, або на 7,79%. ПрАТ "ДБК № 3" фінансувало свою діяльність виключно за рахунок поточних зобов'язань. Довгострокову заборгованість підприємство не використовувало взагалі.

Як зазначено раніше, ТОВ БК "Міськжитлобуд" має у 2014—2018 рр. від'ємний власний капітал. Ця від'ємність зросла з 35924 тис. грн до 53064 тис. грн. Ситуація є просто катастрофічною. Непокриті збитки зросли з 45094 тис. грн до 83264 тис. грн, майже на 84,65%. У 2017 р. наростило зареєстрований капітал до 30200 тис. грн, але це не допомогло перекрити непокриті збитки. ТОВ БК "Міськжитлобуд" фінансує свою діяльність виключно за рахунок поточних зобов'язань. Довгострокову заборгованість в останні роки не використовує.

Загалом у 2015—2018 рр. сукупний капітал п'яти підприємств збільшився за рахунок зростання власних та запозичених коштів. Так, перші збільшилися на 51902 тис. грн, другі — 49416 тис. грн, або на 17,07% та 5,80%. Частка власного капіталу коливалася в межах 18,19—28,29%, запозиченого — в межах 71,71—81,81%. Висока частка останніх свідчить щодо агресивної політики фінансування активів та значний фінансовий ризик у діяльності.

Зареєстрований капітал протягом аналізованого періоду має тенденцію до збільшення. Він зріс на 8,94% в порівнянні з 2014 р.

Проте його питома вага зменшилась із 77,36% у 2014 р. до 71,98%. Непокриті збитки зростали у 2015 р. та 2017 р. Драйверами такої негативної динаміки були ПрАТ "ДБК № 3", ПрАТ КБК "Київбудком" та ТОВ БК "Міськжитлобуд". Частка інших складових (додаткового капіталу, резервного капіталу, капіталу у дооцінках) коливалася в межах 31,44—37,98% власного капіталу.

У структурі запозиченого капіталу переважали поточні зобов'язання. Їх частка зросла з 77,18% до 99,29%. Довгострокові джерела формування запозиченого капіталу підприємства практично не використовують. Поточні зобов'язання формуються переважно за рахунок кредиторської заборгованості за продукцією, роботами, послугами, одержаними авансами та іншими поточними зобов'язаннями. Поточні зобов'язання виступають основним джерелом формування капіталу, їх частка коливається в межах 56,89—78,01%.

Для діагностики процесу формування структури капіталу підприємств будівельної галузі недостатнім є оцінка лише динаміки та структури капіталу, потрібно детально розглянути окремі показники структури капіталу (табл. 4).

Коефіцієнт автономії в 2018 році збільшився на 0,02 у порівнянні з аналогічним періодом у 2014 році. Оптимальне значення коефіцієнта автономії орієнтовано оцінюється на рівні 0,5, що припускає забезпеченість позикових коштів власними коштами в такому обсязі, при якому реалізувавши майно, сформоване із власних джерел, підприємство зможе погасити всі зобов'язання. Од-



**Таблиця 5. Процес оптимізації структури капіталу будівельних підприємств за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності, тис. грн**

Показник	Варіанти						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Власний капітал	355901	355901	355901	355901	355901	355901	355901
Обсяг позикового капіталу	0	106770	177951	355901	462671	533852	640622
Загальний обсяг капіталу	355901	462671	533852	711802	818572	889753	996523
Коефіцієнт важеля	0	0,3	0,5	1	1,3	1,5	1,8
Рентабельність активів, %	3	3	3	3	3	3	3
Прибуток з урахуванням процентів за кредит	10677	13880	16016	21354	24557	26693	29896
Мінімальна ставка відсотку за кредит, %	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Премія за ризик, %	0,00	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50	0,60
Ставка відсотку за кредит з урахуванням ризику, %	2,00	2,10	2,20	2,30	2,40	2,50	2,60
Сума процентів за кредит	0	2242	3915	8186	11104	13346	16656
Прибуток без урахування суми процентів за кредит	10677	11638	12101	13168	13453	13346	13240
Ставка податку на прибуток, %	18	18	18	18	18	18	18
Сума податку на прибуток	1922	2095	2178	2370	2422	2402	2383
Чистий прибуток	8755	9543	9923	10798	11032	10944	10856
Чиста рентабельність власного капіталу, %	2,46	2,68	2,79	3,03	3,10	3,08	3,05
Приріст чистої рентабельності власного капіталу, %	0	0,22	0,11	0,25	0,07	-0,02	-0,02

нак рівня 0,5 підприємства будівельної галузі не досягли.

Показник фінансової стійкості протягом аналізованого періоду збільшився на 0,03 і в 2018 році склав 0,39, тобто на 1 грн позикового капіталу припадає 0,39 грн власного. Оптималь-

ного значення коефіцієнт не досяг. Коефіцієнт маневреності власного капіталу становить 0,43, що відповідає оптимальному значенню. У 2015—2017 рр. він зменшився з 0,53 до 0,30, тобто оборотні активи зростали більш високими темпами ніж власний капітал.

**Таблиця 6. Показники, що характеризують структуру капіталу до і після оптимізації**

Показники	До оптимізації	Після оптимізації	Після оптимізації*	Відхилення
Власний капітал	355901	355901	524421	168520
Обсяг позикового капіталу	901941	462671	681747	-220194
Загальний обсяг капіталу	1257842	818572	1206168	-51674
Коефіцієнт фінансового важеля	2,53	1,3	1,3	-1,23
Рентабельність активів, %	3	3	3,15	0,15
Прибуток з урахуванням процентів за кредит	37735	24557	37994	259
Мінімальна ставка відсотку за кредит, %	2,00	2,00	2,00	0,00
Премія за ризик, %	0,80	0,40	0,40	-0,40
Ставка відсотку за кредит з урахуванням ризику, %	2,80	2,40	2,40	-0,40
Сума процентів за кредит	25254	11104	16362	-8892
Прибуток без урахування суми процентів за кредит	12481	13453	21632	9151
Ставка податку на прибуток, %	18	18	18	0
Сума податку на прибуток	2247	2422	3894	1647
Чистий прибуток	10234	11032	17739	7504
Чиста рентабельність власного капіталу, %	2,88	3,10	3,38	0,51
Коефіцієнт автономії	0,28	0,43	0,43	0,15
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,39	0,77	0,77	0,37
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,72	0,57	0,57	-0,15
Коефіцієнт фінансування	2,53	1,30	1,30	-1,23

Примітка: Після оптимізації\* — з урахуванням тенденцій зростання чистого прибутку та валюти балансу.

Показник концентрації залученого капіталу зростав у 2015—2016 рр. Потім мав низхідну тенденцію і в 2018 р. становив 0,72. За весь період, що аналізується, цей показник не відповідав оптимальному значенню.

Коефіцієнт структури довгострокових вкладень у 2018 році зменшився на 0,33 і досяг 0,01. Показник структури залученого капіталу зменшився на 0,22 і досяг 0,01. Коефіцієнт фінансування не відповідає нормативному значенню. Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів значно перевищує норму хоча і має тенденцію до зниження (протягом періоду зменшився на 0,16).

На основі розрахунків можна стверджувати, що переважно показники структури капіталу не відповідають нормативним значенням. У структурі капіталу значну частку займають поточні зобов'язання. Існує велика ймовірність неспроможності підприємств покрити свої зобов'язання власними коштами і відповідно свідчить про високий рівень ризику в діяльності. Оптимальні значення мають лише три показники: маневреності власного капіталу, структури довгострокових вкладень та довгострокового залучення позикових коштів.

Показники рентабельності у 2015—2018 рр. мають кращі значення ніж у 2014 р. (табл. 3). Валова рентабельність зросла на 0,045, чиста — 0,041. Рентабельність капіталу — 0,014, власного капіталу — 0,051, залученого капіталу — 0,02. У 2015—2018 рр. тільки валова та чиста рентабельність мали значення показників вище критичного 0,01. Загалом позитивний тон показникам рентабельності задавали ПрАТ "ДБК №4" та ДПАТ БК "Укрбуд".

Показники ліквідності свідчать, у 2014—2015 рр. та у 2017—2018 рр. поточні зобов'язання більше ніж оборотні активи підприємств будівельної галузі. Так, поточна ліквідність тільки у 2016 р. відповідала критичному значенню 1—1,25, а чистий оборотний капітал мав позитивне значення, яке становило 213354 тис. грн.

З урахуванням всіх підходів до оптимізації структури капіталу доцільно проводити комплексні заходи оптимізації, що враховують декілька критеріїв, які є найбільш вагомими для підприємств однієї галузі. Раціональним методом досягнення оптимального співвідношення структурних частин капіталу може бути метод, який ґрунтується на максимізації рівня рентабельності власного капіталу. Він передбачає використання механізму фінансового левериджу (табл. 5). Доцільність та обсяги залучення позикового капіталу обґрунтовуються та обме-

жуються позитивним значенням ефекту фінансового важеля [2, с. 80].

У варіанті IV суб'єкти господарювання будівельної галузі отримують найбільше значення показника чистої рентабельності власного капіталу 3,10%. Відповідно, коефіцієнт фінансового важеля становить 1,3. Це свідчить, що оптимальна структура джерел фінансових ресурсів для підприємств будівельної галузі становить: 43% власний та 57% позиковий капітал.

Аналіз фактичної структури капіталу підприємств та оптимальної свідчить, що тільки у ПрАТ "ДБК №4" структура у відповідності (43,81% на 56,19%).

З метою підвищення чистої рентабельності власного капіталу п'яти підприємств необхідно змінити структуру так, щоб частка джерел власного фінансування становила 43%, а частка позикового фінансування — 57% (коефіцієнт фінансового важеля 1,3).

Далі необхідно розрахувати ефект, який був б отриманий за рахунок оптимізації структури капіталу, тобто розрахувати показники, що характеризують структуру капіталу, і провести їх порівняння до оптимізації та після.

Для того, щоб розрахувати значення рентабельності власного капіталу після оптимізації необхідно знайти прогнозний чистий прибуток. Для цього скористаємося такою формулою:

$$\text{ЧП}_{\text{прогноз}} = \text{ЧП}_{2018} * \bar{I}$$

$$\bar{I} = \sqrt[3]{I_{2016} * I_{2017} * I_{2018}}$$

Аналогічно потрібно знайти прогнозний обсяг сукупного капіталу. Так, отримано наступні значення:  $\text{ЧП}_{\text{прогноз}} = 37980$  тис. грн,  $\text{СК}_{\text{прогноз}} = 1206168$  тис. грн. Сформуємо таблицю, яка відображатиме структуру капіталу після оптимізації (табл. 6).

Після оптимізації простежується позитивна динаміка зміни коефіцієнтів. Коефіцієнт автономії збільшився на 0,15, що є позитивним моментом, бо фінансовий стан підприємств поліпшується, це означає, вони стають менш залежними від сторонніх кредитів. Коефіцієнт фінансової стійкості зростає на 0,37 і стане більшим за критичне значення. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу скоротиться на 0,15. Його зниження говорить про те, що для фінансування основних засобів та інших капітальних вкладень підприємства менше використовують позикові кошти, залучаючи власні, що свідчить про позитивну тенденцію зміцнення їх фінансової стійкості, що робить їх більш привабливим для ділових партнерів. Коефіцієнт

фінансування після оптимізації зменшився і становить 1,30, це так само є позитивним моментом, так як знизився обсяг позикових коштів, у порівнянні з власними, що так само говорить про поліпшення фінансової стійкості. Чиста рентабельність власного капіталу зросте до 3,38%.

Для поліпшення фінансового стану та вдосконалення структури капіталу підприємств можуть бути рекомендовані такі заходи:

— збільшити зареєстрований капітал з метою підвищення фінансової безпеки та гарантій стабільності;

— збільшити частку найбільш ліквідних активів у загальному обсязі оборотних активів та знизити кредиторську заборгованість;

— збільшувати чистий прибуток, шляхом зменшення суми позикового капіталу та процентної ставки по кредитах. Оскільки відсотки, що сплачуються за кредитами, зменшують оподатковуваний прибуток, а значить і чистий прибуток. Таким чином, одночасне зменшення суми позикового капіталу та процентної ставки по кредитах, збільшить оподатковуваний прибуток, відповідно і чистий прибуток.

— розглянути всі можливі варіанти отримання довгострокових кредитів для удосконалення виробничого процесу, а також скоротити відтік власних коштів у дебіторську заборгованість за допомогою комплексного підходу вивчення замовників, використання сучасних схем та засобів розрахунків.

Збільшення власного капіталу може бути здійснено в результаті накопичення нерозподіленого прибутку для цілей розвитку основної діяльності зі значним обмеженням використання її на невиробничі цілі, а також в результаті розподілу чистого прибутку в резервні фонди, що утворені відповідно до установчих документів.

Зареєстрований капітал може бути збільшено за рахунок додаткової емісії акцій. Як правило, його розмір збільшується за рахунок переоцінки або внесення основних засобів в статутний капітал. Збільшення статутного капіталу компанії дозволяє підвищити його привабливість в якості контрагента перед партнерами та ввести в обіг підприємства додаткові грошові кошти без податкових витрат.

У довгостроковому плані потрібно сформувати відповідні галузеві умови для трансформації структури капіталу будівельних підприємств. Справа в тому, що будівельна галузь, як і вітчизняна економіка загалом зна-

ходяться перед довготривалими системними викликами, що відображають як світові тенденції, так і внутрішні бар'єри розвитку. Серед них: посилення глобальної конкуренції; нова хвиля технологічних змін, що підсилює роль інновацій; вичерпання потенціалу експортно-сировинної моделі економічного розвитку країни внаслідок нестійкої кон'юнктури світового ринку енергоносіїв, наявність високих адміністративних бар'єрів, штучний дефіцит земельних ділянок, недостатній розвиток транспортної та інженерної інфраструктур, а також дефіцит кваліфікованих інженерних та робочих кадрів.

Галузеві умови для трансформації структури капіталу будівельних підприємств повинні забезпечити підвищення ефективності їх діяльності, зростання рентабельності та зменшення вартості залучених ресурсів.

### **ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ**

Вибір оптимальної структури капіталу є однією з найважливіших задач, яку доводиться вирішувати фінансовим менеджерам та керівництву суб'єкта господарювання. Результати діагностування формування структури капіталу підприємств будівельної галузі свідчать, що вони працюють переважно за рахунок запозичених фінансових ресурсів. Так, частка власного капіталу коливалася в межах 18,19—28,29%, запозиченого — в межах 71,71—81,81%. У структурі останнього переважали поточні зобов'язання. Довгострокові джерела формування запозиченого капіталу підприємства практично не використовують. Загалом поточні зобов'язання виступають основним джерелом формування капіталу, їх частка коливається в межах 56,89 — 78,01%.

Більшість показників структури капіталу не відповідає нормативним значенням. Існує велика ймовірність неспроможності підприємств покрити свої зобов'язання власними коштами і відповідно свідчить про високий рівень ризику в діяльності. Коефіцієнти рентабельності в останні роки поліпшилися. Значення показників ліквідності не відповідають оптимальним, оскільки поточні зобов'язання більше ніж оборотні активи.

Оптимізація структури капіталу передбачає збільшення власного капіталу на 47,35%, скорочення залученого на 24,41% при коефіцієнті фінансового важеля 1,3. Чиста рентабельність власного капіталу зросте до 3,38%. У довго-



строковому плані потрібно сформулювати відповідні галузеві умови для трансформації структури капіталу будівельних підприємств, що передбачає проведення комплексу реформ за напрямками: житлове будівництво, містобудівна політика, інфраструктурне та промислове будівництво, архітектурно-будівельне проектування, промисловість будівельних матеріалів, технічне регулювання, державне регулювання, саморегулювання, кадрова політика, галузева наука.

#### Література:

1. Беренда Н.І., Редзюк Т.Ю., Ворона К.В. Управління структурою капіталу підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 19. Ч. 1. С. 14—18.

2. Грицино О.М. Бусленко В.В. Оптимізація структури капіталу підприємств України. Фінанси, облік і аудит. 2017. Вип. 1 (29). С. 77—97.

3. Нетудихата К.Л., Трущенко І.С. Теоретичні засади діагностики фінансового стану підприємства в системі антикризового управління. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 1 (12). С. 207—210.

4. Річна фінансова звітність ДПАТ "Будівельна компанія "Укрбуд". URL: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/10200](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/10200) (дата звернення: 30.09.2019).

5. Річна фінансова звітність ПрАТ "Домобудівний комбінат № 4". URL: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/7532](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/7532) (дата звернення: 30.09.2019).

6. Річна фінансова звітність ПрАТ "Домобудівний комбінат № 3". URL: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/9556](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/9556) (дата звернення: 30.09.2019).

7. Річна фінансова звітність ПрАТ "Київська будівельна компанія "Київбудком". URL: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/7967](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/7967) (дата звернення: 30.09.2019).

8. Річна фінансова звітність ТОВ "Будівельна компанія "Міськжитлобуд". URL: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/6011](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/6011) (дата звернення: 30.09.2019).

9. Филатова Т.В., Попов В.В. Структура капитала компании и пути ее оптимизации в современных условиях. Наука без границ. 2017. № 12 (17). С. 20—26.

10. Филонова Е.С. Оптимизация структуры капитала компаний телекоммуникационной отрасли России. НИР. Экономика. 2019. № 3 (39). С. 4—13.

#### References:

1. Berenda, N.I. Redziuk, T.Yu. and Vorona, K.V. (2018), "Management of the capital structure of enterprises", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 19(1), pp. 14—18.

2. Hrytsyno, O.M. and Buslenko, V.V. (2017), "Optimization of capital structure of Ukrainian enterprises", *Finansy, oblik i audyt*, vol. 1(29), pp. 77—97.

3. Netudykhata, K.L. and Truschenko, I.S. (2018), "Theoretical principles of the financial state diagnostics of the enterprise in the crisis management system", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 1 (12), pp. 207—210.

4. The official site of Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2019), "Annual Financial Statements of Building Company "Ukrbud", available at: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/10200](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/10200) (Accessed 15 Jan 2020).

5. The official site of Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2019), "Annual Financial Statements of "House-Building Plant 4", available at: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/7532](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/7532) (Accessed 15 Jan 2020).

6. The official site of Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2019), "Annual Financial Statements of "House-Building Plant 3", available at: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/9556](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/9556) (Accessed 15 Jan 2020).

7. The official site of Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2019), "Kyiv Construction Company "Kyivbud", available at: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/7967](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/7967) (Accessed 15 Jan 2020).

8. The official site of Stock market infrastructure development agency of Ukraine (2019), "Construction Company "Miskzhitlobud", available at: [https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin\\_general/6011](https://smida.gov.ua/db/feed/showform/fin_general/6011) (Accessed 15 Jan 2020).

9. Fylatova, T.V. and Popov, V.V. (2017), "The capital structure of the company and ways of its optimization in modern conditions", *Nauka bez hranyts*, vol. 12(17), pp. 20—26.

10. Fylonova, E.S. (2019), "Optimization of capital structure of Russian telecommunication companies", *NYR. Ekonomika*, vol. 3 (39), pp. 4—13.

*Стаття надійшла до редакції 05.02.2020 р.*

УДК 657.6:657.421

**Ю. В. Подмешальська,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: 0000-0001-6353-4542

**Л. К. Феофанов,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: 0000-0002-0753-7412

**К. А. Качан,**

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: 0000-0002-5733-8083

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.118

## УДОСКОНАЛЕННЯ АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Yu. Podmeshalska,

PhD in Economics, associate professor, associate professor of Accounting, Analysis, Taxation and Audit Department of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

L. Feofanov,

PhD in Economics, associate professor, associate professor of Accounting, Analysis, Taxation and Audit Department of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

K. Kachan,

master of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University, Accounting, Analysis, Taxation and Audit Department, Zaporizhzhya

### IMPROVEMENT OF FIXED ASSETS AUDIT

Сучасні вимоги розвитку аудиту в Україні потребують розробки теоретичних та практичних аспектів організації та методики аудиту основних засобів, які слід розглядати в двох напрямках: по-перше, аудит основних засобів під час проведення аудиту фінансової звітності; по-друге, аудит основних засобів як окрема супутня послуга аудиту.

Мета дослідження — розробка методичних підходів до проведення аудиту основних засобів на підприємстві.

У статті визначено особливості аудиту основних засобів у складі аудиту фінансової звітності та операційного аудиту основних засобів. Запропоновано документи організації аудиторської перевірки, а саме: Загальний план, Програма аудиту, тести для оцінки системи внутрішнього контролю обліку основних засобів.

Програма аудиту — важливий документ аудиторської перевірки, за змістом програми можна визначити професійність та кваліфікацію аудитора. Програму аудиту аудитор складає відповідно до завдань аудиту для досягнення мети аудиторської перевірки, яка включає перелік аудиторських процедур для отримання достатніх аудиторських доказів для виявлення можливих порушень і помилок бухгалтерського обліку основних засобів.

Запропонована програма аудиту основних засобів містить достатню кількість аудиторських процедур для всебічної перевірки обліку основних засобів і включає перевірку всіх можливих операцій з основними засобами та відображення інформації в бухгалтерському обліку, фінансовій звітності.

Результати аудиторської перевірки після виконання аудиторської процедури аудитор оформлює робочим документом. Форму робочого документа аудитор обирає самостійно, відповідно до професійних та практичних навичок. Програма аудиту та робочі документи аудитора дають змогу оцінити професійність аудитора, якість виконаної аудиторської перевірки, а тому аудитору необхідно ретельно розробляти ці документи.

Методику операційного аудиту основних засобів розглянуто на прикладі виконання окремих аудиторських процедур програми аудиту основних засобів. Систематизовано складові формування облікової інформації на підприємстві про амортизацію, визначено послідовність перевірки правильності нарахування амортизації. Визначено перелік інформації, достовірність і правильність відображення якої необхідно перевірити аудитору.

The current requirements of audit development in Ukraine require the development of theoretical and practical aspects of the organization and methodology of auditing of fixed assets, which should be considered in two ways: first,

the audit of fixed assets in the audit of financial statements; second, the audit of fixed assets as a separate ancillary audit service.

The purpose of the study is to develop methodological approaches to the audit of fixed assets at the enterprise.

The article identifies the features of the audit of fixed assets in the audit of financial statements and operational audit of fixed assets. Documents of organization of audit are offered, namely: General plan, Audit program, tests for evaluation of internal control system of accounting of fixed assets.

Audit program — an important audit document, the content of the program can determine the professionalism and qualification of the auditor. The audit program is prepared by the auditor in accordance with the objectives of the audit to achieve the objective of the audit, which includes a list of audit procedures to obtain sufficient audit evidence to identify possible accounting errors and assets.

The proposed fixed asset audit program contains a sufficient number of audit procedures to comprehensively verify the accounting for fixed assets and includes the verification of all possible fixed asset transactions and the presentation of information in accounting, financial statements.

The results of the audit, after completing the audit procedure, the auditor draws up a working document. The form of the working document is chosen independently by the auditor in accordance with professional and practical skills. The audit program and the working documents of the auditor allow us to assess the professionalism of the auditor, the quality of the audit performed, and therefore the auditor needs to carefully develop these documents.

The method of operational audit of fixed assets is considered as an example of the implementation of separate audit procedures of the program of fixed assets. The components of accounting information formation at the depreciation enterprise are systematized, the sequence of checking the correctness of depreciation calculation is determined. The list of information, the accuracy and correctness of which must be checked by the auditor is determined.

*Ключові слова: аудит, основні засоби, аудиторські докази, робочі документи, аудиторська процедура, організація аудиту, методика аудиту, програма аудиту.*

*Key words: audit, fixed assets, audit evidence, working papers, audit procedure, audit organization, audit methodology, audit program.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аудит основних засобів здійснюється під час проведення аудиту фінансової звітності суб'єкта господарювання, а також виконуєть-

ся як супутня послуга аудиту. В залежності від цього відрізняється організація та методика аудиторської перевірки, завдання та мета аудиту основних засобів. Під час проведення аудиту фінансової звітності

аудиторська перевірка основних засобів обмежена в часі, оскільки необхідно перевірити достовірність інформації, яка міститься у фінансовій звітності, за всіма об'єктами бухгалтерського обліку, а тому дослідити в повному обсязі достовірність інформації бухгалтерського обліку та інформацію фінансової звітності про основні засоби дуже складно. Виходячи з цього аудитор змушений дуже ретельно обирати аудиторські процедури, аудиторські докази, методичні прийоми для отримання впевненості, що інформація, яка наведена в фінансовій звітності, відповідає якісним характеристикам.

Звісно, що практика аудиту вже має певний досвід проведення ауди-

Аудит основних засобів	
У складі аудиту фінансової звітності	Операційний аудит
Мета аудиту	
Визначається на законодавчому рівні – надання аудитору можливості висловити думку про те, чи відповідають фінансові звіти в усіх суттєвих аспектах концептуальній основі фінансової звітності	Визначається договором на проведення аудиту – перевірка конкретних аспектів обліку основних засобів, дотримання певних процедур і правил, достовірності інформації про основні засоби в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності
Завдання аудиту	
Збір достатніх аудиторських доказів для перевірки в усіх суттєвих аспектах достовірності та правильності інформації, що міститься у фінансовій звітності	Збір достатніх аудиторських доказів для оцінки достовірності відображення інформації про операції з основними засобами в первинних документах, облікових регістрах, фінансовій звітності
Програма аудиту основних засобів	
Не передбачена	Обов'язкова
Аудиторські процедури	
Скорочені для перевірки операцій та залишків на рахунках обліку, класів рахунків, облікових регістрів, фінансової звітності	Розширені для перевірки операцій та залишків на рахунках обліку, класів рахунків, облікових регістрів, фінансової звітності
Аудиторський звіт	
Форма та зміст визначається МСА	Має довільну форму, визначає виявлені порушення

**Рис. 1. Особливості аудиту основних засобів у складі аудиту фінансової звітності та операційного аудиту основних засобів**



Операції, пов'язані з надходженням основних засобів (шляхи надходження)						
Придбання за грошові кошти	Створення підрядним або господарським способом	В обмін на інші активи	В якості внеску в уставний капітал	Безоплатне отримання	Переведення оборотних активів до основних засобів	Отримання на умовах фінансової оренди, оперативної оренди
Операції, пов'язані з процесом експлуатації основних засобів						
Нарахування амортизації	Переоцінка	Ремонт, модернізація, реконструкція	Зменшення корисності	Відновлення корисності	Переведення до складу оборотних активів, призначених для продажу	
Операції, пов'язані з вибуттям основних засобів						
Безоплатна передача	Передача в якості внеску в уставний капітал	Продаж за грошові кошти	Обмін на інші активи	Ліквідація	Передача у фінансову, оперативну оренду	
Відображення інформації операцій з основними засобами в документах обліку						
Первинні документи	Бухгалтерські довідки	Аналітичний облік	Синтетичний облік	Облікові реєстри	Головна книга	Оборотна відомість
Відображення інформації про основні засоби у фінансовій звітності						
Баланс	Звіт про фінансові результати	Звіт про рух грошових коштів	Звіт про власний капітал	Примітка до фінансової звітності		
Організація внутрішнього контролю обліку основних засобів						
Проведення планових і непланових інвентаризацій	Перевірка дотримання прийнятої методології обліку	Документальний контроль	Перевірка узгодженості первинних документів і облікових реєстрів	Перевірка узгодженості показників фінансової звітності і облікових реєстрів		

**Рис. 2. Узагальнена схема обліку основних засобів для використання в аудиті**

торських перевірок основних засобів на рівні суб'єктів аудиторської діяльності, але не існує загальноприйнятої методики, що в значній мірі впливає на якість аудиторських послуг. Вважаємо, що питання організації та методики аудиту основних засобів є актуальними та потребують досліджень, обговорення, аналізу для визначення методики аудиту основних засобів.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання аудиту основних засобів розглядаються багатьма вченими, фахівцями серед яких: Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, В.І. Єфіменко, С.Я. Зубілевич, В.П. Завгородній, А.П. Кулаковська, В.С. Рудницький, А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська та інші.

Слід зазначити, що суб'єкти аудиторської діяльності теж долучаються до розгляду питань аудиторської перевірки основних засобів. Треба віддати належне й молодим вченим, які теж долучаються до обговорення питань аудиту основних засобів. Значна кількість публікацій за цією тематикою свідчить про її актуальність та спробу знайти відповіді на проблемні питання аудиту основних засобів.

Аналіз публікацій та досліджень показав, що автори розглядають проведення аудиту основних засобів без системного підходу, висвітлюючи окремі аудиторські процедури, розглядаючи окремі операції з основними засобами без їх взаємопов'язаності, надаючи рекомендації більш теоретичного напрямку ніж практичного.

Сучасні вимоги розвитку аудиту в Україні потребують розробки теоретичних та практичних аспектів організації та методики аудиту основних засобів, які слід розглядати в двох напрямках: по-перше, аудит основних засобів під час проведення аудиту фінансової звітності;

по-друге, аудит основних засобів як окрема супутня послуга аудиту.

### МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розробка методичних підходів до проведення аудиту основних засобів на підприємстві.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до поставленої мети запропонованої статті, автори розглядають аудит основних засобів як виконання супутньої послуги аудиту, тобто операційний аудит основних засобів, визначаючи, що методика та організація аудиту основних засобів має відмінності та особливості від аудиту основних засобів у складі аудиту фінансової звітності. Особливості аудиту основних засобів у складі аудиту

Таблиця 1. Запропонований загальний план аудиту основних засобів

№	Етап аудиторської перевірки	Зміст	Термін виконання	Виконавець
1.	Підготовчий	- оцінка системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання; - визначення аудиторського ризику; - визначення рівня суттєвості; - складання програми аудиту		
2.	Фактичний	- аналіз результатів попередніх інвентаризацій; - спостереження за ходом проведення інвентаризації; - висновки за результатами інвентаризацій		
3.	Основний	- виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту; - оформлення робочих документів; - коригування аудиторського ризику, рівня суттєвості; - оформлення підсумкових документів		
4.	Завершальний	Узагальнення результатів аудиторської перевірки: - аналіз виявлених порушень, зловживань; - узгодженість виявлених порушень з управлінським персоналом та їх виправлення; - складання аудиторського звіту; - підписання акту наданих послуг		

фінансової звітності та операційного аудиту основних засобів узагальнено на рисунку 1.

Аналіз наведених особливостей надає змогу зробити висновок, що й організація, й методичні підходи аудиторської перевірки основних засобів відрізняються та мають свої особливості.

Узагальнена схема обліку основних засобів, яку доцільно використовувати аудитором для планування аудиторської перевірки та визначення методики аудиторської перевірки наведено на рисунку 2. Схема обліку основних засобів може використовуватися для визначення об'єктів аудиторської перевірки основних засобів, складання програми аудиту основних засобів, визначення аудиторських доказів, аудиторських процедур.

Організація аудиторської перевірки основних засобів розпочинається відразу після підписання договору на проведення аудиту та призначення робочої групи аудиторів, відповідальних за аудиторську перевірку, ними складається загальний план аудиторської перевірки. Загальний план аудиту складається за визначеними етапами: підготовчий, фактичний, основний, завершальний та має довільну форму й зміст.

Пропонуємо скласти загальний план аудиту основних засобів за формою та змістом, який наведено в таблиці 1.

Для визначення методології аудиторської перевірки важливе значення має оцінка стану внутрішнього контролю суб'єкта господарювання, яка може здійснюватися методом тестування. Тест для оцінки системи внутрішнього контролю складається аудитором для визначення аудиторського ризику, для виявлення слабких місць в організації бухгалтерсько-

го обліку основних засобів, визначення кваліфікації та практичного досвіду бухгалтера, який веде облік основних засобів, для аналізу виявлених минулих порушень, для оцінки ефективності контрольних процедур. Пропонуємо до використання тест оцінки внутрішнього контролю обліку основних засобів (табл. 2).

За результатами тестування аудитор проводить аналіз відповідей та робить певні висновки, на підставі яких визначає методику аудиту основних засобів, планує аудиторський ризик, та рівень суттєвості, складає програму аудиту основних засобів.

Програма аудиту — важливий документ аудиторської перевірки, за змістом програми можна визначити професійність та кваліфікацію аудитора. Перед складанням програми аудитор повинен визначити метод аудиторської перевірки — вибіркового, суцільного, комбінованого.

Програму аудиту аудитор складає відповідно до завдань аудиту для досягнення мети аудиторської перевірки, яка включає перелік аудиторських процедур для отримання достатніх аудиторських доказів для виявлення можливих порушень і помилок бухгалтерського обліку основних засобів.

Аудиторська перевірка основних засобів може розпочинатися:

— з перевірки відповідності інформації фінансової звітності регістрам бухгалтерського обліку та первинним документам, або навпаки;

— з перевірки інформації первинних документів, відображення інформації в регістрах обліку та закінчуватися перевіркою інформації фінансової звітності.

**Таблиця 2. Тест оцінки системи внутрішнього контролю обліку основних засобів**

№	Зміст питання	Відповідь		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи забезпечені робітники бухгалтерії законодавчо-нормативними документами з обліку основних засобів?				
2.	Чи забезпечені робітники бухгалтерії внутрішніми розпорядчими документами, які регламентують облік основних засобів?				
3.	Як часто Ви перевіряєте узгодженість законодавчо-нормативних документів з внутрішніми?				
4.	Чи відповідають обрані методологічні принципи обліку основних засобів вимогам П(С)БО 7 «Основні засоби»?				
5.	Чи знайомі Ви з МСБО «Основні засоби»?				
6.	Чи використовується оцінка основних засобів на кінець звітного періоду за справедливою вартістю?				
7.	Переоцінку основних засобів може проводити суб'єкт господарювання без залучення послуг спеціалістів з оцінки основних засобів?				
8.	Чи може об'єкт господарювання змінювати типові форми обліку основних засобів?				
9.	Чи використовуєте ви типові форми первинних документів для обліку основних засобів?				
10.	На Вашу думку, чи відповідають типові форми сучасним вимогам?				
11.	Чи виникають у Вас питання при відображенні господарських операцій в бухгалтерському обліку?				
12.	Чи проводяться позапланові інвентаризації основних засобів?				
13.	Чи виявляються факти порушення за результатами проведених інвентаризацій?				
14.	На Вашу думку система внутрішнього контролю є дієвою?				
15.	Чи перевіряють Вашу роботу?				
16.	Чи робите Ви помилки при відображенні інформації про основні засоби в регістрах обліку?				
17.	Чи мають особи, які займаються обліком основних засобів фахову освіту?				
18.	Чи укладені договори з матеріально відповідальними особами?				
19.	Основні засоби класифіковані: - відповідно до П(С)БО 7 за групами; - відповідно до ПКУ				
20.	Відповідність інформації облікових регістрів і Головної книги контролює: - головний бухгалтер; - заступник головного бухгалтера; - робітник матеріального відділу бухгалтерії; - інший працівник бухгалтерії				
21.	Чи визнаються активами об'єкти основних засобів, які не знаходяться в експлуатації?				
22.	Чи проводилася перевірка обліку основних засобів зовнішніми контролюючими органами?				
23.	Чи виявлені порушення за результатами зовнішніх перевірок?				
24.	Чи розроблені графіки документообігу первинних документів обліку основних засобів?				
25.	Який метод амортизації використовується для машин і обладнання: - прямолінійний; - зменшення залишкової вартості; - прискореного зменшення залишкової вартості; - кумулятивний; - виробничий				
26.	Чи змінювалися методи нарахування амортизації: - протягом звітного періоду; - протягом попереднього періоду?				
27.	Чи використовується в обліку рахунок 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу»?				
28.	Чи проводиться аналіз інформації про основні засоби у фінансовій звітності на її відповідність обліковим регістрам обліку?				
29.	Чи задовольняє Вас організація бухгалтерського обліку основних засобів?				

Аудиторську перевірку основних засобів можна організувати:

- за окремими операціями;
- поєднавши операції за певними ознаками;

- для перевірки первинних документів, аналітичного обліку, синтетичного обліку, регістрів обліку;
- інформації фінансової та іншої звітності.



Таблиця 3. Запропонована програма аудиту основних засобів

№	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Термін	Індекс РД
1	2	3	4	5	6	7
1.	Перевірка достовірності і правильності визначення первісної вартості основних засобів при надходженні основних засобів від шляхів їх надходження:	Документальна перевірка	Договори, платіжні документи, кошториси, інші супровідні документи, Наказ про ведення в експлуатацію об'єкта основних засобів, Акт приймання-передачі основних засобів			РД-1
1.1.	- придбання за грошові кошти					РД-1.1
1.2	- створення підрядним способом					РД-1.2
1.3.	- шляхом обміну на подібний чи неподібний актив					РД-1.3
1.4	- внесок в уставний капітал					РД-1.4
1.5	- безоплатне отримання					РД-1.5
1.6	- переведення оборотних активів до основних засобів					РД-1.6
1.7.	- отримані у фінансову оренду					РД-1.7
1.8.	- отримані в оперативну оренду					
2.	Перевірка правильності відображення первісної вартості придбаних основних засобів у первинних документах з обліку основних засобів, на рахунках обліку	Документальна перевірка, порівняння	Акт приймання-передачі основних засобів, інвентарна картка обліку основних засобів, інвентарний список основних засобів, субрахунки обліку основних засобів			РД-2
3.	Перевірка правильності віднесення основних засобів до відповідних класифікаційних груп	Документальна перевірка	ПКУ, Наказ про облікову політику, Акт приймання-передачі основних засобів			РД-3
4.	Перевірка правильності визначення строку корисної експлуатації основних засобів	Документальна перевірка, порівняння	ПКУ, Наказ про введення в експлуатацію основних засобів, Акт приймання-передачі основних засобів			РД-4
5.	Перевірка правильності визначення ліквідаційної вартості	Документальна перевірка	Наказ про введення в експлуатацію основних засобів, Акт приймання-передачі основних засобів, бухгалтерська довідка			РД-5
6.	Перевірка правильності нарахування амортизації основних засобів	Документальна перевірка	Наказ про облікову політику, П(С)БО 7, відомість нарахування амортизації, зведена відомість нарахування амортизації			РД-6
6.1	Перевірка відповідності методу амортизації законодавчо-нормативній базі	Документальна перевірка	П(С)БО 7, ПКУ, Наказ про облікову політику, Відомість нарахування амортизації			РД-6.1
6.2	Перевірка правильності визначення місячної суми нарахованої амортизації	Документальна перевірка, арифметична перевірка	П(С)БО 7, Відомість нарахування амортизації, бухгалтерська довідка			РД-6.2
6.3	Перевірка правильності визначення суми дооцінки (уцінки) накопиченого зносу	Документальна перевірка, арифметична перевірка	П(С)БО 7, бухгалтерська довідка, рахунки обліку зносу основних засобів			РД-6.3
6.4	Перевірка правильності визначення суми нарахованої амортизації за звітний період	Документальна, порівняння	Зведена відомість нарахування амортизації, субрахунок 131			РД-6.4
6.5	Перевірка дати введення в експлуатацію та дати початку нарахування амортизації	Документальна перевірка	Наказ про введення в експлуатацію, Акт приймання-передачі основних засобів, відомість нарахування амортизації			РД-6.5
6.6	Перевірка дати припинення нарахування амортизації та дати списання об'єктів основних засобів	Документальна перевірка	Акт на списання об'єкта основних засобів, відомість нарахування амортизації			РД-6.6
7.	Перевірка правильності відображення нарахованої амортизації в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності	Документальна перевірка	Акт приймання-передачі основних засобів, субрахунки обліку, Головна книга, журнали, відомості, фінансова звітність			РД-7
7.1	Перевірка правильності відображення нарахованої амортизації на рахунках обліку	Документальна перевірка	Відомість, зведена відомість нарахування амортизації, рахунки обліку			РД-7.1
7.2	Перевірка тотожності аналітичного та синтетичного обліку амортизації основних засобів	Документальна перевірка	Дані синтетичного і аналітичного обліку			РД-7.2
7.3	Перевірка тотожності інформації про амортизацію основних засобів у фінансовій звітності та реєстрах обліку	Документальна перевірка	Фінансова звітність			Р.Д.-73
8.	Перевірка правильності визначення суми дооцінки первісної вартості основних засобів і суми дооцінки накопиченого зносу основних засобів	Документальна перевірка	Акт дооцінки, бухгалтерська довідка			РД-8
9.	Перевірка правильності визначення суми уцінки первісної вартості основних засобів і суми уцінки накопиченого зносу основних засобів	Документальна перевірка	Акт дооцінки, бухгалтерська довідка			РД-9

*Продовження табл. 3*

№	Перелік аудиторських процедур	Методичні прийоми аудиту	Аудиторські докази	Виконавець	Термін	Індекс РД
1	2	3	4	5	6	7
10.	Перевірка відображення сум дооцінки та уцінки первісної вартості та накопиченого зносу з урахуванням попередніх дооцінок і уцінок у бухгалтерському обліку	Документальна перевірка	Бухгалтерська довідка, субрахунки 411, 131, 746, 975			РД-10
11.	Перевірка правильності визначення витрат для підтримки основних засобів у робочому стані, які не збільшують майбутні економічні вигоди та їх відображення в обліку	Документальна перевірка, зустрічна перевірка, підтвердження	Бухгалтерська довідка, відповідний субрахунок до рахунку 23, інформація рахунків класу 9 залежно від функціонального призначення основних засобів, рахунки 20, 63, 65, 66			РД-11
12.	Перевірка правильності визначення витрат на поліпшення основних засобів, які призводять до збільшення економічних вигод від їх використання та відображення в обліку	Документальна перевірка, зустрічна перевірка, підтвердження	Кошторис виконаних робіт, бухгалтерська довідка, інформація рахунків 15, 23, 20, 63, 65, 66			РД-12
13.	Перевірка правильності визначення зменшення корисності основних засобів та відображення втрат від зменшення корисності в бухгалтерському обліку	Документальна перевірка	Бухгалтерська довідка, субрах. 975, 131, 411			РД-13
14.	Перевірка правильності визначення відновлення корисності основних засобів та відображення відновлення корисності в бухгалтерському обліку	Документальна перевірка	Кошторис на виконання робіт, бухгалтерська довідка, інформація рахунків 10, 15, субрахунків 742, 131, 411			РД-14
15.	Перевірка правильності документального оформлення переведення оборотних активів до основних засобів	Документальна перевірка, підтвердження	Наказ (розпорядження) керівника, накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, Акт приймання-передачі основних засобів, відповідні документи обліку по надходженню оборотних активів, які переводяться до основних засобів			РД-15
16.	Перевірка правильності визначення оцінки основних засобів, які переведені із оборотних активів та їх відображення в обліку	Документальна перевірка, підтвердження	Первинні документи з обліку основних засобів, оборотних активів, розпорядчі документи			РД-16
17.	Перевірка правильності відображення операцій, пов'язаних з вибуттям основних засобів в обліку (документального забезпечення правильності визначення необхідних розрахунків) внаслідок:	Документальна перевірка, підтвердження, зустрічна перевірка	Наказ керівника, первинні документи з обліку основних засобів, договори, бухгалтерська довідка, платіжні документи, акти на списання, інформація субрахунків 976			РД-17
17.1	- безоплатної передачі					РД-17.1
17.2	- передачі в якості внеску в статутний капітал					РД-17.2
17.3	- продажу за грошові кошти					РД-17.3
17.4	- обміну на подібні та неподібні активи					РД-17.4
17.5	- ліквідації					РД-17.5
17.6	- передачі у фінансову оренду					РД-17.6
17.7	- передачі в оперативну оренду					РД-17.7
18.	Перевірка достовірності узгодженості інформації відображеної в бухгалтерському обліку	Документальна перевірка, порівняння	Первинні документи, бухгалтерські довідки, аналітичні синтетичні рахунки, журнали, відомості, Головна книга, оборотна відомість			РД-18
18.1	- перевірка узгодженості інформації первинних документів інформації аналітичного обліку		Первинні документи, рахунки аналітичного обліку			РД-18.1
18.2	- перевірка узгодженості інформації аналітичного та синтетичного обліку		Аналітичні рахунки, синтетичні рахунки			РД-18.2
18.3	- перевірка узгодженості інформації синтетичного обліку інформації в журналах і відомостях		Синтетичні рахунки, журнали, відомості			РД-18.3
18.4	- перевірка узгодженості інформації Головної книги інформації у журналах і відомостях		Головна книга, журнали, відомості			РД-18.4
18.5	- перевірка узгодженості інформації Головної книги і інформації в оборотній відомості		Головна книга, оборотна відомість			РД-18.5
19.	Перевірка оподаткування операцій з руху основних засобів	Документальна	Первинні документи, рахунки обліку			РД-19
20.	Перевірка узгодженості інформації відображеної у фінансовій звітності, інформації Головної книги, журналів, відомостей	Документальна перевірка, порівняння	Фінансова звітність, журнали, відомості, Головна книга			РД-20
21.	Узагальнення результатів аудиторської перевірки основних засобів	Документальна перевірка, аналітичні тести	Робочі документи			РД-21

**Таблиця 4. Робочий документ РД-1.1. Перевірка визначення правильності та достовірності первісної вартості основних засобів, придбаних за грошові кошти**

№	Об'єкт основних засобів	Перевірка витрат відповідно до доданих документів до Акту приймання-передачі основних засобів				
		Вартість, відповідно до рахунку-фактури	Транспортні витрати	Витрати на підготовку об'єкта до експлуатації	Інші витрати	Первісна вартість
1	2	3	4	5	6	7
Арифметична перевірка визначення первісної вартості в Акті приймання-передачі основних засобів						
№	Об'єкт основних засобів	Первісна вартість, відображена в Акті приймання-передачі основних засобів		Первісна вартість визначена аудитором		Відхилення (4-3)
1	2	3		4		5

**Таблиця 5. Робочий документ РД-3. Перевірка правильності віднесення основних засобів до відповідних класифікаційних груп**

Відповідно до ПКУ		Відповідно до наказу про облікову політику	Відповідно до Акту приймання-передачі основних засобів	Виявлені порушення
Група основних засобів	Об'єкти основних засобів	Об'єкти основних засобів	Об'єкти основних засобів	
1	2	3	4	5

Відповідно повинна складатися й програма аудиту, включаючи певні аудиторські процедури, аудиторські докази, послідовність їх виконання, методичні прийоми для виконання аудиторських процедур. Запропонована програма аудиту основних засобів наведена в таблиці 3.

Запропонована програма аудиту основних засобів містить достатню кількість аудиторських процедур для всебічної перевірки обліку основних засобів і включає перевірку всіх можливих операцій з основними засобами та відображення інформації в бухгалтерському обліку, фінансовій звітності.

Відповідно до завдань аудиторської перевірки визначені в програмі аудиту основні аудиторські процедури можуть бути більш деталізовані, відповідно до отриманої аудитором впевненості про достовірність інформації бухгалтерського обліку за результатами тестування оцінки системи внутрішнього контролю обліку основних засобів, попереднього знайомства з бізнесом клієнта та іншої інформації.

Результати аудиторської перевірки після виконання аудиторської процедури аудитор оформлює робочим документом. Форму робочого документа аудитор обирає самостійно, відповідно до професійних та практичних навичок. Слід зазначити, що програма аудиту та робочі документи аудитора дають змогу оцінити професійність аудитора, якість виконаної аудиторської перевірки, а тому аудитору необхідно ретельно розробляти ці документи.

Бухгалтерський облік основних засобів розпочинається з моменту надходження об'єктів

основних засобів. Перший первинний документ, який підтверджує факт надходження об'єктів основних засобів і визначає його основні показники це Акт приймання-передачі основних засобів. Від правильності визначення й достовірності показників, правильності їх відображення в аналітичному обліку, синтетичному обліку, регістрах обліку, їх узагальнення залежить достовірність інформації фінансової звітності про основні засоби.

Вважаємо доцільним розпочинати аудиторську перевірку основних засобів саме з визначення правильності та достовірності первісної вартості основних засобів при їх надходженні.

При перевірці первісної вартості основних засобів аудитор повинен перевірити: достовірність, юридичну законність документів, які підтверджують факт надходження основних засобів; дотримання вимог визнання об'єкта основних засобів активом; наявність і достовірність інформації документів, які підтверджують витрати, які включаються для визначення первісної вартості основних засобів; арифметичну правильність визначення первісної вартості. Пропонуємо зразок робочого документа для перевірки первісної вартості (табл. 4).

Таким чином, мета перевірки первісної вартості — отримати впевненість про правильність і достовірність визначення первісної вартості основних засобів на підставі достатніх аудиторських доказів. Робочі документи для перевірки правильності визначення первісної вар-



**Таблиця 6. Робочий документ РД-4. Перевірка правильності визначення строку корисної експлуатації основних засобів**

Група основних засобів	Строк корисної експлуатації основних засобів відповідно до:				Виявлені порушення
	ПКУ	Наказу про облікову політику	Наказу про введення в експлуатацію об'єкта основних засобів	Акту приймання – передачі основних засобів	
1	2	3	4	5	6

**Таблиця 7. Робочий документ РД-5. Перевірка правильності визначення ліквідаційної вартості та її відображення в Акті приймання-передачі основних засобів**

Об'єкт основних засобів	Ліквідаційна вартість відповідно до:		Відхилення (гр.2 – гр.3)
	Наказу про введення в експлуатацію основних засобів	Акту приймання-передачі основних засобів	
1	2	3	4

тості від інших шляхів надходження аналогічні за структурою та відрізняються аудиторськими доказами.

Від правильності віднесення основних засобів до відповідних класифікаційних груп залежить визначення строку використання об'єкта основних засобів, метод амортизації, тому в таблиці 5 пропонуємо відповідний робочий документ аудитора.

Отже, використання запропонованого робочого документа дозволить вибірково або суцільним методом отримати впевненість у правильності класифікації об'єктів основних засобів за групами відповідно до ПКУ та Наказу про облікову політику.

Строк корисної експлуатації основних засобів використовується в розрахунку амортизації, тому впливає на витрати звітного періоду та фінансовий результат діяльності. Отже, перевірка правильності визначення строку корисної експлуатації основних засобів є доцільним та важливим етапом в аудиті основних засобів (табл. 6).

Використання запропонованого документа дозволить отримати достатню впевненість про правильність визначення строку корисної експлуатації відповідно до вимог ПКУ та Наказу про облікову політику.

Показник ліквідаційної вартості використовується при нарахуванні амортизації методами: прямолінійний, виробничий, зменшення залишкової вартості, кумулятивний. Ліквідаційну вартість встановлює комісія при над-

ходженні основних засобів, яка фіксується в Наказі про введення в експлуатацію основних засобів та в Акті приймання-передачі основних засобів. На практиці, коли ліквідаційна вартість складає несуттєву суму, або коли її неможливо визначити, її приймають на нульовому рівні. В таблиці 7 наведено робочий документ аудитора з перевірки правильності визначення ліквідаційної вартості та її відображення в Акті приймання-передачі основних засобів

Таким чином, така аудиторська процедура дозволить отримати достатні докази, що ліквідаційна вартість об'єктів основних засобів встановлена або не встановлена та чи правильно відображена в Акті приймання-передачі основних засобів.

Важливою аудиторською процедурою є перевірка нарахування амортизації основних засобів. Для правильності визначення нарахованої амортизації за звітний період, аудитору необхідно отримати аудиторські докази про

Аудиторські процедури				
Правильність віднесення об'єктів основних засобів до відповідної класифікаційної групи	Правильність використання методу амортизації для певної класифікаційної групи	Правильність визначення первісної вартості, залишкової вартості основних засобів	Правильність визначення строку корисного використання основних засобів	Перевірка достовірності інформації про визначення ліквідаційної вартості основних засобів
Перевірка дати введення в експлуатацію та дати початку нарахування амортизації		Перевірка дати припинення нарахування амортизації та дати списання об'єктів основних засобів		
Вибіркова (суцільна) арифметична перевірка				
Перевірка правильності визначення місячної суми нарахованої амортизації	Перевірка правильності визначення суми дооцінки (уцінки) накопиченого зносу, коригування відповідно до руху основних засобів		Перевірка правильності визначення суми нарахованої амортизації за звітний період	

**Рис. 3. Аудиторські процедури щодо перевірки правильності нарахування амортизації**

**Таблиця 8. Робочий документ РД-6.1. Перевірка відповідності методу амортизації законодавчо-нормативній базі, Наказу про облікову політику, відомості нарахування амортизації**

Група	Об'єкт	Метод амортизації				Відхилення
		ПКУ/ П(С)БО 7	Наказ про облікову політику	За даними відомості нарахування амортизації	За даними аудиту	
1	2	3	4	5	6	7

**Таблиця 9. Робочий документ РД-6.2. Перевірка правильності визначення місячної суми нарахованої амортизації**

Група	Об'єкт основних засобів	Вартість, що амортизується	Метод амортизації	Нарахована місячна сума амортизації		Відхилення (гр.5 – гр.6)
				За даними обліку	За даними аудиту	
1	2	3	4	5	6	7

**Таблиця 10. Робочий документ РД-6.3. Перевірка правильності визначення суми дооцінки (уцінки) накопиченого зносу**

Об'єкт основних засобів	Сума накопиченого зносу на дату переоцінки		Переоцінена сума накопиченого зносу		Сума дооцінки (уцінки) накопиченого зносу		Відхилення (гр.2-гр.3) (гр.4-гр.5) (гр.6-гр.7)
	За даними обліку	За даними аудиту	За даними обліку	За даними аудиту	За даними обліку	За даними аудиту	
1	2	3	4	5	6	7	8

достовірність інформації від якої залежить правильність розрахунків.

Нами систематизовано у визначеній послідовності аудиторські процедури щодо перевірки правильності нарахування амортизації за звітний період (рис. 3).

Перевірка достовірності та правильності інформації передбачає виконання певних аудиторських процедур, які зазначені у Програмі аудиту основних засобів. Від правильності визначення вихідної інформації залежить правильність визначеної суми амортизації, яка впливає на витрати звітного періоду, фінансовий результат діяльності.

Результати виконаних аудиторських процедур пропонуємо оформлювати відповідними робочими документами (табл. 8).

Таким чином, використання запропонованого робочого документа дозволить отримати впевненість, що метод амортизації, який використовується на практиці відповідає вимогам чинного законодавства та Наказу про облікову політику, що не існує помилок під час нарахування амортизації за об'єктами основних засобів відповідно до класифікаційних груп.

Результати перевірки правильності визначення суми нарахованої амортизації пропонуємо оформлювати за допомогою такого робочого документа (табл. 9).

Отже, виконання даної аудиторської процедури дозволить отримати впевненість про відсутність арифметичних помилок при визначенні місячної суми амортизації за об'єктами основних засобів відповідно до обраного методу нарахування амортизації.

Результати перевірки правильності визначення суми дооцінки (уцінки) накопиченого зносу пропонуємо оформлювати за допомогою робочого документа аудитора РД-3 (табл. 10).

Таким чином, виконання такої аудиторської процедури з оформленням результатів у вигляді наведеного робочого документа дозволить отримати впевненість щодо правильності розрахунку суми дооцінки (уцінки) накопиченого зносу відповідно до вимог П(С)БО 7, достовірності вихідних даних і правильності арифметичних розрахунків.

Перевіривши арифметичну точність необхідних розрахунків амортизації основних засобів, аудитор приступає до виконання аудиторських процедур щодо перевірки правильності та достовірності відображення операцій по нарахуванню амортизації в обліку та фінансовій звітності (рис. 4).

Перевірку правильності відображення нарахованої амортизації на рахунках обліку аудитор проводить за певний період часу відпо-

відно до професійного судження, виявлених порушень і помилок за вже проведеніми аудиторськими процедурами, але обов'язково — на кінець звітного періоду.

Нами запропонований робочий документ РД-7.1, який може бути використаний для перевірки нарахованої амортизації на основні засоби за місцями їх експлуатації та відповідними рахунками обліку, для визначення суми амортизації як елемента операційних витрат, для перевірки дебетових і кредитових оборотів за рахунками (табл. 11).

Таким чином, використання запропонованого документа дозволить оформити результати аудиторської процедури щодо отримання достатньої впевненості про достовірність і правильність визначення нарахованої амортизації, як елемента фінансової звітності.

Виконавши всі заплановані аудиторські процедури, аудитор складає підсумкові документи, проводить аналіз виявлених помилок то порушень, узгоджує їх усунення з управлінським персоналом. Для контролю

Нарахована сума амортизації за звітний період					
Відображення нарахованої суми амортизації на рахунках обліку					
Аналітичні рахунки					
Синтетичні рахунки					
131 «Знос основних засобів»	23 «Виробництво»	91 «Загально-виробничі витрати»	92 «Адміністративні витрати»	93 «Витрати на збут»	94 «Інші витрати операційної діяльності»
Відображення нарахованої суми амортизації в регістрах обліку					
Журнал			Відомість		
Відображення нарахованої суми амортизації в оборотній відомості					
Інформація про амортизацію основних засобів у фінансовій звітності					
Баланс	Звіт про фінансові результати		Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом)		
Визначає залишкову вартість основних засобів	Входить до складу адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат.  Відображається як елемент операційних витрат «Амортизація»		Коригування прибутку (збитку) до оподаткування на амортизацію у т.ч. основних засобів		

**Рис. 4. Система формування облікової інформації на підприємстві про амортизацію**

**Таблиця 11. Робочий документ РД — 7.1. Перевірка правильності відображення нарахованої амортизації на рахунках обліку**

№	Дебет рахунків	Нарахована амортизація (період перевірки: місяць, квартал, рік)		
		За даними обліку	За даними аудиту	Відхилення (гр.3-гр.4)
1	2	3	4	5
1	23 «Виробництво»			
2	91 «Загально-виробничі витрати»			
3	92 «Адміністративні витрати»			
4	93 «Витрати на збут»			
5	94 «Інші витрати операційної діяльності»			
6	Разом:			
7	Кредит рахунка 131 «Знос основних засобів»			
8	Відхилення ряд.6 – ряд.7			

**Таблиця 12. Робочий документ РД-21. Перевірка формування інформації про первісну вартість основних засобів у фінансовій звітності**

Показники	Субрахунки обліку						
	Баланс	100	103	104	105	106	109
1	2	3	4	5	6	7	8
Первісна вартість на початок звітного періоду							
Протягом звітного періоду:							
- первісна вартість основних засобів, що надійшли різними шляхами	X						
- дооцінка первісної вартості	X						
- уцінка первісної вартості	X						
- зменшення первісної вартості внаслідок зменшення корисності основних засобів	X						
- збільшення первісної вартості внаслідок відновлення корисності основних засобів	X						
- збільшення первісної вартості внаслідок збільшення економічних вигод	X						
- первісна вартість основних засобів, що вибули протягом звітного періоду	X						
Первісна вартість на кінець звітного періоду							

правильності виконання розрахункових операцій по нарахуванню амортизації аудитор доцільно провести додатковий аналіз показників на їх тотожність і визначення окремих показників, особливо тих, інформація про які наводиться у фінансовій звітності, а саме первинна вартість, нарахована амортизація на кінець звітного періоду.

Узагальнюючи результати аудиторської перевірки обліку основних засобів пропонуємо скласти ще декілька робочих документів для контрольної перевірки виконаних аудиторських процедур за певними показниками (первісна вартість, амортизація, витрати на ремонт основних засобів і інші). Наприклад, для контролю та аналізу формування інформації про визначення первісної вартості основних засобів, її зміни протягом звітного періоду та на кінець звітного періоду пропонуємо робочий документ РД-21 (табл. 12).

Таким чином, цей робочий документ пропонуємо використовувати для узагальнення результатів виконаних аудиторських процедур щодо підтвердження правильності та достовірності визначення первісної вартості основних засобів у разі їх надходження, зміни протягом звітного періоду та визначенні первісної вартості основних засобів на кінець звітного періоду.

За результатами операційного аудиту основних засобів складається аудиторський звіт, який відрізняється від аудиторського звіту про аудит фінансової звітності.

### ВИСНОВКИ

У статті розглянуті питання організації та методики проведення операційного аудиту основних засобів, який відрізняється від організації та методики аудиту основних засобів у складі аудиту фінансової звітності. Визначені особливості аудиту основних засобів у складі аудиту фінансової звітності та операційного аудиту основних засобів.

Запропоновано документи організації аудиторської перевірки, а саме: Загальний план, Програма аудиту, тести для оцінки системи внутрішнього контролю обліку основних засобів.

Методика операційного аудиту основних засобів розглянута на прикладі виконання окремих аудиторських процедур програми аудиту основних засобів.

Систематизовано складові формування облікової інформації на підприємстві про

амортизацію, визначено послідовність перевірки правильності нарахування амортизації. Визначено перелік інформації, достовірність і правильність відображення якої необхідно перевірити аудиторю. Аудиторську перевірку пропонується завершити складанням додаткових робочих документів для проведення контрольного аналізу формування інформації про основні засоби.

Таким чином, у статті визначено організацію та методику операційного аудиту основних засобів, яка може бути предметом обговорення, удосконалення, подальших досліджень для визначення загальноприйнятної методології операційного аудиту основних засобів.

### Література:

1. Макаренко А.П. Аудит: навч. метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.

2. Макаренко А.П. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2018. — 602 с.

3. Подмешальська Ю.В., Троян О.В., Біла Л.В. Теоретико-практичні аспекти проведення аудиту основних засобів. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 2. С. 64—70. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.64.

4. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиті / Ю.В. Подмешальська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.

### References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), Audit [Audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), Bukhgalters'kyi oblik [Accounting], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Podmeshalska, Yu. Troyan, O. and Bila, L. (2019), "Theoretical and practical aspects of audit of fixed assets", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 64—70. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.64.

4. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya "Ekonomika", vol. 5 (4), pp. 265—270.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2020 р.



УДК 351:338.2

Н. С. Пугачова,

асистент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет

ORCID ID: 0000-0002-9101-1148

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.130

## ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ "ЗЕЛЕНОЇ" ЕКОНОМІКИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

N. Puhachova,

Ph.D. postgraduate student of the Chair of economics theory and intellectual property Zhytomyr National Agroecological University

### FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE "GREEN" ECONOMY AS A SPECIAL OBJECT OF STATE POLICY

Нами було досліджено та доведено необхідність формування принципово нової, ефективної системи державного управління "зеленої економіки", враховуючи тенденції сучасного економічного розвитку; також було визначено суб'єкти, які створювались в Україні протягом останніх десятиліть з метою впровадження засад сталого розвитку в різні сфери суспільного життя. Визначено "зелену" економіку в якості одного з найбільш серйозних векторів сучасного соціально-економічного розвитку та важливого чинника при прийнятті політичних рішень як на рівні окремих держав та урядів, так і в світі загалом. У статті також наведено "бар'єри", що виникають у разі переходу до "зеленої" економіки й розвитку, і виявлено їх політико-управлінську природу. Обґрунтовано, що основні зусилля держави як головного творця політики розвитку "зеленої" економіки повинні бути сконцентровані на зламі сформованої традиції економічної експортно-сировинної моделі та розвитку громадянського суспільства, що призведе до створення нових інституційних контурів економіки, заснованої на принципах "зеленого" зростання.

We have investigated and proved the need to create a fundamentally new, effective system of public administration of the "green economy", taking into account the trends of modern economic development. We also identified the subjects that were created in Ukraine over the past decades in order to implement the principles of sustainable development in various spheres of public life. The "green" economy is identified as one of the most serious vectors of modern socio-economic development and an important factor in making political decisions both at the level of individual States and governments, and in the world as a whole. The article also presents the "barriers" that arise during the transition to a "green" economy and development, and reveals their political and managerial nature. It is proved that the main efforts of the state as the main Creator of the "green" economy development policy should be focused on breaking the established tradition of the economic export-raw material model of civil society development, which will lead to the creation of new institutional contours of the economy based on the principles of "green" growth.

Definition of the subjective structure of the state policy of development of "green economy" carried out the essential analysis of the definition of "green economy" as an object of state regulation; the proposed definition of state regulation in the field of "green economy"; determined that the diversity goals of green growth of state regulation in the sphere of "green economy" covers a number of policy directions and their combinations; the classification of areas and tools within the objectives of state regulation in the field of "green economy".

We cannot stop the development of the "green" economy through any restrictions, but there should also be no decisive attempts to grow it, accompanied by environmental slogans such as saving the Earth from climate change. Instead, its development should be considered, varied and gradual, and should take into account the production and technological, socio-economic, and natural-geographical aspects of different countries and regions.

*Ключові слова: державна політика, "зелена економіка", державне регулювання, суб'єкт державної влади, об'єкт державного регулювання, стратегія.*

*Key words: state policy, "green economy", state regulation, subject of state power, object of state regulation, strategy.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Теперішній етап глобального розвитку визначається законодавчим і скоординованим про-

цесом пошуку шляхів переходу до принципів сталого розвитку економіки, які втілюються у відповідних єдиних цілях на рівні ООН, що ставить важкі задачі для країн з перехідною економікою, зокрема України, а саме наздогнати темпи розвинутих країн та заповнити існуючі

прогалини, слідуючи концепції сталого розвитку і використовуючи відповідні методи. Основним чинником є трансформація і переорієнтація економічної системи на "зелену" економіку, що обумовлює зв'язок між процесом перетворень у країнах, що розвиваються, і переходом до сталого розвитку. В цих умовах формування державної політики розвитку "зеленої" економіки безпосередньо пов'язане з фундаментальними питаннями характеру держави, поділу влади, відповідальності, надання відповідних прав і безпосередньо впливає на можливість побудови в країні плюралістичної демократії європейської моделі на принципах сталого розвитку.

Специфіка економічних, політичних, історичних, соціальних, екологічних та інших умов кожної країни закладає основу для розвитку власної теоретичної та методологічної підготовки державної політики розвитку "зеленої" економіки і відповідної практики її реалізації. Для України комплекс умов доповнюється кризовими економічними і політичними явищами, затяжним військовим конфліктом на її території, процесом євроінтеграції та низкою міжнародних зобов'язань. У цьому контексті необхідно знайти всеосяжні і безкомпромісні підходи до розробки та реалізації державної політики розвитку "зеленої" економіки.

#### **АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ**

Вивчення процесу розвитку і вдосконалення державної політики в цілому висвітлюється в роботах вітчизняних вчених: П. Гаман, З. Бурик, Ю. Ковбасюк, В. Токарева, В. Тертичка, В. Толкованов, О. Чечель та багатьох інших.

Теоретичному обґрунтуванню суті, певних особливостей, інструментів та конкретних політичних засад розвитку "зеленої" економіки були присвячені роботи зарубіжних вчених, як К. Аллен, Р. Костанца, О. Біна, Х. Делі, Г. Паулі, В. Дітріх, Б. Далал-Клейтон, Б. Буркинського, Е. Барб'є та ін.; та вітчизняних вчених О. Веклич, О. Балуєвої, І. Бистрякова, Б. Данилишина, А. Жарової, А. Мусіної, О. Чмир та ін.

Але все таки попри таку велику кількість вчених, що досліджували зазначену проблему, розробку єдиного системного підходу до формування політики розвитку зеленої економіки в Україні не було достатньо вивчено, що при-

звело до актуальності обраної теми та необхідності розробки відповідних теоретичних і практичних розробок.

#### **МЕТА СТАТТІ**

Метою статті є дослідження особливостей формування "зеленої" економіки як об'єкта державної політики.

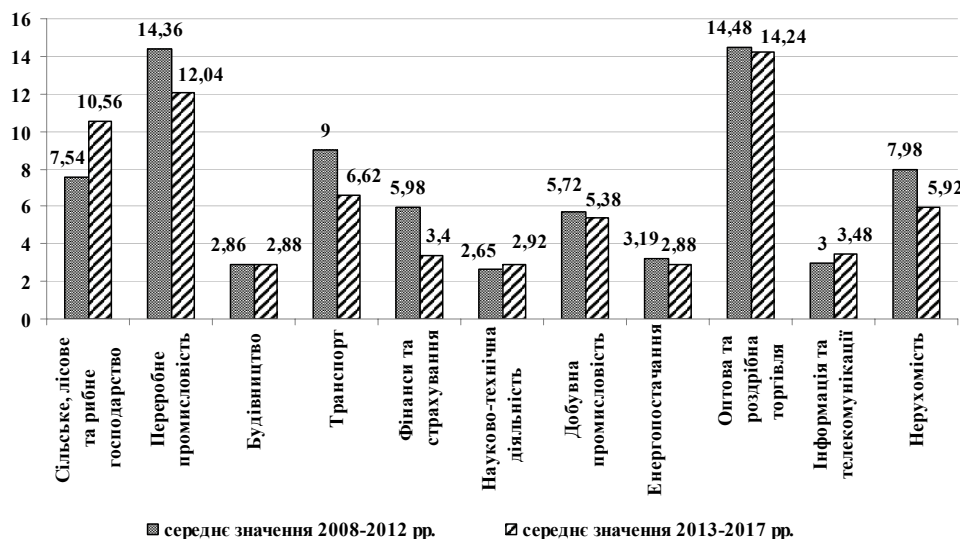
#### **ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

У світлі сучасних світових етапів та напрямів економічного розвитку влада та уряди усіх країн повинні пристосовуватись до мінливої ситуації, що на пряму пов'язана з повільним процесом відновлення, що в свою чергу створює ряд перешкод на шляху до розвитку, створює фінансові обмеження. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ) [1] з 2016 року спостерігалось непередбачене посилення світової активності. Якщо 2015 році світове зростання — 3,1 %, то у 2017 році прогнозувалось збільшення цього показника до 3,6 %, яке на початку 2018 року було скориговане у бік зростання на 0,1 % і фактично складало 3,7 не зважаючи на те, що з 2010 по 2015 роки було виявлено стабільну тенденцію до зменшення зростання у країнах, що розвиваються, та досить повільному, незначному зростанні в розвинутих країнах, з 2016 року результати зросли [1].

Так, країнам, що розвиваються, для підвищення свого рівня економічного та соціального розвитку, необхідно постійно нарощувати темпи свого виробництва та безперервно збільшувати обсяги реалізованої продукції, але це зумовлює основні протиріччя, щодо пов'язані із переходом до сталого розвитку, оскільки саме інтенсифікація виробництва та безконтрольне споживання призводять до виснаження природних ресурсів, погіршення стану оточуючого середовища, збільшення забруднення, що призводить до зміни клімату.

Так, згідно з Лімською декларацією [2], прийнятої Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO) у грудні 2013 року, промисловість вважається структурною програмою, яка значно підвищує продуктивність праці, заохочує створення великої кількості робочих місць, що також збільшує дохід, що допомагає в боротьбі з бідністю та вирішенню іншої низки завдань у сфері розвитку, а також надаючи великі можливості для соціальної інтеграції.

Сучасна структурна деградація української економіки є наслідком розрізненості політики



■ середнє значення 2008-2012 рр.    ▨ середнє значення 2013-2017 рр.

Рис. 1. Галузева структура економіки України

(середнє значення за кожні п'ять років, починаючи з 2008 р.), % від загального обсягу

щодо державної підтримки, тривалий час пріоритети надавалися експортоорієнтованим галузям економіки. Оскільки були відсутні дієві механізми щодо контролю міжгалузевого переливання капіталу та залучення інвестування прибутків підприємств всі додаткові кошти, що отримувалися експортними галузями, що пояснюється високими світовими цінами, використовувались не ефективно. Тому концентрація державної підтримки щодо експортних галузей не призводила до необхідної модернізації промислового виробництва, розбудови високотехнологічних та наукомістких видів економічної діяльності, що за сучасних умов є головним факторами забезпечення економічного зростання [3].

Провівши аналіз стану та розвитку сучасної структури економіки України можна зробити висновок про значну мінливість у межах навіть одного десятиріччя, порівнявши тенденції розвитку економіки 5 років (2013—2017) (рис. 1) та попередні 5 років (2008—2012).

Щодо інтенсивності споживання енергії на одиницю ВВП за незмінного паритету купівельної спроможності у 2017 році Україна займає лідируючі позиції в світі.

Так, окремі види енергії, яку споживає промисловість наведено у таблиці 1, з якої можна побачити, що попри скорочення споживання твердого біопалива, вугілля, вугільних газів споживання індустрією решти ресурсів у 2017 році лише збільшилось. Але попри це, очікувано сектор транспорту є найбільшим покупцем нафти та нафтових продуктів, також

можна побачити й підвищення їх використання промисловістю практично на 2 %. Збільшилось також використання теплоенергії на 11,4%.

Таким чином, до причин високого рівня енергоспоживання промислового сектору в Україні можна віднести традиційні перехідні економічні характеристики, необхідність інтенсифікації економічного зростання, збільшення використання наявних ресурсів, низький рівень конкурентоспроможності на світовому ринку, а також конкретні причини, пов'язані з умовами управління — політична ситуація, низький рівень інвестицій в модернізацію виробництва, високий рівень амортизації основних фондів.

Зокрема, проаналізувавши конкурентоспроможність України на міжнародному рівні, характерною є оцінка позиції нашої країни за Індексом глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) [4], котрий що-

Таблиця 1. Споживання окремих видів енергетичних ресурсів промисловістю України

Споживання ресурсу	Обсяг споживання		Відсоток від загального обсягу споживання, %		Відхилення, %
	2016	2017	2016	2017	
Вугілля, тис. т	5410	4598	77,3	75,4	-1,9
Вугільні гази, ТДж	98961	76694	99,85	99,5	-0,35
Природний газ, ТДж	115454	122220	15,8	17,5	1,7
Нафта, тис. т	174	369	1,86	3,8	+1,94
Тверде біопаливо, ТДж	2151	2206	3,04	2,9	-0,14
Електроенергія, ГВт/год.	49941	50235	42,5	42,8	+0,3
Теплоенергія, ТДж	107830	140464	31,4	42,8	+11,4

Джерело: розраховано за даними Держкомстату.

**Таблиця 2. Показники, які характеризують сталий розвиток країн  
(на початок глобальної кризи)**

Індекс	Країна										
	Швейцарія	Швеція	Норвегія	Японія	Німеччина	Франція	США	Україна	Китай	Росія	Малі
Environmental Performance index	8,91	8,6	8,11	7,25	7,32	7,82	6,35	5,82	4,9	6,12	3,94
Global Competitiveness Index	5,63	5,56	5,14	5,37	5,39	5,13	5,43	3,9	4,84	4,24	3,28
Economic freedom	3,05	3,1	2,7	2,5	2,9	2,45	3,2	1,35	1,45	1,3	2
Human Development Index	0,947	0,949	0,963	0,943	0,93	0,938	0,944	0,766	0,755	0,795	0,333
Зростання ВВП, %	2	2,7	1,5	3	3,6	1,6	2,7	4,3	10,3	3,8	5,2
ВВП на душу населення / 1 тис. дол.	4,29	3,9	5,91	3,42	3,59	3,33	4,74	0,67	0,74	1,59	0,12
ВВП, млрд дол.	0,326	0,354	0,276	4,338	2,96	2,16	14,72	0,306	9,872	2,229	0,002
Приріст населення	0,21	0,16	0,33	-0,28	-0,21	0,5	0,96	-0,62	0,49	-0,47	2,61

Джерело: [5].

річно публікується Міжнародним економічним форумом для загальної оцінки продуктивності за рядом показників, як-от: інфраструктура, інститути, охорона здоров'я і початкова освіта, ефективність ринку товарів, макроекономічне середовище, вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку праці, технологічна готовність, фінансовий розвиток ринку, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу та інновації. Підсумовуючи 2018 р., Україна в цьому рейтингу піднялась на шість позицій щодо 2017 р., і зайняла 83 місце серед 140 країн, що досліджуються. Можна сказати, що за цей період спостерігалось значне покращення значень за більшістю показників, винятками є динаміки бізнесу, але за показниками макроекономічна стабільність, інститути та фінансова система, Україна продовжує займати найнижчі позиції. Неостанній вплив на неможливість покращення умов ведення бізнесу чинять корупція, інфляція, доступ до фінансів, податкові ставки, неефективна урядова бюрократія, політична нестабільність, нестабільність уряду.

Головною метою уряду будь-якої країни є прагнення до розвитку, досягнення стабільності та безпеки. Сталий розвиток передбачає стабілізацію, збереження "status quo".

Оскільки більшість населення планети задоволені своїм рівнем життя, а саме лише 1 з 8 мільярдів землян. Бо більшість країн світу не хочуть залишитися в тій соціально-економічній ситуації, в якій вони тепер знаходяться. Тому в період глобальної економічної кризи людство було вимушене шукати рішення екологічними проблемами, які стосуються всього населення планети, були сформульовані принципи "зеленої" економіки як механізму реалізації стратегії сталого розвитку для країн всіх типів пол-

ітичного устрою та рівня економічного розвитку. Порівняльний аналіз індексів, які характеризують рівень розвитку країни за економічними, соціальними та екологічними показниками (табл. 2) дозволяє визначити, що група країн, як-от: Швейцарія, Швеція та Норвегія, фактично, вже майже досягли сталого розвитку.

Виходячи з матеріалів Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.), сталий розвиток — це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби [6]. Для реалізації та впровадження стратегії сталого розвитку необхідно поєднання економічної ефективності, соціальної стабільності та екологічної безпеки.

Таким чином, результати щодо аналізу природного і людського потенціалу показують надмірний тиск, який в якійсь мірі є одним з найбільших у Європі, відсутність системи заходів з боку держави, спрямованих на стабілізацію ситуації і зменшення загроз, високий ризик припинення контролю над ситуацією, особливо в надзвичайних ситуаціях природного походження, а в деяких випадках і недостатні коливання динаміки показників через втрату контролю над частиною української території.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що стан промислового і ресурсного потенціалу України безпосередньо впливає на низькі рівні показників, розроблених основними міжнародними організаціями для оцінки успішності державної екологічної політики. Таким чином, з'ясувалося, що проблема формування державної політики щодо створення зеленої економіки цілком і повністю лежить у проблемі структур-



ного перетворення економічної системи країни, яка виступає і як засіб, і каталізатор, і як фактор результату.

Нині глобального розвитку державна політика країни спрямована на вирішення широкого кола питань, пов'язаних з викликами, можливостями і пріоритетами економічного, соціального та екологічного характеру, з урахуванням взаємозв'язків між ними, з тим щоб створити умови для досягнення цілей в області сталого розвитку.

Деякі останні десятиліття у нашій державі приймався ряд документів, що покликані регулювати політику впровадження принципів сталого розвитку, основними є Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі стійкого розвитку на 2003—2015 рр., Постанова Верховної Ради України "Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів" від 24.12.1999 р., "Стратегія демографічного розвитку України на 2006—2015 рр.", яка мала на меті сприяння відтворенню та зростанню кількості й якості населення в Україні; Постанови Кабінету Міністрів України "Про Національний план розвитку системи охорони здоров'я на період до 2010 р.", Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, ухвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 і т.д. [7, с. 134].

Як показав аналіз існуючих правових і нормативних документів, регулюючих до деякої міри сталий розвиток, нині немає ідеологічної та програмної концепції сталого соціально-економічного розвитку, яка враховувала б усі компоненти сталого розвитку на основі принципів збалансованості та інтеграції.

У цих умовах корисно проаналізувати розроблені та реалізовані урядом політичні механізми та інструменти, які створюють пряму основу для розвитку концепції зеленої економіки та її відповідності економічній ситуації в Україні. Водночас проведення більш структурованого аналізу політики розвитку концепції "зеленої економіки" в Україні передбачає умови її поділу на такі сфери: 1. Міжнародні зобов'язання та ратифікування. 2. Загальні приписи та правові акти. 3. Стратегічні напрями.

Наголос робиться на енергоефективності і переході до відновлюваних джерел енергії, в той час як питання, пов'язані з розвитком "зеленої" діяльності, впровадженням сучасних інструментів раціонального природокористування, "зеленими" інвестиціями і т. д., ігноруються.

Сучасні політичні тенденції в Україні соціально відповідають розвиненої економічної

ситуації в країні: замість структурних реформ здійснюються окремі, часто неузгоджені заходи. Прикладом тому є горизонт 2016 року, коли уряд щодо програми розвитку гідроенергетики в Україні до 2026 року отримує широкий розголос і реакцію громадськості, оскільки, з одного боку, прогнозує збільшення частки енергозабезпечення, а з іншого — має великі екологічні наслідки не тільки всередині України, але і за її межами.

Як правило, ступінь готовності переходу до "зеленої" економіки і, нарешті, до сталого розвитку характеризується, зокрема, наявністю відповідного нормативного поля.

Передовими дослідниками [8], проблеми державного регулювання сталого розвитку, і зокрема "зеленої" економіки України, за відсутності нормативної бази актів, у цій області, тому приймають Закон України "Про основні засади (стратегію) політичного стану України на період до 2020 року" [9]. Однак цей документ також містить низку суперечностей, у тому числі: розрив між прогнозованими обсягами скорочення енергоспоживання та обсягами відновлюваних джерел енергії відповідно до Енергетичної стратегії України; відсутність законодавства, що визначає конкретні системні заходи щодо реалізації "зеленої" економіки та сталого розвитку; заявлений розвиток стратегії екологічної освіти, стратегії більш чистого виробництва та відповідного національного плану дій до 2015 року не здійснюється; низький відсоток досягнення цілей, оцінених громадськістю [10]; низька процентна частка фактичного фінансування досягнення цілей; пріоритетність досягнення цілей, поставлених в інших національних програмах і міжнародних угодах (міжнародна підтримка); немає перегляду ставок екологічного податку; недотримання директиви 2008/1/ ЄС про комплексне запобігання забрудненню і контролі за ним; невизначеність щодо прийняття змін до законів, що стосуються екологічної оцінки навколишнього середовища страхування та екологічної оцінки; порушення положень Орхуської конвенції, що стосуються оперативної публікації національних екологічних доповідей, доповідей, інформаційних та аналітичних карт і т. д.

У цих умовах Закон "Про реалізацію Національної екологічної політики", серед яких міжсекторальне партнерство; оцінка впливу політики, програми, плани на стан навколишнього середовища; система ліцензування в галузі охорони навколишнього середовища; екологічна оцінка; екологічна оцінка системи управління навколишнім середовищем; марку-

вання; технічне регулювання, стандартизація та облік у сфері охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки; законодавство; наукова підтримка розробки та здійснення національної екологічної політики; економічні та фінансові механізми; міжнародне співробітництво і т. д. втрачають своє реальне значення, значно знижують ймовірність їх успішного здійснення та ефективність докорінно підтверджується формальної, декларативною і неефективною практикою.

Тому конструктивний шлях до створення ефективної політики "зеленої" економіки в Україні, до повної реалізації планів зближення та реалізації законодавства ЄС, після укладення угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також до перегляду поточної стратегії, екологічної політики та Плану дій щодо її реалізації.

Так, аналіз регіональної екологічної політики з метою підготовки основи для переходу до зеленої економіки в Україні показав, що рівень досягнення цілей Національного плану дій з охорони навколишнього середовища на 2016—2020 роки не є задовільним, особливо в тому, що стосується досягнення мети з удосконалення регіональної екологічної політики. Хоча процес розробки та затвердження місцевих планів дій з охорони навколишнього середовища і містобудування, а також реалізації бізнес-планів ще не завершено, можна вже зробити висновки про повне порушення підрахунку обсягу кредитів порівняно з тим, що насправді інтегровано, і в більшості випадків пояснити цю проблему можна не тільки зміною реальної вартості запланованих заходів, але і з серії, яку буде розглянуто пізніше.

### **ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ**

Таким чином, спостерігається відсутність єдиного підходу до вироблення політики розвитку зеленої економіки України, низька ступінь інтеграції концепції зеленої економіки в галузеву політику, відсутність координації прийнятих урядом заходів щодо реалізації концепції зеленої економіки, обмеження масштабів проблеми енергоефективності. Водночас про це свідчать соціологічні опитування, у тому числі результати соціологічного опитування, проведеного Фондом "Демократичні ініціативи" та соціологічною службою українського Центру економічних і політичних досліджень А. Разумкова [11], понад 60 % українців не

вірять в успіх реформ, здійснюваних нині українським урядом, а 33 % — підтримують їх продовження для подолання економічної кризи в країні, 78 % опитаних вважають, що Україна йде не в тому напрямі і лише трохи більше десятої частини опитаних були позитивними.

Водночас експерти [11] оцінюють процес реформ в Україні в 2,73 бала за 5-бальною шкалою, тобто трохи більше 50 %. В цих умовах необхідно терміново знайти шляхи виходу з політичної кризи, впровадити нові якісні підходи до процесу трансформації економіки та розробити ефективні методи залучення фінансування цих процесів.

Проведений аналіз ступеня політичної готовості щодо впровадження концепції "зеленої" економіки в Україні та виявлено декларування на національному рівні ряду відповідних досить різноманітних завдань та напрямів діяльності, практична відсутність узгодженої системної державної політики зумовлену інтеграцією концепції "зеленої" економіки в секторальну політику країни та практичну неготовність регіональної екологічної політики до формування засад переходу до "зеленої" економіки, недостатня координація дій серед різних органів управління стосовно запровадження концепції "зеленої" економіки.

Розроблено концептуальний підхід до формування державної політики розвитку зеленої економіки України, який сприяє досягненню синергетичного ефекту на галузевому рівні, враховує існуючу законодавчу базу та міжнародні зобов'язання, а також передбачає впровадження відповідного комплексного механізму, реалізація якої створює основу для оптимізації аналітичної, інституційної, регуляторної підтримки і необхідних ресурсів "зеленої" економіки за рахунок раціоналізації та узгодження функціонально-методичних компонентів, серед яких виділяються організаційна координація, мотивація, стратегічне проектування, моніторинг та оцінка.

Пропонований організаційний механізм формування державної політики розвитку "зеленої" економіки України, який передбачає додаткові деталі і раціоналізацію зв'язків міжстейкхолдерами на різних рівнях державної влади і відкриває шлях до широкого участі зацікавлених осіб.

### **Література:**

1. Перспективы развития мировой экономики: бюллетень "Более благоприятные перспективы, оптимизм участников рынка, предстоящие задачи", 22 января 2018 г. URL: <https://www.imf.org/ru/253Publications/WEO/Issues/>

2018/01/11/world-economic-outlook-update-january-2018

2. Lima Declaration: Towards inclusive and sustainable industrial development. Fifteenth Session of the Unido General Conference. Lima, Peru, 2 December 2013. Resolution GC.15/Res.1. URL: [https://www.unido.org/sites/default/files/2014-04/Lima\\_Declaration\\_EN\\_web\\_0.pdf](https://www.unido.org/sites/default/files/2014-04/Lima_Declaration_EN_web_0.pdf)

3. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / А.П. Павлюк та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2013. 80 с.

4. Schwab, K. Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum Cologny / Geneva Switzerland. URL: <https://www.weforum.org/reports/theglobal-competitiveness-report-2018>

5. "Державна політика сталого розвитку на засадах "зеленої" економіки". Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/derzhavna-politika-stalogo-rozvitku-na-zasadakh-zelenoi-ekonomiki>

6. Що таке сталий розвиток? [Електронний ресурс] // UN House in Ukraine. — 2012. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org.ua/en/45-temp/1484-2012-06-11-14-41-36>

7. Кумачова А.С. Проблеми державного управління сталим розвитком в Україні на сучасному етапі. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. 2015. №1. С. 132—138.

8. Потапенко В.Г. Трансформація системи природокористування України на засадах "зеленої" економіки: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.06. Суми, 2014. 39 с.

9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/page>

10. Більшість українців не бачать реальних реформ в Україні — опитування Інституту Горшеніна. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27568973.html>

11. Маркевич К. "Зелені" інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Аналітична доповідь. Київ. 2019. 316 с.

#### References:

1. International Monetary Fund (2018), "Prospects for the world economy: Bulletin "More favorable prospects, optimism of market parti-

cipants, upcoming tasks", available at: <https://www.imf.org/ru/253Publications/WEO/Issues/2018/01/11/world-economic-outlook-update-january-2018> (Accessed 25 January 2020).

2. Lima Declaration (2013), "Towards inclusive and sustainable industrial development", available at: [https://www.unido.org/sites/default/files/2014-04/Lima\\_Declaration\\_EN\\_web\\_0.pdf](https://www.unido.org/sites/default/files/2014-04/Lima_Declaration_EN_web_0.pdf) (Accessed 25 January 2020).

3. Pavliuk, A. P. and Zhalila, Ya. A. (2013), *Priorytety investytsijnoi polityky v konteksti modernizatsii ekonomiky Ukrainy* [Priorities of investment policy in the context of modernization of the Ukrainian economy], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. Schwab, K. (2018), *Global Competitiveness Report 2018*, World Economic Forum Cologny, Geneva, Switzerland.

5. National Institute for strategic studies (2013), "State policy of sustainable development based on the principles of "green" economy", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/derzhavna-politika-stalogo-rozvitku-na-zasadakh-zelenoi-ekonomiki> (Accessed 29 January 2020).

6. UN House in Ukraine (2012), "State policy of sustainable development based on the principles of "green" economy", available at: <http://www.un.org.ua/en/45-temp/1484-2012-06-11-14-41-36> (Accessed 29 January 2020).

7. Kumachova, A. S. (2015) "Problems of state management of sustainable development in Ukraine at the present stage", *Menedzher. Visnyk Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnia*, vol. 1. pp. 132—138.

8. Potapenko, V. H. (2014) "Transformation of the natural resource management system of Ukraine on the principles of "green" economy: theory, methodology, practice", Ph.D. Thesis, Economy, Economics of nature management and environmental protection, Sumy, Ukraine.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *The Law of Ukraine "About the Main principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2020"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/page> (Accessed 29 January 2020).

10. Radio Liberty (2016), "Most Ukrainians do not see real reforms in Ukraine", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27568973.html> Accessed 29 January 2020).

11. Markevych, K. (2019), "Zeleni" investytsii u stalomu rozvytku: svitovij dosvid ta ukraïns'kyj kontekst ["Green" Investments in Sustainable Development: World Experience and the Ukrainian Context], *Tsentr Razumkova*, Kyiv, Ukraina.

*Стаття надійшла до редакції 03.02.2020 р.*